

**TÜRKİYE CUMHURİYETİ
ÇUKUROVA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ARKEOLOJİ ANABİLİM DALI**

**BAŞLANGICINDAN TUNÇ ÇAĞLARININ SONUNA KADAR ANADOLU'DA
SAVUNMA SİSTEMLERİ MİMARİSİ**

Mehmet CEVHER

YÜKSEK LİSANS TEZİ

ADANA/2012

**TÜRKİYE CUMHURİYETİ
ÇUKUROVA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ARKEOLOJİ ANABİLİM DALI**

**BAŞLANGICINDAN TUNÇ ÇAĞLARININ SONUNA KADAR ANADOLU'DA
SAVUNMA SİSTEMLERİ MİMARİSİ**

Mehmet CEVHER

DANIŞMAN: Yrd. Doç. Dr. K. Serdar GİRĞİNER

YÜKSEK LİSANS TEZİ

ADANA/2012

Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğüne,

Bu çalışma, jürimiz tarafından ARKEOLOJİ Anabilim Dalında YÜKSEK LİSANS tezi olarak kabul edilmiştir.

Başkan : Yrd. Doç. Dr. K. Serdar GİRGİNER
(Danışman)

Üye : Yrd. Doç. Dr. F. Fatih .GÜLŞEN

Üye : Doç. Dr. Halil ÇAKAN

ONAY

Yukarıdaki imzaların, adı geçen öğretim elemanlarına ait olduklarını onaylarım.

...../...../2012

Prof. Dr. Azmi YALÇIN

Enstitü Müdürü

Not: Bu tezde kullanılan özgün ve başka kaynaktan yapılan bildirişlerin, çizelge, şekil ve fotoğrafların kaynak gösterilmeden kullanımı, 5846 Sayılı Fikir ve Sanat Eserleri Kanunu'ndaki hükümlere tabidir

ÖZET

BAŞLANGICINDAN TUNÇ ÇAĞLARININ SONUNA KADAR ANADOLU'DA SAVUNMA SİSTEMLERİ MİMARİSİ

Mehmet CEVHER

Yüksek Lisans Tezi, Arkeoloji Anabilim Dalı

Danışman: Y. Doç. Dr. K. Serdar GİRGİNER

Eylül 2012, 321 Sayfa

Bu tezin amacı Neolitik Dönemden başlayarak Geç Tunç Çağının sonuna kadar Anadolu'da var olan yerleşim yerlerindeki savunma olgusunun mantığını ve gelişimini takip etmektir. Bu konu bağlamında yerleşmeler tek tek incelenirken bölgesel özellikleri ve çevresel koşullar gibi olguların savunma sisteminin oluşumunda nasıl bir rol oynadığı da irdelenmiştir. En başından beri insanların neden kendilerine savunma hattı çektikleri ve bu savunma hattı gerçekten de yerleşmeyi savunmak için miydi? gibi sorulara cevap bulmak ilk bölümün ana mantığını oluşturmaktadır.

Diğer bölümler ile beraber yavaş yavaş şekillenip belli bir düzene oturmaya başlayan savunma sistemlerinin merkezler arasında değişen teknik anlayışları ile beraber kullanılan farklı materyallerin savunma sistemi üzerinde nasıl bir etki yarattığını tespit etmek asıl hedef olacaktır.

Çalışmanın sonlarına doğru ise Anadolu'da değişen dengelerin savunma mimarisine nasıl katkı sağladığına vurgu yapılacaktır. Bu dönem içinde Anadolu'da bir güç olan ve geniş bir bölgede egemenlik kuran Hitit İmparatorluğu'nun başkenti Hattuşa ile beraber ondan pek de aşağı bir öneme sahip olmayan diğer Hitit yerleşimlerinin savunma sistemlerini ve bunların Anadolu mimarlığına kattığı yenilikler takip edilmeye çalışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Savunma Sistemleri, Neolitik Çağ, Kalkolitik Çağ, Eski Tunç Çağı, Orta Tunç Çağı, Geç Tunç Çağı

ABSTRACT**THE ARCHITECTURE OF FORTIFICATION SYSTEMS IN ANATOLIA
FROM NEOLITHIC TO THE BRONZE AGE****Mehmet CEVHER****Master Thesis, Department of Archaeology****Supervisor: Ass. Prof.Dr. K. Serdar GİRGINER****September 2012, 321 pages**

This thesis aims to follow the logic and the developing of defending fact in Anatolian settlements from Neolithic to Late Bronze age. In this context, while the settlements are examined one by one, it is also discussed how the issues as regional characteristics and environmental conditions figured in the formation of defending system. To answer some questions, such as “Why did ancient people build fortification systems ?” or “Did these fortifications really build to defend the settlement ?”, is the main aim of first chapter of this study.

In the following chapter, it is aimed to assign how the materials with the technical intelligences changing among different centers and defending systems that began to be in order gradually in course of time, came out over the defending system.

Finally, it will be underlined how the changing balances in Anatolia made contributions to the fortification architecture. In this context, we will follow the defending systems of some Hittite towns, as Hattuša, the capital of Hittite Kingdom which was an essential power and expanded over a large area in Anatolia in Late Bronze age, and other important Hittite towns, and we will discuss their contributions to the Anatolian architecture.

Keywords: Defense Systems, Neolithic Age, Chalcolithic Age, Early Bronze Age, Middle Bronze Age, Late Bronze Age

ÖNSÖZ

Başlangıcından Tunç Çağlarının Sonuna Kadar Anadolu’da Savunma Sistemleri Mimarisi başlığı altında incelediğim çalışmanın nihayetine varmış bulunmaktayım. Çalışmam sırasında Neolitik dönemden başlayarak Anadolu’da savunma mantığı bağlamında şekillenmiş yerleşmeler ile beraber Geç Tunç Çağı’na kadar devam eden bu anlayışın zaman içinde nasıl gelişip, değiştiğini merkezler üzerinde tek tek durarak açıklamaya çalıştım.

Çalışmam sürecinde değerli kütüphanesini her zaman için kullanımına açan ve bu süreç boyunca bana sürekli destek olan saygı değer hocam ve aynı zaman da tez danışmanım Yrd. Doç. Dr. K. Serdar GİRGİNER’e teşekkür ederim. Çalışmada yer alan kimi merkezlerde yaşadığım açmazlardan tecrübe ve bilgisi ile bana ışık tutan sevgili hocam Yrd. Doç. Dr. Elif GENÇ’ ile beraber kaynak temininde destek aldığım değerli hocam Yrd. Doç. Dr. Rukiye AKDOĞAN’ a da teşekkür ederim. Jüri üyelerim Yrd. Doç. Dr. F. Fatih GÜLŞEN’e, Halil ÇAKAN’a teşekkür ederim. Arkeoloji öğrenim hayatımda önemli katkıları bulunan Ege Üniversitesi, Arkeoloji Bölümü Öğretim Üyesi Yrd. Doç. Dr. Haluk SAĞLAMTİMUR’a teşekkür ederim. Kaynaklara ulaşma bağlamında bana yol gösteren Arş. Gör. Özlem OYMAN-GİRGİNER’ teşekkür ederim. İngilizce çevirilerde bana yardımcı olan ve yükümü azaltan değerli meslektaşlarım ve sınıf arkadaşlarım Arş. Gör. İlkay AKLAN, Arkeolog Melis ÇOBANOĞLU’NA, Musa Cem FIRAT’a, Öğr. Gör. Hayriye Akıl’a teşekkür ederim. Kaynaklara hızlı ulaşmamı sağlayan güler yüzlü arkadaşlarım; Ebru İNCEMAN, Özlem EVRENSEL, Selin TECİRLİ, Gamze ÇİÇEK’e teşekkür ederim. Öğrenim hayatım boyunca maddi ve manevi desteğini benden esirgemeyen sıkıştığım her an yanımda olan annem Nesibe CEVHER’e, babam Süleyman CEVHER’e, Abim Özcan CEVHER’e, kardeşim Emrah CEVHER’e sonsuz teşekkür ederim. En başından beri bana güvenen, bu noktaya gelmemde çok büyük katkısı olan değerli ablam Nuray OĞUROL’a teşekkür ederim. Sıkıştığım konularda bilgi ve deneyimini benden esigemeyen güler yüzlü arkadaşlarım Derya YAZICI’ya, Aydoğan BOZKURT’a teşekkür ederim.

Mehmet CEVHER

Adana, Eylül 2012

İÇİNDEKİLER

ÖZET	I
ABSTRACT	III
ÖNSÖZ	IV
KISALTMALAR LİSTESİ	XVIII
TABLolar LİSTESİ	XIX
EKLER LİSTESİ	XX

BİRİNCİ BÖLÜM

GİRİŞ

1.1.Çalışmanın Kapsamı	3
1.2. Çalışmanın Amacı.....	4
1.3. Çalışmanın Önemi	4
1.4. Çalışmanın Yöntemi	5

İKİNCİ BÖLÜM

ANADOLU'DA NEOLİTİK ÇAĞ'DA SAVUNMA SİSTEMİ VE MİMARİSİNİ BARINDIRAN MERKEZLER

2.1.Aşıklı Höyük.....	6
2.1.1. Konum ve Çevresel Özellikleri.....	6
2.1.2. Kazı Tarihçesi	6
2.1.3. Stratigrafi	6
2.1.4. Malzeme ve Savunma Sistemi	7
2.2.Aşağı Pınar.....	8
2.2.1. Konumu ve Çevresel Özellikleri.....	8
2.2.2 Kazı Tarihçesi	8
2.2.3. Stratigrafi	8
2.2.4. Malzeme ve Savunma Sistemi	9

2.2.3. Mezra Teleilat	10
2.3.1 Konumu ve Çevresel Özellikleri.....	10
2.3.2. Kazı Tarihçesi	10
2.3.3. Stratigrafi	10
2.3.4. Malzeme ve Savunma Sistemi	11
2.4. Çatalhöyük	12
2.4.1 Konumu ve Çevresel Özellikleri.....	12
2.4.2. Kazı Tarihçesi	12
2.4.3. Stratigrafi	13
2.4.4. Malzeme ve Savunma Sistemi	13
2.5. Kuruçay Höyük.....	14
2.5.1. Konumu ve Çevresel Özellikleri.....	14
2.5.2. Kazı Tarihçesi	15
2.5.3. Stratigrafi	15
2.5.4. Malzeme ve Savunma Sistemi	16
2.6. Hoca Çeşme	16
2.6.1. Konumu ve Çevresel Özellikleri.....	17
2.6.2. Kazı Tarihçesi	17
2.6.3. Stratigrafi	18
2.6.4. Malzeme ve Savunma Sistemi	18
2.7. Bademağacı Höyük.....	20
2.7.1. Konumu ve Çevresel Özellikleri.....	20
2.7.2. Kazı Tarihçesi	20
2.7.3. Stratigrafi	21
2.7.4. Malzeme ve Savunma Sistemi	21
2.8. Neolitik Dönem Savunma Sistemleri Üzerine Genel Değerlendirme	22

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

ANADOLU'DA KALKOLİTİK ÇAĞ'DA SAVUNMA SİSTEMİ VE MİMARİSİNİ BARINDIRAN MERKEZLER

3.1. Aktopraklık	24
------------------------	----

3.1.1. Konum ve Çevresel Özellikler.....	24
3.1.2. Kazı Tarihçesi	24
3.1.3. Stratigrafi	25
3.1.4. Malzeme ve Savunma Sistemi	25
3.2. Hacılar.....	26
3.2.1. Konum ve Çevresel Özellikler.....	26
3.2.2. Kazı Tarihçesi	27
3.2.3. Stratigrafi	27
3.2.4. Malzeme ve Savunma Sistemi	27
3.3. Güvercinkayası	27
3.3.1. Konum ve Çevresel Özellikler.....	28
3.3.2. Kazı Tarihçesi	29
3.3.3. Stratigrafi	29
3.3.4. Malzeme ve Savunma Sistemi	29
3.4. Kuruçay Höyük.....	30
3.4.1. Malzeme ve Savunma Sistemi	30
3.4.1.1. 6A 2 Yapı Katı	31
3.4.1.2. 6A 1 Yapı Katı.....	32
3.4.1.3. 6c Yapı Katı	32
3.4.1.4. 6b Yapı Katı.....	33
3.4.1.5. 6A Yapı Katı	33
3.4.1.6. 5. Yapı Katı.....	33
3.5. Yümüktepe.....	34
3.5.1. Konum ve Çevresel Özellikler.....	34
3.5.2. Kazı Tarihçesi	34
3.5.3. Stratigrafi	34
3.5.4. Malzeme ve Savunma Sistemi	35
3.6. Hassek Höyük	37
3.6.1. Konum ve Çevresel Özellikler.....	37
3.6.2. Kazı Tarihçesi	37
3.6.3. Stratigrafi	38
3.6.4. Malzeme ve Savunma Sistemi	38
3.7. Aşağı Pınar.....	38
3.7.1. Malzeme ve Savunma Sistemi	39

3.8. Değirmentepe	40
3.8.1. Konum ve Çevresel Özellikler.....	40
3.8.2. Kazı Tarihçesi	41
3.8.3. Stratigrafi	41
3.8.4. Malzeme ve Savunma Sistemi	41
3.9. Kenan Tepe	42
3.9.1. Konum ve Çevresel Özellikler.....	42
3.9.2. Kazı Tarihçesi	43
3.9.3. Stratigrafi	43
3.9.4. Malzeme ve Savunma Sistemi	43
3.10. Kalkolitik Dönem Savunma Sistemi Üzerine Genel Değerlendirme	43

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

ANADOLU'DA ERKEN TUNÇ ÇAĞI'NDA SAVUNMA SİSTEMİ VE MİMARİSİNİ BARINDIRAN MERKEZLER

4.1. Troia.....	47
4.1.1. Konumu ve Çevresel Özellikleri.....	47
4.1.2. Kazı Tarihçesi	48
4.1.3. Stratigrafi	48
4.1.4. Malzeme ve Savunma Sistemi	49
4.1.1.1. Troia II	50
4.2. Titriş Höyük.....	54
4.2.1. Konum ve Çevresel Özellikler.....	54
4.2.2. Kazı Tarihçesi	55
4.2.3. Stratigrafi	55
4.2.4. Malzeme ve Savunma Sistemi	55
4.3. Beycesultan.....	55
4.3.1. Konum ve Çevresel Özellikler.....	56
4.3.2. Kazı Tarihçesi	56
4.3.3. Stratigrafi	57
4.3.4. Malzeme ve Savunma Sistemi	57

4.4. Liman Tepe	55
4.4.1. Konum ve Çevresel Özellikler.....	58
4.4.2. Kazı Tarihçesi	58
4.4.3. Stratigrafi	58
4.4.4. Malzeme ve Savunma Sistemi	59
4.5. Bakla Tepe	62
4.5.1. Konum ve Çevresel Özellikler.....	62
4.5.2. Kazı Tarihçesi	63
4.5.3. Stratigrafi	63
4.5.4. Malzeme ve Savunma Sistemi	63
4.6. Tepecik.....	65
4.6.1. Konum ve Çevresel Özellikler.....	65
4.6.2. Kazı Tarihçesi	65
4.6.3. Stratigrafi	65
4.6.4. Malzeme ve Savunma Sistemi	65
4.7. Norşun Tepe.....	67
4.7.1. Konum ve Çevresel Özellikler.....	67
4.7.2. Kazı Tarihçesi	67
4.7.3. Stratigrafi	67
4.7.4. Malzeme ve Savunma Sistemi	68
4.8. Gözlükule.....	69
4.8.1. Konum ve Çevresel Özellikler.....	69
4.8.2. Kazı Tarihçesi	69
4.8.3. Stratigrafi	70
4.8.4. Malzeme ve Savunma Sistemi	70
4.9. Göltepe.....	73
4.9.1. Konum ve Çevresel Özellikler.....	73
4.9.2. Kazı Tarihçesi	73
4.9.3. Stratigrafi	73
4.9.4. Malzeme ve Savunma Sistemi	74
4.10. Dilkaya Höyük.....	75
4.10.1. Konum ve Çevresel Özellikler.....	75
4.10.2. Kazı Tarihçesi	76
4.10.3. Stratigrafi	76

4.10.4. Malzeme ve Savunma Sistemi	77
4.11. Ahlatlıbel	78
4.11.1. Konum ve Çevresel Özellikler	78
4.11.2. Kazı Tarihçesi	78
4.11.3. Stratigrafi	79
4.11.4. Malzeme ve Savunma Sistemi	79
4.12. Kanlıgeçit	81
4.12.1. Konum ve Çevresel Özellikler	81
4.12.2. Kazı Tarihçesi	81
4.12.3. Stratigrafi	82
4.12.4. Malzeme ve Savunma Sistemi	83
4.13. Pulur (Sakyol)	84
4.13.1. Konum ve Çevresel Özellikler	84
4.13.2. Kazı Tarihçesi	85
4.13.3. Stratigrafi	85
4.13.4. Malzeme ve Savunma Sistemi	86
4.13.1.1. IX. Yapı Katı	87
4.13.1.2. X. Yapı Katı	87
4.13.1.1. XI. Yapı Katı	87
4.14. Keçiçayırı	88
4.14.1. Konum ve Çevresel Özellikler	88
4.14.2. Kazı Tarihçesi	88
4.14.3. Stratigrafi	88
4.14.4. Malzeme ve Savunma Sistemi	88
4.15. Kinet Höyük	89
4.15.1. Konum ve Çevresel Özellikler	89
4.15.2. Kazı Tarihçesi	90
4.15.3. Stratigrafi	90
4.15.4. Malzeme ve Savunma Sistemi	91
4.16. Küllüoba	91
4.16.1. Konum ve Çevresel Özellikler	91
4.16.2. Kazı Tarihçesi	92
4.16.3. Stratigrafi	92
4.16.4. Malzeme ve Savunma Sistemi	92

4.17. Maltepe/Kelhıdık	95
4.17.1. Konum ve Çevresel Özellikler.....	95
4.17.2. Kazı Tarihçesi	95
4.17.3. Stratigrafi	96
4.17.4. Malzeme ve Savunma Sistemi	96
4.18. Gedikli Karahöyük.....	97
4.18.1. Konum ve Çevresel Özellikler.....	97
4.18.2. Kazı Tarihçesi	98
4.18.3. Stratigrafi	98
4.18.4. Malzeme ve Savunma Sistemi	99
4.18.1.1. IIIk Yapı Katı.....	99
4.18.1.2. IIIh Yapı Katı	99
4.18.1.3. IIIId Yapı Katı.....	100
4.18.1.4. IIIb2 Yapı Katı.....	100
4.18.1.5. IIIb1 Yapı Katı.....	100
4.18.1.6. IIIa Yapı Katı	100
4.19. Tülintepe	101
4.19.1. Konum ve Çevresel Özellikler.....	101
4.19.2. Kazı Tarihçesi	101
4.19.3. Stratigrafi	102
4.19.4. Malzeme ve Savunma Sistemi	102
4.20. Arslantepe	103
4.20.1. Konum ve Çevresel Özellikler.....	103
4.20.2. Kazı Tarihçesi	103
4.20.3. Stratigrafi	103
4.20.4. Malzeme ve Savunma Sistemi	105
4.21. Karataş (Semayük).....	106
4.21.1. Konum ve Çevresel Özellikler.....	106
4.21.2. Kazı Tarihçesi:	106
4.21.3. Stratigrafi	106
4.21.4. Malzeme ve Savunma Sistemi	107
4.22. Demirci Höyük	108
4.22.1. Konum ve Çevresel Özellikler.....	108
4.22.2. Kazı Tarihçesi	109

4.22.3. Stratigrafi:	109
4.22.4. Malzeme ve Savunma Sistemi	109
4.23. Alishar	111
4.23.1. Konum ve Çevresel Özellikler	111
4.23.2. Kazı Tarihçesi	111
4.23.3. Stratigrafi	111
4.23.4. Malzeme ve Savunma Sistemi	112
4.24. Bademağacı Höyüğü	114
4.24.1. Malzeme ve Savunma Sistemi	114
4.25. Etiyokuşu	115
4.25.1. Konum Ve Çevresel Özellikler	115
4.25.2. Kazı Tarihçesi	115
4.25.3. Stratigrafi	115
4.25.4. Malzeme ve Savunma Sistemi	116
4.26. Kastamonu-Kınık Yerleşmesi	117
4.26.1. Konum ve Çevresel Özellikler	117
4.26.2. Kazı Tarihçesi	117
4.26.3. Stratigrafi	117
4.26.4. Malzeme ve Savunma Sistemi	118
4.27. Erken Tunç Çağı Savunma Sistemi Üzerine Genel Değerlendirme	119

BEŞİNCİ BÖLÜM

ANADOLU'DA ORTA TUNÇ ÇAĞI'NDA SAVUNMA SİSTEMİ VE MİMARİSİNİ BARINDIRAN MERKEZLER

5.1. İmikuşığı	125
5.1.1. Konum ve Çevresel Özellikler	125
5.1.2. Kazı Tarihçesi	125
5.1.3. Stratigrafi	126
5.1.4. Malzeme ve Savunma Sistemi	126
5.2. Tilmen Höyük	128
5.2.1. Konum ve Çevresel Özellikler	128

5.2.2. Kazı Tarihçesi	128
5.2.3. Stratigrafi	128
5.2.4. Malzeme ve Savunma Sistemi	129
5.3. Kültepe	132
5.3.1. Konum ve Çevresel Özellikler	132
5.3.2. Kazı Tarihçesi	132
5.3.3. Stratigrafi	133
5.3.4. Malzeme ve Savunma Sistemi	134
5.4. Şaraga Höyük	137
5.4.1. Konum ve Çevresel Özellikler	137
5.4.2. Kazı Tarihçesi	137
5.4.3. Stratigrafi	138
5.4.4. Malzeme ve Savunma Sistemi	138
5.5. Zeytinlibahçe	139
5.5.1. Konum ve Çevresel Özellikler	139
5.5.2. Kazı Tarihçesi	139
5.5.3. Stratigrafi	140
5.5.4. Malzeme ve Savunma Sistemi	140
5.6. Domuztepe	141
5.6.1. Konum ve Çevresel Özellikleri	141
5.6.2. Kazı Tarihçesi	141
5.6.3. Stratigrafi	142
5.6.4. Malzeme ve Savunma Sistemi	142
5.7. Konya - Karahöyük	143
5.7.1. Konum ve Çevresel Özellikler	143
5.7.2. Kazı Tarihçesi	143
5.7.3. Stratigrafi	143
5.7.4. Malzeme ve Savunma Sistemi	143
5.8. Korucutepe	145
5.8.1. Konum ve Çevresel Özellikler	145
5.8.2. Kazı Tarihçesi	145
5.8.3. Stratigrafi	146
5.8.4. Malzeme ve Savunma Sistemi	146
5.9. Tell Atchana/Alalakh	148

5.9.1. Konum ve Çevresel Özellikler.....	148
5.9.2. Kazı Tarihçesi	148
5.9.3. Stratigrafi	149
5.9.4. Malzeme ve Savunma Sistemi	150
5.10. Alışar.....	152
5.10.1. Malzeme ve Savunma Sistemi	148
5.11. Hattuşa	155
5.11.1. Konum ve Çevresel Özellikleri.....	156
5.11.2. Kazı Tarihçesi	156
5.11.3. Stratigrafi	156
5.11.4. Malzeme ve Savunma Sistemi	157
5.12. Orta Tunç Çağı Savunma Sistemi Üzerine Genel Değerlendirme	160

ALTINCI BÖLÜM

ANADOLU'DA GEÇ TUNÇ ÇAĞI'NDA SAVUNMA SİSTEMİ VE MİMARİSİNİ BARINDIRAN MERKEZLER

6.1. Alacahöyük	165
6.1.1. Konum ve Çevresel Özellikler.....	165
6.1.2. Kazı Tarihçesi	165
6.1.3. Stratigrafi	165
6.1.4. Malzeme ve Savunma Sistemi	166
6.2. Şapinuva/Ortaköy	168
6.2.1 Konum ve Çevresel Özellikler.....	168
6.2.2. Kazı Tarihçesi	168
6.2.3. Stratigrafi	169
6.2.4. Malzeme ve Savunma Sistemi	169
6.3. Külhöyük	170
6.3.1. Konumu ve Çevresel Özellikleri.....	170
6.3.2. Kazı Tarihçesi	170
6.3.3. Stratigrafi	171
6.3.4. Malzeme ve Savunma Sistemi	171

6.4. Soli/Pompeiopolis.....	172
6.4.1. Konum ve Çevresel Özellikler.....	172
6.4.2. Kazı Tarihçesi	172
6.4.3. Stratigrafi	172
6.4.4. Malzeme ve Savunma Sistemi	172
6.5. Türbe Höyük	173
6.5.1. Konumu ve Çevresel Özellikler.....	173
6.5.2. Kazı Tarihçesi	173
6.5.3. Stratigrafi	174
6.5.4. Malzeme ve Savunma Sistemi	174
6.6. Çine-Tepecik.....	175
6.6.1. Konum ve Çevresel Özellikler.....	175
6.6.2. Kazı Tarihçesi	176
6.6.3. Stratigrafi	176
6.6.4. Malzeme ve Savunma Sistemi	176
6.7. Oymaağaç	177
6.7.1. Konum ve Çevresel Özellikler.....	177
6.7.2. Kazı Tarihçesi	177
6.7.3. Stratigrafi	178
6.7.4. Malzeme ve Savunma Sistemi	178
6.8. Zeyve Höyük (Porsuk).....	180
6.8.1. Konum ve Çevresel Özellikler.....	180
6.8.2. Kazı Tarihçesi	181
6.8.3. Stratigrafi	181
6.8.4. Malzeme ve Savunma Sistemi	181
6.9. Eskiyaapar	182
6.9.1. Konum ve Çevresel Özellikler.....	182
6.9.2. Kazı Tarihçesi	182
6.9.3. Stratigrafi	183
6.9.4. Malzeme ve Savunma Sistemi	183
6.10. Büklükale	184
6.10.1. Konum ve Çevresel Özellikler.....	184
6.10.2. Kazı Tarihçesi	184
6.10.3. Stratigrafi	184

6.10.4. Malzeme ve Savunma Sistemi	184
6.11. Kuşaklı/Sarissa.....	185
6.11.1. Konum ve Çevresel Özellikler	185
6.11.2. Kazı Tarihçesi	185
6.11.3. Stratigrafi	185
6.11.4. Malzeme ve Savunma Sistemi	186
6.12. Tell Aççana/Alalakh	188
6.12.1. Malzeme ve Savunma Sistemi	188
6.13. Troia.....	189
6.13.1. Malzeme ve Savunma Sistemi	189
6.14. Yümüktepe.....	193
6.14.1. Malzeme ve Savunma Sistemi	193
6.15. Hattuşa	195
6.15.1 Malzeme ve savunma Sistemi.....	195
6.16. Geç Tunç Çağ Savunma Sistemi Üzerine Genel Değerlendirme	203

YEDİNCİ BÖLÜM

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

SONUÇ	209
KAYNAKÇA.....	218
ÖZGEÇMİŞ	320

KISALTMALAR LİSTESİ

ADALYA	: Antalya Suna-İnan Kır�� Akdeniz Medeniyetlerini Araştırma Enstitüsü Yayını, İstanbul
Anatolica	: Annuaire International Pour Les Civilisations De l'Asie Anterieure, Publie Sous Les Auspices De l' Institut Historique et Archeologique Neerlandais, a İstanbul
Anatolia Antiqua	: Institut Français D'etudes Anatoliennes-Georges Dumezil, İstanbul
ANMED	: Antalya Suna-İnan Kır�� Akdeniz Medeniyetlerini Araştırma Enstitüsü Yayını, İstanbul
AJA	: American Journal of Archaeology, Baltimore
An. Ar.	: Anadolu Araştırmaları, İstanbul
Arkeoloji Dergisi	: Ege Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi Yayını
AS	: Anatolian Studies, London
AST	: Araştırma ve Arkeometri Sonuçları Toplantısı, Ankara
Bkz.	: Bakınız
��v.	: ��viren
Ed.	: Editör/ler
ET��	: Erken Tunç ��ağı
GT��	: Geç Tunç ��ağı
Haberler	: Türk Eskiçağ Bilimleri Enstitüsü, İstanbul
Höyük	: Türk Tarih Kurumu, Ankara
��dol Dergisi	: Arkeoloji ve Arkeologlar Derneği, Ankara
JNES	: Journal of Near Eastern Studies
KST	: Kazı Donu��ları Toplantısı, Ankara
Km.	: Kilometre
Lev.	: Levha
M.��.	: Milattan ��nce
M.S.	: Milatan Sonra
MKKS	: M��ze Kurtarma Kazıları Semineri, Ankara
OT��	: Orta Tunç ��ağı
Res.	: Resim
��k.	: ��kil

TAD	: Türk Arkeoloji Dergisi, Ankara
TAY	: Türkiye Arkeolojik Yerleşmeleri
TTAED	: Türk Tarih, Arkeologya ve Etnografya dergisi
TEBE	: Türk Eskiçağ Bilimleri Enstitüsü, İstanbul
TTK	: Türk Tarih Kurumu
TTKong	: Türk Tarih Kongresi, Ankara
TÜBA-AR	: Türkiye Bilimler Akademisi Arkeoloji Dergisi
vd.	: ve devamı

TABLOLAR LİSTESİ

Tablo 1. Aşağı Pınar Kronolojisi (Özdoğan, M. 1999: 16).....	8
Tablo 2. Mezraa Teleilat Kronolojisi (Özdoğan, M. 2011b: 82)	10
Tablo 3. Kuruçay Kronolojisi (Duru, R. 2007: 305).....	11
Tablo 4. Bademağacı Kronolojisi (Duru, R 2007: 343).....	21
Tablo 5. Bademağacı C 14 Sonuçlarına Göre Ortaya Çıkan Tabakalanma (Duru, R. 2008: 19)	21
Tablo 6. Mersin-Yümüktepe Kronolojisi (Garstang, J. 1953: 2)	35
Tablo 7. Troia Kronolojisi (Harmankaya, S. - Erdoğan, B. 2002: Hisarlık/Troia).....	48
Tablo 8. Beycesultan Kronolojisi (Lloyd, S. – Mellaart, J. 1962: fig 3).....	57
Tablo 9. Norşuntepe Kronolojisi (Harmankaya, S. - Erdoğan, B. 2002: Norşuntepe)	68
Tablo 10. Gözlükule Kronolojisi (Goldman, H.1956: 3)	70
Tablo 11. Dilkaya Kronolojisi (Çilingiroğlu, A. 1993: 487)	76
Tablo 12. Kinet Höyük Kronolojisi (Girginer, Ö. 2008: 24)	90
Tablo 13. Karataş (Semayük) Kronolojisi (Warner, J. L. 1994: 9).....	106
Tablo 14. Alişar Höyük Kronolojisi (Huot, J. L. 1982: 72).....	112
Tablo 15. İmikuşağı Kronolojisi (Sevin, V. 1995: 7-8)	126
Tablo 16. Tilmen Kronolojisi (Duru, R. 2003: 10)	129
Tablo 17. Kültepe-Kaniş Karumu Kronolojisi (Özgüç, T. – Özgüç, N. 1953 XII)	133
Tablo 18. Kültepe-Neşa Tepe Kronolojisi (Özgüç, T. 2005: 12).....	134
Tablo 19. Konya-Karahöyük Kronolojisi (Baran, F. 1992: 31).....	143
Tablo 20. Korucutepe Kronolojisi (Umurtag, G. 1996: 3).....	146
Tablo 21. Tell Aççana-Alalakh Kronolojisi (Wolley, L. 1955: 399	149
Tablo 22. Hattuşa Kronolojisi (Kurt, B. 1970: 1)	157
Tablo 23. Oymağaç Kronolojisi (Czichon, http://www.nerik.de)	178

EKLER LİSTESİ

Ek. 1 - Şek. 1a: Aşağı Pınar Neolitik Dönem Yapıları Yerleşim Düzeni, (Özdoğan, M. - Parzinger, H. - v.d. 2009: 243, Çiz. 2).....	240
Ek. 1 - Şek. 1b: Erken Neolitik Çağ Çatalhöyük Yerleşmesinin VIIa Rekonstrüksiyonu, (Sevin, V. 2003a: 49).....	240
Ek. 2 - Şek. 2a: Kuruçay Höyük 11. Üst Yapı Katının Genel Planı, (Duru, R. 1994: Lev.15).....	241
Ek. 2 - Şek. 2b: Kuruçay 11 Köyünü Çevreleyen Sur duvarı, (Sevin, 2003a, 71)	241
Ek. 3 - Şek. 3a: Bademağacı EN 11/3 Yerleşmesi, (Duru, R. 2007b: 332, Fig, 54)...	242
Ek. 3 - Şek. 3b: Aktopraklık Höyük İlk Neolitik Dönem Radyal Planlı Yapılar, (Karul, N. 2009: 5, Res. 8).....	242
Ek. 4 - Şek. 4a: Hacılar II. Tabakanın İzometrik Planı, (Mellaart, J. 1960: 98, fig, 5) 243	
Ek. 4 - Şek. 4b: Hacılar I. ve II. Tabakanın 1959 Yılı Sonundaki Genel Planı, (Mellaart, J. 1960: 93, fig, 3)	243
Ek. 5 - Şek. 5a: Hacılar Tabaka I Yerleşmesi Üç Boyut Çalışması (Mellaart, J. 1970b: 86).....	244
Ek. 5 - Şek. 5b: Hacılar Tabaka I Yerleşmesi (Naumann, R 2007: 246, Res. 304)....	244
Ek. 6 - Şek. 6a: Kuruçay Höyük 6A2'nin Genel Planı (Duru, R. 1996: Lev. 32)	245
Ek. 6 - Şek. 6b: Kuruçay Höyük 6a1 Yapı Katı Çizimi (Duru, R. 1996: Lev. 34).....	245
Ek. 7 - Şek. 7a: Kuruçay Höyük 6c Evresi Çizimi (Duru, R. 1996: Lev. 35)	246
Ek. 7 - Şek. 7b: Kuruçay Höyük 6b Evresi Çizimi (Duru, R. 1996: Lev. 36)	246
Ek. 8 - Şek. 8a: Kuruçay Höyük 6a Evresi Çizimi (Duru, R. 1996: Lev. 37)	247
Ek. 8 - Şek. 8b: Kuruçay Höyük 5 Evresi Çizimi (Duru, R. 1996: Lev. 38)	247
Ek. 9 - Şek. 9a: Mersin-Yümüktepe XVI. Kat Sitadelinin İzometrik Plan (Garstang, J. 1953: 132, Fig 80a).....	248
Ek. 9 - Şek. 9b: Hassek Höyük İzometrik Çizim TAY 3. (Harmankaya, S. – Tanındı, O – v.d) 1998: TAY 3, Hassek Höyük).....	248
Ek. 10 - Şek. 10a: Hassek Höyük Geç Uruk Katı Şematik Yerleşmesi (Manfred, R. Behm, Blancke. 1988: 75 75, Res. 1).....	249
Ek. 10 - Şek. 10b: Aşağı Pınar 5. Tabak Plan (Özdoğan, M. 1999: 18)	249
Ek. 11 - Şek. 11a: Troia I Rekonstrüksiyonu (Korfmann, M. 2011: 234)	250

Ek. 11 - Şek. 1b: Troia Tabaka II Kale Duvarı Kulesi (Naumann, R. 2007: 64, Res. 38)	250
Ek. 12 - Şek. 12a: Troia'nın II'nin I. Perioduna Ait Olan FL Kapısı ve Ona Bitişik Kale Duvarı (Dörpfeld, W. 1968: 54, Fig. 10)	251
Ek. 12 - Şek. 12b: Troia'nın II Tabakasının I. Perioduna Ait Olan FN Kapısı (Dörpfeld, W. 1968: 57, Fig. 12)	251
Ek. 13 - Şek. 13a: Troia'nın II. Tabakasının II. Periyoduna Ait olan FL ve FN arasındaki duvar: (Dörpfeld, W. 1968: 61, Fig. 14).	252
Ek. 13 - Şek. 13b: Troia'nın II. Tabakasının II. Periyoduna Ait Olan FM Kapısı ve Rampası (Dörpfeld, W. 1968: 71, Fig. 21)	252
Ek. 14 - Şek. 14a: Troia Tabaka IIc (Naumann, R. 2007: 254, Res. 314)	253
Ek. 14 - Şek. 14b: Titriş topoğrafya sınırları üzerinde gösterilen Geç ETÇ savunma Sistemi ile 1'den 9 a kadar numaralandırılan Orta ETÇ yerleşmeleri (Algaze, G., Matney, T. 2011: 996)	253
Ek. 15 - Şek. 15a: Beycesultan XVIII-XIX ve XX. Tabakaları (Lloyd, S. Mellart, J. 1962: 28)	254
Ek. 15 - Şek. 15b: Liman Tepe Kuzey Kazı Alanı Mimari Katları (Erkanal, H.-Artzy, M. v.d 2003, Pl. 1)	254
Ek. 16 - Şek. 16a: Tepecik Şematik Plan M.Ö. II. ve III. binyıl GTÇ, OTÇ ve ETÇ Yapı Katları (Esin, U. 1974: 108)	255
Ek. 16 - Şek. 16b: Gözlükule Bölüm A ETÇ I (Goldman, H 1956: Pl. 3)	255
Ek. 17 - Şek. 17a: Gözlükule Bölüm A ETÇ II (Goldman, H 1956: Pl. 6)	256
Ek. 17 - Şek. 17b: Göltepe Sur Duvarı ETÇ II/III (Yener, K. A. 1992: 286, Şek. 6)..	256
Ek. 18 - Şek. 18a: Dilkaya Höyük 2a – L 7-6 Açması (Çilingiroğlu, A. - Derin, Z. 1992: 415, Res. 2a)	257
Ek. 18 - Şek. 18b: Ahlatlıbel Yerleşmesi Şematik Çizimi (Koşay, H. Z. 1934: 7)	257
Ek. 19 - Şek. 19a: Kanlıgeçit 1996 Yılı Şematik Çizimi (Özdoğan, M. – Parzinger, H. – Karul, N. 1997: 9)	258
Ek. 19 - Şek. 19b: Pulur IX ve X. Yapı Katları (Koşay, H. Z. 1976: Lev. 117)	258
Ek. 20 - Şek. 20a: Pulur X. Yapı Katı (Koşay, H. Z. 1976: Lev. 118)	259
Ek. 20 - Şek. 20b: Pulur XI. Yapı Katı (Koşay, H. Z. 1976: Lev. 119)	259
Ek. 21 - Şek. 21a: Kinet Höyük OP. M Planı 13. Evre, OP. M3 Evre 11 ETÇ II (Gates, H. M. 2009: 362, Fig. 2)	260

Ek. 21 - Şek. 21b: Küllüoba Batı Açmaları, 5. Evreye Ait Evler ve Sur Duvarı (Efe, T. 2001: 114, Res.4).....	260
Ek. 22 - Şek. 22a: Küllüoba Yukarı Şehir Yerleşim Planı Tümleme Denemesi (Efe, T. – Ay-Efe, D.Ş.M. 2001: 58 Çiz. 2).....	261
Ek. 22 - Şek. 22b: Gedikli Karahöyük IIIk Yapı Katı (Duru, R. 2006: Lev. 12)	261
Ek. 23 - Şek. 23a: Gedikli Karahöyük IIIh Yapı Katı (Duru, R. 2006: Lev. 14).....	262
Ek. 23 - Şek. 23b: IIIId Yapı Katı (Duru, R. 2006: Lev. 16)	262
Ek. 24 - Şek. 24a: Gedikli Karahöyük IIIb2 Yapı Katı (Duru, R. 2006: Lev. 17).....	263
Ek. 24 - Şek. 24b: Gedikli Karahöyük IIIb1 Yapı Katı (Duru, R. 2006 Lev. 17)	263
Ek. 25 - Şek. 25a: Gedikli Karahöyük IIIa Yapı Katı (Duru, R. 2006: Lev 18).....	264
Ek. 25 - Şek. 25b: Tülintepe 1971 Yılı Genel Mimari Planı (Esin, U. 1974: 140, Lev. 122).....	264
Ek. 26 - Şek. 26a: Karataş I-II Planı (Mellink, M. J. 1975: 75, Fig. 1)	265
Ek. 26 - Şek. 26b: Demircihöyük Planı (Sagona, A.-Zimanski, P. 2009: 195, Fig.5). 265	
Ek. 27 - Şek. 27a: Alişar Höyük Açmaların Profil Çizimi (Von der Osten, H.H 1937:134, Fig. 134).....	266
Ek. 27 - Şek. 27b: Bademağacı İlk Tunç Çağı II ve Geç Yerleşmelere Ait Plan (Duru, R.-Umurtak, G. 2010: 267, Res. 2)	266
Ek. 28 - Şek. 28a: Kastamonu-Kınık Sur Duvarı Şematik Çizimi (Genç, E. 2008: 123 Çiz. C).....	267
Ek. 28 - Şek. 28b: İmikuşağı XII. Yapı Katı Durumu (Sevin, V. 1988: 328, Res. 19) 267	
Ek. 29 - Şek. 29a: Timen Höyük K1 – K6 Kapıları (Duru, R. 2003: 17).....	268
Ek. 29 - Şek. 29b: Timen Höyük K-2 Kapısı (Duru, R. 2003: 18).....	268
Ek. 30 - Şek. 30a: Timen Höyük K-3 Kapısı (Duru, R. 2003: 19)	269
Ek. 30 - Şek. 30b: Timen Höyük K-5 Kapısı (Duru, R. 2003: 19).....	269
Ek. 31 - Şek. 31a: Konya-Karahöyük OTÇ Kenti Sur Duvarının Dizgisel Görünüşü (Naumann, R. 2007: 262, Res. 323)	270
Ek. 31 - Şek. 31b: Korucutepe’yi Çevreleyen Sur Duvarı (Von Loon, M. 1973: 386, Fig. 7).....	270
Ek. 32 - Şek. 32a: Tell Aççana-Alalakh Tabaka VII’nin Kent Kapısı (Wolley, L. 1955: 146, Fig. 55)	271
Ek. 32 - Şek. 32b: Tell Aççana-Alalakh Tabaka VII’nin Kent Kapısı Merdiven Boşluğu Taslak Çizimi (Wolley, L. 1955: 149, Fig. 56)	271

Ek. 33 - Şek. 33a: Tell Açcana-Alalakh Alan 3'teki Kazemat Duvarı (Yener, K. A. – Schloen, D. vd. 2005: 50, Res 4)	272
Ek. 33 - Şek. 33b: Alişar Sur Duvarı Planı (Von der Osten, H. H. 1935: Fig. 24).....	272
Ek. 34 - Şek. 34a: Alişar GG-HH-15-17 Açmalarındaki Sur Duvarı Profili (Von der Osten, H. H. 1935: 38, Fig. 43B)	273
Ek. 34 - Şek. 34b: Alişar CC-DD-23-24'te Yer Alan Kapı Geçidi (Von der Osten, H. H. 1935: Fig. 55)	273
Ek. 35 - Şek. 35a: Alişar Kuzeyde R-T-0-2 Açmasında Yer Alan Kapı Geçidi (Von der Osten, H. H. 1935: 78, Fig. 112)	274
Ek. 35 - Şek. 35b: Alişar J-P 33-35 Güneybatı Kompleksi (Von der Osten, H. H. 1935: Fig. 83)	274
Ek. 36 - Şek. 36a: Alişar Sur Duvarının Kuzey Köşesi ve Potern Geçidi (Von der Osten, H. H. 1935: 32, Fig. 30)	275
Ek. 36 - Şek. 36b: Hattuşa Kent Planı (Seeher, J. 2007: 16, Res. 8)	275
Ek. 37 - Şek. 37a: Hattuşa Aşağı Şehir Bugüne Kadar Kazısı Yapılmış Yapıların Planı ve Poternli Sur (Seeher, J. 2006: 4, Res 3)	276
Ek. 37 - Şek. 37b: Hattuşa Kent Surunun A-B Erken Duvar Şeması, C-D Gelişmiş Duvar Şeması (Seeher, J. 2007: 20, Res. 12)	276
Ek. 38 - Şek. 38a: Beycesultan OTÇ Sur Duvarı (Lloyd, S. - Mellaart 1965: 46, Fig A.20)	277
Ek. 38 - Şek. 38b: Alacahöyük Şematik Tabakalanması (Akok, M. 1979: Res. 1)....	277
Ek. 39 - Şek. 39a: Alacahöyük Poternli Giriş (Akok, M. 1979: Res. 15)	278
Ek. 39 - Şek. 39b: Ortaköy-Şapinuva A yapısı koruma duvarı (Süel A, Süel, M. 2002: 416, Res. 1)	278
Ek. 40 - Şek. 40a: Külhöyük Sur Duvarı Şematik Çizimi (Temizsoy, İ. Kaya, V. v.d. 2000: 28 Pl. 2)	279
Ek. 40 - Şek. 40b: Soli GTÇ Kazemat Çizimi ve 3 Boyut Çalışması (Yağcı, R. 2010: 339, Res. 5)	279
Ek. 41 - Şek. 41a: Türbe Höyük Sur Duvarı ve Ona Bitişik Mekanların Çizimi (Sağlamtimur, H. – Ozan, A. 2007: 26, Çiz. 11)	280
Ek. 41 -Şek. 41b: Çine-Tepecik GTÇ Yerleşmesi II 1 Kültür Tabakası Mimari Kalıntıları (Günel, S. 2011a: 2)	280
Ek. 42 - Şek. 42a: Zeyve Höyük (Porsuk) Geç Tunç Çağı Savunma Sistemi (Beyer, D. 2011: 401, Fig. 11)	281

Ek. 42 - Şek. 42b: Kuşaklı-Sarissa Kent Planı (Müller-Karpe, A. 2002: 178).....	281
Ek. 43 - Şek. 43a: Kuşaklı-Sarissa Kenti Rekonstrüksiyonu Müller-Karpe, A.- Müller-Karpe, V. 2011: 268)	282
Ek. 43 - Şek. 43b: Kuşaklı-Sarissa, Güneydoğu Kapısı Çizimi (Müller-Karpe, A. 1999: 461 Çiz. 12).....	282
Ek. 44 - Şek. 44a: Tell Aççana-Alalakh Tabakaların Kesitleri (Wolley, L. 1955: 2, Fig. 11).....	283
Ek. 44 - Şek. 44b: Tell Aççana-Alalakh Tabaka II ve III Yerleşmesi (Wolley, L. 1955: 186, Fig. 65)	283
Ek. 45 - Şek. 45a: Tell Aççana-Alalakh Tabaka I, II, III, IV, V Yerleşmesi (Wolley, L. 1955: 138, Fig. 53)	284
Ek. 45 - Şek. 45b: Troia VI Yerleşmesi VI i Kulesi, Troia VI Sur Duvarı ve Diğer Yapıları (Blegen, C. W. 1953: Fig. 447)	284
Ek. 46 - Şek. 46a: Troia VI Yerleşmesi VI h Kulesi (Blegen, C. W. 1953: Fig. 472)	285
Ek. 46 - Şek. 46b: Troia VI Yerleşmesi VI i Kulesi (Blegen, C. W. 1953: Fig. 451).	285
Ek. 47 - Şek. 47a: Mersin-Yümüktepe, Tabaka VII Yerleşmesi (Garstang, J. 1953: Sf. 239)	286
Ek. 47 - Şek. 47b: Hattuşa İmparatorluk Dönemi Kent Suru (Nossov, K. 2008: 11)..	286
Ek. 48 - Şek. 48a: Boğazköy Güney Şehir Surları ve Yerkapı Planı (Darga, M. 1992: 80 Fig. 64).....	287
Ek. 48 - Şek. 48b: Güney Şehir Surlarının Rekonstrüksiyonu (Darga, M. 1992: Sf. 80 Fig.65).....	287
Ek. 49 - Şek. 49a: Boğazköy Aslanlı Kapı (Naumann, R. 2007: 288 Res. 363)	288
Ek. 49 - Şek. 49b: Boğazköy Aslanlı Kapı (Sağdaki) Rekonstrüksiyonu (Seeher, J. 2006a: 50 Res. 49)	288
Ek. 50 - Şek. 50a: Boğazköy, Yukarıda, Kral Kapısı ve Aslanlı Kapı, Aşağıda, Aşağı ve Yukarı Batı Kapısı (Naumann, R. 2007: 288, Res. 363).	289
Ek. 50 - Şek. 50b: Boğazköy Sfenksli Kapı Planı (Naumann, R. 2007: 292, Res. 372)	289
Ek. 51 - Şek. 51a: Boğazköy Altta Aşağı ve Yukarı Batı Kapısı (Naumann, R. 2007: 288, Res. 363)	290
Ek. 51 - Şek. 51b: Büyükkale Genel Planı (Kurt, B. 1970: 75, Fig 19)	290
Ek. 52 - Şek. 52a: Boğazköy Aslanlı Kapı Yakınında Yer Alan Yenicekale Yükseltisi (Seeher, J. 2006a: 48 Res. 47)	291

Ek. 52 - Şek. 52b: Boğazköy Nişantepe ve Güneykale Planı (Seeher, J. 2006a: 97 res 102)	291
Ek. 53 - Şek. 53a: Boğazköy Nişantepe Üstündeki Yapı Kompleksinin Sfenksli Kapı Girişinin Rekonstrüksiyonu (Seeher, J. 2006a: 108, Res. 113)292	
Ek. 53 - Şek. 53b: Boğazköy Köprü Döşemi ve Geçenek (Naumann, R. 2007: 493 Res. 616)	292
Ek. 54 - Lev. Ia: Aşıklı Çevre Duvarı ve Sınırladığı Mahalleler (Esin U. 1996: 34, Res. 6)	293
Ek. 54 - Lev. Ib: Aşıklı 4 N-O Açmaları G A Yolu ve Güneyindeki Sandık Duvar (Ufuk, E. 1993: 144 Res. 5)	293
Ek. 55 - Lev. IIa: Aşağı Pınar Neolitik Dönem, 7. Tabaka Hendeğinin Tümü ile Boşaltılan Bölümü (Özdoğan, M. - Parzinger, H. - v.d: 2009: 244, Res. 3)	294
Ek. 55 - Lev. IIb: Aşağı Pınar 5. Tabaka Erleşiminin, Derin Bir Kanalin İçine Yerleştirilmiş Ahşap Direklerden Oluşan Palisat İzi (Karul, N. 2006: 485, Res. 4).....	294
Ek. 56 - Lev. IIIa: Mezraa Teleilat IV. Evre Anıtsal Çevre Duvarı (Özdoğan, M. 2007: 176 Fig. 31)	295
Ek. 56 - Lev. IIIb: Mezraa Teleilat Çevre Duvarı Alt Evre Dokusu (Özdoğan, M. Karul, N. Vd. 2011: 62, Şek. 20).....	295
Ek. 57 – Lev. IVa: Mezraa Teleilat Hendek Kesiti (Özdoğan, M. 2007: 177, Fig. 33)296	
Ek. 57 - Lev. IVb: Kuruçay Höyük Surun Yarım Daireli Kulelerinden Biri (Duru, R. 1994: 18. 1).....	296
Ek. 58 - Lev. Va: Hoca Çeşme Neolitik Çağ Sur Duvarı (Özdoğan, M. 2000: 51, Fig 1)	297
Ek. 58 - Lev. Vb: Bademağacı Höyüğü'nün Doğu Eteğindeki Tş Duvarlar (Sur!) (Duru, R. 2007: 334, Fig. 59)	297
Ek. 59 - Lev. VIa: Aktopraklık Yukarı Höyük Hendek Görünümü (Karul, N. 2007: 385, Fig. 3).....	298
Ek. 59 - Lev. VIb: Aktopraklık Aşağı Höyük Hendek Kesit (Karul, N. 2007: 389, Fig. 10).....	298
Ek. 60 - Lev. VIIa: Aşağı Höyük'te Hendeğe Paralel Uzanan Duvar (Karul, N. 2007: 390, Fig. 11).....	299

Ek. 60 - Lev. VIIb: Güvercinkayası 2009 Havadan Görünüm (Gülçur, S. - Çaylı, P. -vd. 2011: 307, Res. 1)	299
Ek. 61 - Lev. VIIIa: Kuruçay Höyük Sandık Duvar Kesimi (Duru, R. 1996: Lev. 4. 2).....	300
Ek. 61 - Lev. VIIIb: Aşağı Pınar 2. Tabaka Da Yerleşime Doğuda Bir Çifte Duvar İle Çevrilidir (Karul, N. 2006: 485, Res. 5).....	300
Ek. 62 - Lev. XIXa: Değirmentepe Çevre Duvarı Güneybatıdan (Esin, U.- Harmankaya, S. 1988: 111, Res. 13)	301
Ek. 62 - Lev. XIXb: Değirmentepe Çevre Duvarı ve Ona Bitişik Mekanlar (Esin, U.- Harmankaya, S. 1988: 112, Res. 14)	301
Ek. 63 - Lev. Xa: Kenan Tepe A2 Açmasındaki Geç Kalkolitik 5, Erken Tunç I Dönemi Duvar Temeli (Parker, B. J. - Dodd, L, S. - v.d 2011: 727, Fig 9).....	302
Ek. 63 - Lev. Xb: Kenan Tepe A8 Açmasındaki Geç Kalkolitik 5, Erken Tunç I Dönemi Duvar Temeli (Parker, B. J. - Dodd, L, S. - v.d 2011: 728, Fig. 10).....	302
Ek. 64 - Lev. XIa: Troia En Erken Kale Duvarı II (Dörpfeld, W. 1968: 55 Fig.11)...	303
Ek. 64 - Lev. XIb: Liman Tepe ETÇ I Savunma Sistemi (Erkanal, H. 200: 261, Res.4).	303
Ek. 65 - Lev. XIIa: Liman Tepe ETÇ Yapılarının Genel Görünümü (Erkanal, H.-Artzy, M. vd. 2003: 434, Res. 1)	304
Ek. 65 - Lev. XIIb: Liman Tepe Bastiyon İçindeki Hücrelerden Biri (Erkanal, H. 1999: 334, Res. 2).....	304
Ek. 66 - Lev. XIIIa: Liman Tepe ETÇ III Savunma Sistemi (Erkanal, H.-Artzy, M. 2002: 388, Res. 6)	305
Ek. 66 - Lev. XIIIb: Bakla Tepe ETÇ I Doğu Savunma Duvarı (Erkanal, H. - Ozkan, T. 2000: 278, Res. 8).....	305
Ek. 67 - Lev. XIVa: Tepecik 13-14/K, I Sur duvarı (Esin, U. 1982: 61, Res. 2)	306
Ek. 67 - Lev. XIVb: Tepecik Sur Duvarı ve Olası Kule Yapısı (Esin, U. 1979: 53, Res. 4)	306
Ek. 68 - Lev. XVa: Norşun Tepe Sur Duvarı ve Çıkıntıları (Hauptmann, H. 1979: 16, Res. 7)	307
Ek. 68 - Lev. XVb: Keçiçayırı Sur Duvarı ve ona Bitişik Yapılar (Şahin, F. 2008: 25)307	

Ek. 69 - Lev. XIVa: Tülintepe'nin Kuzeyinde Yer Alan Sur Duvarı (Esin, U. 2000: 87, Fig. 1)	308
Ek. 69 - Lev. XVIIb: Arslantepe ETÇ III Sur Duvarı ve Yarım Daireli Burç (Frangipane, M. 1996: 68, Res. 9)	308
Ek. 70 - Lev. XVIIa: Eti Yokuşu C Açmasında Meydana Çıkarılan Sur Duvarı Temeliden Bir Görünüm (Kansu, Ş. A. 1940: 18, Şek. 30).....	309
Ek. 70 - Lev. XVIIb: Kastamonu-Kınık ETÇ Sur Duvarı (Genç, E. 2008: 125, Res. D)	309
Ek. 71 - Lev. XVIIIa: Tilmen OTÇ Sur Duvarı (Duru, R. 2003: 104, Lev. 16.2)	310
Ek. 71 - Lev. XVIIIb: Kültepe Havadan Görünüş (Topçuoğlu, O. 2010: I)	310
Ek. 72 - Lev. XIXa: Domuztepe II. Binyıla ait Kazematlı Sur (Çambel, H. - Özdoğan, M. 1984: 272, Res. 8).....	311
Ek. 72 - Lev. XIXb: Korucutepe Yeraltı Geçidinin (?) Güneybatıdan Görünümü (Ertem, H. 1982: 3 Res. 5)	311
Ek. 73 - Lev. XXa: Tell Açıana Giriş Kapısı (Woolley, L. 1955: Plt. XXIXa).....	312
Ek. 73 - Lev. XXb: Poternli Sur (A) Boğazköy Poternli Surun 3. Poternin Girişi (B) Aynı Sur Kesimi Üzerindeki Bir Başka Poternin Bindirme Tekniğinde Kurulmuş Yapımı, (Darga, M. 1985: Lev. 19 A - B)	312
Ek. 74 - Lev. XXIa: Alacahöyük Sfenksli Kapı (Darga, M. 1992: 130)	313
Ek. 74 - Lev. XXIIb: Ortaköy-Şapinuva Surun Genel Görünümü (Süel, A. 2005: 247, Res1).....	313
Ek. 75 - Lev. XXIIa: Türbe Höyük Geç Tunç Çağ Tahkimat Duvarının Arkasında Kalan Yapı Kompleksi (Sağlamtimur, H. - Ozan, A. 2007: 29, Res. A).....	314
Ek. 75 - Lev. XXIIb: Oymaağaç Kent Giriş Odası (Czichon, R. M. 2010: < http://www.nerik.de/bilder/bilderstrecke.php >).	314
Ek. 76 - Lev. XXIIIa: Oymaağaç Potern Olmayıp, Şimdiye Kadar 11 Basamağı Orataya Çıkarılmış Olan Korumalı Yer Altı Çeşmesinin Korumalı Girişi (Czichon, R. M. - Klinger, J. 2010: 61).....	315
Ek. 76 - Lev. XXIIIb: Büklükale'nin III. Kat Suru (Matsumura, K. 2011: 419, Res. 8).....	315
Ek. 77 - Lev. XXIVa: Troia VI Savunma Hendeği (Korfmann, M. 2002: 10, Res. 5)	316
Ek. 77 - Lev. XXIVb: Hitit Sur Modelleri (A B D Hattuşa, C Kuşaklı Sarissa), (Seeher, J. 2007: Sf. 22, Res. 14).....	316

Ek. 78 - Lev. XXVa: Boğazköy, Yerkapı Havadan Görünüş (Seeher, J. 2006a: 62, Res. 62)	317
Ek. 78 - Lev. XXVb: Boğazköy, Yerkapı Poterni ve Sfenksli Kapı (Seeher, J. 2006a: 64, Res. 65).....	317
Ek. 79 - Lev. XXVIa: Boğazköy, Yerkapı Havadan Görünüş (Seeher, J. 2006a: 63, Res. 64)	318
Ek. 79 - Lev. XXVIb: Boğazköy, Kral Kapısı'ndaki Ön Sur Ve Kule (Seeher, J. 2006a: 94, Res. 100)	318
Ek. 80 - Lev. XXVIIa: Boğazköy, Kral Kapısı'ndaki Kılıç Ve Balta Taşıyan Tanrı Kabartması (Seeher, J. 2006a: 90, Res. 95)	319
Ek. 80 - Lev. XXVIIb: Boğazköy, Sarıkale (Seeher, J. 2006a: 47, Res. 45)	319

BİRİNCİ BÖLÜM

GİRİŞ

Çağımızın sosyal ve ekonomik düzeninin temelini oluşturan ve Neos (*yeni*), Litos (*taş*) sözcüklerinden türetilerek Neolitik yani Yeni Taş Dönemi, Türkiye’de yaygın kullanımı ile Cilalı Taş Devri insanlığın kültürel gelişimindeki en önemli süreçtir (Sevin, 2003a, s. 18).

Bu süreç ile beraber insanlar kendine kalıcı barınaklar inşa etmeyi bu barınakların etrafını vahşi hayvanlardan korunmak için çit ile çevirmeyi, hayvanları evcilleştirmeyi ve bütün bu dinamikleri ortaya çıkaran tarım yapma becerisini kazanmışlardır. İnsanlar bunları yaparken daha önceleri temel beslenme kaynağı olan avcılığı bir kenara atmamıştır. Tarım ile beraber avcılık yürütülen faaliyetler arasında olmuştur.

Tarım beraberinde çeşitli zorunluluklar getirmiştir. Bunların en başında ekilen ürünün hasadını bekleme zorunluluğu gelmektedir. Bu zorunluluk beraberinde insanları tarım alanları civarında iskan yapmaya, yani yerleşik hayat tarzına mecbur kılmıştır. Bu konuya dair verilebilecek çok sayıda örnek yer almaktadır. Bunlar arasında Orta Anadolu’da yer alan ve 1958’de James Mellaart tarafından keşfedilen Çatal Höyük buluntuları ve mimarisi ile Neolitik Dönem’i aydınlatma çalışmalarında önemli bir paya sahiptir. Yoğun nüfus, yönetici sınıf, uzman zanaatkarlar, tabakalı toplum yapısı, uzak mesafeli ticaret ve basit sulu tarım ve 5000’i aşan nüfusu ile beraber Çatal Höyük çağdaşı olan yerleşmeler arasında sıra dışı kalmaktadır (Çevik, 2005, s. 15).

Çatal Höyük evleri genellikle birbirine bitişik olarak inşa edilmektedir. Evlere giriş tavan üzerinde açılan bir delik ile beraber eve girişi veya çıkışı sağlayan bir merdiven yardımı ile yapılmaktadır. Çatal Höyük evlerinin kör dış duvarları olası bir tehdide karşı koruma sağlamaktadır (Sevin, 2003b, s. 60). Ayrıca damlar da saldırılara karşılık verme işlevi görebiliyordu.

Erken Kalkolitik Dönemde Anadolu’nun en iyi iskan edilmiş ve kendine özgü çok tipik bir kültürü olan bölgelerinden biri Göller yöresidir. Bu yörenin Kalkolitik Çağı hakkında Hacılar, Kuruçay ve Höyücek kazıları ayrıntılı bilgi sunmaktadır. Bunlar arasında Geç Neolitik Çağ’a tarihlenen Hacılar’ın IV. tabakasının yangın ile son bulmasının ardından yerleşme kültürel bir kesinti olmaksızın yeniden kurulmuştur. V-I Hacılar tabakaları arasında görünen Erken Kalkolitik çağ kültürünün erken

aşamalarındaki mimarileri konusunda fazla bilgi yoktur. Ancak genel olarak Hacılar II'den pek farklı olmadıkları söylenebilir. Dönemin en iyi tanınmış yerleşmesi hemen hemen tümüyle kazılmış olan Hacılar II. tabakasıdır. Bu evrede Hacılar yerleşmesi taş temelli kerpiç bir duvar ile kuşatılmış çok iyi organize olmuş bir köy görünümündedir (Sevin, 2003bs. 60). Kalınlığı 2 m.'yi bulan sur görünümlü bu duvar 57×36,5 m.'lik dikdörtgen alanı bir kerpiç duvar ile çevirerek koruma altına almıştı (Macqueen, 2009, s. 17).

Kuruçay Höyüğü Burdur Gölü'nün batısında yer almaktadır. Höyük'ün Neolitik Çağ'ın daha ileri dönemlerindeki 11. Yapı katında bir savunma sistemi yer almaktadır. Bu sur yerleşmeyi tamamen çevrelerken yarım daire planlı kulelerde savunma sistemini güçlendiren bir başka unsurdur. Bütün özellikleri ile beraber bu savunma sistemi şu an için Burdur bölgesi Neolitik'inin en eski savunma sistemi olarak kabul görmektedir (Duru, 2002, s. 105).

Neolitik ve Kalkolitik Çağlarda Çukurova bölge prehistoryasının karanlık yönleri az önce bahsettiğimiz yerleşim yerlerinden daha fazladır bunun başında bölgedeki yetersiz çalışmalar gelmektedir buna rağmen bölgenin bu tarihine dair bize ipucu veren Mersin/Yümüktepe bölge tarihi açısından önemli bir yer tutmaktadır.

Tarım ve hayvancılık ile uğraşarak uzun yıllar barış içinde yaşayan Yümüktepe sakinleri Orta Kalkolitik dönemde bir saldırıya maruz kalmıştır. Bu saldırı ciddi tahrip izleri yaratmıştır. Bu tahripten sonra ders alan köy sakinleri yerleşim yerini kerpiçten yapılmış yaklaşık 1.5 m. kalınlığında bir sur duvarı ile çevirmişlerdir (Ünal, Girginer, K. S., 2007, s. 115).

Doğu Anadolu'da İlk Tunç Çağı I Dönemi önemli yerleşmesinden biri olan Tepecik'te Doğu Anadolu'nun geneline hakim olan Karaz kültür izlerine rastlanmıştır. Tepecik'te genelde konut mimarisi 1-3 odalı dörtgen planlı ve kerpiçten yapılmıştır. Taş temel ancak İlk Tunç Çağı I dönemine ait bazı yapıların temellerinde kullanılmıştır. İlk Tunç Çağı I yerleşimi dışa şevli, üst yapısı kerpiçten kuleli bir sur duvarı ile çevriliydi (Esin, 2003, s. 47).

Anadolu'da İlk Tunç I Döneminden II'ye geçiş genelde barış içinde ve düzenli bir biçimde gerçekleşmemiştir. Troia I. Kalesi yerleşmesi önemli bir yangın ile son bulmuştur. (Sevin, 2003b, s. 125) Troia I'in yıkıntıları üzerine Troia II inşa edilir. Troia II'de hemen hemen tamamı ortaya çıkarılan ve çok güzel korunmuş kent duvarının çapı, Troia I'inkinden 20 m. daha fazla olup toplamda 110 m.dir (Akurgal, 2007 s. 27).

Troia II' de ortaya çıkarılan bu sur kalıntısı yüksek olasılıkla ahşap malzemeden meydana gelmişti. Troia II' deki bu tahta duvar hendeğin hemen bitişiğinde yer alan ahşap dikmeler ile desteklenmekteydi. Bunlar 2,5 m. geride bulunan dikmeler ile birlikte üzerinde seyirdim yolu geçen bir damı taşıyan dikme sıraları oldukları düşünülmektedir (Jablonka, 2001, s. 392).

Assur Ticaret Kolonileri Çağına geldiğimiz zaman ise Orta Anadolu'da Bağımsız kent devletlerinden biri olan Kaniş, Karum'u dönemli önemli ticaret merkezlerinin başında yer almaktadır. Kültepe Höyüğü'nde yönetici sınıf ve kent halkı ova düzeyinden yaklaşık 20 m. yüksekte bulunan 500 m. çapında ve etrafı bir sur duvarı ile çevrili alanda iskan ederken Assurlu tüccarlar bu savunma sistemin dışındaki alana yerleşmişlerdir (Aktüre, 2004, s. 120).

Anadolu' merkezi bir devlete doğru ilk adımlar kökeni Orta Anadolu'daki Kuşşara kentine dayanan Anitta ile atıldı (1750) (Sevin, 2003b, s. 163). Anadolu'nun orta bölgesinde II. binyıl'da yerel metinlerde, Assur, Babil ve Mısır metinlerinde Hatti adı verilen bu krallığın çekirdek noktası. Başkent Hattuşadır (Mieroop, 2006, s. 185). Hind-Avrupalı olan bu kavim zaman içinde Anadolu'da merkezi bir güç olmayı başarmıştır. Bu özellik beraberinde düşmanlardan gelecek saldırılara karşı savunma sistemini ve kalitesini geliştirme zorunluluğu getirmiştir. Hitit mimarlığında Boğaz köyde yer alan savunma sistemi bu niteliklere uymaktaydı arazi anakayaya bağlı olarak dikilen surlar da tek bir teknik dışında ihtiyaca göre farklı teknikler kullanılmıştır. Kent kapılarına yakın olan surlar sandık tipinde iken geriye kalan kısımdaki sur yapısı çift örgü ile desteklenmekteydi Surlar üzerinde çeşitli aralılar ile kule ve bastiyonlar yer almaktadır. Bunun dışında Poternli geçitler de savunma mimarisinde önemli unsurlar olmalıydı. Poternin üçgene yaklaşan bir kesidi vardır. Duvarları bindirme tekniği ile örülmüş olup kilit taşı kama biçimindedir (Schirmer, 1982, s. 23).

1.1.Çalışmanın Kapsamı

Bu çalışmanın konusunu "Başlangıcından Tunç Çağları'nın Sonuna Kadar Anadolu'da Savunma Sistemleri Mimarisi" oluşturmaktadır. Çalışma süreci boyunca Anadolu'da savunma mantığına hizmet etme bağlamında oluşturulmuş olan mimari unsurlar üzerinde durulmuştur. Bunun dışında savunma sistemleri üzerindeki çeşitli tartışmalara da çalışma içinde yer verilecektir.

Çalışma boyunca Savunma sistemi üzerine bize önemli bilgiler sunan Anadolu'nun farklı bölgelerindeki höyükler üzerinde önemle durulmuştur. Bunun dışında kalan yetersiz çalışma içinde, bizi sonuca götürmekten uzak belli belirsiz savunma sistemine sahip merkezler üzerinde fazla durulmamıştır.

Çalışma sırasında sadece Anadolu'da var olan örnekler üzerinde durulmamış ayrıca Kuzey Suriye ve Levant Bölgesinde yer alan yerleşmelerin genel özellikleri de tahlil edilmiş bunun sonucunda da kültürler arasındaki etkileşimlerin mimari üzerine ne şekilde yansımış olduğuna özellikle sonuç kısmında değinilmiştir. Konunun çok geniş olması sebebi ile ağırlık merkezi Anadolu olmuştur. Suriye ve Levant'tan alınan örnekler en çok bilinen ve bize şu an için fikir vermeye yetecek veri bulunduran merkezler olarak seçilmiştir. Çalışmada savunma sistemleri incelendiği gibi aynı zamanda bu sistemlerin oluşturulması sırasında kullanılan malzeme çeşidinin niteliğini ve sistem içinde nasıl kullanılmış olduğu konusunda ayrıntılı bilgiler sunulmaktadır.

1.2. Çalışmanın Amacı

Çağlar boyunca önemli bir konaklama yeri olan Anadolu verimli toprakları özel konumu sebebi ile her zaman gözde bir yerleşme yeri olarak kültürleri cezbetmiştir. Bu özellikleri sebebi ile buraya yerleşen yerleşimciler kendilerini dış tehlikelerden korumak amacı ile çeşitli sistemler geliştirmişlerdir. Bunun başında da savunma mimarlığı gelmektedir. Savunma sistemi bir yerleşmeyi koruma konusunda sıkça başvurulmuş bir sistemdir. Bu savunma kimi zaman bir hendek ile kimi zaman bir sur ile ya da bazen de bir kule ile sağlanmaktaydı.

Çalışma süresi boyunca Anadolu'daki merkezlerin kullandıkları savunma sistemini ve bu sistemin zaman içerisinde nasıl değiştiği anlamak ve bunun gelişimini takip etmek ana hedefimiz olmuştur.

1.3. Çalışmanın Önemi

Anadolu'da Savunma sistemleri üzerine yapılmış çeşitli çalışmalar olsa da bu derece geniş bir çalışmanın henüz yapılmamış olması bu konudaki boşluğu dolduracağı inancı içindeyim. Bu çalışma savunma mantığının ve materyalinin Neolitik Çağ'dan Geç Tunç Çağı'nın sonuna kadar ne denli değişim geçirdiğini kesintisiz bir biçimde

bize sunmaktadır. Bununla beraber bölgeler arasındaki savunma anlayışının içerdiği benzerliklerin ve farklılıkların çalışmada belirtilmesine özen gösterilmiştir.

1.4. Çalışmanın Yöntemi

Çalışmada başlangıcından M.Ö. II. binyıl sonuna kadar yayınlar dahilinde literatüre dahil edilmiş olan savunma sistemleri ve bu sistemlerin ele geçtiği yerleşmeler üzerinde durulmuştur. Metni güçlendirmek amacıyla sık sık fotoğraf, çizim gibi unsurlara çalışma içinde çokça yer verilmiştir. Ayrıca bölgelerin kendilerine has özelliklerinin savunma üzerinde ne denli etkili olmuş olabileceğine de değinilmeye çalışılmıştır. Savunma sistemini sahip olduğu teknik özelliklerin neye hizmet ettiği bunu oluştururken kullanılan malzeme yapısının özelliklerin ne olduğuna ayrıntılı bir şekilde değinilmiş olup bunun dışında yerleşim yerleri arasında çeşitli karşılaşmalar da yapılmıştır.

İKİNCİ BÖLÜM

ANADOLU'DA NEOLİTİK ÇAĞ'DA SAVUNMA SİSTEMİ VE MİMARİSİNİ BARINDIRAN MERKEZLER

2.1. Aşıklı Höyük

2.1.1. Konum ve Çevresel Özellikleri

Aşıklı Höyük Aksaray İl merkezinden 25 km. güneydoğuda, Kızılkaya Köyü arazisinde köyün yaklaşık 1 km. kadar güneyinde, Melendiz Suyu'nun kıyısındadır. Aşıklı Höyük güneydoğusundaki Hasan Dağları ve Melendiz silsilesinin çevrelediği çanak içinde, volkanik, tüflü bir arazide Melendiz Irmağı'nın dar, verimli vadisinde yer almıştır (Esin, 1991, s. 3).

Aşıklı Höyük doğu-batı yönünde 230 m. kuzey-güney yönünde 150X240 m. boyutlarındadır. Höyüğün kuzeyi ve batısı sık sık yatağını değiştiren Melendiz suyunun etkisi ile büyük miktarda aşınmıştır (Esin, 1991, s. 3).

2.1.2. Kazı Tarihçesi

Uluirmak üzerine yapılan Mamasın Baraj Gölü'nün Aşıklı Höyük'ü kısmen su altında bırakacağından dolayı 1989 yılında Kültür Bakanlığı, ODTÜ TEKDAM'ın destekleri ile İstanbul Üniversitesi Prehistorya Anabilim Dalı Öğretim Üyelerinden Prof. Dr. Ufuk Esin'in başkanlığında ve Dr. Savaş Harmankaya'nın yardımcı başkanlığında kazılara başlanmıştır. 2000-2003 yılları arasında Prof. Dr Nur Balkan Atlı çalışmaları sürdürmüş ve en son olarak 2006 yılından bu yana kadarki çalışmalar Prof. Dr. Mihriban Özbaşaran başkanlığında yürütülmektedir.

2.1.3. Stratigrafi

1989 yılında başlatılmış olan kazılardan bu yana Akeramik Neolitik Dönem'in önemli bir yerleşimi olan Aşıklı Höyük'te yukarıdan aşağıya doğru 1' den başlayarak kodlanmış olan 3 tabaka ve bunların kendi içerisindeki çeşitli evreleri aydınlığa kavuşturulmuştur (Esin – Harmankaya, 2007, s. 256).

2.1.4. Malzeme ve Savunma Sistemi

Aşıklı Höyük üstündeki 2. tabaka yerleşmeleri doğuda “S” Şeklinde kıvrımlar yapan kalın bir çevre duvarı ile sona ermektedir (**Ek 54. Lev. Ia**). Söz konusu bu kıvrımlı duvarın sadece bir bölümü açığa çıkarılmakla beraber arazi topoğrafyası sebebi ile de daha derinlerde kaybolması üzerine nasıl bir hat izleyeceği tam olarak tespit edilememiştir. Çevre duvarı höyükte yoğun olarak ele geçmiş olan kerpiç malzemesi dışında nadir olarak bulunan taş temel üzerine yerleştirilmiştir (Esin, 1994, s. 30). Duvar yaklaşık olarak 1.50-1.80 m. kalınlığında büyük tuf, kalker taşlarından yapılmış, örgüde yer yer kerpiç de kullanılmıştır (Esin, 1996, s. 36).

Çevre duvarı dışında yürütülen çalışmalarda Aşıklı’da açığa çıkarılan ve işlevleri farklı olan iki kompleks yapısından birisinde, birbirine koşut olan iki duvar açığa çıkarılmıştır. Bu iki duvardan bir tanesi son derece iyi bir taş işçiliğine sahip olmakla beraber 80 cm kalınlığında ve üst üste dokuz taş sırasından oluşmuştur. Bir diğeri de beş sıra kerpiçten meydana gelmektedir. Bu iki duvarın arasındaki alan kerpiç bölmeler ile dikdörtgen planlı üç mekana ayrılmış bölme duvarlarının içinde kapı aralıklıları bırakılarak mekanlardan birbirine geçiş sağlanmıştır. Böylece iki ana duvar ve aralarındaki boş mekanlardan oluşan bu sistem Prof. Dr. Ufuk Esin tarafından Kazematlı çift duvarın (sandık duvar) en eski örneği olarak düşünülmüştür (Esin, 1993, s. 135) (**Ek 54. Lev. Ib**). Prof. Dr. Ufuk Esin Anadolu’da M.Ö II. binde çok yaygın olarak kullanılan ve özellikle Hitit surlarında izlenen bu sistemin kökeninin Aşıklı olması gerektiği üzerinde durmaktadır (Esin, 1993, s. 137). Kazemat sistemine dair bir diğer öneri de R. Naumann’dan gelmektedir. R. Naumann, Mersin-Yümüktepe höyüğünün Kalkolitik döneminde Kazemat tekniğinin kullanıldığını ve bu tekniğin kullanım olarak en erken burada olduğunu iddia etmektedir (Naumann, 2007, s. 247.; Ayrıca bkz; Garstang, 1953, s. 131).

2.2. Aşağı Pınar

2.2.1. Konumu ve Çevresel Özellikleri

Aşağı Pınar yerleşmesi Trakya’da Kırklareli il merkezinin 500 m. kadar güneyindedir.

Tarihöncesi dönem boyunca Trakya ve Balkanlara özgü yerleşme türünün özelliklerinin tümü Aşağı Pınar’da görülmektedir. Yerleşme kuzeyde yer alan Şeytendere’sinin küçük bir kolu boyundaki tatlı su kaynağının oluşturmuş olduğu gölcüğün kenarına kurulmuş olup ismini bu kaynaktan almaktadır (Özdoğan, M.-Parzinger, 1995, s. 48).

2.2.2 Kazı Tarihçesi

İlk olarak 1981 yılında İstanbul Üniversitesi, Prehistorya Anabilim Dalı Trakya yüzey araştırması çalışmalarında saptanan yerleşmede 1993 yılında başlayan kazılar, İstanbul Üniversitesi ile Berlin Alman Arkeoloji Enstitüleri’nin ortak projesi olarak Hermann Parzinger ve Mehmet Özdoğan başkanlığında yapılmıştır (Özdoğan, M. 2011b, s. 119).

2.2.3. Stratigrafi

Aşağı Pınar mevkiinde yapılan çalışmalar sonucunda oldukça geniş alanlar açılmıştır, bunun sonucu olarak M.Ö. 5200 ile 4200 yılları arasındaki binyıllık süreci temsil eden XI (Özdoğan, E.- Schwarzberg, vd. 2010, s. 358) kültür katı saptanmıştır

Tablo 1

Aşağı Pınar Kronolojisi

Dönem	Kültür Katı
Neolitik Dönem	6-8
Neolitik-Kalkolitik Geçiş Dönemi	5-6
Kalkolitik Dönem	1-5

Kaynak: Özdoğan, M. (1999)

2.2.4. Malzeme ve Savunma Sistemi

Aşağı Pınar yerleşmesinin Neolitik Dönem'e tarihlenen 7. tabakasında yapılan çalışmalar da mimariden ziyade açığa çıkartılan hendek bu tabaka içerisinde önemli bir yere sahiptir. **(Ek 55. Lev. IIa)** Söz konusu hendek kalın sarı renkli bir kil ile sıvanmıştır. Hendek içinden çıkartılmış olan yanık kerpiç molozu 7. tabakanın sıyrılıp buraya dökülmüş olan enkazı olmalıdır (Özdoğan E.- Schwarzberg, H.- vd. 2008, s. 43).

Doğu-batı doğrultusunda uzanan hendeğin batıda kalan kısımları doğu kısımlara nazaran daha iyi korunmuş olarak ele geçmiştir. (Özdoğan E- Schwarzberg, H – vd. 2008, s. 361) Yerleşim yerinin güneyini çevreleyen bu hendek doğu-batı doğrultusunda yaklaşık olarak 30 m. uzanıyor olmalıydı iç açıklığının en geniş yeri 2 m. derinliği ise 1 m. civarında ölçülmüştür (Özdoğan, M. - Parzinger, H. vd. 2009, s. 237) **(Ek 1. Şek. 1a).**

Aşağı Pınar'ın Neolitik ve Kalkolitik Çağ arasındaki geçişini temsil eden ve yaklaşık olarak M.Ö. 4340-4390 tarihleri arasına denk düşen 5. tabakada yerleşme alanı genişler. Bu dönem içinde yerleşme ile alakalı köklü değişiklikler yaşanmıştır. Sokaklar ile ayrılmış tek odalı, dikdörtgen planlı odalar düzenli bir plan sunmaktadır. Bu dönemde yerleşmenin güneyden bir palisat ile çevrilmiş olabileceğine dair verilere ulaşılmıştır. Bu palisat izini oluşturan kanal yaklaşık 50 cm eninde, yer yer 1 m derinliğindedir. Kanalin içinde kazık deliklerine ve ahşap izlerine işaret eden bulgulara ulaşılmıştır. Söz konusu bu kanal 5. tabakanın dış çeperinde yer almaktadır. Yapıların 3,5 m. kadar yakınından geçen bu kanalın dış tarafında her hangibir yapı kalıntısına rastlanmamış olması bu yerleşmenin bir palisat ile sınırlandırılmış olduğu düşüncesini desteklemektedir (Karul, N. 2006, s. 480) **(Ek 55. Lev. IIb).**

Trakya ve Marmara Bölgeleri'nin coğrafi konumu kültür tarihi açısından büyük bir önem taşımaktadır. Gerek kültürel değişimin yapısı ve gerek doğal çevre ortamı bakımından birbirinden çok değişik özelliklere sahip iki kıtanın arasında, Balkan ve Anadolu yarımadalarını birleştiren doğal bir köprü gibi uzanan Trakya, Asya ile Avrupa arasında rahat bir geçiş sağlamaktaydı. Bölge aynı zamanda güney ile kuzeyi birbirine bağlayan ana deniz yolu açısından da büyük önem taşımaktadır. Bu bağlamda bölgede yer alan boğazlar kültür tarihi içinde çok önemli roller edinmişlerdir. Bunun yanı sıra çeşitli doğal zenginlikleri, kapalı bir iç denizin varlığı ve özellikle kıyı bölgelerinin ılımlı iklimi, Trakya ve Marmara'yı çevresindeki bölgelere oranla doğal ortam bakımından çok daha çekici bir duruma getirmektedir (Özdoğan, M. 1986, s. 29-30.

Ayrıca bkz. Özdoğan, M. 1996, s. 329-331). Böylesi bir ortamda şekillenmiş ve olgunlaşmış olan Aşağı Pınar yerleşmesi Trakya, Marmara Arkeolojisi açısından önemli olmakla birlikte Balkan Arkeolojisindeki boşlukların kapatılmasında da önemli bir misyon edinmiştir.

2.3. Mezraa Teleilat

2.3.1 Konumu ve Çevresel Özellikleri

Mezraa Teleilat Höyüğü Şanlıurfa İlinde Birecik ilçe merkezinin 5 km kadar güneyinde, Fırat Nehri'nin batı yakasında Mezra köyü sınırları içindedir.

Mezraa Teleilat zaman içinde oldukça tahrip olmuştur. Bu sebeple höyüğün kesin sınırları tam olarak tespit edilememektedir. Buna göre höyük kuzey-güney yönünde en az 350 m. doğu-batı yönünde de 170 m genişliğindedir. Höyüğün dolgu kalınlığının ise 6 m. civarında olduğu tahmin edilmektedir (Özdoğan, M. - Karul, vd. 2001, s. 166).

2.3.2. Kazı Tarihçesi

Höyük ilk olarak 1989 yılında G. Algaze'nin Fırat havzası yüzey araştırması çalışmaları sırasında saptanmıştır (Özdoğan, M. - Ayhan, vd. 1999 s. 1). 1999 yılından beri kazı çalışmaları ODTÜ-TAÇDAM Projesi kapsamında İstanbul Üniversitesi Prehistorya Anabilimdalı tarafından Prof. Dr. Mehmet Özdoğan başkanlığında yürütülmektedir (Özdoğan, M. 2011b, s. 82).

2.3.3. Stratigrafi

Tablo 2

Mezraa Teleilat Kronolojisi

TABAKA	Çağ	EVRE
I	Demir Çağı	
II	Çanak Çömlekli Neolitik	C (Erken) – B (Orta) - A (Geç)
III	Geçiş Evresi	IIIB - IIIA
IV	PPNB (Son)	
V	PPNB (Orta)	

Kaynak: Özdoğan, M. (2007a)

Höyük üzerinde yapılan tabakalanma çalışmalarında İki kültür tabakasına ulaşılmıştır. Bu iki kültür katmanı arasında 5000 yıllık bir boşluğun yer alması dikkat çekicidir. Tabakalardan I. Tabaka Demir Çağı'nı II. Tabaka Çanak Çömlekli Neolitik Çağ'ı tarif eder II. Tabaka kendi içinde C (erken), B (orta) ve A (geç) olarak üç alt evreye ayrılır. III. Tabaka Çanak Çömleksiz Neolitik Dönem'den Çanak Çömlekli Neolitik Dönem'e geçişi ifade eder. Bu tabaka içinde de III B, III A olmak üzere iki evre tespit edilmiştir. IV. Tabaka Çanak Çömleksiz Neolitik B' yi (PPNB Son) V. Tabaka da Çanak Çömleksiz Neolitik B'yi (PPNB Orta) ifade eder (Özdoğan, M. 2007a, s. 190-197).

2.3.4. Malzeme ve Savunma Sistemi

Mezraa Teleilat Höyük üzerinde yapılan çalışmalarında en ilgi çeken veri çevre duvarıdır. Bu duvar yaklaşık olarak kuzeydoğu, güneybatı yönünde uzanmakta olup en az üç yapım evresine sahiptir. Duvar iri çay taşlardan yapılmıştır (**Ek 56. Lev. IIIa**). Duvarın Fırat Nehri'ne bakan yüzü "glasi" şeklinde eğimli olarak bitirilmiştir (Özdoğan, M. Karul, vd. 2004, s. 239). Çevre duvarının yüksekliği yaklaşık olarak 2 m. kalınlığı ise tam olarak tespit edilmese de 3 taş dizisi civarında civarındadır (**Ek 56. Lev. IIIb**). PPNB evresine tarihlendirilen çevre duvarı höyüğün IV. evresine aittir. Duvarın dış yüzü Fırat tabanından seçilerek getirilmiş olan konglemera blokları ile özenle kaplanmıştır. Duvarın uzunluğu en az 45 m. civarında olmalıydı (Özdoğan, M. 2007a, s. 194). Daha önceki yıllarda bu duvar doğrultusunda gün ışığına kavuşturulmuş olan yarım daire biçimli duvar parçasının kule yapısının arta kalan bir kısmı olduğu düşünülmekteydi fakat ilerleyen çalışmalar ile beraber bu kavisli alanın çevirme duvarının bir parçası olduğu anlaşılmıştır (Özdoğan, M. 2011c, s. 211).

Sur duvarı dışında duvar yüzü boyunca yapılan çalışmalarda 1,5 m. kalınlığında bir çakıl dolgusuna ulaşılmıştır. Çakıllı dolgunu altında ince killi katmanlar görülmüştür. İçlerinde alet parçalarının da var olduğu bu katmanın sulu sakin bir ortam içerisinde çökeldiği düşünülmektedir. Bu bağlamda höyük'te bahsedilen çevirme duvarının dışındaki alanda duvarın ilk yapıldığı dönemde geniş bir hendegın ya da bir gölcüğün bulunduğu düşünülmektedir (Özdoğan, M. - Karul, vd. 2011, s. 46) (**Ek 57. Lev. IVa**).

Mezra-Teleilat'ta bulunmuş olan sur yapısı Yakındoğu Neolitiği için yeni değildir. Bunun en görkemlisi 8 m. yüksekliğindeki taş kule ile 3,6 m. yüksekliğindeki

anıtsal duvarı ile Filistin'deki Jericho' dur (Kenyon K. 1981). Daha sonra Tell al Beida, Ba' ja, Halula ve Magzaliyah yerleşmelerinde bu tür duvarlara rastlanmıştır. Mezraa Teleilat ile beraber bölgedeki çevirme duvarlı yerleşmelerin sayısı 6'yı bulmuştur. Bu duvarlar ile ilişkili olarak bazı bilim adamları bunların savunma duvarı olduklarını, kimileri de sele karşı set görevi gördüklerini iddia etmektedir. Kimileride bunların kültürel işlevine dair vurgu yapmaktadır (Bar-Yosef, 1986, s. 161; ayrıca bkz. Özdoğan, M. 2011c, s. 211).

Mezraa Teleilat hiç şüphesiz bu sorunun çözümü konusunda önemli bir noktada yer almaktadır; fakat Mezraa Teleilat'taki çevirme duvarının ağırlıklı olarak Fırat Nehri'ne bakan kısımda açığa çıkarılmış olması bu duvarın sel baskınlarına karşı inşa edildiğini düşündürmektedir. Bu tespitin kesinlik arz ettiğini söylemek çok da doğru olmayacaktır nitekim höyüğün geri kalan kısımlarında çevirme duvarının varlığına dair herhangi bir araştırma yapılmamıştır (Özdoğan, M. 2011:211).

2.4. Çatalhöyük

2.4.1 Konumu ve Çevresel Özellikleri

Çatalhöyük, Konya İl merkezinin 52 km güneydoğusunda, Çumra ilçesinin 11km kuzeyinde yer almaktadır.

Höyük 450×275 m. ebatlarındadır. Yüksekliği 17 m. olup şimdiye kadar 14 yapı katı belirlenmiştir. Bununla birlikte Çatalhöyük'ün binden fazla konuta sahip olduğu ve 5000 ile 10.000 arasında değişen bir nüfusu barındırdığı düşünülmektedir (Sevin, 2003a, s. 48).

2.4.2. Kazı Tarihçesi

Çatalhöyük 1950'li yıllarda J. Mellart tarafından Orta Anadolu'da yaptığı arkeolojik yüzey araştırması sırasında bulunmuştur. Mellart çeşitli uğraşlar sonucunda 1961 yılında kazılara başlayabilmiştir. Çalışmalar 1964 yılı hariç 1965'e kadar devam etmiştir. 1993 yılında Mellaart'ın ardından kazılara Ian Hodder başkanlığında tekrar başlanmıştır (Hodder, 2011, s. 87).

2.4.3. Stratigrafi

Neolitik Çağ'ın Çanak Çömlekli Neolitik ya da yalnızca Neolitik denen evresi gelişim aşamalarına göre ‘‘Erken ve Geç’’ olmak üzere iki bölümde incelenir. Daha çok Anadolu Yarımadasının güney kesiminde yoğunlaşmış bulunan Erken Neolitik Çağ yerleşmelerinden en ünlüsü Çatalhöyük'tür (Sevin, 2003a, s. 48).

Yeni dendrokronolojik analizlere göre MÖ 7024-6449 yılları arasına tarihlenen yerleşim yerinin Yakınoğu'nun bilinen en büyük kasabalarından biri olduğu sanılmaktadır (Sevin, 2003b, 57).

2.4.4. Malzeme ve Savunma Sistemi

Çatalhöyük'teki evler birbirine bitişik düzende yapılmış tek katlı bir oda bir hol bazen de iki odadan ibarettir. Çatalhöyük evlerinin kapılarının olmadığı, kapı olarak portatif bir merdiven yardımı ile damdaki açıklıktan içeriye giriş yapıldığı düşünülmektedir (Kınal, 1974, s. 402). Evler Höyüğün tepesini çevreleyen teraslar boyunca yerleştirilmiş olup evlerin konumlanış biçimi ırsal bir düzenlemeye işaret etmektedir (Hodder, 1996, s. 43). Çatalhöyük evlerinde odalar birbirine dar geçitler ile bağlanır. Odalar içinde kerpiçten sekiler duvarlarda payeler ve nişler yer alır. Başka bir anlatımla Çatalhöyük evleri oldukça dinamik bir iç mekân tasarımına sahiptir (Özdoğan, M. 2011d, s. 88).

Çatalhöyük'teki tüm yapılar taş temelsiz, güneşte kurutulmuş kerpiçler, sazlar ve sıva ile inşa edilmiştir. Kerpiçler, keser yardımı ile biçimlendirilmiş tahta kalıplarda hazırlanmıştır. (Mellaart, 2003, s. 37) Çatalhöyük evlerinde kullanılan bu kerpiçler kayda değer bir çeşitlilik gösterir. Çatalhöyük'teki kerpiçler genellikle büyük ve dikdörtgendir. Ancak farklı biçimlerde daha küçük kerpiçler de bulunmaktadır (Stevanovic, 2006, s. 160-161). Temel görevi gören kerpiç sıraları nispeten diğer kerpiç sıralarına oranla daha büyüktür.

Çatalhöyük insanların çok ıslak ve sürekli olmasa bile mevsimsel olarak sel baskınına uğrayan bir çevrede yaşadığı göz önünde bulundurulursa, kerpiç tuğla yapımında kullanılan hammadde kaynakları yerel olarak bol miktar da mevcuttu. Buna ilaveten yerleşmenin yanından akan Çarşamba Çayı kerpiç yapımı için en kıymetli madde olan çamuru her ilkbaharda dağlık bölgelerden bol miktarda taşımaktaydı. Taş temelsiz kerpiç duvarlarda, kerpiçlerin arasında çamur ve kemik karışımından yapılmış

bir harç yer almaktadır. Kerpiç tuğlaların arasına ahşap hatıl ve kirişler atılarak desteklenen duvarlarda, ağaç dikmeler ile çevrelenmiş panolar oluşturulmuştur (Başgelen, 1993, s. 17).

Çatalhöyük'te ev kümelerinin birbirine geçitlerle bağlandığı ya da ortak duvarı paylaştığı bilinmektedir (Hodder, 2006, s. 92). Evleri birbirine bitişik yapma olgusu bir savunma mantığına işaret ediyor olmalıydı. Oldukça geniş çevreli olan yerleşmenin evleri öylesine birbirine eklenmiştir ki bunlar dışarıdan kapılar ile kesilmemiş ve olasılıkla penceresiz sürekli bir duvar oluşturmaktaydı. Daha güçlü bir dış duvar dizgesi şimdiye dek saptanmamıştır. Ev damları üstünden aşağıya doğru savunmanın gerçekleştirildiği düşünülmektedir (**Ek 1. Şek. 1b**). Bu savunma düzenini kendi içinde basamaklı olan bir düz set oluşturunuyordu. Bunun da yararı savunucuların yüksek bir savunma noktasında yer almaları ve sakıncalı köşelere kolaylıkla saklanabilmeleri olmuştur. Düz set düşman tarafından ele geçirilse bile her bir ev kendi başına içeriden savunabileceği ve çatılardaki girişler alttan kolaylıkla güven altına alınabileceğinden böyle yerleşmeleri ele geçirmek hemen hemen olanaksızdı. Nitekim Çatalhöyük yerleşim yerinin kazılabilen bölümlerinde 800 yıllık varlığı boyunca herhangi bir düşman tahribatına ait izlere ulaşılamamıştır (Naumann, 2007, s. 328-329).

Yerleşim yerinin korunmuşluk düzeyi eşsiz bir ikonografi hazinesi ortaya çıkarmışsa da, Çatalhöyük'ün sadece bu alan itibariyle dikkat çektiğini söylemek hata olur (Huot, 2000, s. 36). Bu özellikler dışında J.Mellaart, Çatalhöyük'te varlığını kabul ettiği, yoğun nüfus, yönetici sınıf, uzman zanaatkârlar, sınıflı toplum yapısı, uzak mesafeli ticaret ve basit sulu tarım gibi özellikler sebebi ile Çatalhöyük'ü Neolitik bir kent (Çevik, 2005, s. 15) olarak adlandırmaktaysa da, son dönem kazılarını yürüten Ian Hodder bu görüşe pek katılmamaktadır (Ayrıntılı bilgi için bkz. Hodder, 2006, s. 91-108).

2.5. Kuruçay Höyük

2.5.1. Konumu ve Çevresel Özellikleri

Kuruçay Höyük Burdur iline bağlı Kuruçay Köyü yakınlarındadır. Burdur-Tefenni karayolunun 16. km. sinde yolun 700 m. kadar güneyindeki höyük, Burdur gölü çukuruna güneyden basamaklarla inen yumuşak tepelerin birinin yamacındadır.

Höyüğün çapı 70-80 m. civarında olup düzensiz yuvarlak bir forma sahiptir. Doğal yükselti üzerine oturan höyüğün esas yükseltisi 10 m. den biraz daha fazla olmalıdır (Duru, 1980, s. 11).

2.5.2. Kazı Tarihçesi

1978-1988 yılları arasında Prof. Dr. Refik Duru başkanlığındaki bir ekip tarafından 11 kazı mevsimi çalışmasının ardından höyük ile ilgili çalışmalar neredeyse tamamlanmıştır. Höyüğün büyük bir kısmı kazılmış ve yerleşme süreci hemen hemen tümüyle açığa çıkartılmıştır.

2.5.3. Stratigrafi

Kuruçay' daki tabakalaşma durumu şu şekilde olmuştur (Duru, 2007, s. 335).

Tablo 3

Kuruçay Kronolojisi

Dönem	Yapı Katı
İlk Tunç Çağı (İTÇ) Yerleşmeleri	1. ve 2. Yapı Katları
Ara	Ara
Geç Kalkolitik Yerleşmeleri	3, 3A, 4-6, 6A, Yapı Katları
Ara	Ara
Erken Kalkolitik Yerleşmeleri	7-10. Yapı Katları
Erken Kalkolitik/Geç Neolitik Yerleşmesi	11. Yapı Katı
Erken Neolitik Yerleşmesi	12. Yapı Katı
Ara	Ara
Erken Neolitik Birikimi	13. Yapı Katı
Anatoprak	Anatoprak

Kaynak: Duru, (1988)

2.5.4. Malzeme ve Savunma Sistemi

1984 yılında 11. yapı katında varlığı saptanan yarım yuvarlak planlı kuleleri olan kalın temelli bir sur duvarı açığa çıkartılmıştır. Bu yapı katına 11. Yapı kadı adı verilmiştir (Duru, 1988, s. 65).

Bu sur duvarının 1,10 m. ile 1,20 m. kalınlığındaki uzun duvarı genellikle orta boy toplama taşlar ile örülmüştür. Duvarın iki yüzü göreceli olarak daha kalın taşlar ile orta kısım ise küçük taş ve kırıklar ile yapılmıştır. Tek kat halindeki bu taş temelin batı ucu yamaçtan aşağıya uçmuş doğu uç ise düzenli şekilde kesilmiştir (**Ek 2. Şek. 2a**). Duvarın güneye bakan dış yüzünde yarım yuvarlak planlı iki kule yer almıştır. Biri sağlam diğeri yıkık olan kuleler 3,50 m. ileri çıkmaktadır. Kulelerin uç kısmında 1 m. genişlikte aralıklar vardır. Aynı eksen üzerinde ana duvarda da aralıklar bırakılmış ve bu aralıklar tek taş dizisiyle kapatılmıştır (**Ek 57. Lev. IVb**). Geçitlerdeki bu taş dizisi büyük olasılıkla eşik yerlerini göstermektedir. Kulelerin içinde oturulmuş olduğuna ilişkin seramik dahil hiç bir kalıntıya ulaşılamamış olup doğu kulesi içinde ise, taban altında bir mezara rastlanmıştır.

Doğu kesiminde sürdürülen araştırmalar sırasında esas sura paralel olmak üzere 4 m. aralıkla ikinci bir duvarın varlığı tespit edilmiştir. 5 m. devam eden bu duvar daha incedir ve temelleri ana duvardan farklı olarak üst üste iki taş dizisi ile örülmüştür. Bu duvara kuzeyden gelen bir duvar dik açı yaparak birleşmektedir. Sur sistemi bu noktada kuzeye dönmüş olmalıdır. Duvarlar çok bozulmuş olduğu için, bu duvarın kuzeye doğru ne kadar ilerlediği bilinmemektedir, ancak bu duvar üzerinde de yarım yuvarlak planlı kulelerin varlığı tespit edilmiştir (Duru, 1994, s. 11).

Kalenin içine, güneydoğu köşede, surun dış yüzünden biraz içeri çekilmiş basit bir kapı aralığından girilmektedir (**Ek 2. Şek. 2b**). Kale içi son derece harap olduğundan yerleşme yerinin içi düzeni hakkında hemen hemen hiçbir şey öğrenilememiştir (Duru, 1996, s. 52).

1987 yılı kazı sezonunda yapılan çalışmalar sonucunda 12. yapı katında temellerin büyük çoğunluğu açığa çıkarılmıştır. Erken Neolitik Çağ'a (ENÇ) tarihlenen ve çok uzun bir süre bazı ekler ve düzeltmeler ile kullanılan yapıların en az iki mimarlık evresi geçirdiği anlaşılmıştır.

12. katın eski olan yapım evresinde, kuzey duvarı yamaçtan aşağı uçmuş olan büyük bir ev ele geçmiştir. Dıştan dışa uzunluğu 10 m. ve genişliği 8 m. civarında, trapez planlı olan evin dış duvarları 1 m. kalınlıktadır. Bu yapıya bir süre sonra, doğuda

ikinci bir ev eklenmiştir. Bu ikinci evin temelleri birincinin temelinden biraz yukarıda kalmıştır. Daha küçük olan evin doğu duvarı hafif kavislidir. İki ev arasında geçişi sağlayan bir kapı bulunmaktadır.

12. katın üst evresinde ilk iki eve güneyden bir başka yapı birleştirilmiştir. Duvarları büyük ölçüde yıkık olan bu yapının ölçüleri 8 x 6 m. dir. Evin kuzeydoğu köşesine açılmış olan bir kapı, bir süre sonra küçük bir ek ile kapatılmış veya çok daraltılmıştır. 12. kat yerleşmesinde çok sınırlı sayıda halkın veya çok kalabalık olmayan bir ailenin oturmakta olduğu söylenebilir. Evler gereksinmeye göre ardarda yapılmışlar ve kendilerini korumak amacıyla evlerin duvarları kalın tutulmuştur. Yerleşmenin etrafını çevirecek ayrı bir surun düşünülmediği anlaşılmaktadır (Duru, 1990, s. 81-82).

2.6. Hoca Çeşme

2.6.1. Konumu ve Çevresel Özellikleri

Hoca Çeşme yerleşmesi Edirne ili Enez ilçesinin 7 km doğusunda, Ege denizinden 5 km. kadar içeride, Meriç deltasına hakim bir kayalığın üzerindedir.

Yerleşme ilk kurulduğu dönemde bugünkü delta ovasının hala Ege Denizi'nden içeri giren büyük bir koy şeklinde olduğu ve yerleşimin birbirinden farklı özelliklere sahip denizsel bir ortam ile çevrildiği anlaşılmaktadır (Özdoğan, M. 2007b, s. 415).

Yaklaşık olarak 70X90 m. boyutlarında küçük bir yerleşme olan Hoca Çeşme, kazıdan kısa bir süre önce oldukça tahrip edilmiştir. Höyüğün güney yamacı Enez-Keşan karayolu tarafından kesilmiştir. 2-3 m. kadar olan höyük dolgusunun üst kısmı yoğun tarım faaliyetleri nedeni ile kısmen akmış kısmen de karışmıştır.

2.6.2. Kazı Tarihçesi

Yerleşme ilk olarak Enez kazı ekibi tarafından saptanmıştır. 1991-1993 yılları arasında kazı çalışmaları Prof. Dr. Mehmet Özdoğan başkanlığındaki bir ekip tarafından yürütülmüştür.

2.6.3. Stratigrafi

Höyük tahribatında en eski kültür katlarını oluşturan Neolitik Çağ dolguları kurtulmuş, Kalkolitik döneme ait yerleşim katları ise karışmıştır. Hoca Çeşme yerleşim yeri içinde yapılan çalışmalarda Neolitik Dönem IV-II evre olarak tanımlanan üç evreden oluşmaktadır. En üstte yer alan yerleşim yeri I. evre olup bu kat Kalkolitik Çağ'a tarihlenmiştir (Özdoğan, M. 1998, s. 68-69).

Hoca Çeşme kazısında Arkeolojik verilerin yanı sıra tarihlendirmeye yardımcı olması amacı ile bir dizi C¹⁴ ölçümleri de yapılmıştır. Elde edilen verilere göre Hoca Çeşme'nin en eski Neolitik tabakalarının uyarlanmış radyo aktif yaşı IV. evre için M.Ö 6400-6300, III. evre için 6200-6000 son olarak II. evre ise 5800-5600 yıllarına denk düşmektedir (Özdoğan, age, s. 71).

2.6.4. Malzeme ve Savunma Sistemi

Hoca Çeşme kazısında kesintisiz olarak devam eden bu dört evreden IV'. sü doğrudan anakayanın üzerine oturmaktadır. Bu evre örneği ne Anadolu, ne de Balkanlarda bilmediğimiz ilginç bir mimari gelenek sergilemiştir. Yerleşme düzgün çeperli 3-4 m. çapındaki yuvarlak kulübelere oluşmaktadır. Yapıların tabanları anakayaya yaklaşık olarak 30 cm. derinlikte oyulmuştur. Aynı şekilde yapıların taşıyıcı sistemini oluşturan ahşap direklerde anakayaya oyularak açılmış yuvalara yerleştirilmişlerdir. Düzgün ve özenli olarak yapılmış olan bu kulübelere birbirine oldukça yakın ancak düzenli olarak yerleştirilmişlerdir. Yerleşmenin kuzeybatı kenarında diğerlerinden farklı bir yapıya rastlanmıştır. Çapı yaklaşık olarak 7 m. civarında olan bu yapının tabanı özenle seçilmiş küçük taşlardan oluşan kalın bir dolgunun üzerinin önce kireçli bir harç ile sıvanıp, boyandıktan sonra parlatılması ile oluşturulmuştur. İki yenileme evresine sahip olan bu yapının ilk evresinde taban sarıya boyanmışken, ikinci yenileme evresinde aynı taban bu sefer kırmızıya boyanmıştır (Özdoğan, M. 2000, s. 51).

Hoca Çeşme Neolitik Çağ yerleşmesindeki en önemli kalıntı yerleşmeyi çevreleyen büyük taş duvardır (**Ek 58. Lev. Va**). Bu çevre duvarının ilk olarak IV. evrede yapıldığı bazı ufak değişiklikler ile beraber duvarın varlığını III. Evrenin sonuna kadar sürdürdüğü I. evre içinde de tahrip edildiği anlaşılmaktadır. Duvarın alt sırasında 70-80 cm ölçülerinde büyük taşlar kullanılmıştır. Duvarın üst kısmı ise daha küçük

taşlar ile yükseltilmiştir. Duvarın iç yüzü boyunca anakayanın düzeltilmiş olan kısmında gene kayaya oyulmuş bir dizi kazık deliği vardır. Bu deliklerin duvarın iç kısmı boyunca uzanan ahşap ikinci bir dizgiye olasılıkla bir palisada (çit) ait olabileceği düşünülmektedir. Duvarın yıkıntı molozu içinde kerpiç kalıntılarının bulunmayışı taş olan alt yapının üstünün de ahşap olarak devam ettiğini göstermektedir. Duvarın kuzey kısmında bulunan ve giriş yeri olduğu düşünülen kısım olasılıkla II. evre içinde örülerek kapatılmış olmalıdır (Özdoğan, M. 1998, s. 70).

Ahşap ve dal örgü yapılarından oluşan bu denli küçük bir yerleşmenin gerçek anlamda sur olarak tanımlanabilecek bir taş duvar ile çevrelenmiş olması dikkat çekmektedir. Surun varlığı kadar iç kısımda çok sayıda sapan tanesine rastlanmış olması da Hoca Çeşme’de yerleşenlerin herhangi bir saldırı karşısında hazır halde durduğuna dolayısıyla sürekli bir tehdit içinde olduklarına işaret etmektedir. Savunma amaçlı duvarların varlığı Anadolu ve Yakındoğu’daki birçok Neolitik yerleşmeden bilinmektedir. Buna karşılık Balkanların İlk Neolitik yerleşmelerinde bu tür duvarlara ait bilinen hiçbir örnek yoktur. Bu da diğer buluntularda olduğu gibi Hoca Çeşmenin bir Anadolu koloni yerleşmesi olduğunu düşündürmektedir (Özdoğan, M. 1998, s. 71).

Hoca Çeşme IV. ve III. evre buluntu topluluğu hemen hemen tüm öğeleri ile İç ve Batı Anadolu’dan tanıdıklarımız ile benzeşmektedir. Burada iki belirgin fark kendisini hissettirmektedir.

Bunlardan ilki Hoca Çeşme’de diğer bütün Batı Anadolu Neolitik yerleşmelerinde görülen mikro dilgi prizmatik ve mermi biçimli çekirdek yapım geleneği yoktur. Buna karşılık yalnızca makro dilgiler görülür. Bu durum bir yanda İç Anadolu’nun gelişkin Neolitik Çağ özelliklerini anımsatmakta aynı zamanda başta Bulgaristan olmak üzere Balkanlardaki diğer Neolitik kültürler ile benzeşmektedir.

İkinci ve daha önemli fark mimaride görülür. Hoca Çeşmede gördüğümüz yuvarlak yapılar Marmara’nın doğusunda Pendik ve Fikirtepe’den bilinenlerden tümü ile farklıdır. Fikirtepe ve Pendik yapıları basit düzensiz kulübelerdir. Buna karşın Hoca Çeşme örnekleri son derece özenle yapılmış kulübe özelliğinden çok konut tanımına uygun yapılardır. Anadolu içinde bu tür yapıların *PPNA* dönemi ile terk edilmiş olduğunu ve yerini dörtgen planlı yapılara bıraktığını bilinmektedir. Buna karşılık Kıbrıs Neolitik yerleşmelerinden bazılarında (*Tetna*, *Khirokitia*) yuvarlak konut geleneği oldukça uzun bir süre devam etmiştir. Kıbrıs Neolitik Çağ mimarisi ile Hoca Çeşme arasındaki benzerlik henüz tam olarak anlaşılamamıştır. Neolitik yaşam biçiminin deniz yolu ile buraya gelmiş olabileceği fikri net değildir; fakat buna rağmen

Kıbrıs Adası içindeki yerleşimler ile ilgili benzerliğinin var olduğu bilinmektedir (Özdoğan, M. 2007, s. 416).

Hoca Çeşme IV. evre Trakya ve Güneydoğu Avrupa'ya tümü ile yabancı olan ve belirgin Anadolu özellikleri gösteren bir buluntu topluluğu vermiştir. Bu dönemin elde çok özenli olarak yapılmış olan siyah ya da kırmızı parlak perdahlı çanak çömleği İç Anadolu ve özellikle Göller Bölgesi Geç Neolitik Çağ malzemesi ile yakından benzeşmektedir.

Hoca Çeşme IV. evre çanak çömleği bazı değişiklikler ile III. evre içinde de devam etmiştir; fakat bu evrede, görelî olarak daha kaba yapılmış olan parçaların sayısı artmıştır. Özellikle kapların dip, kaide kısımlarında yeni öğeler ortaya çıkmıştır.

Yukarıda kısaca belirtildiği gibi, Hoca Çeşme Neolitik Çağ çanak çömleği IV. evrede tümü ile Anadolu özellikli bir buluntu topluluğu tipolojisi çizmiş ve II. evreye kadar kendi içinde gelişerek Balkanlara özgü olan türleri ortaya çıkarmıştır. Bu bakımdan Hoca Çeşme yerleşmesini Anadolu kökenli bir topluluğun yerel koşullara uyumu olarak yorumlamak mümkündür (Özdoğan, M. 1998, s. 69-70).

2.7. Bademağacı Höyük

2.7.1. Konumu ve Çevresel Özellikleri

Burdur Göller Bölgesi'nin güney sınırında ve Burdur-Antalya karayolunun, Toros Dağları'nı aştığı Çubuk Beli'nin 5 km. kadar kuzeyinde bulunan Bademağacı Höyük, Antalya Merkez ilçesine bağlı Bademağacı Beldesi sınırları içinde, belde merkezinin 2,5 km. kadar kuzeydoğusunda yer almaktadır. Höyüğün Antalya'ya uzaklığı 50 km. dir.

Denizden yüksekliği 585 m. dir. Uzunluğu 10 km. genişliği 8 km. kadardır, etrafı çepeçevre dağlarla sarılı olan küçük bir ova içinde yer alan Bademağacı Höyük'ünün kuzey-güney yönündeki uzun çapı 210 m. kısa çapı 120 m. kadar olan, oval biçimli bir tepedir (Duru, R. 1995, s. 69-70).

2.7.2. Kazı Tarihçesi

1993 yılında Prof.Dr. Refik Duru ve Prof.Dr. Gülsüm Umurtak başkanlığında Bademağacı Höyüğü'nde kazılara başlamıştır.

2.7.3. Stratigrafi

Çalışmalar sonunda höyükteki tabakalaşma durumu şu şekilde oluşmuştur (Duru, R. 2007, s. 343).

Tablo 4

Bademağacı Kronolojisi

Dönem	Yapı Katı
Hristiyanlık Dönemi	Kilise
Ara	Ara
Orta Tunç Çağı Yerleşmeleri	OTÇ 1 ve 2. Yapı Katları
İlk Tunç Çağı Yerleşmeleri	İTÇ II/1, 2 ve 3. Yapı Katları
Ara	Ara
Geç Kalkolitik Yerleşmeleri	?
Ara	Ara
Erken Kalkolitik Yerleşmeleri	?
Geç Neolitik Yerleşmeleri	GN 1 ve 2. Yapı Katları
Ara	Ara
Erken Neolitik II Yerleşmeleri	EN II/1- 3, 3A, 4, 4A, 4B Yapı Katları
Erken Neolitik I Yerleşmeleri	EN I/5-9. Yapı Katları

Kaynak: Duru, (2008)

Bademağacı Höyük'te yapılan C14 ölçümleri sonrasında da bazı yapı katlarının kronolojik durumu şu şekilde olmuştur

Tablo 5

Bademağacı C 14 Sonuçlarına Göre Ortaya Çıkan Stratigrafi

Dönem	Kat	Tarih
EN	8	M.Ö. 7050/6705
EN II	4-3	M.Ö. 6450/6270-6380/6250
EN II	1	M.Ö. 6220-6080

Kaynak: Duru, (2008)

2.7.4. Malzeme ve Savunma Sistemi

Neolitik dönem kronolojisi kabaca bu şekilde sıralandıktan sonra Bademağacı Höyük'ün mimari özelliklerini incelemek gerekirse, Neolitik Dönem'de

Bademağacı'nda orataya çıkarılan ev modeli tek odalı kerpiç duvarlı ve basit dikdörtgen planlıdır (Duru, 2010a, s. 97; ayrıca bkz. Harmankaya, - Tanındı, vd. 1997, s. Bademağacı) **(Ek 3. Şek. 3a)**.

EN II/3 yerleşme katında olağan dışı bir uygulamanın varlığı ortaya çıkarılmıştır. Bu olağan dışı uygulamanın gerekçesi yerleşmenin doğu kenarındaki ızgara planlı taş dizilerinin yanında bulunmuş olan kalın taş duvarın varlığıdır. Kısmen bozuk durumdaki bu duvarlar bir mekan oluşturacak şekilde gelişiyor gibi görünmektedir. Söz konusu bu duvar yerleşmenin en dış halkasıdır ve konumu itibarıyla yerleşmeyi çeviren bir tür kazematlı sur (?) gibi tanımlanabilir (Duru, 2007, s. 346) **(Ek 58. Lev. Vb)**

2.8. Neolitik Dönem Savunma Sistemleri Üzerine Genel Değerlendirme

Neolitik Dönem ile ilgili çalışmalar ilk başlarda ağırlıklı olarak Yakın Doğu'nun belirli kesimlerinde özellikle de Doğu Akdeniz üzerinde yürütülmüştür. Bu çalışmalar esnasında ise Anadolu Platosu değerlendirme dışında tutulmuş, hatta kimi bilim insanları da Geç Kalkolitik Çağ'a kadar Anadolu'da herhangi bir kültür izinin var olmadığını da iddia etmiştir. Anadolu Platosunda açığa çıkarılan Çatalhöyük yerleşmesi bile Anadolu Neolitiği açısından gereken önemi görmemiş, söz konusu bu yerleşmenin obsidyen ve Tuz ticaretine dönük olarak kurulduğu dolayısıyla istisna dışında tutulması gerektiği söylenmiştir. Çatalhöyük dışında Çayönü ve Aşıklı Höyük'te keşfedilen A Seramik Neolitik Çağ kültürleri yine beklenen ilgiyi görmemiş söz konusu bu yerleşmelerin gelişmişlik düzeylerinin Güney Levant'tan kuzeye doğru yaşanmış olan bir göç dalgası ile ilişkili olması gerektiği iddia edilmiş ve bu bağlamda Anadolu Neolitiği "İkincil Neolitik" olarak adlandırılmıştır (Özdoğan, M. 2007c, s. 442-443).

Anadolu Neolitiğinin önemini ön plana çıkaran merkez Urfa'nın Nevali Çori yerleşmesidir. Söz konusu yerleşmede daha önce örneğine rastlanmamış olan kült yapıları bu önemin oluşmasındaki en önemli etken olurken Çayönü, Hallan Çemi'nin en alt tabakalarının PPNA buluntuları vermesi bu konuya destek sağlayan diğer unsurlar olmuştur. Anadolu'da daha buna benzer başka yerleşmelerin de bulunmuş olması Anadolu'yu Neolitik oluşum bölgesi içine sokmuş olup Anadolu'nun Neolitik Dönem'de önemli bir çekirdek bölge olduğunu kanıtlaması açısından son derece önemlidir (Özdoğan, 2007c, s. 42-43).

Anadolu Neolitiğinin önemli bir merkez alanı olarak kabul edilmesinden sonra kazı çalışmaları daha geniş alanlara yayılmış ve Neolitik Dönem' e tarihlenen yeni yeni yerleşim alanları gün ışığına kavuşturulmuştur. Bunlardan bir tanesi de Edirne'de yer alan Hoca Çeşme yerleşmesidir. Söz konusu bu merkezin Neolitik Dönem içinde önemli buluntular vermesinin yanı sıra konu itibari ile bu merkezi önemli kılan temel unsur ise kendi içinde barındırdığı savunma sistemidir. Hoca Çeşme'nin çevirme duvarının temelinde büyük taşlar yer alırken örgü sisteminde yer alan taşlar yukarıya doğru küçültülmüştür. Yerleşme ağırlıklı olarak ahşaptan oluşturulmuşken böylesi bir taş çevirme duvarı önemli bir noktada duruyor olmalıydı. Ayrıca alan içinden toplanan sapan taşları duvarın yüksek olasılıkla dış tehdide karşı çekilmiş bir savunma duvarı izlenimi uyandırmaktadır (Özdoğan, M. 1998, s. 71). Trakya Bölgesinde Neolitik Dönem içinde savunma sistemi barındıran bir diğer merkez Kırklareli'de yer alan Aşağı Pınar yerleşmesidir. Söz konusu bu yerleşme de açığa çıkarılmış olan geniş ve derin hendek şuan için bir savunma mantığı ile ilişkili olarak düşünülmektedir (Özdoğan, M. - Parzinger, vd. s. 2009: 237). Neolitik Dönem içinde bir diğer hendek olgusu Şanlıurfa ilindeki Mezraa Teleilat'a açığa çıkarılmıştır. Buradaki hendeğin Aşağı Pınar'dakinden farklı kılan en önemli özellik Mezraa Teleilat'ın A Sarmik Neolitik Dönem B'nin sonlarına tarihlenen hendeğin arkasında yer alan 3 taş sırasından meydana gelen ki, bu da yaklaşık olarak 1.50-1.80 m. lik bir genişliğe denk gelen sur duvarıdır (Özdoğan, M. 2007, s. 190-197).

Neolitik Dönem'de savunma sistemi barındıran bir diğer merkez de Aksaray yakınlarındaki Aşıklı Höyük'tür. Bu merkez de yer alan 1.50-1.80 m. kalınlığında büyük tuf ve kalker taşından meydana getirilmiştir. Bu çevirme duvarı doğuda tespit edilmiş olup 'S' profilli bir hat halinde uzanmakta olup duvarın yer yer taş temelleri tespit edilebilmişken kerpiç kullanımı höyüğün diğer yapılarında olduğu gibi bu sur duvarı üzerinde de önemli oranda kullanım görmüştür (Esin, 1996, s. 36).

Göller bölgesi içinde yer alan Kuruçay barındırdığı savunma sistemi itibariyle çağdaşlarına göre daha önemli bir konumda yer almaktadır. Geç Neolitik-Erken Kalkolitik Döneme denk gelen Kuruçay'ın savunma duvarını değerli kılan temel etken ise sur duvarında yer alıp öne doğru çıkıntı yapan yarım daire planlı kulelerin tespit edilmiş olmasıdır (Duru, R. 1994: 11). Bu döneme gelinceye kadar Neolitik Dönem içinde veya sonlarında kuleli savunma sistemi ile beraber bu savunma sisteminden yerleşmeye girişi sağlayan kapı geçidi Anadolu içinde bilinmemektedir.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

ANADOLU'DA KALKOLİTİK ÇAĞ'DA SAVUNMA SİSTEMİ VE MİMARİSİNİ BARINDIRAN MERKEZLER

3.1. Aktopraklık

3.1.1. Konum ve Çevresel Özellikler

Aktopraklık Höyük, Bursa İlinin 25 km. kadar batısında, Ulubat Gölü'nün doğu teraslarından birinin üzerinde yer alır. Höyük göle doğru uzanan iki dere yatağının arasındaki doğal bir yükseltinin üzerinde ve güneydeki dere yatağının kıyısına kurulan birbiri ile kültürel ve kronolojik olarak ilintili iki yerleşmeden oluşur (Karul, 2007, s. 387).

Aktopraklık yerleşmelerinde mevcut olan iki yerleşim alanı yukarı ve aşağı höyük olarak adlandırılmıştır. Yukarı höyük 150X150 m. lik bir alana yayılmış olmalıydı. Bu alanda yapılan sondaj çalışmalarında kültür dolgusunun en az 2,5 m. civarında olduğu anlaşılmıştır. Yukarı Höyük kuzeyde, arazinin eğimine bağlı olarak aşınmış ve olasılıkla bu kesimdeki üst tabakalar erozyon ile tahrip olmuştur. Bu alanın 100 m. kadar güneyinde yer alan Aşağı Höyük'te ise 1 m. yi aşan bir kalınlığa sahip akıntı toprak ile karşılaşılmıştır. Bu nedenle malzemenin tam olarak toplanamıyor olması sebebi ile yerleşmenin boyutları hakkında kesin veriler ele geçmese de jeomanyetik ölçümler buradaki yerleşmenin en az 150X150 m. olduğunu göstermektedir (Karul, 2007, s. 388).

3.1.2. Kazı Tarihçesi

Güney Marmara Bölgesinde tarihöncesi döneme ait çalışmalar ilk olarak 1987 yılında Bursa İli Osmangazi İlçesi sınırları içinde yer alan Ilıpınar Höyüğü ile başlamıştır. Bunu daha sonra Barcın ve Menteşe höyük çalışmaları takip eder bu üç çalışma da İstanbul Hollanda Araştırma Enstitüsü tarafından yapılmaktadır. 2004 yılına ise İstanbul Üniversitesi, Prehistorya Anabilimdalı ve Bursa Arkeoloji Müzesi ortaklığında Aktopraklık Höyük kazı çalışmalarına başlanmıştır (Karul, 2007, s. 387).

3.1.3. Stratigrafi

Aktopraklık Höyük malzemesi üzerine yapılan çalışmalar neticesinde Höyük Son Neolitik Çağ, Neolitik-İlk Kalkolitik Çağ geçişi, İlk Kalkolitik Çağ'a ait tabakaları barındırmaktadır. Bu tabakalardan elde edilen veriler Kuzeypatı Anadolu arkeolojisine önemli ölçüde katkıda bulunmaktadır (Karul, – Özeren, 2005, s. 24).

3.1.4. Malzeme ve Savunma Sistemi

Aktopraklık Höyük kazısının yukarı höyük kısmında genişleyen çalışmalar neticesinde radyal planlı bir yerleşim yerine ulaşılmıştır. Bu yerleşim planının etrafında da bir hendek mevcuttur. Çapı yaklaşık olarak 100-130 m. yi bulan hendeğin iç açıklığı 11-13 m. dir. Kenarları kalker ile sıvalı olan hendeğin birkaç yapım evresine sahip olduğu anlaşılmıştır. Hendeğin işlevini koruduğu dönemde, hendeğin iç kenarına sıralanan bitişik yapılardan oluşan bir yerleşim dokusu ile karşılaşılır. Yapılar kareye yakın dörtgen planlıdır ve bunlar 30-35 m²'lik bir alanı kaplamaktadırlar. Hendeğe bakan duvarlarda standart olarak dışarıya doğru çıkıntı yapan nişler mevcuttur. Ayrıca duvarların iç kısımlarına mekan içine doğru uzanan payandalar yapılmıştır. Bunlar çatıyı ya da olası bir üst katı taşıma işlevini üstlendikleri gibi mekanı bölümlemek için de kullanılmıştır (Karul, 2009, s. 5) (**Ek 3. Şek. 3b**).

Kesin olmamakla beraber yenileme evreleri ile beraber her defasında iç hacmi daralan hendeğin, en azından 2-2,5 m'lik bir derinliğe sahip olduğu söylenebilir. Hendeğin çevresinde ya da üzerinde kazık yeri gibi bir üst yapıya işaret edebilecek izlere ise rastlanmamıştır (Karul, 2007, s. 388) (**Ek 59. Lev. VIa**).

Aktopraklık Höyük'te Aşağı Höyük bölümünde de başka bir hendek ile karşılaşılmıştır. 65 m. çapında olduğu düşünülen hendeğin kenarları verrev bir şekilde ana kayaya doğru indikten sonra, tabanda hafif düzleşerek birleşirler. 8 m. üst açıklığı bulunan hendeğin derinliği 1.6 m. dir. Hendek yüzeyinin özellikle kenara yakın yerlerinde, sarı renkte steril killi bir toprak ile kaplandığını gösteren lekeler vardır. Ancak bu killi yüzey tüm hendek tabanına yayılmaz. Aktopraklık Aşağı Höyük hendeğinin içi Aşağı Pınar'ın Neolitik Çağ hendeğinde olduğu gibi benzer bir şekilde sıvanmış ve işlevi bittikten sonra da içi moloz ile doldurulmuştur (Karul, 2006, s. 481) (**Ek 59. Lev. VIb**).

Aşağı Höyük'ün hendek sistemi dışında ayrıca hendeğin iç kenarlarına paralel uzanan bir taş duvar mevcuttur. Hendek ile birlikte inşa edildiği düşünülen duvar olasılıkla buradaki çevirme sistemini destekleyici bir özelliğe sahipti (**Ek 60. Lev. VIIa**). Hendeğe teğet kuzeydoğu-güneybatı doğrultusunda uzanan taş duvarlar oldukça düzenli bir hat oluşturur. Birbirine paralel uzanan her iki duvarın da güneye bakan yüzlerinde büyük boyutlu taşlar kullanılmıştır. Bu taşların dışa bakan yüzleri olasılıkla su aşındırmasına maruz kalmıştır. Duvarların arka kısımları ise genişliği yer yer 2 m' ye ulaşan orta boy taşlardan bir kaplama ile desteklenmiştir. İki duvar arasında yaklaşık 101 m. lik bir açıklık mevcuttur bu alanın içi benzer nitelikler taşıyan bir toprak dolgusu ile dolmuştur. Bu duvarların yerleşmeyi çamur akıntısına karşı korumak amacı ile inşa edilmiş olmalıydı. Bu bağlamda duvarlar olasılıkla bu kesimde taşkınlarla neden olan bir su kaynağının bulunduğunu ve duvarlar bu su kaynağından kaynaklı olan sel riskine karşı kademeli olarak bir set oluşturuyor olmalıydı. Arazi topografyasının bu kesimde Ulubat Gölü'ne doğru oldukça dik bir eğim ile alçalıyor olması bu konudaki düşünceyi destekler niteliktedir (Karul, 2007, s. 391).

Aktopraklık Höyük yerleşmesinde radyal planlı evler, ev içi yapı öğelerinin standartlığı, her evin önünde benzer sabit yapı öğelerinin bulunması örgütlü bir işleyişe işaret etmektedir. Bunun yanı sıra bu özellikleri itibarıyla Aktopraklık Höyük hendekler ile çevrili bir mahalle görüntüsü arz etmektedir (Karul, 2009, s. 6).

Yapılan kronolojik çalışmalar neticesinde Yukarı Höyük kesiminde gerek hendeğin çevrelediği alan içinde gerekse dışında açığa çıkartılan yapı kalıntıları M.Ö. 5500-4500 yıllarına tarihlenmektedir. Aşağı Höyük kesiminde yapılan çalışmalarda da Yukarı Höyük kesimindeki malzemeye paralel çanak çömlek gelmesi sebebi ile bu alan da Kalkolitik Çağ'ın başlarına tarihlenmiştir (Karul, 2007, s. 392).

3.2. Hacılar

3.2.1. Konum ve Çevresel Özellikler

Hacılar Höyük Burdur İlinin 25 km. batısında Denizli Yeşilova anayolunun üzerinde yer almaktadır. Höyük 150 m. çapında ve çevresindeki tarlalardan 1.5 m. yüksekliktedir (Duru, 2010b, s. 26).

3.2.2. Kazı Tarihçesi

Yerleşim yeri 1956 yılının Aralık ayında keşfedilmiş olup kazısı İngiliz Arkeolog James Mellaart tarafından yürütülmüştür (Duru, 2010b, s. 26).

3.2.3. Stratigrafi

J. Mellaart'a göre en erken yerleşmeler bilinmeyen bir nedenle terk edilmiş ve bu ayrılıştan yaklaşık 1000 yıl sonra eski yerleşmelerden habersiz bir grup insan aynı yerde yerleşmiş ve bu yerleşim yeri kesintisiz bir şekilde 600-700 yıl sürmüştür (Duru, 2010b, s. 26). Bu ikinci dönem üzerinde yapılan çalışmalar sonucunda 9 yapı katı açığa çıkarılmıştır. Bu yapı katlarından beş tanesi Erken Kalkolitik Dönem aitken dört tanesi de Neolitik Dönem'e aittir (Mellaart, 1958, s. 17).

3.2.4. Malzeme ve Savunma Sistemi

Hacılar IX' dan VII. yerleşmenin yıkılışına kadar olan dönemin mimari anlayışı tam olarak anlaşılamamıştır. IX ve VIII. kat yerleşimlerine ait bazı taş temeller bulunsa da bu yerleşmenin sağlam bir mimariye sahip olduğu söylenemez. Yerleşmedeki evler tabanlar sayesinde birbirinden ayrılmıştır. (Duru, 2007, s. 332)

İlk kez M.Ö. VI. binin 2. yarısına tarihlenen Hacılar II'de bir siper duvarına ulaşılmıştır. Bu duvar kimi bölümlerde kendisine bitişik evlerin bir parçası olarak, kimi yerlerde de avlulara bitişik bağımsız duvarlar olarak dikdörtgen yerleşmeyi çevirir (Naumann, 2007, s. 247). Duvar 1.5-3 m. kalınlığında olup taş temelsiz ve kerpiçtendir. Giriş yolu üzerinde taş temelli öne doğru çıkıntılı iki küçük kule yer almaktadır (Naumann, 2007, s. 247) **(Ek 4. Şek. 4a)**. Bu kuleler kısmen düzensiz yerleştirilmişlerdir.

Hacılar II yerleşmesine girişi sağlayan 3 kapı yer almaktadır. Bu kapılardan ilk ikisi kuzeyde yer alırken, üçüncüsü ise güneydedir (Bkz. Mellaart, J. 1960, s. 93). Hacılar II de yer alan Kuzey Kapısı için R.Naumann bu kapının Anadolu'da bilinen en eski Hisar kapısı olduğunu ve M.Ö 5500 civarına tarihlenebileceğini belirtmektedir **(Ek 4. Şek. 4b)**. Kuzey Kapısı'nın iç kapı yolu 9 m. olduğundan savunması kolay yapılıyor olmalıydı. Güney Kapsı'nın kapı kanadı bir hücre içine yerleştirilmiştir, dolayısıyla kapının duvar sırtından savunulması daha kolay olmuştur (Naumann, 2007, s. 278).

Hacılar II yerleşmesinin ardından kurulun Hacılar I yerleşmesi nüfus itibariyle öncekilerden daha kalabalıktı. Hacılar II' nin bir düşman saldırısı sonucu mu? yoksa içeride meydana gelmiş bir çatışma sonucu mu? yıkıldığı tam olarak anlaşılamamıştır. Kesin olan Hacılar I' de yeni seramik ve işaretlerin ve çanak çömlek üzerinde farklı bezemelerin ortaya çıktığı, bu bağlamda olasılıkla yeni gelenlerin hayatta kalanları asimile ettiği sonucu ortaya çıkmaktadır (Mellaart, 1960, s. 75).

Erken Kalkolitik tabakalarda ev taban ve duvarları sıvanırken (Mellaart, 1960, s. 100) Hacılar I'de Kalkolitik Çağın geç safhası görülmüştür. Mersin-Yümüktepe XVI' da olduğu gibi köyün etrafı sur ile çevrilidir. Sur duvarının iç duvarına bitişik evler yapılmıştır. Bu sayede duvar kalınlığı 20-25 m. bulmuştur (Kınal, F. 1987: 24).

Hacılar I tesviye işlemleri sonucunda yeniden şekillendirilmiştir. Höyükte 100 m. çapında büyük bir avlu oluşturulmuştur. Bu büyük avlu binalardan yoksundu avlu herhangi bir tehlike sırasında köylüleri ve hayvanları koruma amacıyla yapılmıştı Bu avlunun etrafını kompleks halinde gruplandırılmış odalar çevrelemektedir. Oda duvarlarının dış bakan yüzleri son derece güçlü olup bu sayede içeridekiler koruma altına alınmış oluyordu (**Ek 5. Şek. 5a**).

Birkaç yüzyıl sonra M.Ö. 5000 dolaylarında Hacılar yerleşmesinin türdeş bir düzende yeniden kurulduğu ve tepenin eteğinde bir odalar çelengi oluşturulduğu anlaşıyor. Ancak kazı yapılan bölümde gelişmiş bir sur duvarına ulaşamamıştır, bunun yerine ev dış duvarlarında bir güçlendirme çalışmasının yapıldığı anlaşılmıştır (Naumann, s. 2007, 278) (**Ek 5. Şek. 5b**).

Kazısı yapılan tek giriş güneydoğudadır ve çok basit bir yapısı vardır. Kapı üçgen biçimli bir alan oluşturmaktadır. Güney bloğunun çıkıntı yapması sayesinde 2 m. genişliğinde olan girişin savunulması kolaylaşmıştır (Mellaart, 1970, s. 77).

3.3. Güvercinkayası

3.3.1. Konum ve Çevresel Özellikler

Güvercinkayası veya Porsuklukaya, Aksaray İline bağlı Çatalsu/Apsarı köyünün yaklaşık 1 km batısında yer almaktadır.

Güvercinkayası Mamasun Barajı göl alanı içinde, üç tarafı yüksek kayalıklar ile çevrili ufak bir vadinin kıyısında yer alan küçük yükselti bir yerleşmedir. Korunaklı bir yer üzerinde yer alan bu yerleşme aynı zamanda çevresine de hakim konumdaki bir kayalık üzerinde yer almaktadır (Gülçur, 1997, s. 5). Melendiz yatağına doğru

kuzeydoğu-güneybatı yönlerinde uzanan bu kayalık her taşkın dönemi sonrası, Temmuz ayı ortalarından itibaren yeniden karaya bağlanmaktadır (Gülçur, 2000, s. 98).

3.3.2. Kazı Tarihçesi

Güvercinkayası 1994 yılında Aksaray, Nevşehir, Niğde İlleri yüzey araştırması kapsamında saptanmıştır. İlk kazılar 1996 yılında İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, Prehistorya Anabilim Dalı adına Prof. Dr. Sevil Gülçur tarafından başlatılmış olup kazılar halen devam etmektedir (Gülçur, 2000, s. 5-7).

3.3.3. Stratigrafi

Güvercinkayası'nın Orta Kalkolitik Çağ'a ait küçük bir yerleşme olduğu düşünülmektedir. Burada yapılan C¹⁴ sonuçlarına göre bu yerleşme yaklaşık olarak M.Ö. 5200-4750 tarihleri arasına denk düşmektedir (Gülçur, – Çaylı, vd. 2010, s. 28).

3.3.4. Malzeme ve Savunma Sistemi

Batı Kapadokya bölgesinde yer alan Güvercinkayası bu bölgede konuşlanmış olan ekonomisi tarım ile birlikte hayvancılığa dayalı olan diğer Orta Kalkolitik Çağ yerleşmeleri gibi ova seviyesinin üstünde, yüksek ve kayalık bir arazi alanına kurulmuştur (Gülçur, - Kiper, 2004, s. 428). Bu yerleşim şablonu içinde Güvercinkayası'nın güneyi yüksek ve tırmanılması olanaksız kayalıklarla koruma altına alınmış iken kuzeyi ise içinde pek çok evreyi barındıran bir savunma duvarı ile koruma altına alınmıştır (Gülçur, – Kiper, 2007, s. 114). Güvercinkayası'nın söz konusu sur bedeni üzerinde bir kule ve dikdörtgen planı ile bastiyonu andıran bir diğer ikinci kule yer almaktadır. Sur yerleşmenin kurulduğu anakayanın topoğrafik yapısına bağlı olarak inşa edilmiştir. Buna göre kule veya dikdörtgen planlı bastiyon yapısı doğal meyile uyarak aşağı doğru inerken sur bedeni daha yüksekten geçmektedir (Gülçur, – Çaylı, vd. 2011, s. 299) (**Ek 60. Lev. VIIb**).

Sur bedeninin alt taş sıraları daha düzgün örülüyken günümüze kadar ulaşmış olan üst taş sıraları ise iri bloklardan oluşturulmuştur. Bu şekilde daha düzensiz bir görünüm arz etmektedir.

Güvercinkayası'nda iç kalenin yarı dairesel kulesi ile çift duvar bedenli doğu kanadı savunma sistemi içinde önemli bir yer tutmaktadır. Doğu kanadı önünde yer alan tarımsal ürünlerin depolandığı çifte silo, ikinci bir savunma hattı gibi dıştan kalın bir duvar ile kuşaklanmıştır (Gülçur, – Çaylı, 2008, s. 23). Güvercinkayası'nda savunma sisteminin doğu kanadı önemli ölçüde aydınlatılmış iken batı savunma kanadına dair bilgiler tam olarak net değildi. Bu eksikliği gidermek bağlamında yapılan çalışmalar sonuç vermiş ve batı tarafta yapılan kazılar neticesinde savunma duvarının batı kanadı da ortaya çıkarılmıştır. Bu kanat çok iri taşlar ile örülmüş olup yer yer 2 m. genişliğinde olan duvar birden çok yenileme evresine sahiptir. Bu duvar batıya doğru hafif içbükey bir şekilde uzanmaktadır (Gülçur, – Kiper, 2009, s. 271).

Önceden planlanmış bir yerleşim modeline sahip olan Güvercinkayası yerleşmesinin en önemli özelliği kayalığın zirve yüzünün kuzey yamaca doğru düşüşe geçtiği alanda birden fazla bir tahkimat sisteminin oluşturulması ile iç kale ve aşağı yerleşme şeklinde ayrıştırılmasıdır. Güvercinkayası şuan için bu denli erken bir dönemde bu tarz bir gelişmenin tüm evreleri ile izlenebildiği tek örnektir. Buradaki yerleşme özellikle Tunç Çağın'da çok yaygınlaşan kale kent uygulamasının öncüsü olduğu iddia edilmektedir (Gülçur, – Çaylı, 2010 s. 368).

Zaman içinde içe doğru kapanan yerleşmenin iç kale sur bedeninin arkasına yaslanan konutların şiddetli bir yangın ile tahrip olmuş olması yerleşmedeki savunma sisteminin gerekli sebepler yüzünden oluşturulduğuna kanıt oluşturmaktadır (Gülçur, – Çaylı, 2010, s. 368).

3.4. Kuruçay Höyük

Kuruçay Höyük ile alakalı konum tabakalanma ve höyük stratigrafisi bilgisi için bkz. infra sf. 15-16

3.4.1. Malzeme ve Savunma Sistemi

1979' da yapılan çalışmalarda 7. katın (Erken Kalkolitik) küçük bir kesimi ortaya çıkmış ve duvarlarda bulunan paye çıkıntıları sebebi ile, yapının Hacılar I yerleşmesi ile aynı çağa ait olduğu belirtilmiştir. Dört odası açığa çıkartılan bu katın, büyük bir olasılıkla dikdörtgen planlı olan yerleşmenin 1.30 m. kalınlıkta taş temelli bir sur ile çevrili olduğunu göstermektedir. Kalın dış duvarın içinde birbirinden bağımsız

olarak yapılmış taş temelli bu dört odanın duvarlarında karşılıklı paye çıkıntıları da yer almaktadır(Duru, 1981, s. 6)

6A yapı katı Erken Kalkolitik Çağı'nın en son yerleşim evresi olan 7. katın kalın kerpiç duvarlarının ve yıkıntısının üzerine yapılmıştır. Aradaki birikim neredeyse yok denecek kadar azken bazı yerlerde ise 7. kat ile bir sonraki yapı katı arasında 1 m. yaklaşan bir moloz tabakasının varlığı tespit edilmiştir. Prof. Dr. Refik Duru Geç Kalkolitik Çağ tabakalanması ile ilgili şunları ileri sürmüştür. *“Mimarinin ve diğer arkeolojik malzemenin tümüyle değiştiği tespit edilmiş, Geç Kalkolitik Çağ olarak nitelendirilen bu yeni sürecin en eski yerleşmesi olan 6A yapı evresinin yıkıntı birikiminin bir hayli kalın olduğu anlaşılmış ve yapıların duvar, temel gibi unsurlar içinde gözlemlenen bazı karışıklıklar sebebiyle bu kat yapılarının yenileme ve değiştirmelerle uzun süre kullanıldığı düşünülmektedir. Her onarım ve değişim evresinin gerçek boyutunu ve hangi evrede hangi değişimlerin olduğunu doğru şekilde bilmenin olanaksızlığına rağmen bu gelişmelerin bazılarının geniş kapsamlı olduğu ve yerleşimin mimarlık kalıntılarının 6A2-6A1 şeklinde ikiye ayrılabilceği ve 6A2'nin kendi içinde “Erken ve Geç” olarak daha alt yapım evrelerine bölünebileceği anlaşılmıştır”* (Duru, 1996, s. 5).

3.4.1.1.6A 2 Yapı Katı

6A2 yerleşmesinin genel planı birbirinden ayrı evleri ile gevşek bir dokuya sahiptir. Konutların bir savunma duvarı ile çevrelendiği anlaşılmıştır. Bu dış duvar Geç Kalkolitik Çağın bütün yapı katlarında olduğu gibi, 60-70 cm. kalınlıktadır (Duru, 1983, s. 19). Ayrıca Geç Kalkolitik Çağın diğer yapılarında olduğu gibi burada da taş temel üzerine kerpiç kullanımı söz konusudur. (Duru, 1980, s. 48) Duvar temeli çift sıra taş ile örülü olup tek sıra olarak korunmuştur. Sadece Batı Kapısı'nın güney duvarının 80 cm. yüksekliğe kadar 4 sıra taş ile örülü olduğu tespit edilmiştir (Duru, 1980, s. 48).

Konutları çevreleyen bu sur duvarı bütün bir yerleşimden ziyade yerleşim yerinin bir kısmını çevrelemektedir. Açıkta kalan yerlerin savunmasını ise yerleşimin en dış halkasında yer alan yapılar sağlamaktadır. Bu yapıların hemen hemen hiçbirine tam olarak bitiştirilmemiş aralarında dar veya genişçe boşluklar bırakılmıştır (**Ek 6. Şek. 6a**). Ayrıca yapıların ileri geri yerleştirilmesi sonucu dişli ve yer yer de derin girintili bir dış çizgi orataya çıkmıştır (Duru, 1983a, s. 85).

Savunma açısından kritik yerler sayılacak olan bazı alanların dış duvarına ikinci bir duvar eklenerek o kesiminin zayıf noktasının sağlamlaştırılmak istenmiş olabileceği tahmin edilmektedir. Yapılardaki bu güçlendirme mantığı sadece bu alanda sınırlı kalmamış ayrıca kent kapılarından birinin (Batı Kapısı) yanındaki dış duvar sandık duvar yöntemi ile kalınlaştırılmış (**Ek 61. Lev. VIIIa**) ve böylece bu kesimin savunulmasına da özel bir önem verilmiştir (Duru, 1983a, s. 8). Bu sandık duvar üç küçük hücreciğin duvar dışına eklenmesi sonucunda elde edilmiştir (Duru, 1982, s. 10).

3.4.1.2. 6A 1 Yapı Katı

Kuruçay Höyük'te 6A2'den sonra gelen 6A1 yapı katında daha önceki yerleşim planının kısmen korunduğu ancak bazı ekler ile yerleşmenin genel niteliğinin önemli oranda değiştiği saptanmıştır. Büyük bir olasılıkla savunma duvarında saptanan ek ve değişiklikler ile beraber yapılan yeni uygulamaların başında evler arasında yer alan sokakların kapatılması gelmektedir (Duru, 1983, s. 20). Sokakların iki ucunun da enine örülü duvarlar ile kesildiği anlaşılmıştır (**Ek 6. Şek. 6b**). Bu duvarlar evlerin temellerinden biraz daha yüksekte kalmış olup duvarların üst bedeni kerpiçten oluşuyor olmalıydı. Durum bu şekilde olunca bu duvarların sokaklardan geçiş eylemini engelledikleri düşünülmektedir. Eğer bu düşünce doğru ise kasabada dolaşmak problem olmakla beraber evlere kapılardan girmek de zorlaşmış olup giriş olarak çatı aralığının kullanılmış olabileceği akla gelmektedir. Bu durumun yanı sıra avlular da bu durumdan etkilenmiş olmak zorundadır. Giriş ve çıkışın diğerleri gibi sorun olacağı avlular üstü kapalı veya açık mekanlar halini almış olabilirler (Duru, 1996, s. 12).

3.4.1.3. 6c Yapı Katı

6c evresinin yapıları oldukça tahrip olmuştur. Küçük bir yerleşme niteliği çizen 6c'nin önceleri olduğu gibi ortadaki bir grup ev ve onları çevreleyen bir ev zinciri şeklinde planlanıp planlanmadığı anlaşılamamıştır. Bu evrenin yapıları yerleşmenin kısmen kuzeybatı, güneydoğu ve orta kesimlerindedir. Dış halka olabilecek yapılar geniş oranda bozulmuş kuzey ve kuzeybatıdaki yapı ve duvarların da bağımsız yapılar mı? yoksa bir savunma sistemine mi? ait olduğu tam olarak anlaşılamamıştır. Ancak bazı alanlarda yer alan derin dış ve girintiler 6A'daki uygulamalara benzerliği sebebi ile

yerleşmenin bu çağda savunuluyor olması kuvvetle muhtemeldir (Duru, 1996, s. 14) **(Ek 7. Şek. 7a).**

3.4.1.4. 6b Yapı Katı

6b evresinde 29. ve 35. evlerinin her iki taraftan kuşatmış gibi görünen ince temelli duvarları savunma amaçlı olmalıdır. Güneydoğudaki 38. ve 39. evler ile onların biraz kuzeyindeki duvarlara dıştan eklenen duvarlar bunların en dış halkadaki evler olduğunu akla getirmektedir. İlginç bir paralellik bu yapı grubu ile F/ 5-6 karelerindeki 30-31. yapılar ve onların yakınındaki duvarlar arasındadır. Güneydoğudaki duvarların savunma ile ilişkili oldukları düşünülmektedir. 6b evresinin kent kapıları açığa çıkarılamamıştır (Duru, 1996, s. 15) **(Ek 7. Şek. 7b).**

3.4.1.5. 6a Yapı Katı

6a döneminde kentin planlaması büyük ölçüde değişmiştir. Ortada sekiz ev bir blok oluşturacak şekilde birbirine yapııştırılarak yapılmışlardır. Bu durumda avlu ve sokak sistemlerinden söz etmek elbette mümkün değildir. Bu evrenin savunması konusunda hemen hemen hiçbir şey bilinmemektedir. Dış halka olması muhtemel yapı ve duvarlardan hiçbir kalıntı ele geçmemiştir (Duru, 1996, s. 15) **(Ek 8. Şek. 8a).**

3.1.4.6. 5. Yapı Katı

5. Yapı katına ait mimari izler oldukça azdır buna neden asıl etkenin ise 4. yapı katı insanların 5. yapı katına ait olan temel taşlarını söküp kendilerinin kulanmış olabileceğini göstermektedir. Yerleşim yerine giriş olasılıkla doğudan sağlanıyor olmalıydı. 5. kat bir savunma sistemine sahip olmalıydı. 48-50. yapılar ve bunlar ile ilgili olan temeller bu kesimdeki dış duvar sisteminin parçaları olabilirler (Duru, 1996, s. 15). **(Ek 8. Şek. 8b)**

Sonuç olarak Kuruçay Höyük'ün özellikle Geç Kalkolitik Dönem mimari özelliklerinin çağdaşı olan veya erken döneme ait olan örneklerden daha farklı bir çizgi çizdiği görülmektedir. Kuruçay 11. tabakasında (Geç Neolitik) korunmasında yuvarlak planlı kuleler kullanılmışken Erken ve Geç Kalkolitik Dönem savunma sisteminde kulelerin yer almadığı görülmüştür. Bunun dışında Erken Kalkolitik Çağ yerleşmesi ile

Geç Kalkolitik Çağ yerleşmesi arasında var olan tek benzerlik yerleşimin en dış halkasında yer alan evlerin kalın sağır duvarları sayesinde yerleşim yerinin koruma altına alınması durumu iken uygulama ve ayrıntının tümüyle farklı olduğu düşünülmektedir. Kısacası kendine özgü savunma, sivil, dini, mimarisi özellikleri itibarıyla Kuruçay Geç Kalkolitik Çağ insanların başka bir yerden geleneklerini koruyarak buraya geldiklerini ve bu kültür özelliklerini burada yaşatmaya devam ettiklerini söylemek yanlış olmayacaktır (Duru, 1991, s. 20-21).

3.5. Yümüktepe

3.5.1. Konum ve Çevresel Özellikler

Mersin'in 3 km. kuzeybatısında yer almaktadır. Höyük oldukça büyük ölçülere sahip olmasına rağmen Nehir vadisinde kalması sebebi ile şehirden görünmemektedir. Höyük yakınlarından Tarsus Dağlarından eriyen karlar ile beslenen Soğuk Su Deresi geçmektedir (Garstang, 1953, s. 1).

Höyüğün Neolitik Dönem'de almış olduğu biçim ile şu anki biçimi arasında ciddi farklar vardır. Neolitik Dönem'deki yerleşme şu anki höyük yerleşmesinin kuzeyine kurulmuş olup zaman içinde höyüğe yerleşen diğer yerleşimcilerin dolgusu höyüğü yatay olarak genişletmiştir. Höyük üzerindeki yerleşmelerin geniş anlamda büyümesi esas olarak Geç Kalkolitik dönemi içinde olmuştur (Caneva, 2007, s. 204).

3.5.2. Kazı Tarihçesi

Kazılar 1936-1939, 1947-1948 yılları arasında İngiliz Arkeoloji Enstitüsü adına John Garstang tarafından gerçekleştirilmiştir. Daha sonra 1993 yılında İstanbul Üniversitesi adına Prof. Dr. Veli Sevin ve Roma Üniversitesi adına Isabella Caneva ortaklığında kazılar tekrar başlamıştır (Sevin, - Caneva, 1995, s. 28). Son yıllarda kazı çalışmaları İtalyan ekip tarafından yürütülmektedir.

3.5.3. Stratigrafi

J. Garstang, Mersin Yümüktepe'de XXXIII yapı katı belirlemiştir. Bunlar katları bu şekilde sıralanmıştır (Garstang, 1953, s. 2).

Tablo 6

Mersin-Yümüktepe Kronolojisi

Yapı Katı	Tarih	Dönem
I	M.S 1100-1500	İslami
II	M.S 700-900	Bizans
III	M.Ö 1200-500	Ege Bölgesi ve Kıbrıs
V – VII	M.Ö – 1500-1200	Hitit Bölgesi ve Kıbrıs
VIII		Hitit Öncesi Tabakası
IX / X	M.Ö – 1800- 1500	Suriye ve Erken Hitit
XI, A-B / XI	M.Ö – 1950-1800	Kültepe, Tarsus, Suriye ve Troya V
XIIA	M.Ö – 2900-2500	Erken Bronz Çağ – Anadolu (Troya I)
XIIB / XV	M.Ö 2900 Öncesi	Uruk: Yoğun Ubeyd etkisi
XVI		Gelişkin Kalkolitik – Geçiş evresi
XVII / XIX		Orta Kalkolitik – Halaf Etkisi
XX / XXIII		Erken Kalkolitik - Hassuna ve Erken Ninive
XXIV		Ön Kalkolitik – Hassuna
XXV / XXVI		Üst Neolitik – Bölgesel Kültür
XXVII		Alt Neolitik Kalıntıları
XVIII / XXXII		Alt Neolitik Kalıntıları
XXXIII		

Kaynak: Özgüç, T. (1947c)

Mersin Yümüktepe Kronolojisi bu şekilde oluşturulurken kronolojini oturtulması sırasında en çok zorlanılan alan Neolitik Çağ'dan Kalkolitik Çağ'a geçiş evresidir. Kalkolitik Çağ Tabakası Erken (XXIII-XX) Orta (XIX-XVII) ve Geç Kalkolitik (XV-XIIB) olmak üzere üç evrede incelenmektedir (Ünal, - Girginer, K.S. 2007, s. 114).

Yümüktepe Anadolu'nun Prehistorik çağlarına ışık tutam önemli bir merkez olmuştur Bunun dışında Hititler Döneminde de Yümüktepe önemli bir yer tutmaktaydı (Akurgal, 1973, s. 345).

3.5.4. Malzeme ve Savunma Sistemi

Yümüktepe Erken Kalkolitik Çağ içinde mimari bağlamda çok fazla veri barındırmamaktadır. Bu dönem içinde herhangi bir tahkimat sistemine ulaşamadığı gibi bu dönemi temsil eden mimari unsurlar da açığa çıkmamıştır. İnce ve dikdörtgen

şekilli olup oldukça geniş duvarlardan meydana gelen yapılar koyun ağılları olarak yorumlanmıştır. Duvarların yer yer 2 m. kadar korunmuş olması yapı tekniğinin oldukça gelişkin olduğuna işaret etmektedir. Duvarlar arasında yer alan yuvarlak yapılar ise zahire depoları olmalıdır (Ünal - Girginer, K. S., 2007, s. 114).

XVI. tabakada Orta Kalkolitik Dönem’de Yümüktepe yerleşmesindeki Sitadel yapısının radikal bir değişim geçirdiği gözlemlenmiştir. Orta Kalkolitik Dönem kendi içinde ikiye ayrılır. Bunlardan biri yüksek ihtimalle üst sınıfa mensup olanların oturduğu Sitadel kesimi, bir diğeri de daha alt sınıflardan olup herhangi bir ayrıcalığa sahip olmayan halkın yaşadığı etek kesimidir. Her iki yerleşim yeri de M.Ö 5000’lere tarihlenmektedir (Caneva,- Köroğlu, 2010, s. 37-38).

Orta Kalkolitik dönemi ayırt etme önemli bir yeri olan bu özelliği dışında bu dönemde dikkati çeken asıl unsur Sitadeldir. Yümüktepe’de yer alan Sitadel yapısı XVI. tabakaya ait olmakla beraber Obeyd Dönemi ile çağdaş olarak düşünülmektedir (Sevin, - Caneva, – vd. 1997, s. 28). Sitadelin büyükçe olan dış çevresi çift sıralı taş temelli olup üst bedeni kerpiçten oluşmaktadır. Üst beden yapısının kimi yerlerde 2 m. ye kadar korunmuş olduğu bilinmektedir (Naumann, 2007, s. 247). Sitadeli çevreleyen sur yapısı gerek erozyon gerekse de sonraki dönemlerde yapılan teraslama çalışmaları sebebiyle tahrip olmuş olmasına rağmen sura bitişik olan yapılar son derece iyi korunmuştur (Sevin, - Caneva, 1996, s. 78). Sitadel üzerinde yer alan ve sur yapısına bitişik olan odaların dış yüzünde düzenli aralıklar ile 20 × 50 cm. ölçülerinde oyulmuş yarıklara ulaşılmıştır. Bu yarıklar her odada iki tane olacak şekilde yapılmışlardır. Yarıklar pencere olarak düşünülmüş olup yükseltileri oldukça düşüktür. Nitekim yaklaşık olarak 60 cm.lik bir yüksekliği sahip oldukları da bilinmektedir. Düşük seviyeli olan ve birer metre aralıklar ile serpiştirilen bu pencereler diz çöken ve oda içinde rahatlıkla yay kullanıp ok atmak isteyen biri için ideal bir düzen yaratmaktadır (Garstang, 1953, s. 131) **(Ek 9. Şek. 9a)**.

Sitadel evlerinin iç yüzünde çatı yerine olasılıkla düz set taşıyan evler yer alıyor olmalıydı. Bu düz set yüksek ihtimalle siper yolu olarak kullanılıyor olmalıydı. Dış duvar da ise bir siper korkuluğu ve mazgal dişlerinin var olduğuna kesin bir gözle bakılmaktadır. Bu sayede üst üste iki savunma çizgisi yaratılmış olmalıdır. Dış duvara düzenli aralıklar ile testere biçimli çıkmalar ya da burçlar eklemek suretiyle saldırıyı karşılayan atıcıların açık yanları koruma altına alınıp yüksek bir savunma çizgisi sağlanmıştır. Atıcıların güller ve mancınıklar kullandığı bilinmektedir. Ön avlularda

oda kapılarının önünde yığılı halde duran ucu sivriltilip pişirilmiş olan yumurta şeklindeki güller bu düşüncüyü doğrulamaktadır (Naumann, 2007, s. 249-250).

Yümüktepe’de yer alan ana duvar her sektörde düz bir hat izlerken batı tarafta ana duvarın keskin çıkıntılar yaptığı ve bu keskin çıkıntılar arasına da kapı geçidinin yerleştirildiği görülmektedir. Dış tarafta kapı geçidine yaklaşan eğimli bir yol yer almaktadır. Kapı geçidine giden bu yol taş döşelidir. Ayrıca döşeme sırasında çamur kullanılmış ve bu sayede döşemin sertleşmesi sağlanmak istenmiş olmalıdır. Kapı geçidi yerleşim dışında yer alan iki kule ve içeride yer alan bekçi odası ile koruma altına alınmıştır. Bu kuleler kapıya kadar yaklaşık olarak 4 m. uzunluğunda ve 2 m. genişliğinde bir koridor oluşturmaktadır (Garstang, 1953, s. 133).

Yümük Tepe’de var olan bu kuvvetli savunma sistemi ve savunucularına rağmen düşman karşısında tutunamadığı anlaşılmaktadır. Nitekim ele geçirilen yıkım ve yanık tabakası da bu durumu ispatlamaktadır (Garstang, 1953, s. 134).

3.6 Hassek Höyük

3.6.1. Konum ve Çevresel Özellikler

Hassek Höyük Atatürk Baraj Gölü suları altında kalmadan önce Urfa İli Siverek İlçesi’ne bağlı Yukarı Tillakin ile Aşağı Tillakin köylerinin ortasında Adıyaman-Urfa karayolundan 1 km kadar kuzeyde Fırat Nehrinin güneyinde yer almaktaydı (Harmankaya, - Tanındı, vd, 1998, s. Hassek Höyük).

Hassek Höyük Fırat’ın en eski kollarının birinin üzerinde, düzenli olarak açılan teraslarında yer alan yassı bir tepedir. Yerleşmenin erozyon nedeniyle bir kısmının tahrip olduğu bilinmekle birlikte, bu tahribat öncesinde 350×150 m. lik bir alanı kapladığı saptanmıştır (Harmankaya, - Tanındı, vd, 1998, s. Hassek Höyük).

3.6.2. Kazı Tarihçesi

Hassek Höyük’teki araştırmalar 1978-1986 yılları arasında Aşağı Fırat kurtarma çalışması kapsamında Alman Arkeoloji Enstitüsü ile Münih Üniversitesi Önyasa Arkeolojisi Enstitüsü tarafından ortaklaşa yapılmıştır. Kazı B. Hroudı ile M.R. Behm-Blancke başkanlığında yürütülmüştür (Behm-Blancke, 1988a, s. 197; ayrıca bkz. Behm-Blancke, 1987, s. 117)

3.6.3. Stratigrafi

Hasek Höyük'te Geç Kalkolitikten Erken Tunç Çağına kadar devam eden yerleşme izleri takip edilebilmektedir. Erken Tunç çağından sonra da höyük üzerinde herhangi bir yerleşmenin kurulmamış olduğu anlaşılmıştır. Hasek Höyük Güney Mezopotamya'nın ilk şehir kültürlerinin yanı sıra Kuzey Suriye kültürleri ile de açık ilişkiler kurmuştur (Behm-Blancke, 1987, s. 126).

Hasek Höyük'ün 5. tabakası Geç Uruk etkileri taşımaktadır (Sevin, 2003a, s. 110). Hasek Höyük dışında Anadolu'da Adıyaman yakınlarındaki Samsat, Lidar ile Şanlıurfa'nın Birecik ilçesi yakınlarındaki Hacı Nebi Tepesi ve Malatya Merkezine yakın olan Arslantepe'de de Uruk etkisinin varlığı tespit edilmiştir (Sevin, 2003a, s. 111).

Uruk etkilerinin Anadolu'da görülmesi üzerine çeşitli öneriler sunulmuştur. Şu an itibariyle bunlar arasında en çok kabul gören görüş Uruklu tüccarların çok uzak sayılabilecek yerlere kadar koloni merkezleri kurduğudur. Bu koloni kentlerinin amacı Uruklu Tüccarların kereste, maden ve değerli taşlar gibi kaynakların denetimini sağlaması ile ilgili olmalıdır (Roaf, 1996, s. 63-65).

3.6.4. Malzeme ve Savunma Sistemi

Hasek Höyük'ün 5 A-C tabakasının olduğu yerde kalın bir sur duvarı keşfedilmiştir (Behm, 1988, s. 197). 1.80-2.00 m. kalınlığında olan bu sur duvarı yukarı kenti çevrelemekteydi. **(Ek 9. Şek. 9b)**. Oval planlı yukarı kente kuzeydoğu uçtaki korumalı bir kapı ile girilebiliyordu. Buradan çakıl döşeli bir yolla en yüksekte yer alan iki büyük yapıya ulaşıyordu. Ortada yer alan merkezi salon yer yer iki kat özelliği gösteren yan mekânları ile bu yapılar Geç Uruk Döneminin tipik bir yerleşmesidir (Sevin, 2003a, s. 110).

Hasek Höyük akropol yerleşmesini kavisli bir şekilde çevreleyen sur duvarının taş temelleri yaklaşık olarak 40 m. uzunluğa kadar korunabilmiştir **(Ek 10. Şek. 10a)**. İlerleyen çalışmalar ile birlikte batı sur yapısının önünde ve sura bitişik başka temeller açığa çıkarılmıştır. Fırat Nehrinin taşıdığı çakıllardan inşa edilen bu temeller ince bir yapı arz etmektedir. Bu temeller 2 m. genişliğindeki sur duvarının girişinde küçük ve düzensiz bir avluyu oluşturmaktadır (Behm-Blancke, 1988b, s. 72).

Hassek Höyük'teki Uruk yerleşmesinin (istasyonunun) sadece korunmuş büyük binalı akropol olmayıp aynı zamanda sur duvarının dışında da bir yerleşmenin varlığı bilinmektedir. Bu sur dışı yerleşmeler akropoldeki yapılara oranla daha az özenli bir planlama ve yapı karakteri göstermektedir. Aşağı yerleşme sur duvarı dışındaki tüm kuzeybatı kesime yayılmıştı (Behm-Blancke, 1988b, s. 73).

Hassek Höyük'te yer alan yukarı şehir içinde yer alan bu özel yapılar aynı zamanda toplumsal tabakalanmanın anlaşılabilmesi konusunda önemli ipuçları vermektedir. Yukarı Şehirde büyük ihtimalle imtiyazlı bir aile veya gene aynı imtiyaza sahip bir topluluk oturuyor olmalıydı. Nitekim Yukarı Şehirde bulunan depolar ve üretim araç gereçleri bu kanıyı desteklemektedir (Frangipane, 2002, s. 251).

3.7. Aşağı Pınar

Aşağı Pınar Höyük ile alakalı konum tabakalanma ve höyük stratigrafisi ile alakalı bilgi için bkz infra sf. 26

3.7.1. Malzeme ve Savunma Sistemi

Aşağı Pınar yerleşmesinde, Neolitik Dönem yerleşmesi şiddetli bir yangın ile tahrip olup kısa bir süre için terk edilmiş olabileceği düşünülmektedir. Bu olaydan sonra görülen ilk yerleşme Kalkolitik Döneme tarihlenen 5. Tabakadır (**Ek 10. Şek. 10b**). Yeni yerleşme için tepenin batısında oldukça geniş bir alanda ana toprak düzeltilerek zemin hazırlanmış, evler bu zemin üzerine kurulmuştur. Kalkolitik Dönem Yerleşmesi düzenli bir plana bağlı olarak kurulmuş olup ikişer odalı olan bu dönemin yapıları düzgün sıralar halinde dizilmiş, aralarında yol ve geçitler bırakılmıştır (Özdoğan, M. 1999, s. 18-19). Ahşaptan yapılan bu evlerin aralarında işlik olarak kullanılan geniş açıklıklar vardır. Her evin önünde revaklı bir avlunun varlığı da tespit edilmiştir. Yerleşim yeri bu dönemde savunma amaçlı bir hendek ile çevrildiği anlaşılmaktadır (Özdoğan, M. 1999, s. 19; ayrıca bkz: Özdoğan, M. 2011, s. 119).

4 - 4 ve 3. Tabakalar aynı kültürün devamı niteliğindedir. Ancak yapılarda plan anlayışı bakımından bazı değişiklikler olmuştur. Bu değişiklik yapıların yerleşme alanı içerisinde serpiştirilmesi şeklinde olmuştur (Özdoğan, M. 2011, s. 119). Önceleri yerleşmeyi çevreleyen bir hendekten bahsetmiştik bu tabakada hendeğin yerini taş temelli ahşap destekli bir çevre duvarı almıştır.

3. evrede inşa edilen 2. evre içinde dolayısıyla da Orta Kalkolitik Çağ (M.Ö. 3790-4340) içinde de kullanımı süren bu çevre duvarının 30 m. lik bir kısmı açığa çıkarılabilmektedir. 4. tabakanın yanık dolguları üzerine yerleşen bu duvar, içte daha kalın ve yer yer 1 m. yükseklikte korunmuş ana duvar ile 2,5 m. kadar dıştan geçen ikinci bir duvardan oluşur (**Ek 61. Lev. VIIIb**). duvarlar dikdörtgen odalar oluşturacak şekilde bölme duvarları ile birbirine bağlıdır. Bu hali ile çevre duvarının kazemat şeklinde tasarlandığı düşünülmektedir (Karul, 2006, s. 481).

Aşağı Pınar Höyük'te yapılan çalışmalarda gün ışığına kavuşturulan bu taş temelli duvar yapısı kuzey-kuzeydoğu, güney-güneybatı yönünde uzanmakta olup duvarda payanda tarzı çıkıntılar keşfedilmiştir, be sebepten ötürü duvar bir avlu duvarından ziyade bir savunma duvarı mantığını işaret etmektedir (Özdoğan, M.-Parzinger, vd. 2000, s. 97).

Bu duvar yapısı en az iki olasılıkla üç yenileme evresi geçirmiştir. En son yenileme evresinde duvar yüzünün yer yer yaklaşık olarak 1 m. doğuya kaydırıldığı görülmüştür. Duvar yapım tekniği açısından oldukça ilginç özellikler taşımaktadır. Duvar içinde yer alan direk yuvalarından dolayı burada büyük ahşap direkli bir çit duvar tekniği ile karşı karşıyayız, Bunun dışında duvara bağlı dörtgen planlı bir kulenin varlığı da savunma sistemi içinde önemli bir yer tutuyor olmalıydı (Özdoğan, M.-Parzinger, vd. 2000, s. 97).

Tüm bu özellikleri itibarıyla bu yapının bir savunma amacına hizmet mi ettiği yoksa hayvan geçişlerini önlemeye mi yönelik olduğu önceleri bir tartışma konusuyken ilerleyen çalışmalar ile beraber yapının bir savunma sistemi olduğu düşüncesi ağırlık kazanmıştır (Özdoğan, M.-Parzinger, vd. 2000, s. 97).

3.8. Değirmen-tepe

3.8.1. Konum ve Çevresel Özellikler

Değirmen-tepe Malatya'nın 24 km. ve İmamlı (Eski adı ile İmamoğlu Köyü) Köyü'nün de 15 km doğusundadır. Değirmen-tepe'de ilk tarihöncesi yerleşmeler başladığı sırada höyüğün Fırat'ın kıyısında olduğu anlaşılmaktadır. Zamanla Tohma Suyu'nun Fırat'a kavuştuğu İmamlı Köyü'nün çevresinde her iki nehrin taşıdığı alüvyonlar sayesinde verimli alanlar oluşmakla beraber Fırat'ın yol açtığı taşkınlar sebebi ile de höyüğün kuzey kısmında aşınmalar tespit edilmiştir (Esin, 1981, s. 91-92).

3.8.2. Kazı Tarihçesi

1978-1986 yılları arasında Aşağı Fırat Projesi kapsamında çalışmalar, Ufuk Esin tarafından yürütülmüştür.

3.8.3. Stratigrafi

Höyük üzerinde yapılan çalışmalar sonucunda Ortaçağ/Bizans, Son Roma Devri'nden Orta Kalkolitiğe kadar 11 kültür tabakası tespit edilmiştir. 1-4. tabakalar Demir Çağı'na M.Ö I. Binyıla tarihlenir. 5. Tabaka Erken Tunç Çağı I' ait olup M.Ö IV. Binyıl sonu III. Binyıl başına tarihlenir. Bu tabakada Karaz Kültürü'ne (Khirbet Kerak) ait veriler ele geçmiştir. Değirmentepe'nin en çok dikkat çeken tabakaları ise 6-10 arasında yer almaktadır. Bu tabakalar Kalkolitik yerel Obeyd kültürünün kaliteli örneklerini sergilemektedir (Esin, 2011, s. 110; Yerel Obeyd kültürü ile ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. Esin, 1986, s. 81-92).

3.8.4. Malzeme ve Savunma Sistemi

Değirmentepe'deki kültür tabakalarından 7. Tabaka kalın olup kendi içinde 2 yapı katına ayrılmıştır. 7a yapı katında yoğun yanık izleri görülmektedir bunu dışında yapılan çalışmalar sonucunda kuzeydoğu-güneybatı yönünde uzanan iki mekan açığa çıkarılmıştır bu mekanın kerpiç duvarlarının kalın olduğu gözlemlenmiştir. 7b yapı katında yapılan çalışmalarda ise 7a yapı katında yer alan mekanlara bitişik başka mekanlar açığa çıkarılmıştır (Esin, - Harmankaya, 1987, s. 101-102).

7. Tabakada görülen en önemli ortak özelliklerden biri de kalın ana kerpiç duvarının bütün evlerde korunmuş olmasıdır. Ana hatları aynı kalmakla birlikte yeni bölme duvarlarının eklenişi ile planlarda değişiklikler meydana getirilmiştir. Yerleşme çoğulgan şekilde bitişik düzende gelişmekle birlikte yapı birimleri tek tek ayırt edilebilmektedir. Bunlar ortada büyük bir mekan ve yanlarda kanatlardan oluşmaktadır (Esin, Harmankaya, 1988, s. 91).

Değirmentepe yerleşmesinde görülen ortadaki büyük mekanlar yüksek ihtimalle toplum içinde yüksek statü edinmiş bir aile yapısına işaret etmektedir. Nitekim duvarlar üzerinde yer alan boya işlemleri ile beraber şematik duvar resimleri genellikle beyaz badana üzerine yapılmış olup yapı içinde badana işlemlerinin birden çok kez yapıldığına

dair önemli kanıtlar da ele geçirilmiştir (Ayrıntılı bilgi için bkz: TAY, 1998, s. Değirmentepe). Bunu yanı sıra büyük mekanın ortasında yer alan kerpiçten sunak masası, anıtsal fırın, adak çukuru, damga mühürler ele geçmiştir. Sunak masası ile fırının yakınında veya içinde bulunan yanmış hayvan kemikleri bu büyük yapının bir tapınak yapısı olabileceğini kanıtlayacak deliller sunmaktadır (Esin, - Harmankaya, 1988, s. 93).

Birbirine bitişik olan bu mekanların duvarları yer yer girinti ve çıkıntı yaparak doğruya doğru devam etmiştir. Kalın duvar üzerinde kare planlı çukurların olasılıkla ahşap dikmelerine ait olduğu düşünülmektedir, bu dikmeler sonucunda yapıların iki katlı bir plan arz edecekleri var sayılmaktadır. Ahşap dikmelerin olmadığı yapılar ise ek katlı olarak düşünülmüştür.

Kalın dış duvarın bazı kesimlerindeki kerpiçler kimi zaman sarımsı bazen de morumsu bir renge sahiptir. Duvarın dış yüzü sıvalı değilken iç yüzünde sıvanın uygulandığı düşünülmektedir. Kalkolitik Obeyd yerleşmesinin Batı yüzü bu duvar ile sınırlanmaktadır. Başka bir deyiş ile bu duvar en dıştaki halka olup yerleşme içe doğru bu kerpiç duvara yaslanacak şekilde gelişmiştir (Esin, - Harmankaya, 1988, s. 90).

Değirmentepe yerleşmesinin mimari şeması üzerinde görülen kalın duvar yapısının diğer duvarlara oranla kalın yapılmasının bir amaca hizmet etmesi gerekliliği üzerinde durulmuştur. Taş temelsiz bu kalın duvar yapısı daha önce de belirttiğimiz gibi yerleşmenin en dış halkasında yer almaktadır. Mekanların içteki duvarlarına nazaran kalın olan bu duvar bir anlamda savunma duvarı olgusunun işlenmiş olduğuna işaret etmektedir (Harmankaya, - Tanındı, vd, 1998, s. Değirmentepe) (**Ek 62. Lev. IXa-b**).

Yerleşme yerine yüksek ihtimalle güneyden giriliyor olmalıydı. Mekanların doğu duvarındaki girinti ve çıkıntılar ile beraber çakıl dokusunun burada daha bir yoğun görülmesi ile beraber seramik miktarındaki azalma böylesi bir kanının oluşmasına neden olmuştur (Esin, - Harmankaya, 1988, s. 91).

3.9. Kenan Tepe

3.9.1. Konum ve Çevresel Özellikler

Kenan Tepe, Türkiye'nin güneydoğusunda, Dicle Nehri'nin kuzey kıyısında Dicle ve Batman nehirlerinin Diyarbakır Bölgesi'nde birleştikleri yerin 15 km batısında yer almaktadır. Yerleşim doğal bir terasın üzerinde bulunmaktadır. Dicle nehri Kenan Tepe'nin aşağı kesimlerinin bazı kısımlarını erozyona uğrattığı için yerleşmenin

büyükliğini belirlemek imkansızdır. Ancak gözle görülen höyüğün ölçüleri güneydoğudan kuzeybatıya 225 m. güneybatıdan kuzeydoğuya 350 m. dir. Kenan Tepe üzerindeki yerleşim yaklaşık olarak 6 hektarlık bir alanı kaplamaktadır (Parker, – Dodd, vd. 2011, s. 703).

3.9.2. Kazı Tarihçesi

Kenan Tepe'deki Arkeolojik Çalışmalar 2000-2008 yılları arasında Yukarı Dicle Arkeolojik Araştırmaları Projesi kapsamında UTARP üyeleri tarafından Bradley J. Parker öncülüğünde yürütülmüştür (Parker, – Creekmore, vd. 2012, < <http://arcserver.usc.edu/reports/reports/2004Reporu.pdf>>).

3.9.3. Stratigrafi

Kenan Tepe' de gerçekleştirilen araştırmalar sonucunda höyük üzerinde sırası ile: Obeyd dönemi, Son Kalkolitik dönem, İlk Tunç Çağ başları, Orta Tunç Çağ, Erken Demir Çağ tabakaları açığa çıkarılmıştır (Parker, – Foster, vd. 2008, s. 104).

3.9.4. Malzeme ve Savunma Sistemi

Kenan Tepe'nin basamaklı açmasında yürütülen kazılar sonucunda iki büyük savunma amaçlı ya da istinat amaçlı duvarlara ulaşılmıştır. Bunlardan ilki A2 (**Ek 63. Lev. Xa**) açmasında ikincisi ise A8 açmasından bilinmektedir (**Ek 63. Lev. Xb**). Ayrıca C5 açmasında ortaya çıkarılmış olan bir başka duvarda yön ve yükseklik gibi unsurların benzeşmesi sebebi ile bunun A8'deki duvarın devamı olduğu düşünülmektedir. A2 ve A8 deki duvarlar taş temelli olup çapları 1.5 m. den fazladır. Bu üç duvar üzerinde de herhangi bir yalıtım, sıva uygulamasına rastlanılmamıştır. Üç duvarda da en az 4 çeşit aynı renkte kerpiç kullanılmıştır. Bundan hareketle söz konusu duvarların sadece aynı düzende inşa edildiklerini değil aynı zaman da benzer dönemler içinde inşa edildikleri sonucunu da çıkarabiliriz. Kerpiçlerdeki renk farklılıkları farklı kil kaynaklarının kullanılmış olması ile alakalı olabilir. Bu üç duvarın bir diğer ortak özelliği ise saz tabakalarının duvarlardaki izlerinin takip edilebilmiş olmasıdır. Bu kalın saz tabakasının yapıyı sağlamlaştırmak ve rutubet yalıtımına hizmet ettiği düşünülmektedir. Geç Kalkolitik – Erken Tunç Çağ I geçişini işaret eden bu duvarların son çalışmalar ile

beraber daha çok destek görevi gördükleri iddia edilmektedir (Parker, – Dodd, vd. 2011, s. 708).

3.10. Kalkolitik Dönem Savunma Sistemi Üzerine Genel Değerlendirme

Aşağı Pınar'ın Neolitik dönem tabakasından bilinen hendeğin bir benzerine Aktopraklı Höyük'de Kalkolitik Çağ'ın başlarında rastlanmaktadır. Buradaki hendeğin de içi sıvalıdır. Bu hendeğe paralel uzanan ayrıca bir de çevirme duvarı tespit edilmiştir. Aktopraklı Höyük'ün yukarı höyük kısmı içinde de bir başka hendeğe ulaşılmıştır. Söz konusu bu hendeklerden aşağı höyük içinde yer alanının işlevi bittikten sonra içi taşlar ile doldurulmuştur. aşağı höyük'te yer alan hendeğe paralel olarak uzanan taş duvar Aktopraklı Höyüğün çevirme duvarı düşüncesini desteklemektedir. Hendeğe paralel olarak uzanan bu taş duvarın dışında başka bir duvar daha açığa çıkarılmış ve söz konusu bu duvarların sel akıntısını kademeli olarak engelleme amacına dönük inşa edildikleri düşünülmüştür (Karul, 2006, s. 391).

Kalkolitik çağ başlarına tarihlenen bir diğer yerleşme yeri de Hacılar'dır. Hacılar yerleşmeyi çevreleyen kimi zaman bağımsız kimi zaman da domestik mekanlar ile birleşen bir sur duvarı mevcuttur. Bu sur duvarının kuzeyinde yer alan girişinin sağında ve solunda çıkıntı yapan ve çok da muntazam olmayan iki kule açığa çıkarılmıştır. Bu kuleli kuzey kapısına dair en önemli özelliklerden bir tanesi girişin 9 m. lik bir koridora sahip olmasıdır. Bu koridor üzerinden kapıya giriş sağlanırken olası bir işgalde bu koridor alanı düşmanı kapana sıkıştırıp yukarıdan da bu düşmanları ateş altında tutmak için çok önemli bir rol oynuyor olmalıydı. Rudolf Naumann, Hacılar II yerleşmesine kuzeyden giriş sağlayan bu kapı girişi için bunun Kalkolitik Çağ başlarına tarihlenen ve Anadolu'nun en eski hisar kapısı olduğu yönünde fikir belirtmektedir (Naumann, R. 2007, s. 278).

Yerleşme içinde yer alan mekanların bir kısmı ile bütünleşmiş bir izlenim sunan Hacılar II yerleşmesi sur duvarı gibi Kalkolitik Çağ ortalarına tarihlenen Mersin-Yümüktepe'de de sitadel yerleşmesinde sur duvarına bitişik yapılar açığa çıkarılmıştır. Sitadeli çevreleyen sur duvarının dış yüzünü oluşturan odaların duvarlarında yaklaşık olarak birer metre aralıklar ile 20X50 cm ölçülerinde yarıklar yer almaktadır. Söz konusu bu yarıklarında yerden yaklaşık olarak 60 cm.lik bir yüksekliğe sahip olması sebebi ile J. Garstang bu yarıkların diz çöken okçular için uygun atış imkanı sağladığını ve bu bağlamda bu yarıkların savunmaya dönük olarak yapıldığını düşünmektedir

(Garstang, 1953, s. 131). J. Garstang'a göre sitadel duvarına bitişik olan mekanların çatıları yüksek olasılıkla düz bir biçimde tasarlanmış olmalıydı. Mekanların birbiriyle ve sur ile bitişik olmaları göz önünde bulundurulduğunda bu bitişik yapıların çatıları düz bir zemin arz ederek, düz zemin üstünden sitadeli savunmak daha hareketli ve rahat olabilecekti (Bkz Garstang, 1953, s. 132; fig 80a sitadel izometrik plan).

Orta Kalkolitik Çağ'a tarihlenen tahkimli yerleşmelerden bir diğeri de Aksaray'da yer alan Güvercinkayası'dır. Güvercinkaya yerleşmesi birden fazla evreye sahip savunma duvarı ile kendine koruma altına aldığı gibi üzerine yerleşmiş olduğu sarp kayalığında konumundan yararlanmak sureti ile kendisine doğal bir koruma kalkanı örmeyi de becerebilmiştir. Güvercinkayası bu yerleşim şablonu itibarıyla Sevil Gülçur tarafından Erken Tunç Çağı'nda çok fazla tercih edilecek olan kale-kent yerleşim şeklinin öncüsü olarak düşünülmüştür (Gülçur – Çaylı, 2010b, s 368).

Geç Kalkolitik Çağ içinde önemli bir yere sahip olan Hassek Höyük yerleşmesinde de sur duvarı açığa çıkarılmıştır. Bu sur duvarı oval bir forma sahip olup duvarında yer alan kulalara tarafından korunana bir kapı girişi ile şehre girilmekteydi (Sevin, 2003a, s. 110).

Neolitik Dönemi bir yangın ile sonlanan Aşağı Pınar yerleşmesi Kalkolitik Döneme kadar kısa süreliğine terk edilmiştir. Kalkolitik dönem içinde planlı bir yerleşmenin varlığına işaret eden önemli mimari verilere ulaşılmıştır. Neolitik Dönem içinde yerleşmeyi çevreleyen hendekten sonra Kalkolitik Dönem içinde bu hendek yerine taş temelli ahşap hatıl destekli bir çevirme duvarı kullanılmıştır. Birden fazla yenileme evresine sahip olan sur duvarı üzerinde yer alan kule yapısı da savunma açısından stratejik bir öneme sahiptir. Sur duvarının içinde yer alan ahşap hatıl dikme yerleri sur duvarının çit duvar tekniği ile örülmüş olduğuna işaret etmektedir (Özdoğan, M.- Parzinger, - Karul, 2000, s. 97).

Malatya'da yer alan Değirmentepe yerleşmesinde Kalkolitik Dönem içinde yerleşim halkasının dışında ter alan taş temelsiz kerpiç duvar yerleşme içinde yer alan diğer mekanlara göre daha kalın olarak yapılmıştır. Bu özelliğinden dolayı söz konusu bu duvarın savunma duvarı niteliğinde olduğu düşünülmüştür (Harmankaya, - Tanındı, vd, 1998, s. Değirmentepe).

Diyarbakır ilinde yer alan Kenan Tepe yerleşmesinin Kalkolitik Çağ tabakasında yer alan iki tane kalın duvarın savunma duvarı veya istinat duvarı olabileceği yönündeki tartışmalar her ne kadar devam etmekteyse de, bu konu ile ilgili daha kesin sonuçlara ilerleyen dönemlerde ulaşılabileceği düşünülmektedir.

Kuruçay Höyük'te 6a, 6a2, 6a1, 6c, 6b, 6a, 5. yapı katlarında açığa çıkartılan sur duvarı yerleşme açısından son derece önemli bir nitelik taşımaktadır. Yapı katları içinde sur her ne kadar değişim ve tadilat geçirmişse de sur duvarı varlığını sürdürebilmiştir. Geç Neolitik Çağ'dan farklı olarak Erken ve Geç Kalkolitik sur duvarı üzerinde herhangi bir kule yapısına ulaşamazken Erken ve Geç Kalkolitiğin savunma bağlamında tek benzerliği ise evlerin kalın olan sağır duvarlarının savunma içerisinde önemli bir pozisyon edinmiş olmalarıdır (Duru, 1991, s. 21).

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

ANADOLU'DA ERKEN TUNÇ ÇAĞI'NDA SAVUNMA SİSTEMİ VE MİMARİSİNİ BARINDIRAN MERKEZLER

4.1.Troia

4.1.1. Konumu ve Çevresel Özellikleri

Troia, Çanakkale merkez ilçesini bağlı Tefikiye köyünün batısında, "*Hisarlık Tepesi*" nde bulunur. Höyük 20 m. yüksekliğinde, 200X150 m. boyutlarındadır. Sitadel yerleşmesinin eteklerinde ise geniş bir aşağı şehrin var olduğu anlaşılmıştır (Sevin, 2003b, s. 108).

Troia'nın yakın çevresinde yer alan Beşik Koyu'nun hemen kuzeyinde kolaylıkla görülebilecek bir yüksekliğe sahip olan Sivritepe, Troia'nın 7,5 km uzağındadır. Bu koydaki lagün ve kum sahil o dönemde altı düz olarak tasarlanan gemiler için uygun bir barınma ortamı sunmaktaydı. Beşik Koyu Çanakkale boğazına girmeden önce Ege kıyısındaki son duraklama yeri olup burası Troia'nın bütün yerleşmeleri boyunca bir liman işlevi taşımıştır. Troia'ya demir atan gemiler güçlü akıntı ile beraber seyrek esen rüzgar sebebi ile sıkıntı yaşamaktaydılar. Bunun dışında gemi geçişlerine uygun olan yaz aylarında ise şiddetli bir şekilde esen kuzeydoğu rüzgarları da boğazdan geçişi imkansız hale getirmekteydi. Tüm bu olumsuzluklar içinde Troia son derece önemli bir pozisyona sahip olmuştur. Asya ile Avrupa kıtasıyla Marmara, Ege Denizi ve Karadeniz arasında yer alan yol rotasının merkezinde yer alan Troia denizcilerin dinlenme ve uygun zamanı beklemek içi barındıkları önemli bir merkez olmuştur. Bu durum limana demir atan gemilerden kar sağlama konusunda önemli faydalar sunmasının yanı sıra kent içindeki ekonomik hayata da bir canlılık getirdiği bilinmektedir (Korfmann, 2011, s. 234).

Troia önlerinde yer alan ve yeterli bir büyüklüğe sahip olan Bayramiç Ovası uygun tarım koşullarına sahip olması ile beraber; demir, bakır, altın gibi maden kaynaklarını barındıran *İda* (Kaz) Dağları burada zengin bir yerleşmenin kurulabilmesi için gerekli tüm koşulları sağlıyordu (Korfmann, 2011, s. 234).

4.1.2. Kazı Tarihçesi

M.Ö. 9. yy'ın büyük ozanı Homeros'un İlyada ve Odyseia isimli epik destanları Troia tarihinin sadece kısa bir kısmını işlemiştir. Homeros'un İlyada'sında anlatılan Akhalar ve Troialılar arasındaki savaş asırlar öncesine dayanması rağmen büyük yazar ve ozanlar Troia hakkında yazı yazmaya devam etmiş ve bu sayede Troia'nın mitolojik bir hikaye olarak yaşamasını sağlamışlardır. Bu hikayelerden oldukça etkilenmiş olan Heinrich Schliemann Troia'nın Çanakkale'de yer alan Hisarlık Tepe olması gerektiğini düşünmüş ve bu alanda 1871-1873, 1878-1879, 1882,1883 ve 1889,1890'da kazılar yapmıştır. Bu tarihlerden daha önce 1863-1865 yıllarında ise F. Calvert 1893-1895'te kazılar yapmıştır, sonrasında Wilhelm Dörpfeld ve 1932-1938'de yıllarında Cincinnati Üniversitesi'nden Carl W. Blegen tarafından arkeolojik kazılar yapılmıştır. Yaklaşık olarak 50 yıllık bir aradan sonra Tübingen Üniversitesi kazı başkanı olan Alman Arkeolog Manfred Korfmann tarafından kazılara 1988 yılında tekrar başlanır ve Korfmann başkanlığındaki Troia kazıları Korfmann'ın ölümüne yani 2003 yılına kadar devam eder 2 yıllık bir aradan sonra kazılar 2006 yılından itibaren Ernst Pernicka tarafından yönetilmektedir (Brandau, 2002, s. 7).

4.1.3. Stratigrafi

Hisarlık Tepe 9 kültür tabakası ve 41 yapı katmanından meydana gelmektedir. (Harmankaya, – Erdoğan 2002, s. Hisarlık/Troia).

Tablo 7

Troia Kronolojisi

Troia I-III	İlk Tunç Çağı II. Evre
Troia IV-V	İTÇ III-OTÇ geçiş evresi
Troia VI	OTÇ-GTÇ
Troia VII	GTÇ-Erken Demir
Troia VIII	Hellenistik Dönem
Troia IX	Roma Dönemi

Kaynak: Harmankaya, – Erdoğan (2002)

Troia Höyüğü Karamenderes Nehri'nin taşıdığı alüvyonun oluşturduğu dolgu ovoidan yaklaşık 20-25 m. lik yüksekliğe sahip bir platformun üzerindedir. Üçgen biçimli plato başlangıcı M.Ö. 2920 yıllarına tarihlenen savunma sistemli bir yerleşme ETÇ II için stratejik açıdan çok uygun bir konuma sahipti (Korfmann, 2011, s. 234).

En erken evresi M.Ö. 3000-2800'lere (Korfmann, 1990, s. 285) ait olan Troia I'in ETÇ II'ye tarihlendirilen tabakası 10 yapı katına ayrılmaktadır (Ia-Ij). Burası taştan örülmüş güçlü bir sur duvarı ile birkaç kez tahkim edilmiş bir köydür. Girişin iki yanında dört köşeli kuleler vardır (Korfmann, 1997b, s. 1820).

4.1.4.Malzeme ve Savunma Sistemi

Troia I yerleşmesi ancak bir bölüme açığa çıkarılabilmiş olan 90 m. çapındaki bir sur ile çevriliydi. Evler megaron tipinde inşa edilmiştir. Konutlarda kullanılan temel malzemesi taş olup balıksırtı tarzında bir taş örme sistemi benimsenmiştir (Akurgal, 2007, s. 27).

Troia I tabakasında yapılan çalışmalarda biri içte diğeri de dışta olmak üzere iki duvar açığa çıkarılmıştır. Kalınlıkları bakımından bunlara eşit olan kuzeydeki duvarın da gün ışığına kavuşturulmuş olması bunların Troia I'in savunma hattı olabileceği yönündeki düşünceleri kuvvetlendirmiştir. Güneydeki iki duvarın düz bir hat halinde devam etmeyişi ve dıştaakinin aynı kalınlığa sahip ikinci bir kesik parça ile birleşmesi ve bu sur temelini 2,50-3,00 m. kalınlık göstermesi bu parçaların sura ait olabileceği konusunda herhangi bir şüpheye yer bırakmamaktadır. Anakaya üzerine kurulan Troia I surunun kalınlığı her yerde aynı değildir. Teknik basit olup kullanılan malzeme taş, toprak ve kerpiçtir. Toprak veya kerpiç ile doldurulan orta kısmın dış yüzü iri taşlar ile kaplanmıştır. Taş ile doldurulan kısımları toprak ve kerpiç ile dolduran kısma nazaran daha kalındır. Surun en büyük kalınlığı E 5 karesinde tespit edilmiş olup, bu kalınlık 11.40 m. olarak ölçülmüştü Taşlar birbirine çamur harcı ile tutturulmuştur (Özgüç, T. 1945, s. 56-57).

Troia I yerleşmesinin ana giriş kapısı güneyde yer almaktadır. Bu giriş yapısı 3 m. genişliğinde olup bir koridoru anımsatacak şekilde şekillendirilmiştir (**Ek 11. Şek. 11a**). Kapının her iki yüzünde de kuleler yer almaktadır. Bunların korunmuş olan duvar yükseklikleri 3.5 m. yi bulmaktadır. Temelde oldukça kalın taşlar kullanılırken, yukarılara doğru çıkıldıkça örgüde kullanılan taşların boyutsal olarak küçüldükleri anlaşılmıştır. Kuleler sur duvarının bir parçası olup zirveye doğru belli bir eğim

çerçevesi içinde inşa edildikleri anlaşılmıştır. Sonuç olarak kuleler şev tekniğine göre inşa edilmişlerdir (Sevinç, 1996, s. 26).

4.1.1.1 Troia II

Kökenini Troia I kalesinden alan yeni kale duvarı Troia I' in tekrarından başka bir şey değildir. Troia II, Troia I devamı sayılmakla beraber öncesine nazaran daha olgun bir biçim arz etmektedir. Troia II suru, Troia I tipinde olup bu sur yerleşim yerinin devamlı büyümesine uymak zorunda kalmıştır. Bu nedenle sur sürekli tamir ve çeşitli değişimlere maruz kalmıştır (Özgüç, T. 1945, s. 58).

Troia II dönemi Erken Tunç Çağ tabakaları içinde refah seviyesi en yüksek olanıdır. Bu dönemde sekiz mimari yapı evresi (IIa-IIh) ve üç büyük yangın felaketi saptanmıştır (Çalış-Sazcı, 2002, s. 55).

Üç yerleşme katına ayrılan Troia II'nin, her üç döneme ait kale duvarlarının kireç taşı ve toprak dolgu kullanılarak inşa edilen bir temel yapısı ile günümüzde de bir bölümü korunmuş kerpiçten bir üst yapıya sahip olduğu tespit edilmiştir. Alt duvar nispeten eğimli olup, kalenin iç zeminine kadar uzanmaktadır. Duvar inşasında kullanılan taşların neredeyse tamamına yakın bir bölümünün işlenmeden kullanıldığını ifade edilmektedir. Duvarın iç kenarı toprağın altında da devam ediyor olup, düzenli bir yapı işçiliği izlenimi veren kısmı zemin seviyesinin üstü ile sınırlı gözükmektedir. Duvarın alt yapısının inşasında özenli davranılmadığı açıktır; işlenmemiş taş parçalarının kullanılmış olduğu dikkati çekmektedir. Duvar inşa edilirken harç malzemesi olarak topraktan faydalanılmış olsa da, iç kısmında herhangi bir harç kullanılmamış duvar kalıntıları da söz konusudur. Dörpfeld, Troia duvarların eğimli inşa edilmesinin altında yatan en büyük nedenin duvar inşasında kullanılabilecek yeterlilikte büyük bir taş rezervinin olmamasına bağlamaktadır (Dörpfeld, 1968, s. 52).

Troia II a-c'nin savunma duvarları bir önceki tabakanın duvarlarına göre 12-18 m daha dışarıda yer almaktadır. II c' de bunların çevre ölçüsü 330 m. kadardır. Bu üç dönem içinde de temel duvarı kireç taşı ve çamur harcı duvarın üst bedeni ise kerpiçten oluşturulmuştur. Taş döşegün yüksekliği 1-8.5 m. arasında değişmekteydi. II b döneminde duvar kalınlığı 2. 80 m. olarak ölçülmüştür. II c döneminde ise duvar 4 m. lik bir kalınlığa ulaşmakla beraber 3 m. den daha yüksek bir seviyeye çıkıyor olmalıydı (Naumann, 2007, s. 255).

Troia II'nin erken dönemlerinde 1 ile 0,5 m. arasında değişen bir yüksekliğe sahip eğimli bir duvar yapısı hiç zorlanmadan duvara tırmanılmasını mümkün kılıyordu. Taşların arasındaki birleşme yerlerinin arasına ayak girmesine müsaade edecek şekilde bırakıldığı, duvardaki bazı taş sıralarının öne çıkacak şekilde yerleştirilerek bir merdiven gibi hızla yukarı tırmanılmasının mümkün kılındığı tespit edilmiştir (**Ek 64. Lev. XIa**). Bu noktada W. Dörpfeld söz konusu yapının bir istihkam duvarı olamayacağı düşüncesinin doğru olmadığını ileri sürmektedir. Taşların küçüklüğünden dolayı duvarı aşırı eğimli inşa etmekten kaçınıldığı anlaşılmaktadır. Nitekim Düşmanın aşağıdaki taşları çekip çıkarmak suretiyle eğimli olmayan bir duvar yapısını kolaylıkla yıkması böylesi bir anlayışı doğurmuş olabilir. Burada, duvar tırmanılabilir bir yapıda olsa da, duvar üzerinde olası kötü bir gelişmenin tamamıyla bertaraf edecek bir takım tedbirlerin alınmış olduğu da anlaşılmaktadır; bu çerçevede duvarın dikey dış kenarlı kerpiçten bir üst yapıya sahip olacak şekilde tasarlandığı anlaşılmaktadır. Bir saldırgan duvarın eğimli olan alt kısmına çıktığı vakit, kendini dikey tuğladan bir duvar yapısı ile karşı karşıya bulacaktır (Dörpfeld, 1968, s. 52-53). Duvar örme tekniğinin sürekli olarak düzeltilip geliştirilmesi ile bu eğim daha da dikleşmiştir (Naumann, 2007, s. 65). (**Ek 11. Şek. 11b**).

İlk surun en önemli teknik özelliği çok şevli olmasıdır. Birbirini takip eden iki paralel duvardan oluşan bu surun içte olan ve kalınlığı 1. 20 m. olan ilk duvarı ince olup dış tarafta yer alan ikinci duvar ise daha kalındır. İri taşlar ile örülü olup şevi daha fazladır. İkinci surun güneye döndüğü yerdeki kalınlığı yaklaşık olarak 5 m. yi bulmaktadır (Özgüç, 1945, s. 59-60).

Troia IIa döneminde sur duvarı üzerinde FN ve FL isimli iki tarafı kuleli girişler yer almaktadır. Üst kenarı yaklaşık 2.70 m. genişliğinde olan sur duvarının alt kısmına doğru genişlediği ve yaklaşık 1 m. yükseklikte tamamıyla eğimli olduğu tespit edilmiştir. Söz konusu duvarın dış kenarı, aralarında 10.60 m.lik bir mesafe bulunan kule benzeri çıkıntılarla donatılmış vaziyettedir; Doğuda (*n*) olarak adlandırılan çıkıntı, (**Ek 12. Şek. 12a**) 3 m. genişliğinde olup, mevcut duvar sırasının yaklaşık 2 m. dışına çıkıntı yapacak şekilde tasarlanmıştır. Duvar sırası üzerindeki diğer çıkıntının (*p*) nin de benzer ölçülere sahip olduğunu tespit edilmiştir. Söz konusu iki çıkıntının duvarın büküm yaptığı noktada, kuşatma duvarını oluşturan poligonunun köşelerine eklenmiş olması ise dikkat çekici bir durum arz etmektedir (Dörpfeld, 1968, s. 53-54).

FN kapısının 18 m. genişliğindeki bir kule ile birlikte inşa edildiğini tespit edilmiştir (**Ek 12. Şek. 12b**). Dörpfeld, W.'nin yaptığı araştırmalar ulaşılan sonuçları

destekler niteliktedir; buna göre eldeki mevcut veriler bu büyük genişliğin daha geç bir dönemde kapı duvarlarını güçlendirmek maksadıyla gerçekleştirilen bir çalışma neticesinde ortaya çıktığını ortaya koymuştur (Dörpfeld, age, s. 58).

Küçük FL kapı yapısından geriye sadece küçük bir parça, sur duvarının önünde bulunan kısım, gün ışığına çıkarılmıştır. Dörpfeld yapının büyük kapı yapısında olduğu gibi son derece kötü korunmuş olduğundan bahsetmektedir. Günümüze kadar ulaşmayı başaran kalıntıların FN kapı yapısıyla önemli ölçüde benzerlik arz etmesi yüzünden, Dörpfeld, söz konusu iki yapıya bakarak bunları yeniden kurmanın mümkün olabileceğini iddia etmektedir. Bundan dolayı hemen höyüğün ön kısmında başlayıp kalenin içine doğru kat eden uzun, hafif meyilli bir kapı girişinin kabul edilmesi gerektiğini ileri sürmektedir. Sur yapısının hemen dışında gerçekleştirilen kazı çalışmaları sonucunda bu tür bir geçidin varlığına dair izlere rastlanmıştır; ancak bu yapının boyutlarının tam olarak ölçülemediği belirtilmektedir. İşaret edilen girişte ayrıca bezerlerine göre çok daha iyi korunmuş bir yan kapı da söz konusudur (**bkz. Ek 12. Şek. 12b**). Bu açıklık kule ile sur duvarı arasındaki köşeye yerleştirilmiş 0,80 m genişliğindeki bir yan kapı (potern) niteliğindedir. Greek tahkimat sistemlerindeki kule yapılarında karşılaşılanla benzer türde yan kapıların söz konusu olduğu tahmin edilmektedir. Giriş, daha sonraki dönemde de kullanılmış olup, bir ön kapıyla donatıldığı görülmektedir (Dörpfeld, 1968, s. 59).

Troia II b evresine ait FL ve FN kapıları arasında kalan duvar parçasının (**Ek 13. Şek. 13a**) uzunluğu 52 m. dir. Söz konusu duvar kalıntısı bir tam ve iki yarım kule yapısından oluşmakta olup bu kuleler kapı yapılarına dayanmaktadır. Bunlar birbirine eşit iki parça şeklinde düzenlenmiş gibi bir görünüm arz etmektedir. Dikkat çekici nitelikteki bu düzenleme bütün sur yapısının söz konusu dönemde aşağı yukarı benzer uzunluklarda duvar parçalarından oluştuğunu akla getirmektedir; Dörpfeld bu sayede Troia II b’de bir kenar uzunluğu yaklaşık 26 m. olan poligon biçimli bir kuşatma duvarının mevcut olabileceğini ileri sürmektedir (Dörpfeld, 1968, s. 61-62).

Troia II c katına gelindiği zaman buradaki sur duvarı kalınlığının daha da genişlediği görülmüştür. II b’de 2.80 m. olan sur duvarı kalınlığı II c evresi ile birlikte 4 m. lik bir kalınlığa ulaşır. Yükseklik ise 3 m. yi aşmaktadır. Bu tabakada kule yapılarının çok fazla kullanılmadığı bunun yerine surun güneydoğusuna belli aralıklar ile bastiyonlar yerleştirildiği anlaşılmıştır (Naumann, 2007, s. 255).

II. tabakanın C safhasına ait iki kapıdan küçük olanı (*FM*) Schliemann tarafından 1873 yılında gün ışığına çıkarılmıştır; Schliemann bu yapının ‘‘Homeros

Troia'sının Batı Kapısı'' olduğunu iddia etmiştir. Poligonal taşlar ile örülü bir rampa aracılığı ile söz konusu bu kapıya ulaşılmaktaydı. Rampanın iki uzunluğu arasındaki yükseklik farkı ise yaklaşık 5 m.ye denk gelmektedir; buradan hareketle rampanın orantısal açıdan 1:4 gibi bir eğime sahip olduğunu ifade etmek mümkündür. Böylesine dik bir rampayı kullanarak arabayla yukarı çıkmanın çok da kolay olmadığı anlaşılmaktadır; ayrıca söz konusu alanda araba kullanımına dair herhangi bir iz rastlanmamış olması da dikkat çekicidir. Rampanın toplam genişliği 7,55 m.dir. Söz konusu alanda yapılan çalışmalar rampanın iki kenarında temel yapısı korunmuş bir korkuluk duvarının bulunduğunu ortaya koymaktadır. Bu korkuluk duvarlarının her biri 1.10 m kalınlığında olduğu için, rampanın üzerindeki taş döşeli yolun genişliği de 5,35 m.ye düşmektedir. Kapı kanadının monte edildiği 0,65 cm. kalınlığındaki duvarlar bu yolu atlı bir arabanın geçebileceği 4 m. lik bir genişliğe indirgemektedir. Bu korkuluk duvarının yüksekliği 1 m. olarak düşünülmüştür. Rampanın korkuluk duvarı FM kapısının döşemesine kadar uzanıp orada son bulmaktadır (Dörpfeld, age, s. 68-69). Manfred Korfmann tarafından yürütülen çalışmalarda rampa ile ilgili yeni sonuçlar elde edilmiştir. Buna göre rampa döşemesi iki evreli olup alt evrelerde tespit edilen kullanım izlerine üst evrede ulaşılammıştır. Alt evredeki rampa daha geniş olarak tasarlanmıştır (Korfmann, 1995, s. 240). Rampanın dayandığı FM kapı geçidi yapısına bakıldığı zaman bu geçidin üç bölümden meydana geldiği anlaşılmaktadır. Bu geçit ilk önce kapıdan geçmeden önceki aşama, ön koridor daha sonra kapı odası ve son olarak duvarlar arasından avluya açılan son kısımdan oluşmuştur (Dörpfeld, 1968, s. 68-69) **(Ek 13. Şek. 13b).**

Troia II c'nin bir diğer kapısı ise FM kapısından daha geniş ölçülere sahip olan FO giriş kapısıdır. Üç bölümlü olan kapı yapısı, güçlü yan duvarlara sahip bir ön koridordan, bir kapı odasından ve zarif duvarlara sahip bir arka koridordan meydana gelmektedir. 7,20 ve 7,60 m. genişliğe sahip olan bu yapıda, ön koridorunun derinliğinin 4,80 m; orta bölümün uzunluğu ise 7,15 m.ye tekabül etmektedir. İç koridorun derinliği ise 6,80 m. olarak ölçülmüştür. Ahşaptan iki kapı kanadı ile kapatıldığını düşündüğümüz her iki kapı açıklığı da 4.40 m genişliğindedir (Dörpfeld, 1968, s. 72-73) **(Ek 14. Şek. 14a).**

Son yıllarda Troia'nın aşağı şehrine dair yapılan çalışmalarda önemli veriler elde Bunlardan en dikkat çeken keşif ise aşağı kenti çevrelediği düşünülen bir ahşap savunma hattıdır. Bu yapıdan geriye anakayaya oyulmuş destek delikleri ve küçük hendekler kalmıştır. Bunlar tahta savunma duvarının *''Palisadın''* temelini

oluşturmaktadır. Çalışmaların genişlemesi ile beraber gün ışığına çıkarılan kapı geçidi bu çalışmanın anlaşılmasında çok önemli bir rol oynamıştır (Jablonka, 2001, s. 391).

Bu yapı 0,4 m. genişliğinde ve yaklaşık 1 m. derinliğinde dümdüz bir hendekten meydana gelmektedir. Hendeğin iç tarafında her 2,5 m. de bir istinat direklerinin gireceği şekilde uzunlamasına açıklıklar bulunmaktadır. Açıklıkların arkasında yine düzenli bir şekilde hendek boyunca 2,5 m. de bir büyük dikme yuvalarının varlığı keşfedilmiştir. Bunların çapı 0,3 m. olup derinlikleri 1 m. nin üzerindedir. Ayrıca bu dikme yuvalarının aşağıya doğru sivrileştiği de tespit edilmiştir. Bunun bir savunma sistemi olduğu düşünülmektedir. Bu savunma sisteminin 2 m genişliğinde bir kapısı vardır. Hendek duvar temeli işlevi görmekte tabandaki deliklerin içinde sabit duran dikmeler ise duvarı desteklemekteydi. Ahşap duvar kıl ile kaplı hasır örgü tekniğine göre düzenlenmiş olmalıydı. Nitekim böyle bir düzenleme sayesinde ağacın dallarından da faydalanma imkanı ortaya çıkıyordu. Dümdüz uzanan bu savunma sistemi yatay bitştirilmiş ahşap hatıllar ile oluşturulmuş olmalıydı (Jablonka, 2011 s. 391).

Ahşap duvar, hendeğin hemen bitişiğinde yer alan dikmeler ile de desteklenmekteydi. Bunlar 2,5 m. geride bulunan dikmeler ile birlikte üzerinden seyirdim yolu geçen bir damı taşıyan dikmeler olmalıdır. Bu durumda ahşap duvar iç taraftaki damdan daha yüksekte olup, koruma duvarı şeklinde kalkan işlevi görüyor olmalıydı. Söz konusu bu ahşap savunma duvarının bulunduğu alandan alınan C 14 örnekleri buranın M.Ö-2700-2500 yıllarına tarihlenmesi gerektiğini göstermektedir. Bu noktadan hareketle bu ahşap savunma duvarı Troia tabakalanması içinde Troia II nin devamında ya da sonlarına doğru yıkılmış olmalıdır (Jablonka, 2011, s. 392-393).

Troia III dönemi sur duvarı M. Korfmann'ın çalışmalarında ortaya çıkarılmış olup bu duvar II yapım evresi göstermektedir. Troia II'de kullanılan girişler ile beraber ünlü taş döşemeli rampanın da bu dönem içinde kullanımı devam etmiştir (Korfmann, 1997b, s. 214).

4.2. Titriş Höyük

4.2.1. Konum ve Çevresel Özellikler

Titriş Höyük Güneydoğu Anadolu'da Yukarı Fırat havzası içinde olup Şanlıurfa ilinin 45 km kuzeyinde yer almaktadır. Titriş Höyük Fırat Nehri boyunca ki önemli ticaret rotasının içinde yer aldığından özellikle orta ve geç Erken Tunç Çağlarında önemli bir konum elde etmiştir. Titriş Höyük de bir yukarı şehir ve bu yukarı şehri

çevreleyen 35 hektar gibi oldukça geniş ölçülere sahip bir aşağı şehirden meydana gelmektedir. Bu aşağı şehir yüksek olasılıkla yukarı şehre bitişik olan aşağı şehir ve gene bu yukarı şehre bitişik olan fakat kuzeye doğru genişleyen bir dış şehirden meydana gelmekteydi (Algaze, – Dinçkan, vd 2001, s. 23). Merkezde yer alan höyük dolgusu 22 m. genişliği ise 3.3 hektar kadardı. Aşağı şehrin tüm genişliliği ise yaklaşık olarak 35 hektar civarındaydı (Algaze, – Poumelle, 2003, s. 105).

4.2.2. Kazı Tarihçesi

Titriş Höyük ile ilgili ilk araştırmalar 1991-1992 yılları arasında T. J. Wilkinson tarafından ortaya konulmuştur. Daha sonra höyük üzerindeki kazı çalışmaları G. Algaze tarafından 1991-1999 yılları arasında 8 kazı sezonu şeklinde gerçekleştirilmiştir (Algaze, – Poumelle, 2003, s. 105).

4.2.3. Stratigrafi

Erken Tunç Çağı I olarak tanımlanacak ilk yerleşmeye ait kalıntılar ancak tepe ve çevresinde bulunmuştur. Esas küçük bir kent niteliği taşıyan yerleşme ise Erken Tunç Çağı'nın orta (M.Ö. 2.500-2.400) ve geç (M.Ö. 2.400-2.300-2.200) evrelerine aittir. Bu evreler ETÇ II-III hem tepe de, hem alt şehrin batı, doğu kesiminde ve dış şehirde ortaya çıkarılabilmektedir. Bunun dışında Hellenistik Dönem ile beraber yüzeyde Geç Tunç Çağı, Demir Çağı, ve Roma Dönemine tarihlendirilebilecek parçalar bulunmuşsa da bu kalıntılar Titriş Höyük içerisinde çok önem arz etmez (Harmankaya, – Erdoğan, 2002, s. Titriş).

4.2.4. Malzeme ve Savunma Sistemi

1992-1998 yılları arasında yapılan kazı çalışmaları sonunda dış şehri çevreleyen savunma sisteminin kalıntılarına ulaşılmıştır. Bu savunma 3-3.5 m. kalınlığında olup taş temel üzerine kerpiç olarak inşa edilmiştir. Korunmuş olan yükseklik yaklaşık olarak 1.5 m civarındadır. Duvar da 3 m. aralıklarla payandalara rastlandığı gibi duvarın iç yüzünde belli aralıklarla nişler açıldığı da düşünülmektedir. Duvarın dış yüzünde şevli bir alan yada bir hendek ile ilişkilendirilen alanın savunma duvarı ile belli bir ilişki içinde olması gerekmektedir. Bu şevli alan ya da hendeğin derinliği en azından 3.5 m.

olup uzunluğu 14 m. dir. Duvar üzerindeki çalışmalar bu duvarın Erken Tunç Çağı'nın geç safhasına ait olduğunu düşündürmektedir. Savunma duvarını takip etmek amacı ile yapılan magnetometrik çalışmalar sayesinde duvar doğu kenar boyunca yaklaşık olarak 148 m. kadar takip edilebilmiştir. Bu tahkimat sistemi höyük üzerinde farklı bir yerde tespit edilememiştir. Bundan dolayı bu savunma duvarının sadece doğu cephe üzerine yapıldığı iddia edilmektedir (Algaze, – Dinçkan, vd. 2001, s. 33; ayrıca Bkz. Algaze, - Matney, 2011, s. 1009) **(Ek 14. Şek. 14b)**. Ayrıca payandalar arasında yer alan boşluların kapatılması vasıtası ile bu alanların birer yaşam yeri olarak kullanıldığı da iddia edilmektedir (Algaze, G. – Matney, T. v.d. 1999: 189).

Tahkimat duvarının iç yüzünde domestik kullanım ile alakalı odalar ortaya çıkarılmıştır. Bunlar düz bir çizgi halinde olan bu odalara caddedeki kesişme noktasında yer alan tek bir kapı girişi aracılığı ile girilmekteydi. Bu odalar Erken Tunç Çağı'nın geç safhaları için oldukça tipik örneklerdir. Böylesi girişlere sahip olmanın dışında odalar başka kapı geçişleri ile de bağlantılıydı bu odalar 2.5 m. 3.5 m. en çok da 5 m. genişliğinde olabilmekteydi. Bu odaların her biri diğer tek oda ile bağlantı halinde olup bunlar tahkimat duvarının iç yüzündeki uygun boşluklara düzenli bir şekilde yerleştirilmişlerdir (Algaze, – Matney, vd. 2000, s. 146).

4.3. Beycesultan

4.3.1. Konum ve Çevresel Özellikler

Antik zamanlardaki önemli başkentlerden birisi olduğu düşünülen Beycesultan, Denizli'nin Çivril İlçesinin yaklaşık 5 km. güneybatısında yer alır. Höyüğün yakınından geçen Menderes Nehri su temini konusunda önemli avantaj sağlamaktaydı. Höyük vadinin sonundaki güneybatı ticaret güzergahı üzerinde önemli bir noktaya kurulmuştu. Höyüğün güney ve doğu yönleri şu an neredeyse kurumuş olan Menderes'in kolları tarafından çevrelenmişti (Lloyd - Mellaart, 1955, s. 39-40).

4.3.2. Kazı Tarihçesi

Beycesultan Höyüğü 1954 (Lloyd - Mellaart, 1955, s. 39-92) ve 1959 (Lloyd, 1959, s. 31-41) yılları arasında 6 kazı sezonu boyunca J. Mellaart ve S. Lloyd tarafından kazılmıştır. Kazılar 2007'den itibaren Ege Üniversitesi'nden Eşref Abay tarafından yürütülmektedir.

4.3.3. Stratigrafi

S. Lloyd ve J. Mellaart tarafından yapılan çalışmalar neticesine Beycesultan'daki tabakalanma şu şekilde sıralanmaktadır (Efe, 2011, s. 205).

Tablo 8

Beycesultan Kronolojisi

Çağ	Kat
Geç Kalkolitik Çağ	XL-XX
İlk Tunç Çağı I	XIX-XVIII
İlk Tunç Çağı II	XVI-XIII
İlk Tunç Çağı III	XII- VI
Orta Tunç Çağı	V
Geç Tunç Çağı	IV-I

Kaynak: Lloyd, - Mellaart, (1962)

4.3.4. Malzeme ve Savunma Sistemi

Erken Tunç Çağı I'de Beycesultan'da henüz tam anlamı ile tapınım amaçlı yapılar ortaya çıkmamıştır. XIX. tabaka üzerinde yapılan çalışmalarda ki bu tabaka ETÇ I'e denk düşmektedir, bir çevirme duvarına ulaşılmıştır. Bir kısmı son derece iyi bir şekilde korunmuş olarak ele geçen duvar işlenmemiş taş temel üzerinde yükselmektedir. çevirme duvarı höyüğün doğu cephesine paralel olarak uzanır. Duvarın temel genişliği ortalama 1.25 m.dir. Duvarda özenle hazırlanmış ahşap hatıllar paralel bir dizilime sahip kirişler halinde duvarı kuvvetlendirme amacına hizmet ediyor olmalıydılar (**Ek 15. Şek. 15a**). Çevirme duvarı doğuya dönmek sureti ile bir köşe oluşturmaktadır. Bu oluşan köşeli alan sebebi ile burasının bir kuleye yada bir payandaya işaret ettiği iddia edilmektedir. Çevirme duvarının içinde batı tarafta bu tabaka da 0.45 cm kalınlıkta kerpiç duvar dışında başka bir kalıntıya ulaşılamamıştır. Bu kerpiç duvar, çevirme duvarına 4. 25 m. lik bir mesafeden paralel olarak uzanmaktadır (Lloyd, - Mellart, 1962, s. 28-29).

4.4. Liman Tepe

4.4.1. Konum ve Çevresel Özellikler

Liman Tepe İzmir'in Urla ilçesinin, İskele Mahallesinde, Karantina Adası'nın tam karşısında bulunmaktadır.

Liman Tepe kuzeyinde bulunan yüksek kayalık bir alan sayesinde kuzey rüzgârlarına karşı nispeten korunmaktadır. Antik çağlarda doğu ve batısında bulunan iki körfez, Liman Tepe'ye kuzey ucu kayalarla kaplı bir yarım ada karakteri kazandırmıştır. Bu körfezlerin aradan geçen zaman içinde dolması üzerine yarım ada konumu büyük ölçüde kaybolmuştur. Bu yarımada üzerinde bulunan höyüğün prehistorik tabakaları fazla zarar görmemiştir (Erkanal, - Hüryılmaz, 1994, s. 361).

4.4.2. Kazı Tarihçesi

Liman Tepe kazıları 1992 yılında Hayat Erkanal tarafından başlatılmıştır. Kazı çalışmaları hala devam etmektedir. Liman Tepe yerleşmesinin prehistorik dönemlerinin varlığına ait ilk saptamalar Ekrem Akurgal tarafından yapılmıştır. 1979 yılında Klokomenai antik kentinin akropol yerleşmesi olma ihtimali sebebi ile de bu alan içinde Güven Bakır tarafından kazı çalışmaları yapılmıştır.

4.4.3. Stratigrafi

Ele geçen bazı çanak çömlek parçaları Liman Tepe yerleşmesinin Geç Neolitik Çağ'a kadar yerleşim gördüğünü göstermesi bakımından önemlidir. Bunun dışında Orta Kalkolitik Dönem de tespit edilmiştir. Liman Tepe yerleşmesi en ihtişamlı dönemini Erken Tunç Çağı'nın I. ve II. evresinde yaşamıştır. Orta ve Geç Tunç Çağında yerleşme yeri genişlemiştir. Hellenistik ve Roma dönemi yerleşmeleri her ne kadar önemli bir yer tutmuş olsa da tepe kısımda böylesi bir yapılaşmadan ziyade sarnıç ve kuyu kullanılması tepedeki erken dönem yapı katlarının çok fazla tahrip olmasını engellemiştir.

4.4.4. Malzeme ve Savunma Sistemi

Liman Tepe’de Eski Tunç Çağı I kültürü mimari kalıntılar ile temsil edilmektedir (Erkanal, 1996, s. 76). Bu dönem üzerinde yapılan kazı çalışmalarında 0.92 m. kalınlığında kireç taşı plakalar kullanılarak inşa edilen bir duvar yapısı ele geçmiştir (Erkanal - Günel, 1996, s. 313). Duvarın şu ana kadar tespit edilen uzunluğu 15.50 m. civarındadır. Duvarın batı kesiminde 1.50 m. aralıklarla 3 adet çıkma görülmektedir. Bu çıkmalar 0,24×0,24 m. boyutlarında dışa doğru uzanmaktadır. Bu çıkmaların zayıf olan duvar yapısını güçlendirme mantığı ile yapılmış olabileceği düşünülmektedir (Erkanal, 1996, s. 76; ayrıca bkz. Erkanal - Günel, 1997, s. 246). Söz konusu duvar bir savunma duvarıdır, ve İzmir-Çeşmealtı Yolu’nun kuzey kenarında yer almaktadır. Bu duvarın alt kısmı ayrıca dıştan rampa şeklinde düzensiz taşlar ile kaplanmıştır. Zayıf bir yapıya sahip sur duvarının iç yüzündeki bazı alanlarda kalın duvarlara rastlanmıştır. Bu duvarların sur duvarına destek sağlamak amacıyla inşa edilmiş olabilecekleri düşünülmektedir (Erkanal, 1998, s. 388-389).

Plaka halinde muntazam kesilmiş olan kireç taşı blokları sur yapısının alt üst bedenini oluştururken surun alt bedeni toplama ve düzensiz taşlar ile örülmüştür. Sur duvarının üzerine binen bu plaka kireç taşları düzensiz bir ağırlık yaratmış olup sur alt ve üst gövdesi ile beraber içe doğru meyletmiştir. Ancak sur yapısına dayanan ve destek görevi gören duvarın olduğu kısımda ise herhangi bir kayma yaşanmamıştır. Bu da sur yapısına dayanan desteklerinin gerekliliğini ortaya koymaktadır (Erkanal, 2000, s. 254) **(Ek 64. Lev. XIb).**

Liman Tepe’nin ETÇ I’e tarihlenen sur yapısının iç kısmında yapılan çalışmalar sonucunda bazı mekan temellerine ulaşılmıştır. Bu mekan temellerinin de sur yapısına dayandırılmış olabileceği iddia edilmektedir (Erkanal, 1996, s. 76). Nitekim 2001 yılında yapılan çalışmalar sonucunda yan yana yerleştirilmiş uzun dikdörtgen formlu mekânlar açığa çıkarılmıştır. 3 mekandan da ele geçen taban buluntuları sayesinde mekanlar ETÇ I’in orta ve geç safhalarına tarihlenmektedir. Mekanların sur duvarına dayandırıldığı bu sayede de sur yapısının daha da güçlendirildiği görülmektedir (Erkanal - Artzy, vd. 2003, s. 424) **(Ek 65. Lev. XIIa).**

ETÇ II dönemine gelindiğinde Liman Tepe iç kalede ETÇ I katının üzeri kerpiç bir dolgu ile örtülmüştür. ETÇ II yapıları bunun üzerine konumlandırılmış olup yerleşme yeri ETÇ I’ e göre 7-8 m. genişletilmiştir. ETÇ II’ de İç Kale yerleşimi günümüze kadar 4-6 m. yüksekliğinde korunabilmiş olan bir tahkimat duvarı ile

çevrilidir. Bu sur yapısının gerçek yüksekliğini tespit edebilmek amacıyla taban kısmında derinleşme çalışmaları yapılmış fakat taban kısmından gelen zemin suyu sebebi ile bu amaca ulaşamamıştır (Harmankaya - Erdoğan, 2002, s. Liman Tepe).

ETÇ II yerleşmesindeki iç kale sadece bir sur ile değil ayrıca bir bastiyon yapısı ile de koruma altına alınmıştır. Bastiyon yapısı kerpiç bir dolguya sahip olup güneye, yani anakaraya doğru yarım daire şeklinde uzanmaktadır. Aşağı doğru rampa şeklinde eğimli olan dış yüzü yöresel yassı plaka halindeki kireç taşları ile muntazam bir şekilde örülmüş olup böylelikle kent suru görsel olarak etkileyici bir ihtişam kazanmıştır (Harmankaya - Erdoğan, s. ay). Aynı tür taşlarla inşa edilen sur duvarı bastiyon ile birleşmekte ve bastiyona yaslanmaktadır. Bu durum göz önüne alındığında iç kale savunma sisteminde bastiyonların ayrı ayrı inşa edildiği daha sonra aralarının sur duvarı ile kapatıldığı anlaşılmaktadır. Bu yöntem ile herhangi bir tahribatın savunma sistemi boyunca yayılması önlenmiş olmaktadır (Erkanal, 1999, s. 325-326).

Liman Tepe'nin ETÇ II' ye ait bastiyonlarla donatılan savunma sisteminin iki yandan kuzeye, denize doğru uzadığı görülür. Deniz altında devam eden sistem, doğal bir kaya yükseltisi üstünde büyük ve geniş bir bastiyon oluşturmaktadır. Bu bastiyonun uzunluğu ve genişliği burun biçimindeki kaya yükseltisine uyum sağlamaktadır. 40 m. genişliğinde ve 100 m. uzunluğundaki bu bastiyon güneyde bulunan koyu, dalgakıran gibi kuzey rüzgarına karşı korumaktadır. Ayrıca bu bastiyon güneybatıdan bağlanan, 30 m. uzunluğunda ve 5 m. kalınlığında bir dalga kıran sayesinde koy tamamen güven altına alınmakta ve ideal liman koşulları oluşturmaktadır. Uzunluğu 15 m. ve kalınlığı 2 m. olan bastiyon ile bağlantılı bir duvar kalıntısı da ayrıca iskele olarak değerlendirilebilir. Böylece bu dönemin savunma sistemi yerleşimi oval bir yapıda sararak denize doğru uzanmakta olduğu anlaşılmaktadır (Erkanal, 1996, s. 76).

En az 5 m. yükseklikte korunan bastiyon yapısının içyapısında yapılan çalışmalar sonucunda bastiyonun dış duvar kaplamasından içeriye doğru uzanan dört duvar kalıntısına rastlanmıştır. Ayrıca bu duvar kalıntıları içten bağlayan iki duvar kalıntısının ortaya çıkışı değişik bir sistemin varlığını ortaya koymuştur. Bu sisteme göre bastiyon kenarında trapez veya yarım daire şeklinde hücre görünümünde küçük mekanlar oluşturulmaktadır. Bu mekanların üç duvarı, iki yan ve bir arka duvarı tek sıra halinde yassı kireç taşları ile örülmektedir (**Ek 65. Lev. XIIb**). Hücrelerin içleri daha sonra taş ve toprak ile doldurulmakta, dışa açık kenarları ise aşağı doğru rampa şeklinde ayrıca örülerek kapatılmaktadır. Böylece bastiyonun çevresinde içleri doldurulmuş bir

hücre mekanlar zinciri ortaya çıkmaktadır. Bu teknik sayesinde içteki kerpiç dolgunun dışa baskı yapması önlenmiş olmaktadır (Erkanal, 1996, s. 326).

ETÇ II döneminde uzun süre boyunca bastiyon olarak kabul edilen yapının niteliği ilerleyen kazı çalışmaları sonucunda değişmiş ve bu yapının bastiyon olmayıp başka bir işlev yüklendiği iddia edilmiştir. Bunun başlıca sebebi ise bastiyon olduğu düşünülen yapının doğu kenarında sur yapısının mevcut olmamasıdır. Fakat daha önceki yıllarda bastiyonlu(?) yapının batı suru kısmen de olsa açığa çıkarılmıştır. Doğü kenarındaki duvarın düz oluşu ve herhangi bir sur duvarı ile ilintili olmayışı burasının bir giriş kapısı olabileceğini düşündürmektedir. Bu giriş kapısı da yüksek bir ihtimalle iç kale yapısının ana giriş kapısı olmalıdır. Bütün bu veriler bastiyon yapısının geçersizliğini, bunun yerine kapı kulesi kavramının kullanılması gerekliliğini ortaya çıkarmaktadır (Erkanal, 2001, s. 263).

Liman Tepe yerleşmesi bu mimari özellikleri ile Ege şehirciliği açısından önem kazanmaktadır. Liman Tepe ETÇ II mimari buluntularının çalışmalar ilerledikçe daha farklı yapı gruplarını da barındırdığı görülmüştür. Bunlardan en dikkat çekici olanı kuzeybatı-güneydoğu istikametinde uzanan büyük olasılıkla bir iç savunma sistemine ait olan iki kulenin açığa çıkarılmış olmasıdır. Kuleler birbirinden dar koridorlar ile ayrılmaktadır (**Ek 15. Şek. 15b**).

Birinci kulenin kuzeydoğu-güneybatı duvarı güneyde 90 derecelik bir açı ile kuzeybatıya dönmekte ve güneydoğu-kuzeybatı duvarını oluşturmaktadır. Bu duvar kör duvar tekniği ile inşa edilmiş olup, bir nevi teras duvarı görevi görmektedir. Kuleyi güneydoğu istikametinden sınırlayan bu duvarın önünde ikinci bir duvar bulunmaktadır. Her iki duvar arasında kalan boşluk toprak ile bilinçli bir şekilde doldurulmuştur (Erkanal - Artzy, vd. 2003, s. 427-428).

İkinci kule olan güneydoğu kulesi de birinci kule gibi aynı teknik ile inşa edilmiştir. Bu kuleyi güneybatıdan, kuzeybatıdan ve kuzeydoğudan sınırlayan duvarlar ortaya çıkmıştır. İkinci kulenin kuzeydoğusu bir kerpiç duvar ile sınırlandırılmıştır (Erkanal - Artzy, vd. 2003, s. 428).

Kuzeybatı kulesi ile güneydoğu kulesi arasında 0,31-0,56 m. arasında dar bir koridor yer almaktadır. İki kule arasında yer alan 4.40 m. uzunluğundaki koridor kuzeydoğuda güneydoğuya dönerek 2.40 m. devam etmekte sonra tekrar 2. kule içine güneybatıya dönmektedir (Erkanal - Artzy, s. ay).

İç savunma amacına yönelik olduğu düşünülen kulelerde son durum böyle olurken Liman Tepe'nin ETÇ II'ye ait olan savun sisteminin giriş kapısını bulma amacı

ile çalışmalar yürütülmüştür. Bu çalışmalar sonucunda bir rampa yapısı açığa çıkarılmıştır (**Ek 66. Lev. XIIIa**).

Kuzeydoğu-güneybatı doğrultusunda uzanan rampa güneyden kuzeye doğru 10 derecelik bir açı yaparak yükselmektedir. Rampanın öncelikle kuzeyden itibaren 1.65 m. uzunluğundaki kısmı levha şeklindeki plaka taşlar ile örülmüş ve bu kısım ETÇ II'ye ait kerpiç blokaja yaslandırılmıştır. Daha sonra ise iri ve orta büyüklükteki toplama taşlardan yapılmış 6 m. uzunluğundaki güney kısmı inşa edilerek levha taşlar ile örülen kuzey kısmına dayandırılmıştır. Rampanın ortasında yer alan basamaklı yol ise her iki taraftan düzgün bir şekilde rampanın yapısına uygun bir şekilde sınırlandırılmıştır. Büyük bir olasılıkla rampa üzerinde merdiven basamakları yer alıyordu (Erkanal - Artzy, 2002, s. 379).

Sonuçta ETÇ II'de inşa edilen kapı kulesinde, dönemin sonuna doğru ortaya çıkan tehlikeye karşı yeni bir mimari düzenlemeye gidilmiştir. Bu dönemde şehrin girişi bir duvar örülerek daraltılmış ve ortasında basamaklı bir yol bulunan rampalı bir giriş yapılmıştır. Dolayısıyla giriş daha kontrollü olan basamaklı bir yoldan sağlanmıştır. Ele geçirilen bazı seramik örnekleri dikkate alınırsa bu yeni düzenleme ETÇ III'te de yapılmış olabilir (Erkanal, - Artzy, 2002, s. 380).

4.5. Bakla Tepe

4.5.1. Konum ve Çevresel Özellikler

Bakla Tepe İzmir il merkezinin kuş uçuşu 30 km güneyinde 1998 yılında Tahtalı Barajı yüzünden kaldırılan Bulgurca Çiftlik Köyü'nün hemen kuzey yanında yer alır (Harmankaya - Erdoğan, 2002, s. Bakla Tepe).

Bakla Tepe konumu dolayısıyla bir yanda kuzeydeki Cumaovası'na diğer yandan ise kanyon tipi bir vadiyle 15 km. uzaklıktaki denize bağlanmaktadır. Yerleşim yaklaşık 80 m. çapındaki bir alanın üzerine kurulmuştur (Erkanal, 1996a, s. 72-73).

Bakla Tepe'nin bahsedilen konum özellikleri gerek ekonomik gerekse stratejik açıdan büyük önem taşımaktadır. Tahtalı Çayı'nın hemen kenarında ve Cumaovası'na hakim bir yerde olması tepeye ekonomik yönden önem kazandırmıştır. Ayrıca gene Cumaovası aracılığıyla kuzeydeki İzmir Körfezi'yle ve güneydoğudaki Küçük Menderes Vadisi'yle bağlantıyken, Tahtalı Çayı Vadisi ve Gümüldür'le bağlantılı olması tepeye stratejik ve ticari açıdan da önem kazandırmaktadır (Erkanal - Özkan, 1997, s. 261).

4.5.2. Kazı Tarihçesi

Bu yerleşme 1984 yılında N. Tuna tarafından saptanmıştır. Tahtalı Çayı üzerine kurulan Tahtalı barajının höyüğün büyük bir kısmını su altında bırakacak olmasından dolayı 1995-2001 yılında H. Erkanal ve T. Özkan tarafından Tahtalı Barajı Kurtarma Projesi kapsamında kazılara başlanmıştır.

4.5.3. Stratigrafi

Höyük üzerinde Geç Kalkolitik Çağ, Erken Tunç I ve II yapı katlarına ulaşılması dışında ayrıca M.Ö. II. binyıl ve Roma Dönemi yerleşmelerinin varlığı tespit edilmiştir.

4.5.4. Malzeme ve Savunma Sistemi

Bakla Tepe’de Eski Tunç Çağı yerleşmeleri radyal bir sistem şeklinde düzenlenmiştir. Bu yerleşim modelinin Batı Anadolu’da ve Ege Adaları’nda çeşitli merkezlerde temsil edildiği bilinmektedir. Bakla Tepe ETÇ I dönemi yapıları bu radyal sistem içinde inşa edilmiştir. Yapılar genellikle orta boy büyüklükteki düzensiz toplama taşlar ile inşa edilmiştir. Yapım sırasında iri taşlar daha çok kenar hatlar üzerinde kullanılmış olup duvar yapısının üst bedenini, kerpiç bloklardan oluşuyor olmalıydı. Bunun dışında Bakla Tepe yerleşmesinde Sokak kalıntılarının varlığı kanıtlanmış olup bu sokakların taş döşeli oldukları da görülmüştür (Erkanal - Özkan, 1997, s. 264-265).

Buna sokak yapılarından en önemlisi 1995 yılında açığa çıkarılmıştır. 2 m. üzerinde bir genişliğe sahip olan bu sokak üç katlı taş döşemesi ile kuzey güney istikametinde uzanan yerleşimin bulunduğu tepenin kuzey yamacından aşağıya doğru rampa şeklinde uzanmaktadır. Bu görünümü itibariyle söz konusu sokak yapısı yerleşimin merkezi ile ana girişi veya ana girişlerden birisi arasında bağlantıyı kuruyor olmalıydı (Erkanal - Özkan, 1997, s. 264).

Bakla Tepe’de taş döşeli sokaklar ve bu sokaklara açılan uzun evler yer almaktadır. Uzunlukları 20. m. ulaşan 4-5 m. genişliğindeki evlerin içleri zaman zaman ara duvarlar ile bölünerek ana mekan dışında daha başka mekanlar elde edilmiştir. Evlerin tabanları kısmen de olsa taş döşelidir (Erkanal - Özkan, 1997, s. 266).

Bakla Tepe yerleşmesinde bu yerleşim ve düzen anlayışı dışında ilerleyen dönemlerde yapılan çalışmalar esnasında doğu-batı doğrultusunda uzanan kalın bir

duvar açığa çıkarılmıştır. ETÇ I'e ait olan bu duvar yapısının temeli kalın olup çevrede var olan orta boy kalker taşları ile oluşturulmuştur. İyi korunmuş olan güney cephenin yüksekliği 1 m. civarında olup duvar üzerinde beş yatay taş sırası gözlemlenmiştir. Üstteki taş sıraları alttaki taş sıralarına oranla geriye kaymış bir düzen içerisinde. Bunun gerçek bir kayma mı yoksa teknik bir özellik mi olduğu anlaşılamamaktadır. Bu kalın duvar yapısı Bakla Tepe'nin topoğrafik yapısına uyum sağlayarak doğu ve batıya doğru devam etmektedir. Bu duvarın bir savunma sistemi olduğu ve tüm yüksek alanı çevrelediği düşünülmektedir (Erkanal - Özkan, 1998, s. 407).

Savunma sistemine yönelik ikinci bir kazı alanı ETÇ I yerleşim alanının doğusunda bulunmaktadır. Orta büyüklükte toplama taşlar ile örülmüş bu duvarın batıya bakan yüzü rampa şeklinde muntazam bir işçilik ile işlenmiş bunun yanında doğuya bakan kısmı işlenmemiştir. Duvar yapısının kör yapı tarzında işlendiği anlaşılmıştır (Erkanal - Özkan, 1998, s. 407).

Rampa şeklinde işlenmiş olan bu kör duvarın ETÇ I' deki işlevini anlamak amacı ile kazı çalışmaları batı alanda yoğunlaştırılmıştır. Bu çalışmalar sonucunda kuzey-güney doğrultusunda uzanan başka bir duvar yapısı açığa çıkartılmıştır. Oldukça iri kalker cinsindeki toplama taşlar ile örülen bu duvar yapısı daha önce ortaya çıkarılmış olan ve kuzeyde yer alan savunma duvarı gibi her iki tarafta aşağı doğru kademeli bir meyil yaparak genişlemektedir. Duvarın bazı yerlerde 1.56 m. kadar korunduğunu ve bununla beraber sağlam şekilde 15 taş sırasının günümüze kadar ulaştığı tespit edilmiştir (**Ek 66. Lev. XIIIb**). Bu özellikleri ile bu duvar kuzeyde bulunan savunma duvarının çağdaşı olmalıdır. Bu durumda bu büyük duvarın kuzeydeki savunma duvarının devamı olduğu düşünülebilir (Erkanal – Özkan, 1998, s. 407).

ETÇ I savunma sistemi büyük çapta açıklığa kavuşturulmuştur. Bu sisteme göre yerleşimin dik yamaçlarında taş kaide kısmı her iki taraftan aşağı doğru kademeli bir şekilde genişleyen savunma duvarları yapılmaktadır. Yerleşimin fazla dik olmayan yamaçlarında ise farklı bir uygulama yer almaktadır. Buna verilecek olan en iyi örnek doğu yamaçta yer almaktadır. Batı ve kuzey yamaca göre az bir eğime sahip olan doğu yamacının sur duvarı önüne Geç Kalkolitik çağ tabakalarını delen 3, 40 m. genişliğinde bir hendek açılmıştır. Hendeğin yumuşak dolgu toprağından oluşan doğu kenarına da bir kör duvar inşa edilmiştir. Böylece hendeğin bir tarafında savunma duvarı bulunurken diğer tarafı da kör duvar tekniği ile inşa edilen bir destek duvarı ile sağlamlaştırılmıştır (Erkanal – Özkan, 1998, s. 407).

4.6. Tepecik

4.6.1. Konum ve Çevresel Özellikler

Tepecik Höyük'ü Elazığ'ın en verimli toprakları üzerinde Altınova'da (Eski adı Uluova, antik adı Kalon Pedion) yer alan eski yerleşme yerlerinden biridir. Keban Barajı göl alanı içinde, günümüzde su altında kalmış olan Tepecik Höyük'ü Elazığ'ın 31 km doğusundadır. Höyük konisi 16-17 m. yüksekliğinde olup, 200 m. kadar bir uzunluğa sahiptir. Höyüğün kuzey yamacı diğer yamaçlara kıyasla daha diktir (Esin, 1970, s. 147).

4.6.2. Kazı Tarihçesi

Tepecik Höyüğü İlk olarak C.A Burney tarafından Doğu Anadolu bölgesinde Malatya-Elazığ, yüzey araştırmaları sonucunda tespit edilmiştir (Burney, 1958, s. 204). Daha sonra 1967-1974 yıllarında Keban Barajı göl alanı kapsamı içinde kalacak olan yeraltı ve yer üstü kültür varlıklarını kayıt altına almak sebebi ile İstanbul Üniversitesi, Prehistorya Kürsüsü ve Michigan Üniversitesi ortaklığında çalışmalar yürütülmüştür. Bu çalışmalar sonucunda Tepecik, Makaraz Tepe olarak kayıt altına alınmıştır (Esin, 1970, s. 148).

4.6.3. Stratigrafi

Tepecik Höyük yaklaşık olarak Geç Neolitik Çağ'dan Orta Çağa kadar geçen zaman dilimi içinde kesintisiz bir iskan yeri olmuştur. Tepe kısım Orta Çağ içinde mezarlık alanı olarak kullanım görmüştür. Höyüğün Erken Tunç Çağı Eski Höyük olarak adlandırılan güney höyük çekirdeğinde ele geçmiştir. Kalkolitik Çağ dolgusu merkez höyük üstünde yer almaktadır. Höyüğün batı ve kuzey yamacında Orta ve Geç Tunç Çağ tabakaları açığa çıkarılmıştır.

4.6.4. Malzeme ve Savunma Sistemi

Tepecik Höyük'te yapılan çalışmalar sonucunda tahkimat sisteminin bir parçası olduğu düşünülen bir duvara ulaşılmıştır. Tepecik Höyük ETÇ I, 8. tabakaya ait olan bu sur yapısı höyüğün yuvarlaklığına paralel bir şekilde uzanıyor olmalıydı. Taş temel

üzeri kerpiçten oluşan surun küçük bir bölümü açılmıştır. Açılan bölümler itibariyle sur yapısında üç ayrı çıkıntı yapan ve bu çıkıntıların da payanda olduğu iddia edilen bulgulara ulaşılmıştır. Payandalar yaklaşık olarak dikdörtgen planlıdır (**Ek 67. Lev. XIVa**). Payandaların taş temellerinin gerek üstleri gerekse araları gene kerpiç ile örülmüştür. Esas sura paralel daha kuzeyde bir ikinci sıra teşkil eden taş temeller ise kısmen korunmuştur. Bu buluntu üzerine yapılan değerlendirmede ETÇ I sur duvarının dışta payandalı içte payandasız çift duvarlı bir örgü sistemine sahip olduğu düşünülmektedir (Esin, 1982, s. 82). Payandalar ve sur duvarı üzerinde bazı tahribatların olduğu görülmektedir. Bu tahribatın sebebi yüksek olasılıkla 7. ve 6. Tabakaların çevre duvarları yenilenirken 8. tabakanın sur duvarından yararlanılmış olmasıdır.

Sur yapısını üzerine sürdürülen çalışmalar esnasında ETÇ I'e ait üçgen planlı ve taş temelli bir yapı açığa çıkarılmıştır. Bu yapının bir kule yapısı olduğu iddia edilmektedir. Bunun dışında kule yapısından batıya doğru uzanan tek sıra halinde bir taş sırası açığa çıkartılmış ve bu yapının da sur yapısının temeline ait bir parçası olduğu ifade edilmiştir (Esin, 1979, s. 89) (**Ek 67. Lev. XIVb**).

Tepecik Höyük ETÇ I yerleşmesine ait olan sur yapısına bitişik dörtgen biçimli, kerpiç duvarlı yapıların var olduğu anlaşılmaktadır. Sur duvarı aynı zaman da teras duvarı görevi de görmüştür. ETÇ I tabakası geniş bir alanda açılmadığı için savunma ve sivil mimari ile ilgili ayrıntılı bilgilere ulaşılamamıştır (Harmankaya - Erdoğan 2002, s. Tepecik /Makaraz Tepe).

ETÇ II Dönemi'ne gelindiğinde höyüğün güney terasını meydana getiren alan içinde yapılan çalışmalar sonucunda "*Kerpiç Evler Mahallesi*" adı verilen yapı topluluklarına ulaşılmıştır (Esin, 1972, s. 144). Bu yapı toplulukları içinde ocaklar yer almaktadır. Bu ocakların kimi zaman 7 onarım evresi geçirdiği anlaşılmaktadır. Yapılar ağırlıklı olarak taş temelsiz kerpiç ile örülmüş olsa da bazı yapılarda taş temelin varlığı saptanmıştır (Esin, 1971, s. 114).

ETÇ II Dönemi'nde yerleşim yerinin bir sur duvarı ile korunduğu anlaşılmaktadır. Bu dönemde höyüğün güney ve güneybatı terasını içine alan kesimde taş temel duvarının üstünde kalın kerpiç blokları ile teraslamalar yapılmıştır. Olasılıkla ETÇ I'de ilki yapılan çevre duvarının ETÇ II'de yeniden teraslamalarla birlikte kullanılmak istendiği düşünülmektedir. Tepeciğin ETÇ II döneminde ETÇ I döneminden farklı olarak teras duvarlarının meydana getirdiği düzlüklerden yararlanılarak bunların üstüne yapıların yerleştirilmesi anlayışı ön plana çıkmıştır (Esin,

1974a, s. 118) (**Ek 16. Şek. 16a**). Sur yapısının Batı kısmı üzerinde herhangi bir çalışma yapılamamıştır.

4.7. Norşun Tepe

4.7.1. Konum ve Çevresel Özellikler

Norşun Tepe Elazığ'ın 26 km. güneydoğusunda, Harmanpınar (Alişam), Elmapınar (Yukarı Ağınsı) ve Kavakaltı (Aşağı Ağınsı) köyleri arasında yer almaktadır. Norşun Tepe, ova tabanından yüksekliği 35 m. yi bulan geniş bir yerleşim alanı görünümündedir. Norşun Tepe diğer dik yamaçlarına nazaran sadece güneyde hafif bir meyil ile, güney terasına kadar uzanır. Bu kısımda olduğu gibi, dört bir yanında da daha alçak teraslar bulunduğundan akropol ve aşağı şehir görünümü kazanır. Boyutları kuzey-güney uzantısında 500 m. doğu-batı uzantısında ise 300 m. yi aşar (Hauptmann, 1970, s. 103).

4.7.2. Kazı Tarihçesi

Orta Doğu Teknik Üniversitesinin uluslararası Keban Projesi kapsamında 1968 yılında Alman Arkeoloji Enstitüsü adına Harald Hauptmann başkanlığında başlayan kazı çalışmaları 1974 yılına kadar devam etmiştir. Norşun Tepe 1975 yılında kısmen baraj suları altında kalarak bir ada görünümü almıştır (Hauptmann, 2011, s. 138).

4.7.3. Stratigrafi

Yapılan son araştırmalar neticesinde Norşun Tepe tabakalanması şu şekilde olmuştur.

Tablo 9

Norşuntepe Kronolojisi

Yapı Katı	Dönem
I Yapı Katı	Orta Demir Çağı (Urartu M.Ö 8. yy)
II Yapı Katı	Erken Demir Çağı
III –V Yapı Katı	M.Ö II. binyıl
VI.-VIII. Yapı Katı	İlk Tunç Çağı III C Evresi
IX.-X. Yapı Katı	İlk Tunç Çağı III B Evresi
XI-XII. Yapı Katı	İlk Tunç Çağı III A Evresi
XIII.-XX. Yapı Katı	İlk Tunç Çağı II B Evresi
XXI.-XXIV. Yapı Katı	İlk Tunç Çağı II A Evresi
XXV.-XXX. Yapı Katı	İlk Tunç Çağı I B Evresi
Boşluk	İlk Tunç Çağı I A Evresi
XXXI.-XL. Yapı Katı	Son Kalkolitik Çağ
Ana Toprak	Anatoprak

Kaynak: Harmankaya, - Erdoğan, (2002)

Norşun Tepe’de XXX. tabaka ETÇ I B evresine aittir. Bu evre üzerinde yapılan çalışmalar sırasında ele geçen mimari özellikleri şu şekilde olmuştur. Evler taş temel üzeri kerpiç ile örülüdür, evler dikdörtgen planlı bir veya iki odalı olarak dizayn edilmiştir (Hauptmann, 1979, s. 58; ayrıca bkz: Hauptmann, 1972, s. 98).

4.7.4. Malzeme ve Savunma Sistemi

Norşun Tepe yerleşmesinde kuzey-güney doğrultusunda uzanan insan eli ile yapılmış olan eğimli yamacın hemen üzerinde sona eren üst üste 4 tane tahkimat duvarı ele geçmiş, olup duvar kalınlığı 3-4 m. civarındadır. ETÇ I B evresine tarihlendirilen bu duvar yapısının temel çalışmaları sırasında Son Kalkolitik yerleşmeyi tahrip ettiği görülmüştür (Hauptmann, 1982, s. 29).

Söz konusu tahkimat duvarların dört taş sırasından meydana gelen kalın temelleri üstteki kerpiç tuğlaları taşıyor olmalıydı. En eski iki safhaya ait duvarların batıdaki dış cephelerinde ise çıkıntılar yer almaktadır (Hauptmann, 1972, s. 98; ayrıca bkz. Hauptmann, 2011, s. 139) (**Ek 68. Lev. XVa**). Bu çıkıntıların belli bir mimari

anlayış sonucunda bilinçli olarak yapıldıkları düşünülmektedir. Bu sayede yerleşim yerini koruma görevini üstlenenlerin korunması da sağlanmış olmalıdır Nitekim bu anlayışa benzeyen bir savunma sistemi Mersin Yümüktepe XVI. yapı katında da ele geçmiştir olup, buradaki savunma çizgisinde de duvarın dış yüzü testere ağzı şeklinde işlenmiştir (Hauptmann, H. 1979: 58).

Norşun Tepe ETÇ II döneminde XXIV. tabakada mimari anlayışın değiştiği gözlemlenmiştir. Bu mimari değişikliğin altında yatan ana neden buraya gelen halk kitlesi ile ilişkilendirilmektedir. Yenilikler arasında 6 m. çapında ortasında bir direk deliği bulunan yuvarlak ev şekilleri yer alır. Benzer anlayışın Keban Bölgesi'nden başka, her şeyden önce Transkafkasya'da Urmiye Havzasında, Amuk Ovası'nda, görüldüğü tespit edilmiştir. Söz konusu olan bu yenilikler Doğu Anadolu Bölgesinde ETÇ I sonlarında başlayan ve ETÇ III'te en olgun halini alan; Khirbet Kerak, Erken Tunç Çağı, Karaz, Kura Aras (Ayrıntılı bilgi için bkz: Girginer, K.S. 1996, s. 62-vd.) gibi isimler ile tanınan Hurri kültürü ile ilişkilendirilmektedir (Hauptmann, 1979, s. 61).

ETÇ I'de II'ye geçişte yeni gelen kültürün etkisi ile mimaride böyle bir değişim yaşanırken ETÇ II döneminde savunma olgusuna işaret edebilecek öğeler ele geçmemiştir.

4.8. Gözlükule

4.8.1. Konum ve Çevresel Özellikler

Gözlükule Mersin'e bağlı olan Tarsus ilçesinin güneyinde yer almaktadır. Höyük İki yükseltiden oluşmaktadır. 1934-1938 ve 1947-1949 yılları arasında H. Goldman başkanlığında kazılar yapılmıştır. 2007'den itibaren de kazı çalışmaları A. Özyar tarafından yürütülmektedir.

4.8.2. Kazı Tarihçesi

Höyük ile ilgili olarak yapılan çalışmalar II. Dünya Savaşı öncesini bulmaktadır. II. Dünya Savaşı sonrasında çeşitli yüzey araştırmaları ile beraber iki bölüm içerisinde de kazı çalışmaları yapılmıştır (Goldman, 1956, s. 3).

4.8.3. Stratigrafi

Höyük ile ilgili yapılan çalışmalar sonucunda stratigrafik verilere ulaşılmış olup tabakalanma şu şekilde olmuştur

Tablo 10

Gözlükule Kronolojisi

Neolitik	Yaklaşık M.Ö 5000'ler sonrası
Kalkolitik	Yaklaşık M.Ö? - 3000
Erken Tunç I	Yaklaşık M.Ö 3000-2750/2700
Erken Tunç II	Yaklaşık M.Ö 2750/2700-2400
Erken Tunç III	Yaklaşık M.Ö 2400-2100
Orta Tunç Geçiş (kent kısa süreli terk edilmiştir)	Yaklaşık M.Ö 2100-1900/1850
Orta Tunç (en hareketli dönem)	Yaklaşık M.Ö 1900/1850-1650
Geç Tunç Çağı I	Yaklaşık M.Ö 1650-1450
Geç Tunç Çağı IIa	Yaklaşık M.Ö 1450-1225
Geç Tunç Çağı IIb	Yaklaşık M.Ö 1225-1100

Kaynak: Goldman, (1956)

Erken Tunç Çağlarında Tarsus Gözlükule de yeni bir kültürün varlığı orataya çıkmıştır. Bu kültür özellikle seramik grubu ile kendi göstermektedir. Bu seramik pütürlü, kırmızı veya kumlu olarak tanınmaktadır (Goldman, 1956, s. 9).

4.8.4. Malzeme ve Savunma Sistemi

Tarsus Gözlükule'de ilk olarak ETÇ I' de ortaya çıkan bu kültür olgusu seramik dışında mimari alanda da çeşitli kalıntılar bırakmıştır. Bu verilerden bir tanesi bozuk bir durumda ele geçmiş olan duvar yapısıdır. Bu duvar yapısının bir kule olduğu ve sınır teşkil ettiği iddia edilmiştir. Bunun dışında höyük üzerinde kuzey uzantılı olan ve yarım daire formuna yaklaşan bir taş duvar ele geçmiştir. Eğer bu duvarın dış çemberi daha fazla taş ile doldurulmuşsa duvar yarım daire formundan çıkıp dairesel bir kule niteliği almış da olabilir. Yerleşim düzeninin kuzey-güney doğrultusunda hizalanmış olduğu

düşünüldüğünde kuleler arasında eşik taşları ve buna bağlı olarak bir giriş yerinin varlığı ihtimal dahilinde sayılmaktadır. Öyle ise giriş yeri genişliği 1.5 m. civarında olmalıydı. Ayrıca girişten sonra sağ tarafta, kuzeyde taş döşeli bir yol olmalıydı bununla birlikte çakıl döşem izleri de söz konusudur. Plan üzerinde ardışık şekilde dizili olan yapılar ve taş döşem bu yorumların gerçekçiliği konusunda sunulan ayrıntılar olmakla beraber bu döşemler ileride sokak, cadde olarak adlandırılacaktır (Goldman, 1956, s. 9) **(Ek 16. Şek. 16b).**

Tarsus Gözlükule'de ETÇ I' e ait verilerin kısıtlı olması sebebiyle bu dönem yapıları ve savunma sistemi tam olarak anlaşılamamıştır. Kazısı yapılan alanın yetersizliğinden dolayı ETÇ I yapı düzeni bir netliğe oturmamış ve yapılan yorumların büyük bir çoğunluğu bu dönem için bir kesinlik oluşturmamaktadır.

ETÇ I'deki yetersiz ve dağınık yerleşmeden sonra gelen ETÇ II yapıları şaşırtıcı bir bütünlük içinde inşa olmuştur. Buna rağmen bu gelişmenin bütün yerleşim yeri boyunca gözlendiğini söylemek çok da mümkün değildir. Mimari alanlarda dörtgen yapılı evler ortaya çıkarılmıştır. Yapılaşma sırasında kimi evlerin ortak duvar kavramını uyguladığı görülmüştür. Bu duvarlar ortalama olarak 50-60 cm genişliğinde olup, taş temel üzerinde nadir de olsa kimi yerlerde 4 m. üzerinde bir yükseklikte korunarak gelmişlerdir. Mimariye daha geniş bir pencereden bakmak gerekirse ETÇ I'de var olan sokak kullanımının ETÇ II' sevilerek kullanılmaya devam ettiği izlenmiştir. Sokağın kuzey tarafında ve güney tarafında geniş ve birden fazla odalı ev yapıları kullanılmış olup evlerin içinde ocaklarda açığa çıkarılmıştır (Goldman, 1956, s. 14-17).

Gözlükule ETÇ II'de sokak yapısının güneyinde bir duvar yapısı üzerinde yapılan ilk çalışmalarda duvarın bu kısmında yer alan evlerin terk edildiği görülmüştür. Binaların terk edilmesinde yerleşim yerindeki yönetici grubun yerleşimleri zorla oradan çıkartmış olabileceği de düşünülen ihtimaller arasındadır. Bunun asıl nedeni ise buraya çekilecek olan duvarın sur yapısını desteklemesi gerekliliğidir. Yeni bir planlama için gerekli vaktin olmadığı ve dolayısıyla böylesi bir çözüme başvurulduğuna inanılmaktadır (Goldman, 1956, s. 20).

ETÇ II'de II. bir tahkimat yapısı ile karşı karşıya kalmaktayız bu tahkimat sisteminde duvar taş temelli olup kalınlığı 2.80 m. civarındadır (Goldman, 1956, s. 219). Bu kalın duvarda 5-6 m. uzunluğunda olan ve 1.80 m. öne doğru çıkıntı yapan bölümler keşfedilmiştir bu bölümlerin testere dişi şeklinde duvar örgüsü sayesinde duvarların yandan korunuşu kolaylaşmış olmalıdır. Duvarın iç yüzüne kazemat türünde odalar eklenmiştir. Ancak bu konutlar iskan olarak değil ambar veya cephanelik olarak

kullanım görmüştür. Konutlar artık sur duvarlarından bir yol ile ayrılmışlardır. Böylece savunma sistemi artık tümüyle bağımsız bir yapı durumuna gelmiş olup bundan böyle Anadolu'daki diğer büyük kentlerin savunma sistemleri de bu şekilde olacaktır (Naumann, 2007, s. 250) **(Ek 17. Şek. 17a)**.

Bu sur duvarının girişi ile ilgili olarak L şeklinde bir çıkıntı ile girişin buradan yapıldığı var sayılmaktadır. Kapı girişinin yanlarını güvence altına almak içinde yanlarda iki ince kule yapısının olduğu iddia edilmektedir (Goldman, 1940, s. 71).

ETÇ'de Tarsus-Gözlükule'nin bölge içerisinde önemli bir yer edinmiş olduğu düşünülmektedir. Bu dönemde insanlar madenleri işlemeyi öğrenmiş bunun yanında bu madenlerden çeşitli süs eşyaları, aletler ve silahlar da üretmeyi başaramışlardır. Bu noktada Gözlükule önemli bir merkez olarak karşımıza çıkmaktadır. Gözlükule'nin konumundan kaynaklanan bu özelliği sadece bu dönem ile sınırlı kalmamıştır. Daha erken dönemlerde, Neolitik Dönem'de de var olan obsidyen ticaretinin Orta Anadolu'dan Yakındoğu'ya aktarılması konusunda önemli bir rol üstlenmiştir. Daha önce de belirtildiği üzere Gözlükule'nin ETÇ daha çok ön plana çıkmaktadır. Bunun önemli sebeplerin bir tanesi Toroslar'da bulunan yüzlerce maden yatağından çıkarılan ham madenlerdir. Bu ham madenler çıkarılmalarının hemen ertesinde ovaya indirilip merkezlere dağıtıldıktan sonra hem işlenerek hem de külçe olarak el değiştiriyordu (Özyar, 2011, s. 229).

Tarsus Gözlükule'nin maden ticaretinde önemli bir rol oynadığını değişik tabakalardan ele geçirilen, içine ısıtılmış sıvı madenin döküldüğü çeşitli şekillerde kalıplar göstermektedir. Maden ticareti sonucunda Tarsus-Gözlükule halkının refah düzeyi yükselmiş olmalıdır. Bu zenginlik ve refah düzeyi sebebi ile Gözlükule sık sık tehditlere maruz kalmıştır. Bunları bertaraf edebilmek amacıyla yerleşim yeri ETÇ' nin başından beri bir sur duvarı ile korunmuştur. Bu uygulamaya rağmen yerleşimin sık sık saldırıya uğradığı ve bunun sonucunda da yakılıp yıkıldığı anlaşılmaktadır. Yüksekliği 20 m. yi bulan ETÇ tabakaları Gözlükule'nin dönem içindeki gücünü ve önemini göstermesi bakımından önemli bir ayrıntı olarak karşımıza çıkmaktadır (Özyar, 2011, s. 229).

4.9. Göltepe

4.9.1. Konum ve Çevresel Özellikler

Göltepe Erken Tunç Çağ höyüğü Niğde ili Çamardı ilçesi Celaller Köyü yakınında bulunmaktadır. Göltepe; deniz seviyesinden 1767 m. yükseklikte ve yaklaşık olarak 65 hektar büyüklüğündedir. Höyüğün yaklaşık olarak 2 m. kuzeybatısında bir Erken Tunç Çağı maden işletmesi olan Kestel bulunmaktadır (Drahor, 1993, s. 39).

4.9.2. Kazı Tarihçesi

Orta Toroslar'da uzun yıllardan beri çalışmalarda bulunan Aslıhan K. Yener, bölgede Erken Tunç Çağında Kalay madeninin işlendiğini gösteren bazı deliller bularak bir doğal Kalay minerali olan Kasiteritin Kestel madeninden çıkarılarak Göltepe'deki atölyelerde işlendiği düşüncesini ortaya atmıştır. Bu düşünceleri doğrulamak amacıyla 1990-1994 yılları arasında Aslıhan K. Yener danışmanlığında Smithsonian Enstitüsü ve Niğde Arkeoloji Müzesi başkanlığında Göltepe'de kazılara başlanmıştır (Drahor, 1993, s. 40).

K. Aslıhan Yener ve uzman ekibinin çalışmaları sonucunda Göltepe'nin tepe yerleşmesinde IV ayrı evre tespit edilmiştir. Bu evreler I'den IV'e şu şekilde sıralanmıştır (Yener, 1995, s. 180).

4.9.3. Stratigrafi

I. Evre: Tepenin tahrip edilip terk edildiği tabakaları içermektedir. Yüzey toprağı ve tepenin çok sınırlı doğu yamaç kesiminde İlk Tunç Çağı yer altı evlerinin yeniden Demir Çağ tarafından kullanıldığı tabakaları içeriyor. Çok odalı olan bu yaşam mekanları ana kayanın içine oyularak oluşturulmuştur.

II. Evre: "Yüzey" yapıların tabakalarını içermektedir. Tepede dere taşları ile örülen temel terasların üzerine inşa edilmiş binaların kalıntıları bulunmuştur. İkinci evrede Tarsus Erken Tunç Çağı III'e tarihlenen çanak çömlekler bulunmuştur. Bunlar "Red slip, red burnished light clay ware" çömlekleridir. Ayrıca Suriye orjinli Suriye Şişesi (Syrian bottles), (Syrian metallic) seramik tipleri bulunmuştur. Bu özellikler Erken Tunç Çağı III evresine tarihlenip tepe terk edilmeden önceki en son evreler olarak tanımlanmıştır.

III. ve IV. Evre: Tepedeki en yoğun evrelerdir. Yeraltı evleri ve atölyelerin yapı tekniği ana kayayı oyarak 1-4 m. derinlikte çatısı dal ve çamurdan örülerek inşa edilmiştir. Bu yeraltı ev yapım tekniğinin benzer örnekleri Kapadokya'nın Ürgüp, Göreme ve Kaymaklı yerleşimlerinde de görülmüştür. Bu özellik Anadolu'nun volkanik topoğrafyasını kullanıp, çevreyi kazarak şekillendirip barınma sisteminde devamlılık gösteren uzun bir tarihi göstermektedir (Yener, 1992, s. 277).

Seramik buluntular genellikle Orta Anadolu Alishar tipi olan el yapımı koyu renkli perdahlı malzemelerdir. Diğer seramikler ise Konya ve Toroslar'da tipik olan patlıcan rengi boyalı Anadolu metalik malzemedan oluşmaktadır. Bu evreler Tarsus'un stratigrafisine göre ETÇ II'ye tarihlenebilir.

4.9.4. Malzeme ve Savunma Sistemi

Göltepe Höyüğünde çevre veya sur duvarına ait ilk sonuçlar 1990 yılındaki kazı çalışması sonucunda ele geçmiştir. Çalışmalar sonucunda son derece iyi korunmuş olan bir duvarın bazı yerlerde 1 m. (10 taş sırası) ye kadar sağlam bir şekilde ele geçtiği tespit edilmiştir (**Ek 17. Şek. 17b**). Duvar büyük, düzensiz şekilli taşların yanı sıra kullanılmış cevher zenginleştirme aletleri ve yüzeyi çukur taş değirmenler ile örülmüştür. Bunun dışında alan üzerinde 1990 yılında Arkeojeofizik çalışması yürüten Mahmut G. Drahor kuzeye doğru uzanıp tepenin kuzey eteği boyunca devam eden bir duvar yapısının daha sonra doğuya doğru dönüş yaptığı konusunda tespitleri olmuştur. Bu veriler ışığında K.Aslıhan Yener bu yapının sur yapısı olduğunu iddia etmiştir.

Sur yapısını üzerinde yer alan kimi potalarda kalay ve demir kalıntılarına ulaşılmıştır. Bu vesileyle sur duvarına bitişik olarak yapılmış atölyeler olabileceği düşünülmektedir. Ele geçen potalar üzerinde çeşitli Arkeometrik tekniklere bağlı olarak bazı analizler yapılmış ve bu analizlerin sonucunda ilginç sonuçlar elde edilmiştir. Bu sonuçlara göre kimi potaların iç yüzünün kalay ile kaplı olduğu tespit edilmiştir. Bu buluntular Anadolu'daki kalay üretiminin tarihsel süreci açısından ciddi bir önem taşımaktadır (Yener, 1992, s. 278-279).

Göltepe yerleşmesinin güney doruğunda yer altı evleri açığa çıkarılmıştır. Çalışmalar ilerledikçe geniş ve yatay şekilli bir mahalle yapısı netlik kazanmıştır. Bu bölge içinde atölye işlevinin yoğunluk kazandığı görülmüştür. Birçok yer altı evinde pota, toz cevher, taştan cevher zenginleştirme aletleri ve yanmış cüruflaşmış kil parçaları bulunmuştur. Perdahlı Erken Tunç Çağ seramiklerinin içinde toz halinde

cevher bulunmuştur. Ayrıca çöplük olarak işlev gören bir çukur da açığa çıkarılmıştır (Yener, 1995, s. 178-179).

Doğal bir tepe olan Göltepe'deki yerleşmenin esas genişliğini anlamak amacıyla yapılan çalışmalar neticesinde nüfusun çok büyük bir kısmının tepelik alanda 5 hektarlık bir alan içinde yerleştikleri tespit edilmiştir. Bu yerleşim yeri bir sur duvarı ile çevrilmiş fakat bunun dışında sur dışı yerleşmenin varlığına ait veriler de ele geçmiştir. Bu veriler ışığında sur dışı yerleşmenin 8-10 hektara kadar yayıldığı sanılmaktadır (Yener, 1995, s. 181).

4.10. Dilkaya Höyük

4.10.1. Konum ve Çevresel Özellikler

Dilkaya Höyüğü Van'ın Edremit ilçesine bağlı aynı adlı köyün batısında, Van Gölü'nün kıyısında ve Van'ın 24 km. güneyinde yer almaktadır.

Van Gölü Havzasının M.Ö I. Binyıl dışındaki dönemleri ile ilgili fazla bir bilgi yoktur. 1939 yılında yapılan ve yörenin son höyük kazısı olan Tilkitepe kazıları havzanın Kalkolitik Çağ'ı ile ilgili bazı önemli bilgiler vermiş olmasına karşın bazı önemli sorunları aydınlatmakta yetersiz kaldığı düşünülmektedir (Çilingiroğlu, 1986, s. 151).

Van Gölü Havzasındaki höyüklerden kazılar yardımı ile elde edilen III. ve II. Binyıla ait arkeolojik malzemenin olmayışı bu çağlarla sağlıklı sonuçlara varılmasını engellemiştir. Bölgede yapılan Urartu kazıları ise tümüyle Urartu döneminde inşa edilen kalelerde gerçekleştirilmiştir. Bu nedenle Erken Urartu Tarihi ve Urartu Kültürü'nün kökeni ile ilgili bir çok sorun aydınlatılamamıştır. Kafkasötesi, Batı İran ve Doğu Anadolu'da M.Ö. Geç IV. Binyıldan itibaren geniş bir yayılım alanı gösteren Erken Transkafkasya Kültürünün Van Gölü Havzasına gelişi ve bu yöredeki gelişimi hakkındaki bilgiler yetersizdir (Çilingiroğlu, 1986, s. 151).

Van Dilkaya Höyük'ü kazısı bu noktada önem kazanmaktadır. Dilkaya Höyük ile ilgili çalışmalar ilk olarak yüzey araştırması şeklinde gerçekleşmiştir. Elde edilen araştırmalar neticesinde Van Gölü Havzasındaki boşluğu doldurmaya aday, Dilkaya Höyük ön plana çıkmıştır. Dilkaya Höyük'te bu özelliklerin yanı sıra höyüğün yükselen göl suları ve köylüler tarafından hızla tahrip edilmesi buranın kazılması konusunda ikinci önemli etkeni oluşturmuştur (Çilingiroğlu, 1986, s. 151).

Van Dilkaya Höyük ile ilgili olarak yapılan stratigrafi oluşturma çalışmaları sonuç vermiştir. Van Dilkaya Höyük tabakalanması oluşturulurken kesintisiz sürekli bir yerleşimden ziyade ara ara boşlukların var olduğu tespit edildikten sonra tabakalanma erkenden geçe doğru şu şekilde olmuştur (Çilingiroğlu, 1993, s. 487).

4.10.2. Kazı Tarihçesi

Kazı çalışması 1984 yılında Altan Çilingiroğlu tarafından başlatılmış olup kazılar toplamda 7 dönemlik bir süreyi kapsamıştır.

4.10.3. Stratigrafi

Tablo 11

Dilkaya Kronolojisi

TABAKA	DÖNEM	TARİH
I	Orta Çağ	M.S. 10- Modern Dönem
Ara	Ara	Ara
II	Orta Demir Çağ (Urartu Krallık Dönemi)	M.Ö. 800-600
III	Erken Demir Çağ (Urartu Beylikler Dönemi)	M.Ö. 1100-800
Ara	Ara	Ara
IV	Erken Tunç Çağı III (Erken Transkafkasya III)	M.Ö. 1900-1400/1300
V A V B	Geç Erken Tunç Çağı II Geç Erken Tunç Çağı II (Erken Transkafkasya II)	M.Ö. 2500-1900
Anatoprak	Anatoprak	Anatoprak

Kaynak: Çilingiroğlu, (1993)

4.10.4. Malzeme ve Savunma Sistemi

Dilkaya Höyük'te mimari buluntular arasında yuvarlak planlı evler ayrı bir önem arz etmektedir. Bu evlerin duvar yuvarlaklığı eşkenar yamuk biçimli kerpiçlerin kullanılması sayesinde sağlanmıştır. 2-2,5 m. lik bir çapa sahip olan bu evlerin içinde dikdörtgen şekilli ocaklar bulunmuştur. Yuvarlak planlı evler dışında dörtgen planlı evler III. yangın tabakası olarak adlandırılan yangın dolgusunun altından ele geçmiştir. Bu her iki ev grubu da dönemin Erken Tunç Çağı II' nin iki farklı evresine ait olmalıdır. Erken Transkafkasya Kültürü'nün tipik bir özelliği olan yuvarlak planlı evler erken evreyi ifade etmesi gerekirken geç evreyi de dörtgen planlı evler ifade ediyor olmalıydı. Dörtgen planlı evler de endi içinde en az iki evre oluşturuyor olmalıydı. Mimari kalıntılar ve üst üste inşa edilen ocaklar bu kanıyı destekliyor olmalıdır. Dörtgen yapılardaki yanık izleri bu evrenin bir yangın ile olasılıkla da höyükteki III. ana yangın ile sona erdiğini göstermektedir (Çilingiroğlu, 1988, s. 230).

Sonuç olarak yerleşme yerinin en erken mimari kalıntıları dikdörtgen, kare ve yuvarlak planlı mekanların kullanılması ile elde edilen evlerdir. Taş temel üzerine kerpiç ile inşa edilen evlerin içinde daha önce de belirtildiği üzere genellikle kare planlı sabit ocaklar vardır. Erken Tunç Çağı II Dönemi'nde (Erken Transkafkasya II), olasılıkla M.Ö. 2600 yıllarından sonra yapılan bu evler farklı dönemlerde onarım ve tadilat görmüş olmalıdır. Onarım ve tadilat izleri evler içinde rahatlıkla gözlenebilmektedir. Dikdörtgen ve yuvarlak planlı mekanların oluşturduğu evlerin girişleri güneydedir. Girişlerin önünde güneye doğru uzanan ve olasılıkla üstü açık bir avlu vardır. Avlu içinden ele geçen buluntular sırası ile çöp çukuru, tahıl deposu v.b şeklindedir. Bu veriler şunu gösteriyor ki avlu günlük hayatın yürütüldüğü ve depolama işleminin yapıldığı alanlardır (Çilingiroğlu, 1993, s. 471).

Van Dilkaya Höyük'ün kuzeyinde yer alan eğimli kesim içinde çalışmalar yürütülmüş ve bu çalışmalar esnasında doğu batı doğrultusunda uzanan kalın kerpiç duvarın detaylarını öğrenmek amacı ile çalışmalar bu alan üzerinde genişletilmiştir. Alan içinde yürütülen incelemeler esnasında Erken Transkafkasya Döneminden Orta Çağ'a kadar farklı kültürlerle ait karışık buluntular ortaya çıkmıştır. Fakat belli bir derinlik sağlandıktan sonra ağırlıklı olarak Erken Transkafkasya Dönemi seramikleri ele geçmeye başlamıştır. Bu düzeyin daha alt seviyesinden kalın kerpiç duvarın diğer bölümleri de açığa çıkmaya başlamıştır. Çoğunlukla sıkıştırılmış çamur ve kerpiç bloklarından inşa edildiği anlaşılan duvarın temelinde kullanılan taşlar düzgün

yerleştirilmemiştir. Buna karşın taş temel ve taş temelin sıkıştırılmış çamur (Mühre) ile birleştiği kısma dikine yerleştirilmiş plaka taşlar konulmuştur. Söz konusu duvar aşağı doğru belli bir eğim ile inmektedir. Belli bir noktadan sonra köşe yaparak güneye dönen duvar olasılıkla burada bir kapı aralığı oluşturmaktadır. Tabanda yer alan düzgün plaka taşlar, burada yer alabilecek olan bir giriş için uygun bir alt yapı oluşturmaktadır (Çilingiroğlu - Derin, 1992, s. 402-403).

Çamurun sıkıştırılması ile inşa edilen bu duvarın kerpiç blokları da üst bedeni oluşturmaktadır. Taş temelli bu güçlü duvar yapısı Erken Transkafkasya dönemine ait olmalıdır. Nitekim duvar üzerinde Erken Transkafkasya dönemi yapı kalıntıları bulunmaktadır. Höyükteki aynı dönem yapıları da duvarın konumuna uygun olarak yapılmışlardır. Dilkaya gibi orta büyüklükteki höyüklerde bu denli kalın duvarın kullanılması dönem içinde sık rastlanılmayan bir özelliktir. Van Dilkaya Höyük'te 3 m. yi geçen yüksekliği ile söz konusu olan bu sur dönemi itibariyle Dilkaya höyük'ünü önemli bir konuma yerleştirmektedir (Çilingiroğlu - Derin, 1992, s. 404) (**Ek 18. Şek. 18a**).

Ele geçen seramik buluntuları yardımı ile savunma duvarının höyükteki Erken Transkafkasya Kültürünün son dönemine kadar kullanıldığı anlaşılmaktadır. Ancak duvarın aynı kültürün hangi evresinde yapıldığı netlik kazanamamıştır. Duvarın hemen üzerinde Demir Çağ kültürü yer almaktadır. Bu savunma duvarı, Demir Çağ Döneminde de set duvarı niteliğinde tahrip edilmeden kullanım görmeye devam etmiştir (Çilingiroğlu - Derin, 1992, s. 404).

4.11.Ahlatlıbel

4.11.1. Konum ve Çevresel Özellikler

Ankara il merkezinin 14 km güneybatısında, Yalınca Köyü'nün güney, güneybatısında yer alan Taşpınar Köyü'nün arasında yer alır. Ankara'dan Taşpınar, Hacılar, Gavurkalesi, Haymana'ya giden yolun üzerindedir.

4.11.2. Kazı Tarihçesi

1933 yılında Ankara çevresindeki Frig tümülüslerini saptamaya yönelik bir araştırma esnasında tesadüfen bulunmuştur. Aynı yıl Atatürk'ün izni ile H.Z Koşay'ın başkanlığında kazılmıştır. Kazı açma yöntemi ile değil tüm alan açılarak yapılmıştır.

Türk arkeologları tarafından kazılan ilk tarihöncesi yerleşme yeri olan Ahlatlıbel Atatürk'ün ender ziyaret ettiği Türk kazılarında bir tanesidir.

4.11.3. Stratigrafi

Ahlatlıbel kültür dolgusu itibariyle yüksek bir tabakalanma üzerine oturmamıştır. Burada yapılan çalışmalar neticesinde kültür dolgusunun 4 m. yi geçmediği anlaşılmıştır. Höyük üzerinde kazı öncesinde yapılan ön çalışma sırasında belli belirsiz kimi taş temellerin görülebildiği ve bu taş temeli yapıların bir kısmının da taşlarının işlendiğine dair bilgiler verilmektedir. Ahlatlıbel'deki kültür dolgusunun sığ olması sayesinde çalışmalar az masraf ile beraber hızlı bir şekilde yapılmıştır, Prehistorik yerleşmelere kısa sürede varılırken başka bir prehistorik yerleşim olan Yozgat, Alishar Höyük'te Eski Tunç Çağları'na ulaşmak için 12 m. lik bir derinliğe inilmesi gerekmiştir (Koşay, 1934, s. 4-6).

4.11.4. Malzeme ve Savunma Sistemi

Ahlatlıbel'de bir kale yapısının olduğu tespit edilmiştir. Bu kale yapısı Ahlatlıbel'deki en yüksek yere inşa edilmeyip burun teşkil eden kayalıkların üstüne konumlandırılmayıp bunun yerine daha aşağılara yerleştirilmiş olması dikkat çekmektedir. Yapının bu şekilde yerleştirilmesinin ana nedeni doğu taraftan esen şiddetli rüzgardan korunmak ve su kaynağına yakın olma isteği ile alakalı olmalıdır.

Ahlatlıbel prehistorik yerleşmesi sağlamlaştırılmış bir kale ile bu kalenin doğu tarafında sepet kulbu şeklinde bir çıkıntı yapan duvardan ibarettir. Doğuda yer alan ve sepet kulbuna benzetilen duvar yapısı zayıf bir sur yapısı olarak yorumlanmıştır (Koşay, 1934, s. 6).

Ahlatlıbel kazısı yoğun olarak kale üzerinde gerçekleştirilmiştir. Özellikle kuzey ve doğu alanları içinde teraslı duvarlar, iç tarafı kalın duvarlı odalar ve bu odaların devamı niteliğindeki eklentiler de açığa çıkarılmıştır. Bunlar üzerinde yapılan çalışmalar sonucunda da duvar yapılarının ağırlıklı olarak işlenmemiş iri taşlardan meydana geldiği ve kimi yerlerde iki, kimi yerlerde de üç sıra taş olarak örüldükleri tespit edilmiştir. Bu örgü sistemi sonucunda kasa tarzı alanlar oluşturulmuş ve bu alanların içi her türlü döküntü ile doldurulmuştur. Bu taş temel tekniğinin üst bedeni olarak kerpicin kullanılmış olabileceği ve bu kerpiç üst bedeninin de yaklaşık olarak üç, dört m. yüksekliğe kadar ulaşması gerektiği düşünülmüştür. Kasaların hepsi moloz ile

doldurulmamıştır. Bunların bazıları da ikametgah ve ya depo alanı olarak kullanıldığına dair veriler ele geçmiştir. Buradan yola çıkarak Ahlatlıbel Kalesi'nin sur yapısı kasa tekniğine göre oluşturulup sur bu bakımdan şevsiz bir karakter arz etmektedir (Koşay, 1934, s. 6; ayrıca bkz: Özgüç, T. 1947b, s. 644) **(Ek 18. Şek. 18b)**.

Erken Tunç Çağı içine tarihlenen Ahlatlıbel Kalesi oval bir plana sahiptir. Kalenin avlusu merkezde yer almaktadır. Avlu yamuk ve düzensiz olup onun etrafına dizilmiş çok sayıda küçük mekan yer almaktadır. Avlu bu mekanların ortak kullanımına açık olmalıdır. Avluyu saran kalenin doğu, batı ve kuzey yönlerinin kasa biçiminde yapıldığı bilinmektedir, Olgun örneklerine Hitit Çağı'nda rastlayacağımız bu sur tipi, birincisi dışta ikincisi içte kalan iki paralel duvarın ince duvarlar ile bölünmesi sayesinde küçük kasalar meydana getirilmektedir. Yerleşmenin güney kısmı bunun içine girmeyen zayıf bir sur olarak işlenmiştir. H. Z. Koşay yaptığı çalışmalar neticesinde kalenin köşeye denk gelen burç kısımlarının daha kuvvetli yapıldığını iddia etmektedir (Ayrıntılı bilgi için Bkz. Koşay, 1934, s. 6); fakat Tahsin Özgüç söz konusu durum ile alakalı olarak elde yeterince bilgi olmadığını bu vesile ile kule ve biçimleri konusunda yorum yapılamayacağını söylemektedir. Böylesi bir çıkarımın oluşmasına neden olan ana unsur yüzeye yakın olan iri temel taşlarının zamanla taşınmış olabileceğidir. Bu bağlamda hafiri tarafından varlığı kabul edilmiş olan kule yapısı hakkında bir kesinlik belirtilmek daha sağlıklı olacaktır. Nitekim Ahlatlıbel kalesinin veya daha geniş anlamı ile İç Anadolu'nun ETÇ II kuleleri hakkında köklü bir bilgi edinilemediğini de vurgulamak gerekir (Ayrıntılı bilgi için Bkz. Özgüç, T. 1945a, s. 47-48).

Ahlatlıbel Kalesi içinde yer alan bir kasa içinde ortaya çıkarılan üst üste 3 ayrı taban yapısı üç yerleşme katının varlığına dair ipuçları sunmaktadır. Buna göre Ahlatlıbel kalesinin düz yerleşme yeri kurulurken yapıldığı ve bu yerleşimin terk edildiği zamana kadar kullanıldığı konusunda güçlü izler vardır. Bu bakımdan Ahlatlıbel kalesi Alişar'daki ETÇ II suru ile çağdaştır. Ayrıca Ahlatlıbel kalesi Bakır ETÇ II boyunca genişleyip küçülmemiştir. Yapı malzemesi ve tekniği Alişar'dakinden hatta bütün İç Anadolu yapılarından ayrı değildir. İri ve işlenmemiş temel taşları çamur harç ile tutturulmuş ve üstüne kalıntıları ele geçmeyen kerpiç duvarlar yükseltilmiştir. Tahsin Özgüç'e göre Ahlatlıbel Kalesi'ni ön plana çıkaran bir diğer önemli özellik ise kasa tipine giren Hitit savunma sistemlerinin prototipini oluşturması ve bu prototipin Anadolu'da uzun süre olgunlaşarak kullanıldığını göstermesidir. Esasen Ahlatlıbel Kalesi, Alişar'daki Eski Hitit Çağı suru ve Boğazköy'deki Hitit Devleti'nin

İmparatorluk Çağı'nın Büyükkale'si, Orta Anadolu'da uzun müddet devam eden yapı geleneğinin kesintisiz akışına tanıklık etmektedir. Ahlatlıbel'in iç yapıları kale sistemine bağlıdır. Düz yerleşme yerinin topluluğu ve içteki temel taşlarının iriliği her evin tahkim edildiğini göstermektedir (Özgüç, T. 1945b, s. 48).

Ahlatlıbel kale kapısı güneybatıda yer alıyor olmalıydı. Bu kale kapısı boyut olarak küçük olmakla beraber giriş yeri iki çıkıntı ile daraltılarak giriş yolunun uzatılmış olması kalenin üst yapısında esaslı ve stratejik bir faydayı sağlayacak bir eklentinin bulunamadığına işaret etmektedir (Özgüç, T. 1945b, s. 48).

Taş temeller yan yana ve üst üste dizmek sureti ile harç yerine çamur kullanılarak oluşturulmuşlardır. Yapıların büyüklük ve sağlamlığı içinde bulunan zengin eserler burada herhangi bir arazi sahibi veya çobanın değil, belki birçok insanı çalıştırabilen yüksek tabakaya mensup bir kişinin ve ailesinin yaşadığı mekanlar olmalıdır. Çanak çömlek ve diğer veriler ışığında kale yapısının bulunduğu tabaka Alişar I evresi ile çağdaş olmalıdır (Koşay, 1934, s. 8).

Ahlatlıbel Kalesi ansızın gelen bir istila sonucun ya da var olan kaynakların tükenmiş olması sebebi ile yerleşim yerini terk etmişlerdir. Bu arada geçen dört-beş bin sene boyunca burası yerleşim yüzü görmemiştir. Daha önceki dönemler içinde de Ahlatlıbel'de yangın ve yıkıntı izlerini rastlandığı bilinmektedir. Buradan yola çıkılırsa Ahlatlıbel yerleşmesi yüksek ihtimalle bir istila hareketi sonucu yıkılmıştır (Koşay, 1934, s. 8).

4.12. Kanlıgeçit

4.12.1. Konum ve Çevresel Özellikler

Kanlıgeçit Kırklareli İl merkezinin yaklaşık 500 m. güneyinde, şehir merkezinden güneye Asılbeyli Köyü'ne giden yolun yaklaşık 250 m. doğusunda, Haydar Dere'nin iki yakasında yer almaktadır.

4.12.2. Kazı Tarihçesi

Kanlıgeçit yerleşmesi Mehmet Özdoğan tarafından 1981 yılında saptanmıştır. Bunu takip eden süreç içindeki kazı çalışmaları, Trakya-Marmara Bölgesi Araştırma Projesi kapsamı içinde 1994 yılı içinde M. Özdoğan ve Alman Arkeoloji Enstitüsü adına H. Parzinger başkanlığında kurulan bir ekip ile başlanmıştır.

4.12.3. Stratigrafi

M. Özdoğan tarafından yapılan yüzey araştırmaları prehistorik döneme ait izlerin Kanlıgeçit mevkinde geniş bir alana yayılmış olduğu tespit edilmiş çalışmanın sistematikleştirilip kolaylaştırılabilmesi amacı ile buluntu izleri Haydar Dere'nin güneyindekiler, batı ve doğu, kuzeyindeki ise kuzey yerleşmesi olarak tanımlanmıştır. 1994 yılında batı yerleşmesinde kazı ve sondaj çalışmaları yürütülmüş bunun sonucunda da Son Kalkolitik ve Erken Tunç Çağı'na kadar devam eden dört evreli bir yerleşim yerinin var olduğu anlaşılmıştır; fakat bu alan içindeki çalışmaları, bu noktadan daha öteye taşıma imkanı olmamıştır. Bunun başlıca sebebi ise yöre halkı tarafından tarımsal kullanıma açmak amacı ile tepenin tesviye edilmiş olmasıdır. Bu uygulama neredeyse arkeolojik dokunun tamamını tahrip etmişken çok küçük alanlar bu tahribatın dışında kalabilmiştir. Yaşanan bu olumsuzluk üzerine Kanlıgeçit Batı Mevkii'de çalışmanın çok da gerekli olmadığına bunun yerine kazı çalışmalarının höyükleşmenin daha iyi korunmuş olduğu kuzey kesime kaydırıldığı söylenmektedir (Özdoğan, M.- Parzinger, vd. 1997a, s. 55).

Kanlıgeçit yerleşmesi bulunduğu konum itibariyle farklı bir önem kazanmaktadır. Aşağı Pınar yerleşmesinin 300 m. kadar batısında, Haydardere'nin her iki kıyısı boyunca tarihöncesi dönemlere ait birçok yerleşme yeri bulunmaktadır. Neolitik ile Erken Tunç Çağı'ı arasında yerleşimin sürekli olarak dere boyunca batıya doğru kayarak yer değiştirdiği, gözlenmiştir. İşte tam da bu nokta da Kanlıgeçit yerleşmesi önem taşımaktadır. Nitekim Aşağı Pınar yerleşmesinde görülemeyen Geç Kalkolitik ve Erken Tunç Çağı tabakalarının Kanlıgeçit'te var oldukları anlaşılmaktadır (Özdoğan M - Parzinger, vd. 1997, s. 61).

Kanlıgeçit kuzey mevkii de yapılan çalışmalar sonucunda Kırklareli tarih öncesi yerleşiminin Erken Tunç Çağı'nda daha da batıya kaydığını göstermiştir. Bu alan içinde bir akropolün var olduğu anlaşılmıştır. Akropol olarak tanınan bu kesimin esasında Erken Tunç Çağı'na ait bir höyük olduğu ve olasılıkla M.Ö. III. Binyılın başından itibaren sürekli olarak yerleşildiği anlaşılmıştır. Erken Tunç Çağı III Dönemi'nde höyüğün üst kısmının tesviye edilerek düzeltildiği ve buranın batı kesimine, tümü ile Anadolu özellikleri gösteren megaron türündeki büyük yapıların yerleştirildiği anlaşılmaktadır (Özdoğan, M.- Parzinger, – vd. 1998, s. 130).

4.12.4. Malzeme ve Savunma Sistemi

Kanlıgeçit'te ilk yıllar içinde yapılan çalışmalar sonucunda ikisi tüm biri de yarım olmak üzere üç megaron gün ışığına çıkarılmıştır. Birbirine, aralarında 1,5 m. lik bir koridor bırakacak şekilde paralel olarak yerleştirilen megaronların duvarları 1 m. kadar genişlikte olup taş temel üzerine oturmaktadırlar. Taş temel üstünde de megaronların kerpiç ve ahşaptan örülü olduğu anlaşılmaktadır. Kuzey ve güney megaronunun iç odalarının ortasında çukur tabanlı ve yapıların tüm enini kaplayan büyük bir ateş yeri vardır. Güney Megaron ateş yerinin içinde birbirinden bağımsız küçük ocak ya da sunaklar bulunmuştur. Her iki megaronun da içinde hiçbir buluntuya rastlanmamış olması ve oda içini hemen hemen tümü ile kaplayan ateş yerinin varlığı bu yapıların dinsel ya da törensel işlevi olduğunu düşündürmektedir. Megaronların, en az iki olasılıkla üç yenileme evresi olduğu anlaşılmaktadır. Söz konusu bu megaronlardan en yenisinin Erken Tunç, Orta Tunç Çağı geçiş sürecine eskisinin ise Erken Tunç Çağı III dönemine ait olduğu sanılmaktadır (Özdoğan M. - Parzinger, vd. 1998, s. 131).

Megaron yapılarının bulunduğu bölüm içinde başka tür yapıların var olup olmadığına dair çalışmalarda bulunulmuş olsa da var olanların dışında başka mimari unsurlara ulaşılammıştır. Bunun yerine alanın boş olduğu ve bu alanın açık avlu tabanı olduğu izlenimi veren bir yüzey açığa çıkarılmıştır. Açık alanın orta kısmında görülen en belirgin kalıntılar, İşlevleri anlaşılmayan yaklaşık 1 m. uzunluk ve 30 cm. eninde, söbe biçimli kil ile sıvalı yerlerdir. Bu alan çevresinde ele geçen buluntular çekiç kazmalar olup bunun dışında başka bir buluntuya rastlanmamıştır (Özdoğan, M.- Parzinger, vd. 1999, s. 146).

Kanlıgeçit akropol yerleşmesi dışında aşağı şehir ile ilgili araştırmalar da yapılmıştır. Bu konu kapsamında akropolün batı ve güneyinde çeşitli araştırmalar yapılmış ve sonuç olarak yerleşmenin bu alanlarda yoğun olduğu, dolayısıyla da bu bulgudan hareketle akropolü çevreleyen geniş bir aşağı şehir varlığı netliğe kavuşmuştur (Özdoğan, M.- Parzinger, vd. 1998, s. 132).

Yukarıda bahsedilen bütün bu sonuçlar Kanlıgeçit Akropol alanından ele geçmiştir. Bu alanın sadece bu nitelikler üzerine kurulu olmayıp ayrıca megaron yapılarını çevreleyen bir sur duvarının da varlığı tespit edilmiştir. Sur eğimli duvarlardan meydana gelmekte olup çokgen biçimlidir. Ayrıca söz konusu bu sur yapısında üstte büyük ve yassı taşlardan bir dizin var olduğu bunun altında yamacı kaplayan bir *glasi* (kaplama) olduğunu göstermektedir. Sur yapısı yaklaşık olarak 22 m.

de bir 15 derecelik açı yaparak dönmekte ve 65 m. çapındaki bir alanı çevrelemektedir (**ŞEK. 38**). Surun kendi içinde en az üç kez yenileme evresi barındırdığı tespit edilmiştir (Özdoğan M. - Parzinger, vd. age, s. 131). Sur yapısının kalınlığı 60 cm civarında olup taş işçiliğinin kaliteli bir nitelik taşıdığı gözlenmiştir. Bu temel taşlarının üstünde ise olasılıkla yatay ahşap hatıllar ile beraber kerpiç bedenin olduğu düşünülmektedir (Özdoğan, M.- Parzinger, vd. 1997a, s. 62).

Kanlıgeçit'ten elde edilen sonuçlar bölge için dikkat çekicidir. Bunun başlıca sebebi ise Kanlıgeçit'in bölge kültüründen farklı bir tablo çiziyor olmasıdır. Bilindiği gibi Trakya ve Balkanlar'ın Erken Tunç Çağı, Anadolu'ya göre çok farklıdır. Her şeyden önce Erken Balkanlarda Tunç Çağı'nda kentleşme ve devlet oluşumu izlenmez. Bölgede daha çok göçebe çobanlığa dayalı bir yaşam vardır. Bu nedenle çok seyrek olan pazar alanları dışında bir yerleşim yeri neredeyse yok denecek kadar azdır. Zaten az sayıda olan yerleşmeler de sur ile değil *palisadlı* (kazıklı çit) hendekler ile korunmaktadır. Bu bakımdan Kanlıgeçit'teki Anadolu türü bir yerleşim tartışma konusu olarak karşımıza çıkmaktadır. Erken Tunç Çağı'nda yerleşmenin batıya Kanlıgeçit mevkiine kaydığı, ilk başlarda Trakya'nın diğer bölgelerinde olduğu gibi yerel özellikleri ağır basan küçük bir yerleşim olduğu anlaşılmaktadır. Erken Tunç Çağı III sonlarına doğru burada önemli bir değişimin olduğu, kökeni İç Batı Anadolu olan bir grubun geldiği ve bunların yerleşmeyi tümü ile yeniden düzenlediği anlaşılmaktadır. Kanlıgeçit akropolünü çevreleyen büyük sur ve megaron yapım tekniklerinin planlarının da yerel olmaktan çok Anadolu özellikleri taşıdığı izlenmektedir. Nitekim Kanlıgeçit akropolünün plan olarak Troia II ile tam olarak benzeşmektedir. Tüm bu sonuçlar ışığında Kanlıgeçit'in bir koloni yerleşmesi olduğu düşünülmektedir. Güneydoğu Avrupa'da bu tür bir koloni yerleşmesinin tek bilinen örneği olarak Kanlıgeçit kültür tarihi açısından büyük bir önem taşımaktadır (Özdoğan, M.- Parzinger, vd. 1997b, s. 9-10).

4.13. Pulur (Sakyol)

4.13.1. Konum ve Çevresel Özellikler

Pulur Höyük, Tunceli İline bağlı olan Çemişgezek İlçesi'nde yer almaktadır. Elazığ'dan 45 km. Çemişgezek'ten ise 20 km uzaklıktadır. Pulur Ovası'nda bulunan höyüğün kuzeyinde Dersim, güneyinde Malatya ve batısında Arapkir Dağları yer

almaktadır. Höyüğün yakınlarında yer alan Murat ve Batı Fırat Nehirleri yerleşmede önemli roller üstlenmiştir (Koşay, 1970, s. 139).

Pulur Höyük'ün yükseltisi 16 m. civarındadır. Doğal bir yükselti üzerine kurulması sonucunda çalışmalar taban suyunun olumsuz etkilerine maruz kalmadan rahat bir şekilde sürdürülebilmektedir.

4.13.2. Kazı Tarihçesi

Keban Barajı Projesi kapsamında su altında kalacak olan Pulur Höyük ile ilgili ilk kazı çalışmaları 1968-1970 yılları arasında Hamit Zübeyr Koşay başkanlığında bir ekip tarafından yapılmıştır (Koşay, 1970, s. 140).

Hitit metinlerinde *Isuwa Bölge'si* olarak adlandırılan yerde bulunduğu düşünülen Pulur'un bugünkü adı Sakyol'dur. Anadolu'nun doğusunda daha birçok Pulur mevki bulunduğundan dolayı, karışıklığı önlemek amacıyla höyük Pulur-Sakyol olarak adlandırılmıştır (Koşay, 1971, s. 99).

4.13.3. Stratigrafi

Pulur Höyük kazıları sonucunda XIII yapı katı ortaya çıkmıştır. I-XI. yapı katları Erken Tunç Dönemine tarihlendirilmektedir. Bu katlar arasında yoğun olarak siyah perdahlı çanak çömlek grubu ele geçmiştir. Bu grubun Kafkasya sınırından Filistin'e (Hirbet-Kerak), Batı İran'dan Kızıl Irmak'a kadar yayılım gösterdiği ve özellikle Doğu Anadolu'nun Erken Tunç Çağının en önemli niteliklerinden biri olduğu bilinmektedir. Bütün bu veriler I. ve XI. yapı katları ile beraber onların arasında yer alan tabakaları da Erken Tunç Çağına tarihlendirmektedir (Koşay, 1976, s. 35).

I-XI. yapı katları Erken Tunç Çağına aitken bunlardan sonra gelen XII ve XIII. yapı katları ise Geç Kalkolitik veya son Geç Neolitik Çağlarına ait olmalıdır. Bu yapı katlarında yapılan çalışmalar sırasında XI. yapı katından sonra seramik niteliğinde önemli bir değişimin yaşandığı gözlenmiştir. Bu katlarda bulunmuş olan çanak çömleğin çok basit olduğu, koyu kırmızı ya da kül renginde tek renkli çanak çömlekler olduğu gibi beyaz zemin üzerine geniş kırmızı bantlı seramiklerin de olduğu tespit edilirken, bu katlarda siyah perdahlı çanak çömleklere rastlanmamaktadır. Dolayısıyla bu yapı katlarının Erken Tunç Çağı öncesinde yer alan dönemlere ait olması gerekmektedir (Koşay, 1976, s. 22).

4.13.4. Malzeme ve Savunma Sistemi

Pulur'da evler tepenin yuvarlaklığına bağlı olarak iç ve dış sıra şeklinde sıralanmakta olup yan duvarlar ortaktır. Bu nedenle odalar yamuk bir şekil çizmektedir. Höyüğün ortasındaki avlu bütün evler için ortaktır. Odaların bu şekilde bir dizin oluşturması yerleşmeye sanki bir kale görünümü kazandırmaktadır. Odaların iç kısımlarında ve ya dışarıda uygun yerlerde ekin kutuları tespit edilmiştir (Koşay, 1971, s. 100).

Pulur yerleşmesinde yapı malzemesi olarak sel taşları, kerpiç ve kalıp ile yapılan çamur dolgu kullanılmıştır. Duvarlar tek sıra taş temel üzerine kerpiç veya çamur harcı ile taş dolgu olarak yapılmıştır (Koşay, 1971, s. 100). Ahşap malzeme düz damların inşasında ve kapı sövelerinde kullanılmıştır. Damların ana kirişlerini odanın ortasında dikilen orta direkler tutmaktadır. Bu orta direklerin temel çukurları her katta görülmüş olup, kullanılan ahşabın çam ve ardıç olarak tespit edilmiştir. Yapılarda kullanılan ana kerpiç boyutu yaklaşık olarak 48×34×8 cm. civarında olup, ayrıca bunun yarı ölçülerine sahip olan yavru kerpiçler de kullanım alanı bulmuştur (Koşay, 1976, s. 2).

Döşemede bastırılmış killi toprak kullanıldığı ve sık sık onarıldığı için tabanlar katmerleşmiştir. Aynı katmerleşmeye killi topraktan yapılan ocaklarda da rastlanır. Ayrıca ocaklar kuvvetli ateşe maruz kaldıkları için adeta tuğla haline gelmişlerdir.

Odaların ortak bir orta avluya açıldığı düşünülmektedir. Odaların birçoğunda ortak unsurları içinde barındırmaktadır. Her odada 20-30 cm yükseklikte sedirlere, sekilere rastlanmıştır. Bunlar oturma, yatma gibi eylemlere hizmet etmektedir. Bazı odalarda ayaklıklar söz konusudur. Bunlara kapı eşiği de denmekte ve yapılmalarındaki ana amaç odanın temiz tutulması dışarıda yer alan kirin içeriye sokulmasının engellenmesine dönük olmalıdır. Fırın, at nalı ocaklar, ekin kuyuları, dibek v.b araçlar evlerin ortaklaştığı alanlardan bir tanesidir (Koşay, 1976, s. 2-3).

Evlerin ortaklaştığı bu alanlar dışında mekanların birbirine bitişik olarak inşa edilmesi dikkatleri çeken önemli bir husustur. Birbirine bitişik olan bu mekanlar genel olarak yaşanılabilen herhangi bir dış saldırıya karşı direnç kuvveti oluşturmak amacıyla dönük olmalıdır (Koşay, 1976, s. 2-3). Bu özellikteki mekanların özellikle IX, X ve XI. yapı katlarında daha da belirgin olarak ortaya çıktığı görülmektedir.

4.13.1.1.IX. Yapı Katı:

Çok şiddetli bir yangın görmüştür. Pulur Sakyol höyüğünde geniş bir yerleşme şekli olarak görülen bu kat 14 odadan ibarettir. Bu yapı katı tepe eğimine uygun olarak yapılmıştır. Odalar, düzensiz dikdörtgen, kare veya trapezlerden ibarettir. Bu şekilde biri dışta biri içte bir sırası da orta da yer alan odalardan oluşan bir yapı topluluğu ortaya çıkmıştır. Birkaç sıra taş temel üzerine oturan kerpiç duvarlarının kalınlığı 30-50 cm arasında değişmektedir. Duvar yüzleri ve döşemler muntazam sıvalıdır (Koşay, 1976, s. 11). **(Ek 19. Şek. 19b)**

4.13.1.2. X. Yapı Katı:

Çok şiddetli yangın görmüştür. IX. yapı katının duvarları bu katın üzerine oturmuştur. X. Yapı katı da kısmen XI. yapı katının duvarları üzerine oturur. Bu sebeple bu alan üzerinde yapılan çalışmalar sırasında yapı katı evrelerini ayırmada oldukça sıkıntı çekilmiştir. X. yapı katı tepenin yapısına uygun olarak, ortadaki bir avlu etrafında evler kavis çizecek şekilde yapılmışlardır **(Ek 20. Şek. 20a)**. Dışa kapalı odalardan içerideki odalara geçiş eşikler sayesinde yapılmaktadır. Tek sıra taştan oluşan temellerin üstüne, kerpiç veya çamur harçlı dere taşları ile duvar örülmekte olup duvar kalınlığı yaklaşık olarak 80-35 cm arasında değişmektedir. Duvarların yan yüzleri genellikle kalın bir şekilde sıvanmıştır (Koşay, 1976, s. 11-12).

4.13.1.3 XI. Yapı Katı:

Bu yapı katı içinde köklü bir değişiklik söz konusu olmayıp aynı gelenek sürdürülmüştür. XI. kat yerleşmesi daha çok höyüğün güney ve güneydoğu kesiminde yoğunudur. Kuzeybatı da toplu bir yerleşme, höyüğün ortasında ise önceki katlarda olduğu gibi ortak avlu tespit edilmiştir (Koşay, age, s. 18) **(Ek 20. Şek. 20b)**.

Sonuç olarak Pulur yerleşmesinde halkın güvenliğini sağlamak amacı ile evler dışa kapalı ve sıkı sıkıya birbirine sokulmuş durumdadır. Duvarlar tek sıra taş temel üzerine çamur harç ile taş veya kerpiç, nadiren dikili direkler duvar içinde kalmak üzere dolgu olarak yapılmışlardır (Koşay, 1976, s. 36).

Pulur Höyüğünde VII ve X. yapı katlarında rastlanan şiddetli yangınların, istila baskın veya kaza sonunda mı olduğunu kestirmek güçtür. Felaketi az çok zarar ile

atlanan insanların tekrar eski yerlerine dönerek, alışık oldukları yaşantı düzenini tekrardan sürdürdükleri bilinen bir gerçektir. Büyük tehlike ve yıkım anlarında yerleşim sakinleri çevredeki dağlara kaçıp sığınmış olmalıdır (Koşay, 1976, s. 36-37).

4.14. Keçiçayırı

4.14.1. Konum ve Çevresel Özellikler

Keçiçayırı, Eskişehir İli'nin Frigya Yaylası olarak bilinen güney kesiminde, Seyitgazi İlçesi sınırları içinde ve Seyitgazi'nin 18 km kadar kuzeyinde Bardakçı Köyü yakınlarında yer almaktadır. Keçiçayırı Mevkii olarak adlandırılan alan, fazla yüksek olmayan dağlar ile çevrilidir. Yerleşme alanı esas itibariyle, Cıdırada Tepesi'nin batı kesiminde ve ovanın kuzeydoğusundaki tarlalarda yoğunlaşmaktadır (Şahin, 2008, s. 25).

4.14.2. Kazı Tarihçesi

Yerleşme ilk defa 1977 yılında Eskişehir Müzesi Müdürlüğü tarafından ziyaret edilmiş, daha sonra Prof. Dr. Turan Efe başkanlığında yüzey araştırmaları yapılmıştır. Bu araştırmaların sonrasında 2006 yılında Eskişehir Arkeoloji Müzesi Başkanlığında Turan Efe'nin bilimsel danışmanlığında kazılara başlanmıştır (Şahin, 2008, s. 25).

4.14.3. Stratigrafi

Keçiçayırı yerleşmesinde yapılan stratigrafi çalışmaları neticesinde Prehistorik dönem yerleşmelerinin yanı sıra Roma ve Erken Hıristiyanlık Dönemlerini de barındıran tabakalara ulaşılmıştır (Şahin, 2008, s. 25).

4.14.4. Malzeme ve Savunma Sistemi

Keçiçayırı'nın tepede yer alan yerleşmesi yer yer kiklopik taşlardan meydana gelen bir sur tarafından çevrelenmekteydi. Bu surun çevrelediği kale ETÇ II dönemine tarihlendirilmiştir. Tespit edilen bu sur duvarına içte yer alan mekanların arka kısımları bitişik olarak yapılmıştır. Bu özellik sebebi ile plan Anadolu Yerleşim Planı'na uygun bir özellik arz etmektedir (Şahin, 2008, s. 25).

Oval bir yerleşim planına sahip olduğu anlaşılan ETÇ II kale yerleşmesinde sur oldukça büyük ve yassı taşlardan oluşmaktadır. Kuzeydoğu-güneybatı yönünde gayet düzgün bir hat şeklinde devam eden ve en güneyde ise gayet muntazam bir şekilde batıya doğru kıvrılan sur bedeni yüzeye doğru yükselmektedir. Güney kesimde surun sadece dış taş sırası korunabilmiştir. Ancak burada hem sur, hem de surun içerisindeki yapılar tahrip olmuştur. Bu kesimde hem yerleşme dışındaki meyil azdır, hem de bu alanın gerisinde geniş bir teras yer almaktadır. Bu bağlamda yerleşmenin ana girişinin burada olabileceği düşünülmektedir (Şahin, 2008, s. 25).

Güneydoğu kesimde sur duvarı bedenine dayalı ve sur boyunca dizili olan mekanların dikdörtgen ve kare planlı arka odaları depo vazifesi görmüş olmalıydı (Sarı, 2009, s. 19) (**Ek. 68 Lev. XVb**).

Kalenin kuzeyinde yüzey toprağının hemen altında açığa çıkarılan sur bedeni çift taş sırasından oluşmaktaydı. Kuzey sıra geniş ve düz taşlardan, güney sıra ise daha küçük taşlardan inşa edilmiştir. Sur bu kısımda 1.10 m. genişliğindedir (Sarı, 2009, s. 19).

Keçiçayırı surları üzerinde yapılan çalışmalarda kaleye ait kapı ortaya çıkarılmıştır. Yerleşmenin içine doğru doğal olarak yükselen meyilli bir taban üzerine inşa edilen trapez şeklindeki kapı dışta 5 m. genişlikte olup bu genişlik 1.5 m'ye düşmektedir. Dışta kapının her iki köşesi de tahribata uğramıştır. Olası kulelerin bu köşelerde yer almış olabileceği tahmin edilmektedir. Giriş odasının doğu kesiminde, kuzey kanada ait duvara paralel olarak iç kesimde 50 cm genişliğinde bir koridor oluşturacak şekilde ikinci bir duvar inşa edilmiştir. Bu koridor'un büyük olasılıkla, kalenin iç kısmından giriş odasına doğru düşmanı püskürtmek amacı ile kullanıldığı düşünülmektedir (Sarı, 2010, s. 28).

4.15. Kinet Höyük

4.15.1. Konum ve Çevresel Özellikler

Kinet Höyük İskenderun'un 30 km kadar kuzeyinde yer almaktadır, höyüğün 700 m. kadar güneyinde etkileyici düz bir kıyı şeridi yer almaktaydı (Gates, H. M. 1994, s. 194).

Kinet Höyük Erzincan Ovası'nın stratejik bir noktada yer almaktadır. Güneyde yer alan volkanik kaya çıkıntılarının arasında yer alan Kinet'in alüvyal yelpazesi muhtemelen Ceyhan nehri tarafından oluşturulmuş olmalıydı. Bu alüvyonlu arazi sebebi

ile erken dönem yerleşimcileri son derece verimli tarım çalışmaları yapmış olmalıydılar (Gates, H. M. 1994, s. 193).

4.15.2. Kazı Tarihçesi

Dört Yol yakınlarında yer alan Kinet Höyük ile ilgili ilk çalışmalar 1991'e kadar uzanmaktadır. Bu tarihte Bilkent Üniversitesi kıyı bölgesi ile alakalı kısa süren çalışmalar yaptıktan sonra, 1992 yılında Hatay Arkeoloji Müzesi başkanlığında Marie-Henriette Gates bilimsel danışmanlığında kazılara başlanmış olup kazılar 2011 yılında sona erdirilmiştir (Gates, H. M. 1994, s. 193).

4.15.3. Stratigrafi

İlk Tunç Çağı başlarından Hellenistik Dönem'in sonuna kadar kent hemen hemen kesintisiz bir yerleşim görmüştür (Gates, C. – Gates, H. M. 2012, s. 306; ayrıca bkz. Girginer, Ö. 2008, s. 24). (Gates, C– Gates, H. M. 2012, s. 306, ayrıca bkz. Girginer, Ö. 2008: 24)

Tablo 12

Kinet Höyük Kronolojisi

TABAKA	AŞAMA	DÖNEM
I	1	Orta Çağ M.S. 10.-13. yy
II	3A-2	Hellenistik M.Ö. 330-50
III 1	7-3B	Geç Demir Çağı (M.Ö. 7.-4. yy)
III 2	11-8	Orta Demir Çağı (M.Ö. 9.-8. yy)
III 3	12	Erken Demir Çağı (M.Ö. 12.-10. yy)
IV 1	14-13	GTÇ II
V	—	OTÇ M.Ö (2000-1500)
VI	—	ETÇ M.Ö. 3. Bin

Kaynak: . Girginer, Ö. (2008)

İlk Tunç Çağı başlarından Hellenistik Dönem'in sonuna kadar kent hemen hemen kesintisiz bir yerleşim görmüştür.

4.15.4. Malzeme ve Savunma Sistemi

Kinet Höyük üzerinde yapılan çalışmalarda höyüğün bir çevirme duvarına sahip olduğu tespit edilmiştir. Bu çevirme duvarı kuzey-güney yönlü olarak uzanmaktadır. Duvar genişliği 4.3 m. olup duvar üzerinde tamir ya da yeniden inşa evresi denilebilecek iki evre tespit edilmiştir. Duvarın bazı kısımları erozyon ve çukurlar sebebi ile tahrip olmuştur (Gates, H. M. 2008, s. 283).

Kinet Höyüğün 94 OP. C açması içindeki çalışmalar sırasında 2 masif duvar açığa çıkarılmıştır. Bu duvar plaka şeklinde kerpiçler ile inşa edilmiş olup kimi zaman duvar taşlar ile de desteklenmiştir. Duvar plan itibarıyla kazemat düzenini andırmaktadır. Bu duvarlar höyüğün yamacında kuzey güney yönlü olarak uzanmaktadır. Çağdaşlarına oranla daha yüksek olması ve yerleşmeyi çevrelemesi sebebi ile bu duvar Erken Tunç Çağ yerleşimcilerinin çevirme duvarı olarak düşünülmüştü (Gates, H. M. 2008, s. 282) **(Ek 21. Şek. 21a)**.

Erken Tunç Çağı II'ye ait olduğu düşünülen çevirme duvarı dışında bir kule yapısı da açığa çıkarılan bir diğer mimari unsurdur. Bu kulenin tamir ile kuvvetlendirildiği anlaşılmaktadır. Kulenin kuzeyinde keşfedilen kapı aralığı kulenin başlangıçtaki formu anlamaya dair önemli bilgiler sunmaktadır. Kulenin ötesinde yer alan ve sur içerisinde oluşturulmuş olan bu kapı aralığının aynı zaman da kapı geçidi olma ihtimali üzerinde durulmaktadır. Kapı geçidinin tamir tekniği, karışık tuğlalar ve taş tekniği 94 C deki kazematları andırmaktadır (Gates, H. M. 2008, s. 283-284).

OP. M açmasında yürütülen çalışmalarda ise surun düzensiz destekler ile büyük kerpiç bloklarının kuvvetlendirilmiş olduğu anlaşılmıştır. Bu uygulamalar M açmasının 13. evresi içinde olmuştur (Gates, H. M. 2009, s. 353).

4.16. Küllüoba

4.16.1. Konum ve Çevresel Özellikler

Küllüoba Höyüğü Eskişehir ili, Seyitgazi ilçesi sınırları içinde yer almaktadır; Seyitgazi'nin 15 km kuzeydoğusunda, Yazıdere-Yenikent karayolunun 200 m. kadar

doğusunda ve Yenikent köyüne 1300 m. mesafededir. Höyük fazla belirgin olmayan üç koni içermektedir.

4.16.2. Kazı Tarihçesi

Küllüoba Höyük ile ilgili çalışmalar 1996 yılında Eskişehir Arkeoloji Müzesi başkanlığında ve Bilecik Üniversitesi'nden Turan Efe'nin bilimsel danışmanlığında yürütülmüştür. 1998 yılından itibaren ise Prof. Dr. Turan Efe başkanlığı kazılara devam edilmiştir.

4.16.3. Stratigrafi

Yüzeyden toplanan malzemeye göre burada en azından Geç Kalkolitik'ten Erken II. binyıla (2000-1800) kadar kesintisi yerleşildiği anlaşılmaktadır. Batı konisinde Erken İlk Tunç Çağ I malzemesi yoğun olarak bulunurken güney ve doğu konilerde esas olarak İlk Tunç Çağı II-III malzeme grupları saptanmıştır (Efe, 1998, s. 152).

4.16.4. Malzeme ve Savunma Sistemi

Küllüoba Höyük ile ilgili olarak erken dönemlere inebilmek amacı ile höyüğün batı konisinde çeşitli noktalarda çalışmalar yürütülmüştür. Bu çalışmalar sonucunda Geç Kalkolitik Çağ'a tarihlendirilen duvar yapıları ve silolar ele geçmiştir. Geç Kalkolitik Çağ'a ait olan taş temelli yapıların İlk Tunç Çağ geçiş evresi tarafından tahribe uğradığı görülmüştür. Çalışmaların ilerletilmesi ile beraber daha farklı sonuçlar ele geçmeye başlamıştır. Bunların en başında yerleşmeyi çevreleyen ve güneydoğu-kuzeybatı yönünde uzanan duvar yapısı dikkat çekmektedir. Bu duvar üstte 80 cm. kalınlığa sahiptir ve aşağı kodlarda duvar genişlemektedir. Söz konusu olan bu kerpiç duvar eşit aralıklar ile zikzaklar oluşturur. Zikzakların bulunduğu taraflara iç kısımdan ev duvarları bağlanmaktadır. Bir sonraki evrede bu sur duvarının dış yüzüne 3-3,5 m genişliğinde ham toprak yığılmıştır. Duvar bu şekilde en azından 4 m. kalınlığa ulaşmıştır (**Ek 21. Şek. 21b**). Bu noktadan hareketle söz konusu olan bu toprak yığını yüksek ihtimalle dıştan ikinci bir duvar ile çevrelenmiş olmalıdır. Dolayısıyla iki paralel duvar arasına bu ham toprak yığılmış olmalıdır (Efe, 2000, s. 120). Sonuç olarak söz

konusu olan sur duvarına dayanan trapez şeklindeki evlerin ön taraftan avluya açıldıkları arka taraftan ise sur ile bitişik oldukları anlaşılmıştır (Efe, 2001, s. 106-107).

Bu veriler Küllüoba'nın V-III evrelerine denk düşmektedir. Bu evreler Erken Tunç Çağı'na geçiş evreleri olarak kabul edilmiştir. Dört ara evre içeren ve en alttaki V. evreye ait olan sur duvarı ve özelliklerinden yukarıda bahsetmiştik. Sur yapısı dışında bu evre içerisinde ele geçen mimari kalıntılar ve evler ayrı bir önem ihtiva etmektedir. Ev tabanları ağırlıklı olarak steril kırmızı topraktan oluşturulmuştur. Evlerin yan duvarları surun zigzag yaptığı köşeler ile birleşmektedir. Söz konusu olan bu evler üç veya daha fazla odadan mevcut olmalıdır. Bazı yapılarda çatının desteklenmesi amacı ile mekan ortasına açılmış çukurlar keşfedilmiştir. Bu çukurların içine ahşap hatıllar yerleştirmek sureti ile çatı desteklenmiş olmalıdır. Odaların sur ile birleştiği noktada çeşitli yenileme evrelerinin varlığı dikkat çekicidir (Efe – Ay-Efe, 2001, s. 46).

Elde edilen sonuçlar itibariyle Küllüoba'nın V. evre yerleşmesinin planı *Manfred Korfmann* tarafından "*Anadolu Yerleşim Planı*" olarak adlandırılan ve en iyi Demircihöyük'ten bilinen plana genel hatları ile benzemektedir; ancak söz konusu bu V. evre yerleşmesi Demircihöyük Erken Tunç Çağı katları öncesine tarihlenmektedir. Dolayısıyla söz konusu planın Demircihöyük öncesi gelişimini vermesi açısından büyük önem taşımaktadır (Efe – Ay-Efe, 2001, s. 46).

Küllüoba Höyüğü'nün batı konisi haricinde doğu konisi kesiminde de çalışmalar yapılmıştır. Bu çalışmalar neticesinde doğu konisi üzerinde bir yukarı şehir ve aşağı şehir yerleşmelerinin varlığı saptanmıştır. Yukarı şehir üzerine yapılan araştırmalar sonucunda yukarı şehrin etrafında bir çevre duvarının var olduğuna dair çeşitli delillere ulaşılmıştır. Ayrıca bu çevre duvarına, ön yüzleri avluya bakan arka yüzü ise duvara bitişik olan bazı megaron yapılarının varlığı tespit edilen diğer bulgular arasında yer almaktadır (Efe, 2001, s. 109).

Doğu konisi üzerinde çalışmalar daha detaylı bir şekilde devam etmiştir. Daha önce bu alan içinde ortaya çıkarılmış olan sur duvarının takibi yapılmak istenmiştir. Yapılan çalışmalar sonucunda sur yapısı ile ilgili olabilecek olan büyük taş sıraları açığa çıkarılmıştır. Bu çalışma sonucunda sur duvarının yapısı hakkında daha aydınlatıcı bilgilere kavuşulmuştur. Buna göre doğu batı doğrultusunda uzanan sur duvarı, doğuda hafif kuzeybatı-güneydoğu yönündeki sur ileriki alanlar içinde gayet keskin bir köşe yaparak önce batıya sonra kuzeybatıya dönmektedir (Efe, 2005, s. 30) **(Ek 22. Şek. 22a)**.

Sur yapısının kapı girişlerini bulmak amacı ile yapılan çalışmada Doğu Kapısı olabileceği tahmin edilen bir yapıya ulaşılmıştır. Kapı üzerinde yapılan detaylı çalışmalar sonucunda kapı girişinin kuzeyden olduğu görülmektedir. Buraya hafif meyilli bir rampa ile ulaşılmaktadır. Kapıya 2,5 m. genişliğinde bir sundurmadan girilir. Batı tarafta, duvarın köşe yaptığı kısımda büyük bir direk deliği saptanmıştır. Duvarlar ile beraber sundurmanın zemini itinalı bir şekilde sıvanmıştır. Sundurmayı batıdan sınırlandıran duvar açma kesidi içine girmekte ve büyük olasılıkla buradan batıya dönmektedir (Efe, 2005, s. 31).

Doğu kapısı üzerinde güney ve kuzey kuleleri olarak isimlendirilen iki kule yapısına ulaşılmıştır. Kapıyı sınırlandıran güney ve kuzey duvarları, kulelerin birbirine bakan iç duvarları ile aynı hat üzerindedir. Dış kapıdan geçtikten sonra kuzey ve güneyden iki uzun duvar ile sınırlandırılmış kısımda önce büyük bir giriş avlusu yer alır. Bu avludan birer giriş ile kulelere ulaşılır. Nitekim kulelerin her iki tarafında da girişlere ulaşılmıştır (Efe, – Ay-Efe, 2001, s. 48). Bu giriş yapısı dışında batı tarafta da bir giriş yapısının var olduğu düşünülmektedir. Kapı yapısı üzerindeki iki giriş ile beraber avluya ulaşıldığı düşünülmektedir.

Yukarı Şehir’de yer alan sur yapısı ile ilgili çalışmalar ilerleyen yıllar itibariyle daha da genişletilmiştir. Yeni açmalar açılmış ve bu açmalar üzerinden sur yapısının genel niteliği anlaşılmaya çalışılmıştır. Bu çalışmalar sonucunda elde edilen ilk veriler sur yapısının üst kısmında küçük boyutlu taşların varlığıdır. Daha derinlere inildikçe sur yapısına ait daha kalın taşların var olması gerektiği düşünülmektedir. Söz konusu sur batı tarafta kule şeklindeki çıkıntı ile birleşir. Daha sonraki bir aşamada surun kuleye yakın kesiminde dıştan daha büyük taşlar ile bir rampa inşa edilmiştir. Bu taş rampa kuleye güneyden birleşen evin arka kısmına denk gelmektedir. Bu evin sur ile birleşen her iki köşesinin de taşları alınmıştır. Tahribat o kadar derindir ki kısmen erken evre surunun taşları da alınmıştır (Efe, 2007, s. 73).

Doğu konisi üzerinde önemle durulması gereken savunma sistemi dışında bir başka husus ise megaron kompleksidir. Her yapının kendi bağımsız duvarları vardır. Kompleksin ön tarafı yan kenarlardan karşılıklı olarak bir miktar daraltılmıştır ve ortadaki megaronun ön kısmı yapının cephesinden ileriye doğru çıkarılmış olup, sundurma bu kısımda yer almaktadır. Her yapı arka arkaya iki odalıdır. Bu iki oda birbirinden koridor şeklinde bir bölüm ile ayrılır ve bu koridorlar yan duvarlar üzerinde yer alan girişler ile birbirine bağlanır. Bu şekilde odalar birbirinden ayrıldığı gibi yapılar arası trafik de sağlanmış olur (Efe – Ay-Efe, 2001, s. 46).

Kompleksin yerleşmeye en hakim yere inşa edilmesi, cephesinin kalenin Doğu Kapısına bakması, büyük ve bağımsız oluşu arka odalarının altında depo yerlerinin bulunması, kerpiç duvarları içinde adak eşyası olarak minik kapların ele geçirilmesi kompleksin önemini vurgular. Simetriye büyük oranda uyulması ortada enlemesine boydan boya yer alan ve hem odalar, hem de yapılar arasındaki trafiği sağlayan bir koridorun bulunması, gayet belirgin dış konturların söz konusu olması yapının önceden tasarlanan bir plana göre inşa edildiğini düşündürmektedir (Efe, – Ay-Efe, 2001, s. 46).

Kalenin genel yerleşim planı büyük oranda açıklığa kavuşmuştur. Evler batıdaki Erken Tunç Çağına geçiş dönemi yerleşmesinde ve Demirci Höyük'te olduğu gibi yan yana dizilmiştir. Evlerin arka kısımları sura bitişik olarak inşa edilmiştir; ancak surun burada belli aralıklar ile yaptığı dik aç veya dik açığa yakın dönüşler arasında kıvrılmayarak düz bir hat oluşturması bu evlerin trapezden ziyade dikdörtgen planlı inşa edilmesine yol açmıştır. Sura bitişik evler haricinde, kalenin iç kısmında bağımsız olarak inşa edilmiş yapılar da bulunmaktadır. Bu yapılar birbirinden ve sura bitişik evlerden cadde veya sokaklar ile ayrılmaktadır (Efe, – Ay-Efe, 2001, s. 49-50).

4.17. Maltepe/Kelhıdık

4.17.1. Konum ve Çevresel Özellikler

Sivas il merkezinin 5 km doğusundaki Kelhıdık Köyü'nün yaklaşık olarak 500 m. batısındadır. Höyük kentin büyümesi ile birlikte kent etrafında konumlanan varoşların arasında kalmaktadır.

Maltepe Höyük Kızılırmak Nehri'nin suladığı geniş ve bereketli ovaya kurulmuştur. Höyüğün doğu ve kuzeyi geniş bir ovadır. Kuzeybatı ve batısındaki arazi ise kademeli olarak yükselmektedir. Höyük Sivas Ovası'nın Kelhıdık Ovası'ndan ayrılan yüksekliğin hemen yanına ve bu iki ovayı birbirine bağlayan geçide kurulmuştur. (Özgüç, T. 1947a, s. 642)

4.17.2. Kazı Tarihçesi

1927-1928 yıllarında H.H. von der Osten Kelhıdık Köyü karşısında olan bir höyükten Maltepe'den bahsetmektedir. 1947 yılına gelindiğinde Tahsin Özgüç başkanlığındaki bir kazı ekibi ile beraber höyük üzerinde 5 güne ile sınırlı olan bir kazı

çalışması yürütülmüştür. Araştırmanın bu zaman zarfı ile sınırlandırılması daha ayrıntılı sonuçlarında elde edilmesini engellemiştir.

Höyüğün tepesi defineciler tarafından tahrip edilmiştir. Bu alan üzerinde yapılan çalışmalarda 3 yapı katı saptanmıştır; ayrıca teras çalışmalarında 2 yapı katı keşfedilmiştir.

4.17.3. Stratigrafi

Sitadelde yapılan çalışmalarda Erken Tunç Çağı'nın son ve orta evresine tarihlenen mimari yapılar açığa çıkarılmıştır. Aşağı şehir bu dönemin sadece dönemin ilk safhası içinde kendine yerleşim alanı bulmuştur

4.17.4. Malzeme ve Savunma Sistemi

Höyük tepesinin güney kısmında yapılan araştırmalarda iri, işlenmemiş taşlar ile yapılmış kare biçimli bir yapıya ulaşılmıştır. İri ve yassı taşların arası ufak taşlar ile doldurulmuş olup yapının üst kısımları ele geçirilememiştir. Tahsin Özgüç, bu yapının bir kule yapısı olabileceğini iddia etmektedir. Kulenin 1.80-2 m. boyundaki iki temeli hala ayakta. Temelin iç ve dış yüzüne iri taşlar yerleştirilmiş olup orta alan ise ufak boyutlu taşlar ile doldurulmuştur. Kulenin bazı yerlerinde iki taş dizisi korunmuş olarak ele geçmekle beraber çoğ kez ele geçen taş sıraları tek dizilidir. Söz konusu temel yapılarının mermerleşmiş kalker blokları höyüğün yanındaki taş ocağından getirilmiştir. Ufak taşların arasındaki sarı renkli çamur harç kalıntıları halen görülebilmektedir (Özgüç, 1947a, s. 643).

Kule temelinin çok hırpalanmış olmasına rağmen geri kalan iri taşların durumu, bunun bir sur parçasına bağlanmış olması gerektiğini göstermektedir. Ele geçen kalıntılara göre kule yapısı kare biçimli olup surun önüne yapılmıştır. Kulenin sur bedeninden çıkıntısı 2 m. den fazla değildir. Bu kule tipi Batı Anadolu'da Troia I'den beri kullanılmaktadır (Özgüç, 1947a, s. 643).

Maltepe Höyük'te yer alan sur temeli kuleninkinden daha kalındır. Sur yapısının çevrelediği sivil mimari örnekleri ile beraber bazı yerlerde tahrip olduğu görülmüştür. Bu tahribi yaratan unsurlar arasında define çukurları yer almaktadır; ayrıca bunun dışında görülen yangın ve kömürleşmiş ağaç izleri bir dış kuvvet sebebi ile yıkımın yaşandığını göstermektedir. Bu yıkım tabaka I'de tespit edilmiş olup bundan sonra

günümüze kadar höyük üzerinde yerleşmenin olmadığı görülmüştür (Özgüç, 1947a, s. 643).

Şehir surunu aydınlığa kavuşturabilmek amacı ile çalışmalar genişletilmiştir. Bunun sonucunda da surun devamı takip edilebilmiştir. Sur buralarda da diğer alanda olduğu gibi zorla yıkıldığı ve bir daha tamir görmediği tespit edilmiştir. Sur duvarının örgü tarzı iri taşlar ve bu iri taşların arasına doldurulan ufak taşlar şeklindedir. Yan yana duran büyük boyutlu taşlar birbirine alıştırılmıştır. Kalker bloklu taşların bazıları düzensiz, yassı bazıları da yuvarlak formudur. Surun en önemli özelliği şevli oluşudur. Şevli surun bugünkü yüksekliği 2 m. dir (Özgüç, 1947a, s. 644).

Orta Anadolu’da askeri yapılara ilk olarak ETÇ II’de rastlanmıştır. Alişar’da hem sitadeli hem de aşağı şehri çevreleyen sur yapısının Maltepe’dekinden farkı Alişar surunun şevsiz oluşudur. Ankara’ da yer alan Ahlatlıbel suru da şevsizdir (Ayrıntılı bilgi için bkz: Koşay, 1934, s. 6-10). Bütün bunlar göz önüne alındığında Troia I ve II’de yer alan monümental surların şevli olmaları Maltepe örneği ile paralellik gösterir (Özgüç, 1947a, s. 644).

Sonuç itibariyle Sivas ilinde yer alan Maltepe höyük kazıları 5 gün gibi kısa bir sürede yapılmış olsa da önemli sonuçlar elde edilmiştir. Çalışmalar sonucunda tepe yerleşimleri dışında bir aşağı kent olgusunun da var olduğu anlaşılmıştır. Tepede yapılan çalışmalarda Hititler’den önceki ETÇ II kültürünün son ve orta evresine tarihlenen şevli bir şehir suru ile 2-3 odalı sivil mimari örnekleri açığa çıkarılmıştır. Aşağı şehir bu medeniyetin yalnız ilk safhalarında iskan edilmiş olup tepedeki şehir surunun kurulması ile yerleşim terk edilmiştir. M.Ö 2600-2000 yıllarına tarihlenen ve Anadolu’nun Erken Tunç Çağı’na denk düşen bu kültür Orta ve Batı Anadolu’daki çağdaşlarının eşi olmakla beraber kendi içinde kendine has özellikler de barındırmaktadır (Özgüç, T. 1947b, s. 161-163).

Maltepe Höyük I. yapı katından yer alan sur dışında Maltepe Höyük’te tepe noktasında II. ve III. yapı katları mevcuttur. Fakat II. ve III. yapı katlarında herhangi bir savunma sistemi tespit edilememiştir.

4.18. Gedikli Karahöyük

4.18.1. Konum ve Çevresel Özellikler

Gedikli Karahöyük, İslahiye’nin 20 km kadar kuzeyinde, geniş ve verimli Sakçagözü/Keferdiz Ovası’nın batı kenarında, aynı ismi taşıyan köyün yanında yer

almaktadır. Höyüğün tabanda uzun çapı 240 m. kısa çapı 190 m. uzunluğundadır. 24.5 m. lik kısmı bugünkü ova düzeyinin üzerinde 6.5 m. si ova düzeyinin altında olmak üzere 31 m. lik bir yüksekliğe sahiptir (Duru, 2000b, s. 154).

4.18.2. Kazı Tarihçesi

Gedikli Höyükten ilk kez Sakçagözü/Coba ve Songurus höyüklerinde kazı ve araştırmalar yapan John Garstang bahsetmiştir. 1958 ve 1963 yıllarına gelindiğinde U. Bahadır Alkım önderliğinde Gedikli Karahöyük yüzey araştırması yapılmıştır. Yüzey araştırmaları sonucunda Tilmen Höyük'te bulunan ve 24.-23. yüzyıla tarihlenen kırmızı portakal renginde perdahlı seramik mal gurubundan birçok örnek Gedikli'den toplanmıştır. Bu sebep ile keramiğin tarihlenmesini sağlama hem de yayılım alanını saptamak amacı ile 1964 yılında U.Bahadır Alkım önderliğinde bir bilimsel ekip ile Gedikli Karahöyük'te kazılara başlanmıştır (Alkım, 1967, s. 69).

4.18.3. Stratigrafi

Gedikli kazılarına höyüğün en yüksek yerinde açılan ve geç devirleri belirleyen bir deneme çukuru (B sondajı) ile höyük kenarından başlayarak ova düzeyine kadar inen basamaklı bir sondaj (B sondajı) ile başlanılmıştır. Altıncı basamakta ve henüz 7 m. derinlikte iken bol miktarda Eski Tunç Çağı kaplarının belirmesi üzerine bu tabakayı daha etraflı aydınlatmak amacı ile basamaklı açma genişletilmiştir. Genişleyen bu yeni alan A1 sondajı olarak kodlanmıştır. Bu kesimdeki kazılar ana toprağa inilinceye kadar devam etmiş ve bu sayede Gedikli Höyük'ün bütün kültür katları saptanmıştır (Alkım, 1979, s. 135).

Bütün açmalardaki çalışmalar sonunda Gedikli'de saptanan kültür katları şu şekilde özetlenmektedir: En üstte yer alan ve karışık bir durum ihtiva eden geç devirler yer almaktadır. (Türk-İslam, Bizans, Roma ve Hellenistik), bu katın altında genel anlamı ile M.Ö I. binyılı kültürleri yer almakta olup bu kat, Kat I olarak kabul edilmiştir. Kat I'ın altında M.Ö II. binyıl özelliklerini taşıyan buluntular ele geçmiştir. Bunlar Suriye boyalıları denilen tür ve Habur tipindeki kaplardır. Bu yerleşim yeri de Kat II olarak adlandırılmıştır. Daha aşağıda III. Kat yer almaktadır. Burada M.Ö III. binyıl özellikleri taşıyan buluntular yer almıştır. Bu yerleşim yeri XIV evreli olup (IIIa-IIIIn), bunlar içindeki IIIa-IIIIf en zengin yerleşim evresi olarak tespit edilmiştir. Son

olarak IV. evre (IVf-IVa) ile temsil edilen nokta ise 6 evreli olup Geç Kalkolitik Çağ'a denk gelmektedir (Alkım, 1979, s. 136).

4.18.4. Malzeme ve Savunma Sistemi

Gedikli III. kültür evresinin incelendiği A1 açması höyüğün ortalarında değil, merkezin biraz dışında olması nedeni ile yerleşmelere ait mimarlık kalıntıları göreceli olarak azdır. Hiçbir yapı katında planı belli bir yapı, kazı alanı içine düşmemiştir. Elde edilen bilgiler hemen hemen her katta yerleşmelerin en dış halkasındaki yapılara ait duvar parçaları ile, bazı katlarda yerleşmeyi çevrelediği sanılan savunma sisteminin güney-kuzey yönünde uzanan kalın duvarlarından ibaret kalmıştır (Duru, 2006, s. 13). Şimdi sırası ile III. yapı katın mimarisine ve savunma sistemlerine bir göz atmak gerekirse;

4.18.1.1. IIIk Yapı Katı

Üzerinde III j'nin kısmi yangın tabakası ve kalın yıkıntı molozu vardır. Gerek mimarlık gerekse de seramik endüstrisi bakımından ilginç bir evredir. Alanın batı kenarı boyunca kuzey güney doğrultusu boyunca 2.5 m. kalınlığında bir duvar ele geçmiştir. Duvar iri taşlar ile örülmüştür. Üst beden kerpiç olduğu ve kalınlık itibarıyla bir konut evinden ziyade duvar bir savunma sistemine yani bir sura işaret etmektedir (Alkım, U.B. 1968: 41) (**Ek 22. Şek. 22b**).

4.18.1.2. IIIh Yapı Katı

III i yapı katının üzerinde, bir savunma duvarına ait olabilecek 1.80 m. kalınlığında bir duvar bulunmaktadır. Güney kuzey doğrultusunda uzanmakta olan duvarın güney ucu açma kenarlarına 2 m. kale düzenli bir şekilde kesilmiştir. İki yüzü iri taşlar ile ortası moloz ile doldurulmuş olan bu duvar da var olan bu kesiklik diğer ucu açma dışında kalan bir kapı aralığına işaret ediyor olabilir (Alkım, U.B. 1968: 41) (**Ek 23. Şek. 23a**).

4.18.1.3. IIIId Yapı Katı

Bu katın mimarlık kalıntıları açmanın batı kenarındaki kuzey-güney yönünde uzanan duvardır (**Ek 23. Şek. 23b**). En alt sırası günümüze gelebilen 0.70 m kalınlığındaki bu duvara iki yerde 0.40 ve 0.50 m. lik çıkıntılar, dişler yapılmıştır. Ortadaki dişe batıdan gelen ince bir duvar dik açı ile birleşmektedir. Duvar sandık duvar tekniği ile yapılmışa benzer bir izlenim uyandırmaktadır, dolayısıyla bu verilerin ışığında bu evre içinde yer alan duvarında bir sur sistemi parçası olduğu düşünülmektedir (Duru, 2006, 12).

4.18.1.4. IIIb2 Yapı Katı

III b katının kültür dolgusu yaklaşık olarak 3.40 m. civarındadır. Bu evre en az iki evreli olarak tespit edilmiş olup kendi içinde III b₂ ve III b₁ olarak ayrılmıştır.

III b₂'nin mimari kalıntıları açmayı ortalarda enine kesen 2.40 m kalınlığında bir duvar ile bu duvara batıdan 1.90 m. ara ile paralel ilerleyen ikinci bir duvardır (**Ek 24. Şek. 24a**). İki duvar arasına 1.10 m. kalınlığında bir bölme duvarı yapılmış bu şekilde 1. 75×3 m. boyutunda bir oda ortaya çıkmıştır. Odanın girişi yoktur; ancak çakıl aşı döşeli taban buranın mekan olarak kullanıldığına işaret etmektedir. Kalın duvar boyunca iç tarafta bu türden küçük odaların olduğunu ve bunların yerleşmeyi korumak için yapılan bir savunma sistemini oluşturdukları, veya bir tür kazematlı duvar tekniğinin söz konusu olduğu düşünülebilir (Duru, 2006, 12).

4.18.1.5. IIIb1 Yapı Katı

Bu yapı katında bir önceki yerleşmenin kalın duvarının kullanımı devam etmiştir; ancak duvara iç taraftan bitişik olan odalar ya da kazematlar ortadan kalkmıştır. Farklı olarak bu evrede duvarın iç kısmına kapı aralıkları olan bazı odacıklar eklenmiştir (Duru, 2006, s. 12-13) (**Ek 24. Şek. 24b**).

4.18.1.6. IIIa Yapı Katı

III. kültür evresinin son yapılarına açmanın pek çok yerinde rastlanmıştır. Kalıntılar irili ufaklı olacak şekilde büyük ölçüde korunamamış bir düzende günümüze

kadar ulaşmıştır. Anlaşılabilir bir düzen vermeyen duvarların en önemlisi güneybatı köşede yer alan ve yaklaşık olarak 1.5 m. lik bir genişliğe sahip olan taş temeldir. Basamaklı A açmasında takibi mümkün olan bu duvar 2 m. kadar ilerledikten sonra düz olarak kesilmektedir. Kalıntıların bir büyük yapıya mı yoksa savunma duvarına mı ait olduğu tam olarak netleştirilememiştir. Pek çok yerde çakıl döşeme yer almakla beraber bu evrenin bir yıkıma uğradığı tespit edilmiştir (Duru, 2006, s. 13) **(Ek 25. Şek. 25a)**.

Erken Tunç Çağı'nın I-III basamaklarını içeren ve toplam 18 m. kalınlığındaki III. kültür evresinin mimari izleri oldukça çok olmakla birlikte kazı alanının yerleşmenin kenarında seçilmiş olması nedeniyle yapılar ve onların plan özellikleri pek iyi anlaşılabilir durumda değildir. XIV ayrı yapı katı (III n – III a) içeren bu kültür evresinde yerleşmeler çoğu kez kalın bir sur duvarı ile korunmuştur (Duru, 2000b, s. 154).

4.19. Tülintepe

4.19.1. Konum ve Çevresel Özellikler

Keban Baraj Gölü alanında su altında kalmadan önce Tülintepe Elazığ'ın 21 km doğusunda, Altınova'da, eski Elazığ-Bingöl yolunun su kaynakları ve artezyen kuyusunun kuzeyindeki düzlükte yer almıştır.

4.19.2. Kazı Tarihçesi

Höyüğün hemen kuzeyinden tren yolu, güneyinden karayolunun geçişinden dolayı geçişinden dolayı höyüğe kolayca ulaşılabilmesi Doğu Anadolu Bölgesi'nde yüzey araştırması yapan pek çok bilim adamının dikkatini çekmiştir. Kökten, Meriggi, Burney, Whallon, Katman gibi araştırmacılar tepede yüzey araştırması yapmışlardır. Tepe noktasında üst tabakaların tahrip sonucu yok edilmiş olması alt tabakaların çok geniş bir alanda açılma şansını da beraberinde getirmiştir. 1971 yılında Ufuk Esin ve Güven Arsebük başkanlığında başlayan kazı daha çok Kalkolitik Çağ tabakaları ile Erken Tunç Çağ tabakaları üzerine yoğunlaşmıştır. 1974 yılında yükselen göl suları sebebi ile kazı sonlandırılmıştır (Harmankaya - Erdoğan, 2002, s. Tülintepe)

4.19.3. Stratigrafi

Tepecik Höyük kazısına ele geçen buluntulara göre Tülintepe’de Kalkolitik, Erken, Orta ve Geç Tunç Çağları M.Ö I. bin M.S I. bin ve Osmanlı devirlerinin var olduğu anlaşılmaktadır (Esin - Arsebük, 1974, s. 63-vd.).

4.19.4. Malzeme ve Savunma Sistemi

Tepecik Höyük’ün kuzeyinde yapılan çalışmalar sonucunda Erken Tunç Çağ’a tarihlenen bir çevre duvarı açığa kavuşturulmuştur. Kalkolitik tabakaların içine kısmen kazılmış olduğu saptanan çevre duvarının Erken Tunç Çağ yerleşmesinin akropolünü sınırlamış olması muhtemeldir. Duvar doğu-batı doğrultusunda uzanmaktadır. Söz konusu bu çevre duvarı şev yaparak derinleşmektedir (**Ek. 69 Lev. XVIa**). Esasında duvarın daha yüksek olduğu ve höyük tahribatı sırasında üst taş sırasının yok edildiği anlaşılmaktadır. Kimi yerlerde taş duvarın 12 taş sırası olacak şekilde açığa çıkartıldığı bilinmektedir. Bunun dışında sur duvarının bitiş noktasının ortaya çıkarılması amacı ile gerçekleştirilen araştırmalar sonucunda bu duvarın altında yangın görmüş ve Kalkolitik bulgular ile desteklenen bir toprak yapısına ulaşılmıştır (Esin - Arsebük, 1947a, s. 140).

Plan üzerinde yapılan araştırmalarda akropol surunun yaklaşık olarak 2 m. kalınlığında olduğu ve 40-41 m. boyunca doğu-batı yönünde uzandığı görülmektedir. (**Ek 25. Şek. 25b**) Sur yapısı özellikle kuzey noktasında dışa doğru hafif bir kavis özelliği taşımaktadır. Plan üzerindeki sur yapısı ile ilgili olarak sur ile bağlantılı kule, bastiyon, kent giriş kapısı gibi yapıların tahribat nedeni ile tespit edilemediği anlaşılmaktadır. Nitekim yaşanan bu tahribat neticesi ile beraber sur yapısının bazı kısımları korunmuşken büyük bir kısmı ise tahrip sonucu zayıflatılmış kimi kısımlar da tamamen ortadan kaldırılmıştır.

Erken Tunç Çağ yapıları höyükte var olan tahribat nedeni olan tam olarak ele geçmemiştir. İlk Tunç Çağ buluntularından höyüğün güneyinde yer alan taştan örülü bir kuyu, bu kuyuya bitişik dörtgen planlı taş temelli yapı kalıntıları ve höyüğün kuzeyinde kısmen şevli taş temelli bir sur duvarı ele geçmiştir (Esin, 2000, s. 87).

Erken Kalkolitik’ten itibaren M.Ö VI.- IV. binyıllarda Halaf ve Obeyd kültürleri etkisinde bir köy yaşamını ve toplum hayatını sergileyen Tülintepe, büyük olasılıkla bir sur ile çevrildiği Erken Tunç Çağ, (Karaz Kültürü) yerleşmeleri sırasında bir kentleşme sürecine girmiştir. Ancak M.Ö III. binyıla, İlk Tunç Çağa ait Karaz Kültür verileri

höyükte hemen hemen tümüyle yok edildiğinden bu konuda daha ayrıntılı bir görüş sunulmamaktadır (Esin, 2000, s. 90)

4.20. Arslantepe

4.20.1. Konum ve Çevresel Özellikler

Arslantepe Höyük'ü Malatya il merkezinin kuzeydoğusunda Ordüzü Mevkii adı verilen yerde bulunmaktadır.

4.20.2. Kazı Tarihçesi

Höyükteki araştırmalar Louis Delaporte'un yönetimindeki bir Fransız Arkeoloji Kurulu tarafından 1932'de başladı. Delaporte'un kazıları 1932'den 1939'a kadar sürmüştür. Fransız araştırmancının çalışmaları araya giren II. Dünya Savaşı sebebi ile yarıda kalmıştır. Araştırmalara daha sonra 1947-1948 yılında Claude Schaeffer tarafından yeniden başlatılmış olsa da girişilen küçük boyutlu çalışmalar tamamlanmamıştır. 1961 yılında Fransızların yarım bıraktığı çalışmaları tamamlamak amacı ile Pavia Üniversitesi'nden Hititolog, İtalyan Piero Meriggi, Arslantepe kazılarını tekrardan başlatmıştır. Daha sonra 1983'te Roma, "La Spaienza" Üniversitesi'nden Alba Palmieri, çalışmalara devam etmiştir. Alba Palmieri'nin ölümünden sonra, yani 1990 yılından bu yana höyükteki çalışmalar Marcella Frangipane, tarafından yürütülmektedir (Frangipane, 1994, s. 33-34).

4.20.3. Stratigrafi

Arslantepe M.Ö IV. binde Malatya Ovası içinde önemli bir konuma sahipti. Bölgede ekonomik, dinsel, politik ve yönetsel alanda Arslantepe'nin ön plana çıktığını gösteren çeşitli veriler ele geçmiştir. Bu dönem içinde Uruk kültürünün Anadolu'da Fırat vadisi boyunca çeşitli koloni faaliyetleri yürüttükleri bilinmektedir. Uruklu tacirler büyük koloni kentleri kurdukları gibi uğrak yeri olarak kullanılacak olan küçük boyutlu yerleşimler de inşa etmişlerdir. Küçük boyutlu yerlerde ve yerel idarenin çok etkili olmadığı yerleşimlerde Uruk kültür öğeleri daha etkili olurken büyük boyutlu ve yerel idarenin de kuvvetli olduğu noktalarda (buna en iyi örneklerden biri de Arslantepe'dir.) Uruk etkisinin çok baskın olmadığı söylenebilir. Burada var olan yerel

yöneticiler kendi geleneklerine göre mal almış ve Uruklu tüccarlarda buna bağlı olarak mal üretmişlerdir. Kimi zamanda istedikleri tarzda ürün alabilmek amacı ile yerel yöneticilerin Uruklu zanaatkarı bu yönde yönlendirmiş olabilecekleri düşünülmektedir. Kısacası Kalkolitik dönem sonlarında Anadolu’da var olan Uruk yayılımı Arslantepe’de de güçlü olarak izlenmiş ve bu dönem içinde Arslantepe’nin kent düzeyinde çok önemli bir yerleşim yeri olduğu tespit edilmiştir (Frangipane, 2002, s. 250-274).

M.Ö. III. bin başlarında İlk Tunç Çağı IB evresinde Arslantepe’de Mezopotamya etkili *proto-urban* (kentleşmenin erken hali) gelenek, Toroslar’ın güneyinde Orta ve Yukarı Fırat’taki kolonileşmenin sona ermesi ile birden bire kesintiye uğramıştır. Yıkımı izleyen tabakalarda Erken Transkafkasya kültür öğeleri açığa çıkmaya başlamıştır. Daha sonra Arslantepe’ye kuzeydoğu özelliği taşıyan, el yapımı siyah çanak çömlek kullanan ve evlerini kerpiç tuğla yerine ahşaptan yapan grupların yerleştiği anlaşılmaktadır (Frangipane, 1997, s. 139).

Bu yeni dönemde, yani Geç Uruk’un çöküşünden sonra Arslantepe güç kaybetmemiştir. M. Frangipane Geç Uruk çöküşünden sonra Arslantepe’de yaklaşık olarak 5 yıl sonra yeni bir kültürün geldiğini iddia etmiştir. Bu bağlamda yerleşim yerinde herhangi bir iktidar boşluğu yaşanmadığı söylenmektedir. Dolayısıyla buraya gelen bu yeni kültür Arslantepe’de kendine yer bulmuştur (Frangipane, 2001, s. 8).

M.Ö 2800 dolaylarında Arslantepe’nin İlk Tunç Çağı IB’nin ikinci aşamasında Arslantepe’nin Kuzey Suriye-Mezopotamya dünyası ile ilişkileri bir kez daha canlanmıştır. Bu dönem çok odalı evlerden oluşan bir köy ile temsil edilmektedir. Aşağı yukarı birbirini dik kesen düzenli sokakların üzerinde yer alan evlerin kendi depo ve tahıl işleme yerleri vardır. Merkezileşmeye işaret edecek herhangi bir veri ele geçmemiştir (Frangipane, 1997, s. 139).

Arslantepe’nin Suriye ve Mezopotamya ile olan yakın ilişkisi bu tarihlerde sona ermiş, yörede İlk Tunç Çağın sonuna değin süren ve özellikle Malatya-Elazığ bölgesinde yerel bir geleneğin oluşmasına yol açan Doğu Anadolu geleneği gelişmeye başlamıştır. Bu yeni kültürel geleneklerin belirli coğrafi sınırlar içinde uzun süre egemen oldukları İlk Tunç Çağ II’de gelişmeye başlayan ve M.Ö. III. binin son çeyreğinde olgunluk evresine ulaşan tipik çanak çömlektan anlaşılmaktadır. Arslantepe’de bütünüyle Anadolu kökenli olup Mezopotamya geleneği ile hiçbir ilişkisi bulunmayan yeni bir kentleşmenin ortaya çıkışı İlk Tunç III’te olmuştur. Bu dönemde kentin artık planlanarak inşa edildiği, dik yamaçların teraslanarak kullanıldığı ve tepeye büyük yapıların yapıldığı görülür (Frangipane, 1997, s. 139).

4.20.4. Malzeme ve Savunma Sistemi

M.Ö. III. binyılın ikinci yarısında (ETÇ III) bölgede bu yerel kültüre dayanan ve Anadolu’da uygun bir yerleşme düzeninin yanı sıra sur ile çevrili kentlerin inşa edilmesine yol açan yeni bir siyasi örgütlenme süreci başlamıştır. Arslantepe’deki bu yerleşme ETÇ II’ nin terasları üstündeki geniş odalı büyük evlerini kullanmayı sürdürmüş ancak tepenin yamacında aşağıya doğru genişletilmiştir (Frangipane, 1996, s. 67).

Yerleşimi çevreleyen taş temel üzerine kerpiç beden şeklinde inşa edilmiş olan kent suru, yerleşimin güneybatı eteğinde yarım daire biçimli büyük bir bastiyonun tarafından desteklenmektedir (Frangipane, 1996, s. 67) (**Ek. 69 Lev. XVIb**).

ETÇ III’ün olgun ve bu son evresinin yerleşmesinde, belli bir inşaat planlamasına, oldukça görkemli ve bir şekilde düzene konmuş bir konut mimarlığına sahiptir. İç alanlarının iyi belirlenmiş işlevsel farklılaşması olan ama kamusal dahası merkezi hükümet biçimlerini açığa vuran yönetsel tipte yapı sistemlerinden yoksun küçük bir kente işaret ediyor gözükmektedir. Bunun dışında tepenin güneybatı yamaçlarının etelerinde yaklaşık 42 m. boyunda gün ışığına çıkarılan bölümde temeli bulunmuş, yarım daire şeklinde anıtsal bir burç ve taştan yapılmış büyük bir su basmana sahip duvar yerleşimi korunaklı bir iç kale haline sokmaktadır (Frangipane, 1994, s. 63).

Malatya Ovası’nda bu döneme ait Arslantepe’den daha küçük birçok höyük bulunmuştur; ancak Arslantepe kendisi de nispeten küçük olmasına karşın bölgenin merkezi statüsünü sürdürmüş olmalıdır. Höyüklerin konik biçimli oluşu, bütün ETÇ III yerleşmelerinin belirgin sınırları bulunduğu dolayısıyla sur ile çevrelendiğine işaret eder. Bu dönemde kentleşmiş nüfus küçük kent merkezlerinde yoğunlaşmıştır; ancak merkezleşmenin, başka bir değiş ile siyasi otoritenin bulunması, her kentin büyük ölçüde özerk olduğunu düşündürür (Frangipane, 1996, s. 68).

Arslantepe’de dış anlaşmazlıklara ilişkin herhangi bir olguya rastlanmamasına karşın kentin sur ile çevrili oluşu anlaşmazlıkların bölge kentleri arasında var olduğunu ve bu sayede güçlü bir merkezi egemenliğin engellenmiş olabileceği iddia edilmektedir (Frangipane, 1996, s. 68).

4.21. Karataş (Semayük)

4.21.1. Konum ve Çevresel Özellikler

Karataş yerleşmesi, bugünkü adı Bozüyük olan ve ayrıca Semayük'de olarak bilenen köyün yakınında olup Antalya Elmalı ilçesinin 10 km doğusunda yer almaktadır. ETÇ'de bu yerleşme yerinde geniş bir mezarlık alanına ulaşıldığı gibi aynı dönem içinde yerleşmenin de var olduğu tespit edilmiştir (Mellink, 1965a, s. 97).

4.21.2. Kazı Tarihçesi:

1949 Yılında S. Hood ile 1951-52 yılında J Mellart tarafından incelenen Karataş-Semayük 1963-1974 yılları arasında M.J. Mellink başkanlığındaki bir ekip tarafından kazılmıştır

4.21.3. Stratigrafi

Karataş Höyük'te yapılan çalışmalar sonucunda höyüğün stratigrafisi açığa çıkarılmıştır. Bu çalışmalar höyük ile ilgili olarak bize şu kronolojiyi sunmuştur.

Tablo 13

Karataş (Semayük) Kronolojisi

DÖNEM	TABAKA
Erken Tunç Çağı III A	Karataş VI. Tabaka
Erken Tunç Çağı II-III Geçiş Evresi	Karataş V:3. Tabaka
Erken Tunç Çağı II	Karataş IV-V:2. Tabakalar
Erken Tunç Çağı I	Karataş I-III. Tabakalar
Hiatus (kısa)	Hiatus (kısa)
Geç Kalkolitik	Bağbaşı

Kaynak: Warner, (1994)

4.21.4. Malzeme ve Savunma Sistemi

Höyük üzerinde mezarlık alanı dışında ETÇ' ye tarihlenen mimari yapılara ulaşmak çok uzun sürmemiştir. Yapılan çalışmalarda bu döneme tarihlenen ve yaklaşık olarak doğu batı doğrultusunda uzanan tek odalı büyük bir bina yapısı açığa çıkarılmıştır. Bu binanın dış ölçüleri yaklaşık olarak 10.75×7.20 ölçülerinde, duvar kalınlığı da 80 cm. civarında olup duvarın günümüze kadar korunagelmış yüksekliği 1-1,5 m. dir. Yapı düşük yükseltideki taş temel üzerine kerpiç ile inşa edilmiş olmalıdır ayrıca; oval biçimli bir çevirme duvarı da yapıyı çevrelemektedir. Yapının kuzey tarafında yer alan ve doğu batı-batı duvarında bir kapı aralığı bulunmaktadır. Bu kapı aralığının genişliği de 1.08 m. olarak ölçülmüştür. Bina içinde çeşitli aralıklarla oyulmuş olan direk çukurları açığa kavuşturulmuştur. Bu çukurlardan 3 tanesi kuzey duvarı boyunca, iki tanesi güney duvarı boyunca, iki tanesi batıda ki, bunlardan bir tanesi de kapı giriş köşesinde, yapının kuzey doğusunda kendisini göstermektedir. Bu çukurlara giren ahşapları destekleyen herhangi bir taş levha ele geçmemiştir, kısacası ahşap hatıllar doğrudan toprak içine yerleştirilmiştir (Mellink, 1965b, s. 245).

Karataş-Semayük'te ortaya çıkarılmış olan bu dikdörtgen planlı evin duvarları düzenli bir şekilde kerpiç kullanılarak örülmüştür. Ayrıca duvarın iç ve dış yüzü de dikkatlice sıvanmıştır. Evin zemini ile beraber avlu zemininin de devetüyü rengi ile sıvandığı görülmüştür (Mellink, 1966, s. 247).

Yerleşim alanı içinde avluyu çevreleyen duvarın iç kısmında planda da görüldüğü üzere yaklaşık olarak 40-50 cm. genişliğinde, 60-70 cm. uzunluğunda 16 adet destek ayağı kullanılmıştır. Bu destek ayakları duvarın kuzey tarafında daha yoğun iken güney kısımda aynı yoğunluğun var olmadığı görülmektedir. Çevirme duvarının iç kısmında bu olgular söz konusu iken çevirme duvarının dış yüzünde destek ayağı kullanılmamıştır. Bunun yerine çamur ve molozdan oluşan bir dolgu ile çevirme duvarının dış yüzeyi kalınlaştırılmıştır. Bu işlem sayesinde dikdörtgen planlı yapıyı çevreleyen sur duvarının kalınlığı 80 cm. den 1-1.20 m. kadar genişletilmiş olmuştur. Bu süreci izleyen kısa dönem içinde çevre duvarı üzerinde ikinci bir genişletme çalışması yapılmıştır. Bu genişletme çalışması sonucunda özellikle güneyde yer alan kısım üzerinde kerpiç ve *pise* tekniği uygulanarak buradaki sur duvarının genişliği yaklaşık olarak 4-5 m. genişlemiştir. Yapılan bu düzenlemeler sonucunda yerleşme güvenliği daha da güçlendirilmiştir (Mellin1966, s. 248-249) (**Ek 26. Şek. 26a**).

Uygulanmış olan bu tekniklerin dışında ayrıca yapıyı kavisli bir şekilden çevreleyen bir başka sur duvarı da açığa çıkarılmıştır. Bu sur duvarı daha öncekilerden farklı olarak yenilemeler sonucu oluşmuş olmayıp tek başına bağımsız bir şekilde yapıyı çevrelediği anlaşılmıştır. Taş temel üzeri kerpiç ile örülü olan bu duvarın planından anlaşıldığı üzere güneybatı tarafta bastiyonlar ile desteklenmiş olmalıdır. Bunun dışında merkezdeki yapının güneyinde yer alıp bu sur duvarına dayanan bir rampa da açığa çıkarılmıştır (Mellink, 1967, s. 223).

Bahsedilen bu mimari özellikler Karataş'ın I. ve II. evrelerindedir. Açıklığa kavuşturulmuş olan bu evreler en erken örnekler olup, ETÇ I'e tarihlenmektedirler. Doldurma sureti ile avlu dışında oluşturulmuş olan savunma duvarı balık sırtı tekniğine uygun bir şekilde yapılmıştır (Mellink, 1985, s. 103-104).

Karataş-Semayük'te stratigrafik ve topoğrafik verileri tam olarak oturtabilmek amacı ile 1973 yılının yaz sonlarına höyüğün güney tarafında çalışmalar yürütülmüştür. Bu çalışmalar neticesinde yeni mimari kalıntılara ulaşılmıştır. Bu ele geçen yapıdan daha önce de bilindiği üzere merkezi konut ile beraber avluyu birbiri ardına çevreleyen ve sürekli olarak yenilene sur duvarları dışında başka bir sur duvarının ele geçtiğinden bahsedilmektedir. Bu sur duvarı iki sıra halinde örülmüş olup ondan öncekilerde de olduğu gibi malzeme olarak taş temel üzeri kerpiç ve çit çamur tarzında bir tekniğe sahiptir. Özellikle güney alan içinde daha detaylı bir şekilde ele geçmiş olan bu sur yapısının iki duvarının arasında çeşitli evlerin konumlandırılmış olduğu görülmektedir. İçte yer alan bu mekanlar sebebi ile konuya daha çeşitli yorumlarda getirilmiştir. Karataş'ta yer alıp iyi düzenlenmiş bu çevirme duvarının güneyinde var olan mekanlar Kalkolitik Dönem'de Mersin ile benzeştirilmektedir. Nitekim söz konusu mekanların birer siper ve kazemat olabileceği de iddia edilmektedir. Bu çift bedenli sur yapısının Karataş-Semayük'te I-II tabakalar boyunca kullanılmış olduğu, dolayısıyla duvarın da ETÇ I' e tarihlenebileceği düşünülmektedir (Mellink, 1975, s. 72).

4.22. Demirci Höyük

4.22.1. Konum ve Çevresel Özellikler

Bilecik-Eskişehir il sınırında Eskişehir'in yaklaşık 25 km batısında, Zemzemiye Köyü'nün güneyinde yer almaktadır. Aynı döneme tarihlenen Sarıkent adlı mezarlık alanı ise höyüğün 250 m. batısında tespit edilmiştir.

4.22.2. Kazı Tarihçesi

Demirci Höyük ile ilgili olarak yapılan ilk çalışmalar 1937 yılında Alman Arkeoloji Enstitüsü adına K. Bittel tarafından yürütülmüştür. Daha sonraki dönemlerde ise çalışmaları 1975 yılında yine Alman Arkeoloji Enstitüsü adına M. Korfmann tarafından yürütülmüştür (Korfmann, 1976, s. 36).

4.22.3. Stratigrafi:

Demirci Höyük'te Erken Tunç I-II dönemleri mevcut iken bu dönemden sonra höyükteki yerleşme bir süreliğine terk edilmiştir. Bu boşluk Orta Tunç Çağı'nda sona erer. Bu dönemden sonra höyüğün tepe kısmında yerleşilmemiştir. Höyüğün yamaçlarında yapılan teraslamalar ve geçici yerleşmeler Hellenistik döneme denk düşmektedir. Mezarlık alanlarının tespiti sadece Erken Tunç Çağı ile sınırlı kalmamış bunun dışında Orta Tunç Çağı ve Hellenistik Dönem mezarları da gün ışığına kavuşturulmuştur.

4.22.4. Malzeme ve Savunma Sistemi

Erken Tunç Çağı içinde evler kare planlı olup genişçe bir avlu etrafında radial plana bağlı kalarak dizilirken, bu evler birbirleri ile bitişik bir konum arz eder. Bu domestik alanlar bir sur duvarı ile çevrelenirken evler sur duvarına bitişik olarak inşa edilir. Bu yerleşim şablonu ETÇ ile beraber önemli bir kullanım alanı görmüş olup bu yerleşim şablonuna '*Anadolu Yerleşim Planı*' ismi verilmiştir (Sagona - Zimansky, 2009, s. 192).

Demirci Höyük'te yapılan çalışmalar evlerin içe doğru yıkılmış olduğunu ortaya koymuştur. Kale duvarının dışındaki alanda, istihkam ile ilişkili olarak benimsenmiş kriterler nedeniyle kesin olarak herhangi bir yapılaşmanın söz konusu olmadığı tespit edilmiştir. Surla çevrelenmiş daire formunun içinde ise toprak bir dolgu tabakası göze çarpmaktadır. Söz konusu dolgu tabakasının evlerin ön cepheleri ile depo yapıları arasında kalan alanda nispeten güçlü bir eğimle uzandığı tespit edilmiştir. Teknik nedenlerden eğimden memnun kalındığı için, bu alandaki dolgu tabakasına dokunulmadığı tahmin edilmektedir. Dolgu tabakasının eğimi yağmur sularının hızlıca aşağı aktığını göstermektedir. Bu yüzden depo yapılarının günlük yaşamın aktığı

mahallelerden farklı bir yapı düzenine sahip olduğu anlaşılmaktadır (Korfman, 1983, s. 221).

Demirci Höyük'teki tahkimat yapısı 3550 m².yi kaplayan alanı ile ilk bakışta küçük gözüktü de, tepenin güneyindeki 775 m² genişliğindeki alanın da tahkimat sistemi içinde değerlendirilmesi gerekmektedir. 1900 m²lik bir alana yayılan, 26 özel ikametgahın yükseldiği tepenin iç kısmında kalan alan sahip olduğu genişlik itibarıyla tahkimat yapısı ile tamamıyla aykırı bir görünüm arz etmektedir (Korfman, 1983, s. 222).

Demircihöyük'te F1 yapı evresinden itibaren yapı çemberinin dışında şevli bir çevre duvarı bazen testere dişi şeklinde çıkıntılı olarak inşa edildiği tespit edilmiştir. Ayrıca dörtgen burçlar ile takviye edilen bu duvarın taş temel üstüne kerpiç üst yapısından meydana geldiği anlaşılmaktadır. Bu sur duvarı dışındaki meyilli yokuş ile duvardan 5 m. uzakta duran bir düşman için yaklaşık 7 m. yüksekliğinde yüksek bir duvar görünüşü yaratmakta ve düşmanın hücum etmesinde caydırıcı bir rol oynamaktadır. Dış kısımdaki küçük hendek de bu caydırıcılık içerisinde önemli bir rol oynuyor olmalıydı. Sur duvarı yapılardan bağımsız olarak inşa edilmişken, yapıların birbirleri ile bitişik bir düzen içinde olması 2. bir set duvarı oluşmasına neden olmuştur (Harmankaya – Erdoğan, 2002, s. Demircihöyük-Sarıkent) **(Ek 26. Şek. 26b)**.

Yan yana düzenli bir şekilde dizilmiş trapez planlı yapılar radial bir form oluşturmaktadır. Bu düzen en alttan en üste kadar hiç değişmeden birkaç yüzyıl süren bir zaman aralığı içinde kullanım görmüştür. Kazılarda her ne kadar iki giriş saptanmışsa da kazılmamış alanda da, simetriğe uygun iki girişin daha olabileceği düşüncesi ile toplam dört giriş-çıkışın olduğu düşünülmektedir. Ana kapının yanındaki üç odalı ev dışında tüm evler iki mekanlı ve yamuk/trapez planlıdır. Tüm evlerin kapıları merkezde yer alan meydana açılmaktadır.

Radial planda tasarlanmış olan yerleşmede 15'ten daha domestik yapı var olmalıydı bu bağlamda yerleşmedeki nüfus sayısı 120 civarında olmalıydı. Yerleşme radial planının avantajları olduğu gibi dezavantajları da vardı. Bunlardan bir tanesi de arta nüfusa paralel olarak genişlemesi gereken yapılar bu plandan dolayı genişletilememektedir. Bu nedenle yerleşmeler terk edilebilmekteydi. tam da bu nedene bağlı olarak Demirci Höyük yerleşmesi terk edilmiş olmalıydı (Yakar, 2011, s. 377).

4.23. Alishar

4.23.1. Konum ve Çevresel Özellikler

Alishar Höyük, Ankara'nın 200 km doğusunda ve Boğazköy'ün 85 km. güneydoğusunda yer almaktadır. Höyük 520×350 m. ölçülerinde olup, yüksekliği ise 30 m. kadar ulaşmaktadır.

4.23.2. Kazı Tarihçesi

İlk kazılar 1927-1932 yılları arasında Chicago Üniversitesi, Doğu Bilimleri Enstitüsü adına H.H von der Osten tarafından gerçekleştirilmiştir (Yakar, 1985, s. 198). 1993 yılında höyük bir süreliğine R. Gorny tarafından da kazılmıştır.

4.23.3. Stratigrafi

Alishar Höyük üzerine yapılan çalışmalar ilk başlarda çeşitli kronolojik problemler ile birlikte yürümüştür; fakat ilerleyen dönemler ile beraber bilim dünyasının ortak kullanabileceği bir kronoloji çıkarılmıştır. Bu kronoloji şu şekilde olmuştur (Huot, 1982, s. 72).

Tablo 14

Alişar Höyük Kronolojisi

ÇAĞ	EVRE	TABAKA
Son Kalkolitik Çağ/İlk Tunç Çağı	I	0 (19 M-15M)
Son Kalkolitik Çağ/İlk Tunç Çağı	I	Ia (14 M-12M)
İlk Tunç Çağı II-IIIa		Ib (11M-7M)-(14-12 t)
İlk Tunç Çağı IIIb		III (6 M) (11 t)
Geçiş Dönemi		III (5 m) (10-9 t)
Eski Hitit		II
Hitit İmp.		IV
Frig-Med-Pers		V
Hellenistik-Galat-Roma-Bizans		VI
Selçuk-Osmanlı		VII

Kaynak: Huot, (1982)

4.23.4. Malzeme ve Savunma Sistemi

Alişar Höyük'ün tepe kısmı ile alt şehir bir sur ile çevrilmiştir. Buna göre ilk şehrin iki büyük alanı da tahkim edilmiş olarak karşımıza çıkmaktadır. İyice incelen 'L-15-16' alanındaki V yapı katının ve bilhassa 9-11 M arasındaki yerleşme seviyelerinin büyük şehir suruna sahip olma ihtimali çok yüksektir. 11 O'da ve 9. yerleşme tabakasında 12.90 m. derinlikte aynı çağa ait diğer bir sur üstüne düzenli bir şekilde yapılmış kale açığa çıkarılmıştır. Söz konusu her iki sur da içten desteklenmişti. Eski ve daha geç surun yönü erken olan ile aynı doğrultuda ilerlemektedir. Geç surun, yani üsttekinin temel taşları alttakinden daha iridir. Taş temel üstüne inşa edilmiş olması gereken kerpiç izlerine ulaşamamıştır. Orta Anadolu'nun bu en eski surları geniş bir alanda araştırılmadığından bağlandıkları yapı katları da kesin olarak aydınlatılamamıştır (Özgüç, T. 1945, s. 46).

Alişar Höyüğün doğu teraslarının uç kısımlarına yakın bir yerde yürütülen çalışmalar sonucunda son derece iyi korunmuş bir yapı kalıntısı açığa çıkarılmıştır. Taş

temeli 2 m. genişliğinde olan ve 2,5 m. yüksekliğe sahip bir yapı açığa çıkartılmıştır. Taşlar oldukça büyük ve düzenli örülmüştü. Taşların yerleştirilmesinde çamur bağlayıcı bir unsur olarak kullanılmıştır. Bu özellikleri itibariyle Alişar Höyüğün aşağı şehrinin bu sur tarafından güvence altına alındığını söylemek hata olmayacaktır. Eldeki bütün veriler bunun aksi bir şüpheye yer bırakmamaktadır. Sur yapısı çağdaşı olan tepedeki sur yapısına oranla daha kaliteli bir anlayış arz etmektedir (Von der Osten, 1937, s. 118) **(Ek 27. Şek. 27a).**

Bu duvar yapısı CC 25 plankaresinin kuzeyinde izlenebilmiştir. Duvar burada dik bir açı yaparak dönmekte ve dıştaki Hitit çağına ait olan sur duvarının altında kaybolmaktadır. Z 28 ve AA 27 plankareleri içinde aşağı en dıştaki sur duvarının aşağı yukarı 4 m. arkasında başka bir sur yapı kalıntısına ait olabilecek bir duvar yapısı gün ışığına kavuşturulmuştur. Bu yapı bir veya iki taş temel dizisinden meydana gelmektedir. Görünüşe göre duvara bitişik olan iki kule yapısı da bu sur duvarı ile beraber açığa çıkarılmıştır (Von der Osten, 1937, s. 118).

Bahsedilen sur duvarı tekniği ile ilgili farklı bir yorum yer almaktadır. Buna göre İlk Tunç Çağı'nın son evresi olan IIIb evresi ile İlk Tunç Çağı'ndan Orta Tunç Çağı'na geçiş evresi tepedeki 6-5 yapı katları ile terastaki 12. Yapı katı tarafından temsil edilmektedir. Bu yapı katı Alişar'ın tabakalanmasında III. tabaka olarak gösterilmektedir. Sivil yapı katları çok yetersizdir. 6. Yapı katında yer alan ve 1.5 m ? Kalınlığında olan sur duvarı iri taşlar ile örülü olup duvar üst kısmında yer alan kerpiç ahşap hatıllar ile desteklenmiştir. Hatıllar ızgara şeklinde sıralanarak duvar mukavemeti güçlendirilmiştir. M.Ö II. binyıla geçiş gösteren 5M yapı katında kent daha da büyümüştür. Ortaya çıkan kent surunun 4-5 m kalınlığa ulaştığı görülmekteyse de bu kalınlığın kente giriş kapısı olan güney kapısı yanında olması bu alan dışında diğer bölgelerde surun incelmış olması gerektiği düşüncesini yaratmaktadır. Surda yer alan iki kule giriş kapısı korur niteliktedir (Harmankaya – Erdoğu, 2002, s. Alişar Höyük).

Orta Anadolu'nun bu ilk kuleleri üstünde fazla durulmamıştır. Dolayısıyla kule yapıları hakkında ayrıntılı bir bilgiye ulaşamamaktayız. Alişar Höyükte yer alan iç surun dış surdan daha eski olması muhtemeldir. Tahsin Özgüç'e göre en dışta yer alan dış sur Alişar şehrinin 4 m genişlemesinden sonra inşa edilmiş olmalıdır. Bu şekilde höyükte yer alan ve dışta bulunan çift surun varlığı bu şekilde anlamlandırılmış olmaktadır. İç sur dış surdan daha az incelenmiş hatta üzerinde hiç durulmamış da denilebilir. Hal böyle olunca Alişar ETÇ II suru hakkındaki bilgilerimiz sınırlı kalmaktadır (Özgüç, 1945, s. 46).

4.24. Bademağacı Höyüğü

4.24.1. Malzeme ve Savunma Sistemi

Bademağacı İTÇ yerleşmelerinin en az 3 yapı katı ortaya koyduğu düşünülmektedir. Bu yapı katlarının ilk ikisinde (İTÇ II/3 ve İTÇ II/2) yeni gelenler evlerini Neolitik'te oluşmuş höyüğün doğu ve batı kenarları boyunca inşa etmişlerdir (Duru, 2008, s. 19).

Bademağacı Höyük'ün İTÇ yerleşim şablonuna baktığımız zaman karşımıza şu özellikler çıkmaktadır. İlk olarak yerleşmenin güney dış çizgisinin, kuzey ucun simetriği olacak şekilde yuvarlak, sivrice olmadığıdır. Güney kenar göreceli olarak daha düz, basık bir dış çizgi oluşturmuş gibidir. Güney ucun doğu ve batı köşeleri de buna uygun şekilde, kavisli değil, keskin bir kırılma yapıyor görüntüsü sunmaktadır (Duru, 2010, s. 264).

İTÇ yerleşmeleri geneli itibarıyla komşusu olan ve Antalya Elmalı'da yer alan Semayük-Karataş'ta bilinen özellikler sergilemektedir; fakat Bademağacı Höyük üzerinde ETÇ' nin tipik ev planı olan megaronların varlığı dikkat çekmektedir. Bu megaron yapılar sayesinde Bademağacı üzerinden bölgeye dair yeni bilgiler elde edilmiştir (Duru, 1998, s. 125).

Megaronların bir kısmı tek odalı bir kısmı da iki odalı olacak şekilde inşa edilmiştir. Yapıların boyutları bir birinden çok farklıdır. Örnek vermek gerekirse iki odalı olan ve Bademağacı İTÇ II/1 yapı katının en büyük megaronu olan yapının uzunluğu 18 m. civarında iken, aynı alandaki bir başka megaronun uzunluğu 8.5 m. şeklindedir. Megaron planlı yapılar İTÇ II yerleşmesinin dış konturlarını oluşturmaktadır. Megaronların girişleri dar kenarlardan oluşmakta olup, bu kenarlar üzerinden merkezi avluya geçiliyor olmalıydı. Yerleşim planı radial bir nitelik arz etmektedir. Megaronlarda yer alan "Anteler" arasındaki bir geçişten sonra büyük geniş bir orta oda olan "Cella", evin yaşam odası gelmektedir. İki odalı olan evlerde Cellanın arka duvarında açılmış bir kapıdan ikinci odaya, yani arka odaya geçilmektedir. Tek cellalı veya iki odalı megaronların dış tarafa bakan yüzlerinde herhangi bir girişe rastlanmamıştır. Bunun üzerine megaronların dış duvarlarının sağır olduğu düşünülmüştür. Hemen her evin arka duvarının dışına bitişik olarak taş döşeli bir alan, kuşak yapılmıştı. Bu düzenleme (glasic), Bademağacı İTÇ II/1 ve 2 yapı katlarında tipik değişmeyen bir kuraldır (Duru - Umurtak, 2011, s. 439).

Bademağacı İlk Tunç Çağ yerleşmelerinde elde edilen önemli bir veri de 1998 yılında yapılan çalışmalar neticesinde ele geçmiştir. Bu çalışma sonucunda höyüğün kuzeydoğusunda 13 m. uzunluğunda 0.80-1.10 m. genişliğinde bir duvar açığa çıkarılmıştır. Dışa bakan yüzü dik, içe bakan yüzü hafif şevli yapılan duvarın yüksekliği 1 m. civarındadır. Kuzey ve güney ucu kesin olarak belli olan duvarın yapımında irice şekilsiz taşlar kullanılmış ve genellikle harçsız örülmüştür.

Bu uzunlukta ve kalınlıkta masif taş bir duvarın sıradan evler için yapılmadığı net olarak söylenebilir. Bununla beraber söz konusu duvarın her iki yanında kazı çalışması yapılmış olmasına rağmen duvara bitişen herhangi bir öge ile karşılaşılmamıştır. Bütün bu verilerin ışığında duvar yüksek ihtimalle yerleşmeyi çevreleyen bir savunma sisteminin, bir surun parçası olmalıdır (Duru, 2000a, s. 110) (Ek 27. Şek. 27b).

4.25. Etiyokuşu

4.25.1. Konum Ve Çevresel Özellikler

Etiyokuşu, Ankara İlinin 5 km kuzeyinde Çubuksuyu'nun doğusunda yer almaktadır. En fazla 1,5. m. lik bir dolguya sahip olan höyük doğudan-batıya 22,50 m. güneyden-kuzeye 86 m. lik bir uzunluğa sahiptir (Kansu, 1940, s. 6).

Ankara'yı Çubuk Barajı'na bağlayan yolun bu alanı ikiye bölmesi ve ayrıca bunun dışında höyükten inşaat amacıyla çekilen kum-çakıl dolgusu yerleşmeleri oldukça tahrip etmiştir.

4.25.2. Kazı Tarihçesi

Etiyokuşu 1937 yılında bir kurtarma kazısı olarak Şevket Aziz Kansu önderliğinde kazılmıştır.

4.25.3. Stratigrafi

Etiyokuşu üzerinde yapılan çalışmalar A, B, C, alanları olarak üç kısımda başlatılmıştır. Bu üç alan içinde Erken Tunç II ve III'e ait olan toplam 3 mimari evrenin var olduğu anlaşılmıştır. Buna göre I. evreye ait temel taşları daha büyük boyutlu iken,

II. ve III. yerleşme tabakasındaki temel taşları I. evreye göre daha küçük boyutlardadır (Kansu, 1940, s. 17).

Erken Tunç II'nin mimari kalıntıları sık sık tekrardan inşa çalışmaları ile temsil edilmektedir. Şüpheli olmakla beraber höyüğün kısa bir süreliğine terk edildiği ancak M.Ö. III. binyılın son aşamasında yeniden yerleşim gördüğü düşünülmektedir (Yakar, 1985, s. 197).

Erken Tunç Çağı içinde ortaya çıkarılan bu tabakalanma dışında genel olarak bakıldığı zaman ise Etiyokuşu'nda Paleolitik Çağ, Erken Tunç Çağı ve Roma-Bizans kalıntılarının varlığı tespit edilmiştir (Kansu, 1940, s. 1).

4.25.4. Malzeme ve Savunma Sistemi

Ocak A altında yapılan çalışmalarda Erken Tunç Çağı'na ait olan dikdörtgen planlı ev temeline ve bu ev içinde var olan ocak kalıntıları ulaşılmıştır. Ayrıca bu yerleşmelerin kullandığı tahıl depolama işlevine dönük kuyular da açığa çıkarılmıştır. Bu kuyuların ağzı, işlevlerinin bitimi ile beraber kül, kemik ve taş yığınları ile doldurulmuştur.

Ocak A'da II. tabakaya ait olan iki daire planlı ev temelleri açığa çıkarılmıştır. Şevket Aziz Kansu bu yuvarlak planlı yapıları tholos olarak nitelemiştir (Kansu, age, s. 11). Bu tespite katılmak ile beraber Tahsin Özgüç 2,40 ile 1,90 m. ölçülerindeki yapılara İç ve Batı Anadolu kültürlerinde rastlanmaması sebebi ile bu yapıların önemine vurgu yapmaktadır (Özgüç, T. 1945, s. 53).

Etiyokuşu sakinleri ilk ve II. Bakır Çağ'ı tabakaları içinde çiftçilik ve çobanlık ile geçimlerini sağlarken, sakin pasif bir hayat biçimi sürdürmüş oldukları düşünülmektedir. Son devirde ise yani I. tabaka da var olan karışıklık ve tehditler yüzünden yerleşmenin bir sur duvarı ile müdafaa edildiği düşünülmektedir. Buna bağlı olarak da ev temellerinin yıkımlardan korunmak amacı ile daha alın ve sağlam yapıldıkları da görülmektedir (Kansu, 1940, s. 19-20).

C ocağında açığa çıkarılan duvar temelleri Etiyokuşu'nun Erken Tunç Çağı sakinlerinin kendilerinin bir sur duvarı ile koruma altına aldıklarına kanıt olarak gösterilmektedir. Burada yer alan duvar temelleri A-B ocaklarında yer alan duvar temelleri ile kıyaslanamayacak ölçüde geniştir. Bu duvarlardan kuzey-güney yönünde uzanmış olanın tek sıra büyük taşlardan bunun devamı olan ve yaklaşık 90° lik bir açı yaparak doğu-batı yönünde uzanan diğer duvar ise çift sıra büyük taşlardan

oluşturulmuştur. Şevket Aziz Kansu, Bu her iki duvarın taş ölçüleri sebebi ile bunun basit bir savunma duvarı olduğunu dile getirmektedir (**Ek. 70 Lev. XVIIa**). Bunun dışında Erken Tunç Çağın sonlarına doğru Anadolu’da artan hammadde ihtiyacına bağlı olarak artan mücadeleler sebebi ile kentlerin büyük bir çoğunluğunun böylesine bir savunma politikası izlemiş olmaları, bu sur duvarı için bahsedilen bir diğer dayanak noktasıdır (Kansu, 1940, s. 19-20).

4.26. Kastamonu-Kınık Yerleşmesi

4.26.1. Konum ve Çevresel Özellikler

1990 yılında Kastamonu’nun 30 km kuzeyinde yer alan Devrekâni ilçesi, Kınık Mahallesi yakınlarındaki Harmankaya mevki, Delibeyoğlu Sırtı ören yerinde yapılan baraj inşaat kazıları sırasında kepçe operatörü tarafından bulunan madeni kaplar yakın tarih içinde bölgede önemli keşiflerin yapılmasına neden olmuştur. Kastamonu Arkeoloji Müzesine teslim edilen bu madeni kapları Prof.Dr. Aykut Çınaroğlu Kastamonu’da görevde olduğu bir sırada farkederek ve bu alanda önce bir araştırma ve sonra da buna uygun bir kazı çalışmasının yapılması gerektiğine inanır (Genç, 2004, s. 39; ayrıca bakınız Çınaroğlu - Genç, 2004, s. 355).

Yerleşme üzerinde yapılan araştırmada Delibeyoğlu Sırtı Ören Yeri denizden 1145 m. yüksek, çevreye hakim savunulması kolay ve yakın çevresi ile birlikte bereketli bir arazi üzerine konumlanmıştır. Buradan elde edilen Hitit metal kapları, Delibeyoğlu Sırtı’nda kuzey-güney doğrultusunda uzanan taş ve toprak yığıntısı altından çıkartılmıştır (Genç, 2008, s. 105).

4.26.2. Kazı Tarihçesi

Kastamonu-Kınık yerleşmesinde 1994 yılında Prof. Dr. Aykut Çınaroğlu’nun çabaları ve başkanlığında kazı çalışmalarına başlanır.

4.26.3. Stratigrafi

Hitit metal kaplarının bu bölgede kesinleştirilmesinden sonra höyük üzerinde yapılan tabakalanma çalışmalarında höyüğün M.Ö. IV. bin sonlarından M.Ö. I. binin ilk yarısına kadar süren üç tabakalı düz bir iskan yeri olduğu tespit edilmiştir.

Bu stratigrafi çalışmaları özellikle Hitit madeni kaplarının geldiği alan üzerinde yoğunlaştırılmıştır. Çalışmalar ilerledikçe stratigrafik ayrıntılarda daha net bir şekilde şekillenmeye başlamıştır. Madeni kaplar alanında üç tabaka ve bunların alt evreleri tespit edilmiştir. Kazı çalışmaları ana kayaya kadar devam etmiş ve tespit edilen tabakalar aşağıdan yukarıya doğru numaralandırılmıştır. I. tabaka M.Ö. IV. binyıla kadar inmekte II. tabaka iki evreli olup (II-1. Tabaka, II-2 tabaka) M.Ö. III. binyılın ikinci yarısından M.Ö. II. binyıl başlarına tarihlenmektedir. En üstte yer alan III. tabaka M.Ö. I.binyıla denk düşerken alanın köylüler tarafından tarla olarak kullanılmış olması sebebi ile bu tabaka oldukça zarar görmüştür (Çınaroğlu, - Çelik, 2006, s. 7).

M.Ö. III. binyıl ikinci yarısından M.Ö. II. binyıl başlarını ifade eden II. tabakanın 2 evreli olduğu kesinleştirilmiştir. Bunlardan II-1. Tabaka erken II-2. Tabaka geç evreyi yansıtmaktadır. II-1. tabaka sakinleri kendinden önceki I. tabakayı büyük ölçüde tahrip etmiş ve belli alanlarda yapılarını ana kaya üzerine oturtmuşlardır. Bu evrede madencilğe ait çok sayıda pota, üfleç, ezme-öğütme aletleri, taş havanlar ele geçmiştir; ayrıca tunç aletlerinin fırınların çevresinde bol miktarda bulunmuş olması bu evre yerleşimcilerinin fırınları aynı zamanda madencilik üzerinde de kullanmış olduklarını göstermiştir (Çınaroğlu, - Çelik, 2008, s. 514).

4.26.4. Malzeme ve Savunma Sistemi

II-2. tabaka ya ait büyük ölçekli bir yapı bu tabakanın en dikkat çeken özelliğidir. Söz konusu bu yapının temellerine ilk kez 1996 yılında açığa çıkartılmıştır. Kuzey-güney yönünde uzanan yapının doğu dış duvarı güneye doğru devam etmektedir. Duvar kalınlığı 2.5 m. dir (Çınaroğlu - Genç, 2004, s. 357). Yapının taş temelleri son derece iridir. Bu taş temeli oluşturan taşlar yörede çokça bulunan kireç taşındandır (**Ek. 70 Lev. XVIIb**).

Eğimli araziye uygun bir şekilde oluşturulmuş olan yapının şu ana kadar ki tespit dilen uzunluğu 82 m. dir. Yapının uzun kalın duvarının kuzeyi ile güneyi arasında 12-13 civarında bir yükseklik farkı vardır. Bu eğimden dolayı yapı kuzeye doğru taş blokajlar ile desteklenerek yükseltilmiştir. Yapının temel taşları düzeltilmiş ve harç kullanmadan birbirinin üzerine oturtulmuş olup temel taşlarının kalınlıkları 1.5-2 m. ölçülerine ulaşmaktadır. Bu iri taşlar iç ve dış kenarlara gelecek şekilde yerleştirilmiştir. Bunların arası da küçük taşlar ile doldurulmuş ve bu sayede yapının bazı noktalarında duvar 3 m.

kadar korunmuş bir şekilde ortaya çıkartılmıştır. (Genç, 2008, s. 107; ayrıca bkz. Çınaroğlu - Çelik, 2008, s. 514) **(Ek 28. Şek. 28a)**.

Bu büyük yapı üzerinde belirli aralıklar ile yapılan testere ağzı benzeri çıkıntılar çağdaşı Troia VI tabakası ile benzeştirilmektedir (Çınaroğlu - Çelik, 2008, s. 514). Bu kalın ve uzun duvarlı yapının taş temelinin üzerine 9 cm civarında bir kalınlığa sahip olan kerpiçler yerleştirilmiştir. Kerpiç üzerinde bulunmuş olan çeşitli sıva alıntıları duvarın aynı zaman da sıvalı olduğuna dair bilgi vermektedir. Kale duvarı olarak düşünülen söz konusu bu duvara bitişik tarzda 6 oda açığa çıkartılmıştır.

Kastamonu-Kınık yerleşmesinde II.1 tabaka insanları bu alanda yerleşmiş olmaktan çok maden faaliyetlerini burada uygulamış olmalıdır. II-2. tabakaya ait olan yapı höyüğün en yüksek ve korunaklı yerine yapılmıştır. Herhangi bir yönden gelecek olan tehlike bu noktadan kolaylıkla görüldüğü gibi yapı geniş açık alandan gelebilecek saldırılara karşı kuvvetlendirilmiştir. Yapının 2.5 m. kalınlığındaki duvarı savunma amacına dönük olmalıdır. Koruma duvarı ile bitişik yapılar dönemi için yabancı değildir (Genç, 2008, s. 113).

II-1. mimari evre madenci halkı aynı kültürün devamlılığını taşıyan II-2. mimari evreye deneyimlerini aktarmış olabilir. Burada yapılan faaliyetler tehlikelere karşı güçlü duvarlar ile koruma altına alınmış olmalıdır. Buradaki yapı inşa tekniği bir organizasyonu gerektirmektedir. Bu noktadan hareketle yerleşmenin bu noktası üretimi kontrol altına alan yönetici sınıfa ait olmalıydı (Genç, 2008, s. 113).

4.27. Erken Tunç Çağı Savunma Sistemi Üzerine Genel Değerlendirme

Kalkolitik Çağ başları ile birlikte normale dönmeye başlayan iklim olayları ile beraber günümüz yeryüzüne benzer yer şekillerinin artık oturması ile beraber insan yaşayışında önemli değişimler olmuştur. Üretim miktarı ve üretim çeşitliliği artmış buna paralel olarak da nüfus miktarı da artmıştır. Bu dönem sanat eserlerinde silahlarında günlük kullanım kapları ve lüks eşyalarda kullanılmaya başlanan tunç, bakır-kalay ya da Bakır-arsenik birleşiminden oluşturulmakta olup söz konusu bu alaşım yaşanan çağa damgasını vurduğu için bu çağ Erken Tunç Çağı olarak adlandırılmıştı. Erken Tunç Çağları kendi içinde, ETÇ I yakl. M.Ö 3200/3000-2700/2650, ETÇ II yakl. 2700/2650-2500/2400, ETÇ III yakl. M.Ö. 2500/2400-2000. olmak üzere üç evre içinde incelenmektedir (Sevin, 2003a, s. 100).

Anadolu yarımadasının Erken Tunç Çağı'nı Yakındoğu'nun diğer bölgelerindeki Erken Tunç Çağı aşaması ile ilişkilendirmek güçtür. Anadolu 3. Binyılda kısmen tecrit olmuş bir dünya olarak kalmış ve çok sayıda kültür bölgesine bölünmüş bir durum içerisinde yer almaktadır. Bu özellikleri rağmen Yakındoğu toplumlarında da olduğu gibi sistemin güçlü ve zengin elitler etrafında şekillenmiş olması ile beraber dönem içindeki genel delişme ve refah seviyesinin Anadolu içinde de var olduğu bilinmektedir. Yeraltı maden yataklarını işlenmesine paralel olarak gelişen yüksek düzeyde uzmanlaşmış bir metal işçilik ve zanaatkarlığının hızla gelişmesi sonucunda ticaret ivme kazanmıştır. Bu uygun koşullardan yararlanan merkezlerdeki elit kısım kendi krallığını ve etki alnını oluşturmaktaydı (Huot – Thalman, vd. 2000, s. 171).

Ortaya çıkan bu zenginleşmeye bağlı olarak yaşanabilecek yağma, savaş v.b türdeki yıkımlar karşısında kendi emniyetlerini sağlamak amacı ile merkezlerin sur duvarları ile kendilerini güvence altına almaya çalıştıkları izlenmektedir. Bu merkezlerden bir tanesi Kuzeybatı Anadolu'da yer alan ve bu bölge ile beraber Trakya'nın güney kıyılarını etkisi altına almış olan Troia kalesidir. M.Ö 2900'ler civarında daha eski bir yerleşme üzerine yerleşmiş olan Troia I kültürü içinde megaronları bulunan 90 m. çapında bir kale görünümü arz etmektedir. Tahkimat sistemleri ile kuşatılmış Troia yerleşiminin iskan edildiği dönem boyunca daima güneye doğru genişlediği görülür Troia I safhasına ait tahkimat duvarları ile Troia IIa'da inşa edilen yeni sur duvarı arasında aşağı yukarı 10 m. genişliğinde iskan edilmemiş bir alan bulunmaktadır. Troia I suru biri içte diğeri de dışta iki duvar tarafından meydana gelmektedir. İç ve dış duvarın arası ise taş ve toprak ile doldurulmuş olmakla beraber sur duvarı anakaya üzerine oturtulmuş olup duvarın kalınlığı her yer de aynı olmasa da yaklaşık olarak 2-3 m. kalınlığındaydı. Bu surların içinden kente girişi sağlayan ana giriş noktası güneyde yer almakta olup söz konusu bu girişi denetleyen ve koruyan iki kule yer almaktaydı. Bu kuleler kapının sağında ve solunda yer almaktadır (Özgüç, T. 1945, s. 56-57).

Kuzeybatı Anadolu'nun iç kesimlerinde yer alan Eskişehir Ovası içinde bulunan Demircihöyük 1975 ve 1979 yılları arsında Manfred Korfmann tarafından kazılmıştır. Orta Anadolu ve Güneydoğu Avrupa kültürleri arasında önemli bir köprü görevi gören höyük 15-20 evden meydana gelen küçük bir köy görünümündedir. Söz konusu bu yerleşmede yer alan evler yan yana radyal bir düzende yer aldığı gibi evlerin dışa doğru girip çıkan duvarları testere dişine benzetilmektedir. Demircihöyük'te ilk defa Anadolu'nun diğer yerlerinde de mevcut olan, şimdiye kadar Anadolu'daki birçok

tahkim edilmiş yerleşimin genel yapı formu olarak dikkati çekmemiş örnek bir kent planı teşhis edilmiştir. "Anadolu Yerleşim taslağı" adını verilen bu kent modeli ile Erken Tunç Çağında çok sık olarak karşılaşılmıştır (Korfmann, 2010, s. 214).

Anadolu Yerleşim şemasına uygun düşen Hacılar I yerleşmesi bu plana oldukça benzemekle beraber söz konusu bu yerleşme Erken Kalkolitik Çağ içinde yer almaktadır. Söz konusu tabaka yaklaşık olarak M.Ö. 4800 civarına tarihlendirilmektedir. Yapılar yaklaşık 150 m çapında bir daireyi kaplıyor olup, Safha II'ye ait dikdörtgen görünümlü daha eski bir yapıyı da içine almaktadır. Bu yapı kompleksinin orta kısmı boş bırakılmıştır. Burada iki odalı evlerin söz konusu olduğu tahmin edilmektedir. Mellaart burada yaptığı kazı çalışmaları sırasında bir kısmının iki katlı olduğunu düşündüğü bir yapıya ait kalıntılara ulaşmıştır. Bu komplekse giriş imkanı tanıyan güneydeki girişin doğusunda büyük bir yapı kompleksine ait kalıntılarla da karşılaşılmıştır. Bu durum Demircihöyük'te kapının yanında bulunan yapı kalıntılarının Hacılar'dakiyle benzer şekilde dikkat çekici görünüme sahip bir yapıya ait olduğunu düşündürmektedir. Hacılar I'de hem testere dişi kesitli, hem de dikdörtgen biçimli çıkıntılar barındıran bir dış duvar yapısından bahsedilmektedir. Söz konusu yapı bu kompleksin bir tahkimat sistemi olduğunu açık bir şekilde ortaya koymaktadır (Korfmann, 1983, s. 223).

Anadolu Yerleşim Planına uyum gösteren bir diğer merkez ise M.Ö. IV. binin başlarına tarihlendirilmiş olup, Kilikya bölgesinde Mersin-Yümüktepe'nin XVI. tabakasında gün ışığına çıkarılmıştır. Daha önce bahsedilen bu yangın tabakasında her biri iki odalı kazemat (siper) benzeri dahili yapılar barındıran benzer nitelikte yuvarlak bir yapı tanımlanmaktadır. Bu alanın çapının yaklaşık 60 m. olduğunu ifade edilmektedir. Testere dişine benzer çıkıntılar ile öne çıkık dikdörtgen burçlar Hacılar ile benzerlik arz eden diğer oluşumlardır (Korfmann, 1983, s. 224).

Mersin XVI ile birlikte en azından ülkenin güney doğusunda belirli bir plana sadık kalınarak tasarlanmış kentlerin söz konusu olduğunu söylemek mümkündür. Bu durumun Hacılar I ve II'de net bir biçimde tezahür ettiği görülür. Manfred Korfmann'a göre Mersin'deki düzenli yapılaşmayı, hafirlerinin iddia ettiği üzere, Mezopotamya kent mimarisi ile özdeşleştirme olanağı bulunmamaktadır; Korfmann, bu yüzden söz konusu kent mimarisinin doğduğu toprakların Kafkas dağlarına kadar uzanan henüz hakkında tam olarak bilgi sahibi olunmayan Kuzeydoğu Anadolu'daki dağlık bölge olabileceğini ileri sürmektedir (Korfmann, 1983, s. 224).

Demircihöyük'te yer alan Anadolu yerleşim planı olarak adlandırılan mimari planın benzerleri erken Tunç Çağı içinde Pulur-Sakyol, Karataş Semayük, Ahlatlıbel, Alişar, Tarsus-Gözlükule yerleşim yerleri içinde de takip edilebilmektedir.

Pulur-Sakyol'da çift odadan oluşan birbirine bitişik ev sıralarının daire oluşturacak şekilde bir avlunun etrafında sıralanmış olduğu görülmektedir. XII-X safhalarına ait ev duvarlarının önünde bulunan geniş taş temel yapılarına ait kalıntıların kenti çevreleyen tahkimat sistemine ait duvar kalıntılarının bir parçası olduğunu düşünülmektedir. Bu temel kalıntıları aşağı yukarı 2 m. genişliğinde olup, mevcut planlara dayanarak duvarın testere dişine benzer şekilde inşa edildiğini belirtmek mümkündür. Şimdiye kadar işaret edilen yerleşimlerde, ilk bakışta, mimari açıdan sosyal veya özel bir farklılığın söz konusu olduğunu söylemek güçtür. Güneybatı Anadolu'daki Karataş-Semahöyük'te, kentin, tahkim edilmiş bir saray görünümündeki idari bir yapı merkez alınarak yapılandırıldığı dikkati çekmektedir. Burada gün ışığına çıkarılan 15 m. uzunluğundaki, huni biçimli kapı geçidinin dış kenarı 7 m. genişliğinde olup, içeri doğru dalmaktadır ve iç kenarda kalan diğer ucun genişliği ise yalnızca 2 m.dir daha önce Demircihöyük ve diğer bazı tahkim edilmiş kentlerde daha iyi örneklerini gördüğümüz, Anadolu tipi yerleşim modeline uyan kapı tipi ile belirgin bir paralellik göstermektedir. Orta Anadolu'da yaklaşık 35 m. çapında bir alanı kaplayan küçük Ahlatlıbel yerleşimi benzer şekilde bir iç avlu barındıran geniş bir yapı kompleksi ile dikkati çekmektedir. Bunların dışında Anadolu'nun güneyinde yer alan Tarsus- Gözlükule yerleşmesi içinde yer alan 4-5 m. açıklığındaki kapı ile beraber Hetty Goldman'ın da iddia ettiği üzere ardışık olarak devam eden yapı dizileri de Anadolu yerleşim şeması paraleli olabileceği gibi, Erken Tunç Çağı içinde yer alan Alişar'da ise tabaka 10M'den itibaren birbirine eklenmiş yapıların oluşturduğu radyal görünümlü bir yapılaşma planı karşımıza çıkmaktadır. Bu hususta bitişik yapıların uzun duvarlarının ortak olarak kullanıldığı düşünülmektedir. Bu yapılaşma biçiminin tabaka 7M'e kadar devam ettiğini belirtmek gerekir. Söz konusu yapı safhasına ait evlerin dış duvarlarının tepenin yamaç kısmında bulunduğu ve erozyona maruz kaldıkları tahmin edilmektedir. Ele geçirilen bulgular ışığında höyük yüzeyindeki bu "Akropol" yapısının tahkim edilmiş olduğunu varsaymak mümkündür. Höyüğün kuzeyinde gerçekleştirilen bir sondaj çalışması da bu türden bir durumun söz konusu olduğunu açıkça ortaya koymuştur. Bu çerçevede en az iki safhalı büyük bir tahkimat duvarına ait kalıntılar gün ışığına çıkarılmış olup, duvar yapısının iç kısmında inşa edilen bir m.den daha fazla

derinliğe sahip kavisli bir başka taş duvar yapısı ile desteklenmiş olduğu tespit edilmiştir (Korfmann, 1983, s. 225-229).

Erken Tunç Çağı I'ın sonlarına doğru Doğu Anadolu'da köklü değişimler yaşanmaya başlamıştır. Bu değişimin temelinde Aras havzası kaynaklı büyük göç dalgası yatmaktadır. Bu göç hareketi ile beraber Doğuda Transkafkasya'dan Urmiye Gölü'ne, Batıda Divriği Kangal dalaylarından Malatya'ya, güneyde de Kahramanmaraş ve Amik Ovasına kadar yayılan alan içinde geniş bir kültür bölgesi ortaya çıkmıştır. Doğu Anadolu'da var olan Mezopotamya-Suriye etkili kültür değişmeye başlamış, bu değişimin net olarak izlendiği alanlardan bir tanesi olan seramiklerde kaba el yapımı üretimler ortaya çıkmaya başlamıştır. Bununla beraber iyi perdahlı, parlak yüzeyli olan bu seramiklerde oluk veya kabartma bezeme tarzı benimsenmiştir. Mimari alandaki değişim ise bu kültüre dair önemli ipuçları sunmaktadır. Yuvarlak ev planları, dal çamur-örgü tekniği bu konudaki önemli ayırım noktalarıdır. Bölge içinde geniş bir alanı etkileyen ve Hurri menşeli olduğu düşünülen bu kültüre "Kura-Aras, Erken Transkafkasya, (ETr) Khirbet Kerak, Karaz ve Doğu Anadolu Erken Tunç Çağı" gibi farklı adlar verilmiştir (Sevin, 2003a, s. 111; ayrıca bkz. Girginer, K.S. 1996, s. 62-vd.).

Elazığ'ın Altın Ova'sında Tepecik yerleşmesinde ETÇ II dönem içinde, Karaz kültürünün yansımaları izlenebilmektedir. Bu dönem savunma sistemin çok önemli bir değişim yaşanmamıştır. ETÇ I dönemi taş temelli kerpiç bedenli, payandalı sur duvarına bitişik yapılar ile dikkat çeken sur duvarı ETÇ II içinde çok büyük değişimlere maruz kalmadan kullanılmış olmalıydı (Esin, 1974b, s. 118). Aynı bölge içinde yapılan bir diğer kazıda ortaya çıkarılan sur duvarı Tülintepe Höyüğü'nün akropol kısmında yer almaktadır. Duvar aşağı doğru eğimli bir şekilde örülmüş olup 2 m. lik kalınlığı sahiptir. Duvarın 40 m. lik uzunluğu açılabilmiş iken sur duvarına dair detaylı bilgilere var olan tahribat sebebi ile ulaşılamamıştır (Esin, 2000, s. 87).

Van-Dilkaya Höyük'te yer alan sıkıştırma malzemesi olarak çamurun kullanılmış olduğu kalın kerpiç duvarın temelinde yer alan taşlar üzerinde hangi bir işlem yapılmamıştır. Gün ışığına kavuşturulmuş olan bu duvar Karaz kültürünün sonuna kadar bölge içinde aynı mantık çerçevesi içinde varlığını sürdürürken, Demir Çağı'na geldiğinde duvarın bir set duvarı olarak kullanıldığı anlaşılmaktadır (Çilingiroğlu - Derin, 1992, s. 404).

Batı Anadolu bölgesinde yer alan ve son derece önemli bir yere sahip olan Liman Tepe yerleşmesi bölgenin savunma anlayışını önemli katkılar yapmıştır. Daha önceki yıllara Batı Anadolu kıyı yerleşimlerinin savunma sistemi ile alakalı tek kaynak

Troia idi. Batı Anadolu'nun güneyi araştırma eksikliği nedeni ile tam olarak bilinemezken İzmir kentinde yer alan Höyücek ve Bayraklı kazıları sadece Erken Tunç Çağı tabakalarını işaret etmiştir. Bu alandaki savunma ve organizasyon işleyişine dair uzun yıllar boyunca net verilere ulaşılamamıştır. Bölgede tespit edilen 12 yerleşim yerinden 3 tanesi, Liman Tepe, Bakla Tepe, Kala Tepe savunma sistemi barındırmaktadır. ETÇ I'e tarihlenen Liman Tepe sur duvarında kireç taşı levhalar sur duvarı üzerinde yatay olarak sıralanmıştır. Duvar üzerinde yer alan çıkıntılar duvarı desteklemeye dönük olarak inşa edilmiştir. Duvar 0,90 m. kalınlığında olup korunan yüksekliği ise 2,70 m. civarındadır (Erkanal, 2008, s. 180). Yine aynı dönem içinde Bakla Tepe'de açığa çıkarılan sur duvarında taşlar yatay sıralar halinde duvarın her sırası hafifçe üstteki sıranın altında çıkıntı yapmaktadır. Liman Tepe'de yer alan sur duvarının aksine Bakla Tepe sur duvarı ile diğer yapılar arasında herhangi bir birleşme noktası yer almaz Bakla Tepe sur duvarı diğer yapılardan en az 2 m. uzakta konumlandırılmıştır (Erkanal, 1999, s. 238-239).

Kalatepe doğu-batı doğrultusunda doğal yollara hakim bir tepe üzerindedir. Bu konumundan dolayı stratejik bir öneme sahip olan yerleşmede yüzey araştırması sırasında 30 m. çapında bir sur duvarına sahip olduğu tespit edilmiş olup bu sur duvarı ETÇ I' ait olduğu belirtilmiştir. Büyük olasılıkla bu küçük stratejik sitadel ilk olarak bu dönemde kurulmuş olmalıydı (Erkanal, 1999, s. 239).

Bölge içerisinde ETÇ II dönemine ait tek sur Liman Tepe yerleşmesinden bilinmektedir. Sur duvarı üzerinde yer alan ve daha önceleri bastiyon olarak düşünülen yapının iç tarafı kerpiçten yapılmıştır. Kerpiç dolgu kulenin dış görünüşü ile uyum içinde olup yapı küçük hücreler tarafından çevrelenmiştir. Bu hücreleri oluşturan duvarlarda kireç taşı levhalar kullanılmıştır. Hücrelerin ilk olarak yan ve arka duvarları inşa edilmiştir. Daha sonra bu hücrelerin içi taş, çamur, harç ve kerpiç ile doldurulmuştur. En son olarak kulenin dış yüzü kireçtaşı plakalar ile kaplanmıştı. At nalı biçimli olan kule yapısı Ege'de yaygındır bunun en iyi bilinen örnekleri: Lerna, Syros-Kastri, Naxos, Aigina, Skyros-Palameri'dir. Bunun dışında Anadolu'da Geç Kalkolitik Çağ içinde yer alan Kuruçay'da tespit edilmiş olan at nalı planlı kule de bilinmektedir. Bu kule ünik ve çok daha erken bir tarihi aittir. Dolayısıyla Ege örnekleri ile arasındaki ilişkiye vurgu yapmak mümkün değildir (Erkanal, age s. 240-241).

BEŞİNCİ BÖLÜM

ANADOLU'DA ORTA TUNÇ ÇAĞI'NDA SAVUNMA SİSTEMİ VE MİMARİSİNİ BARINDIRAN MERKEZLER

5.1. İmikuşağı

5.1.1. Konum ve Çevresel Özellikler

Karakaya Baraj Gölü'nün suları altında kalmış olan İmikuşağı Höyüğü, Doğu Anadolu'da Elazığ İlinin Baskil ilçesine bağlı aynı adlı köyün kuzey batısında yer almaktadır.

İmikuşağı Höyüğü Fırat'ın doğu kıyısında Pliyosen Dönem'den bir kayalık ve Pleistosen Dönem'den konglomeralar üzerine kurulmuştur. Höyük bugünkü Fırat Nehri yatağından 38 m., üzerinde modern köyün kurulu olduğu taraça tabanından 20 m., deniz yüzeyinden 673.54 m. yüksekliktedir (Sevin, 1995, s. 1).

Höyüğün Fırat yatağına bakan kuzey ve batısı son derece sarpıtır. Güney ve doğu eteklerinde ise geniş teraslar yer almaktadır. Terasları ile birlikte höyüğün boyutları şu şekilde ölçülmüştür: Kuzey-güney uzantısı 150 m. den fazla doğu-batı uzantısı ise 200 m. kadardır. Çekirdek tepe 100×100 m. lik bir alana yayılır. Fırat'ın kuzey ve batı yönlerde yarattığı ağır tahribat nedeni ile höyüğün sadece küçük bir bölümü günümüze kadar gelebilmeyi başarabilmiştir (Sevin, 1995, s. 1).

İmikuşağı Höyüğü Fırat'ın doğu kıyısındaki en önemli ve en büyük höyüklerden biridir. Höyüğün üzerinde yükseldiği kayalık, ırmağın eski yatağına karşı bir set oluşturduğundan, hızla akıp gelen Fırat suları bu kesimdeki kayalığa büyük bir hız ile çarpıp batıya doğru keskin bir dirsek yapmakta, bu nedenle de ırmak, İmikuşağı önlerinde akış hızından bir hayli kaybedip genişleyen yatağı içinde adacıklar yaparak yoluna devam etmektedir. Bu özelliği yüzünden İmikuşağı Höyüğü Fırat'ın karşı yakasına geçişe olanak sağlayan son derece stratejik bir bölgede yer almaktadır (Sevin, 1983, s. 121).

5.1.2. Kazı Tarihçesi

İmikuşağı Höyük ilk kez 1975 yılında, Karakaya Baraj Gölü altında kalacak tarihsel dokunun belirlenmesine yönelik yüzey araştırmaları sırasında Ümit Serdaroğlu

tarafından saptanmıştır. Höyük 1976 ve 1977 yıllarında Mehmet Özdoğan tarafından ayrıntılı bir şekilde incelenmiştir. Bu ilk keşiflerden sonra 1981 yılında Veli Sevin ve Oktay Belli İmikuşağı'nda daha ayrıntılı çalışmalar yapmışlardır (Sevin, 1995, s. 7).

5.1.3. Stratigrafi

Yapılan kazılar neticesinde İmikuşağı Höyüğü'nün tabaklanması şu şekilde olmuştur.

Tablo 15

İmikuşağı Kronolojisi

YAPI KATI	DÖNEMİ
1	Orta Çağ
2	Orta Çağ
3 b-a	Orta Çağ
4 b-a	Hellenistik
5 b-a	Geç Demir Çağı
6 c-a	Erken Orta Demir Çağı
7	Son Tunç II (Hitit İmp. Dönemi)
8	Son Tunç II (Hitit İmp. Dönemi)
9	Son Tunç II- Son Tunç I geçiş (Eski Hitit Devleti Dönemi)
10 d-a	Son Tunç I (Eski Hitit Devleti Dönemi)
11	Son Tunç I ?
12	Orta Tunç II (Koloni Çağı geç evre)
13	Orta Tunç II (Koloni Çağı geç evre)
14	Orta Tunç I

Kaynak: Sevin, 1995

5.1.4. Malzeme ve Savunma Sistemi

İmikuşağı Höyüğü'nde üzerinde Orta Tunç Çağı çalışmaları sonucunda bu çağın I. evresi ile ilgili olarak içleri çamur ile sıvanmış silolar ve bunlar dışında yine OTÇ I'e tarihlendirilen seramik parçaları ele geçmiştir. Elde edilen bu sınırlı verilerin dışında

Fırat'ın taşkınlarından oldukça fazla etkilenmiş olan bu safhayla ilgili ayrıntılı bilgilere ulaşılammıştır (Sevin, 1988, s. 311).

İmikuşağı Höyüğün Orta Tunç II (12. Yapı katı) dönemine gelindiğinde yerleşmeyi çeviren bir sur duvarı ile karşılaşlmıştır. Bu sur duvarı çok daha önce Geç Tunç Çağ tabakaları içinde açığa çıkarılmıştır. Fakat OTÇ II'de var olan surun asıl sur olduğu ve süreç içinde bu ana gövde üzerine çeşitli eklemeler veya tadilatlar ile kullanımının GTÇ I'e kadar uzatıldığı tespit edilmiştir. Sur duvarı hafif kavisli bir şekilde uzanmakta olup duvarın 30 m. lik kısmı incelenebilmiştir (**Ek 28. Şek. 28b**). 4.10-3.20 m. de bir iç ve dış tarafta 0.10 m. de bir sur duvarı çıkıntılar yapmaktadır. Duvarın taş temel yüksekliği 0.50-0.75 m. arasında değişmektedir. Taş temelin en üstteki düzeyinde, duvar genişliğince uzanan araları küçük taşlar ile beslenmiş ahşap bir ızgara oluşturulmuştur, 40×30×10 cm. ya da 40×40×10 cm. boyutlarındaki kerpiç bloklar bu ızgara üzerine yerleştirilmiştir. Aynı yöntemin GTÇ I' de (10. yapı katı) sur içinde yer alan yapılar için de kullanıldığı tespit edilmiştir; fakat ağır tahribat ve yetersiz kazı çalışması nedeni ile bu teknik tam olarak anlaşılamamıştır (Sevin, 1988, s. 308).

12. yapı katı tahkimli kentinin girişi, güneyde, P 14-13 plankarelerini kapsayan alanda idi. Bu plankarelerde önce yangın ve kısa bir süre sonra da sel felaketlerinden olumsuz yönde etkilenmiş büyük bir kerpiç yapı ortaya çıkartılmış ve bu yapının bir kompleksin parçası olabileceği düşünülmüştür (Ayrıntılı bilgi için bkz. Sevin, 1984, s. 141). Oysa ilerleyen çalışmalar yapıya ait düşünceleri bambaşka bir yöne çevirmiştir. Yapının kompleks parçası olamayacağı olsa olsa bir kapı kulesi olacağı iddiası ortaya atılmıştı. Buna kanıt olarak da 9.60×7.80. m. boyutlarındaki iki magazinden oluşan bu yapı Alişar 10T Kuzey Kapısı (Ayrıntılı bilgi için bkz. Naumann, 2007, s. 286), belki biraz daha geç evreye ait olan Alişar Güney Kapısı ve Malatya/Arslantepe Vb tabakası kapı kulesi (Ayrıntılı bilgi için bkz. Palmieri, 1972, s. 203) ile aynı özellikleri taşımaktadır. Ayrıntıları tam açık olmamakla birlikte, bu yapı kulesi İmikuşağı 12 yapı katı kapısının tümüyle Anadolu etkisi altında olduğuna işaret etmektedir. Üzeri açık olan yapı derin ön avlu kapı geleneğine uygun olacak şekilde düzenlenmiş olmalıdır (Sevin, 1988, 309).

Aynen çağdaşı Malatya/Arslantepe Vb tabakasındaki gibi, ağır bir yangın geçirmiş bulunan 12. yapı katının sur içi mimarlığı, ne yazık ki, iyi bir biçimde incelenebilmiş değildir. Çünkü bu kerpiç yapıların çoğu 11. ve özellikle de 10. yapı katı inşaatları sırasında, düzgün bir alan elde edilmek amacıyla büyük çapta ortadan kaldırılmıştır. Bununla birlikte 12. yapı katı sur içi yapılarının, plan vermese de aynen

surlarda ve büyük kapı kulesinde olduğu gibi, taş temel üzerine ahşap ızgara ve kerpiç yöntemiyle yükseltilmiş duvarları bulunduğu, ahşap dikmeye ise hiç yer verilmemiş olduğu tespit edilmiştir. O 14/a-b kareleri içinde temelleri kısmen saptanan ve ancak belli bir plan vermeyen yapının tabanı üzerinde ise tüm kaplar ele geçirilmiştir. Görüldüğü üzere, 12. yapı katının inşaaı sırasında İmikuşığı, içine anıtsal giriş binası ile girilebilen tahkimli bir yerleşme yeri durumuna getirilmiştir. Ayrıntıları konusunda hiç bir bilgi olmamakla birlikte, aynı dönemde Malatya/Arsilantepe'nin de benzer şekilde tahkim edilmiş olduğu ve olasılıkla aynı yangın felaketiyle son bulduğu düşünülmektedir (Sevin, 1988, 309).

5.2. Tilmen Höyük

5.2.1. Konum ve Çevresel Özellikler

Tilmen Höyük Gaziantep'e bağı İslahiye İlçesinin 10 km kadar doğusunda, Yelliburun Köyü'nün 2 km batısında, bazalt damarları ve tepelikleri ile dolu çok engebeli bir ova içinde yer almaktadır. Höyüğün yüksekliğı 21 m. civarında olup uzunluğı 220 - 150 m. olan oval tabanlı bir höyük ile beraber batıya doğru uzanan 160 m. uzunlukta 110 m. genişlikte ve 4 m. yükseklikten meydana gelen bir başka uzantıdan "teraz" oluşmaktadır. Höyük su kanalları ve bataklık alanları ile çevrilidir (Duru, 2003, s. 8; ayrıca bkz. Alkım, 1962, s. 5).

5.2.2. Kazı Tarihçesi

Höyük üzerindeki çalışmalar 1959-1972 tarihleri arasında Prof. U.Bahadır Alkım tarafından yönetilmiştir. Daha sonra Roma "La Sapienza" ve Bolonya Üniversitesinden N. Marchetti ile İstanbul Üniversitesinden Refik Duru'nun katılımı ile 2005 yılında ikinci dönem kazı çalışmaları yürütülmüştür.

5.2.3. Stratigrafi

Yapılan çalışmalar ve sonucunda Tilmen Höyük Tabakalanması şu şekilde sıralanmış bulunmaktadır (Duru, 2003, s. 10).

Tablo 16

Tilmen Höyük Kronolojisi

DÖNEM	YAPI KATI
Roma-Bizans ve İslami Dönemler	Karışık Dolgu
Demir Çağı (M.Ö I. binyıl)	I a-b Yapı Katları
Orta Tunç Çağı (M.Ö 2000-1500)	II a-c ve III a-b yapı katları
İlk Tunç Çağı III (M.Ö III. binyıl)	III c-f yapı katları
İlk Tunç Çağı II (M.Ö III. binyıl)	III g-h yapı katları
İlk Tunç Çağı I/II (M.Ö III. binyıl)	III i yapı katı
İlk Tunç Çağı I (M.Ö III. binyıl)	III j-k yapıları
Geç Kalkolitik Çağ (M.Ö 3400-3000)	IV a-d yapı katı

Kaynak: Duru (2003)

5.2.4. Malzeme ve Savunma Sistemi

Tilmen Höyük'teki çalışmalarda 2 sur yapısı açığa çıkarılmıştır. Bunlardan bir tanesi yukarı şehri korumak amacı ile örülmüş olan iç sur bir diğeri ise iç suru da içine alacak şekilde planlanmış olup aşağı kenti koruyan dış surdur (Alkım, 1960, s. 8).

Dış sur, höyüğün topoğrafik yapısına uygun bir şekilde oluşturulmuştur. Dış surun çevresi 820 m. kadardır (Duru, 2003, s. 15). Surun alt kısmı dışta ve içte düzenli bir biçimde kesilmiş dikdörtgen prizması şeklinde bazalt taşlardan olup itinalı bir duvar işçiliği göstermektedir. Surun temelden başlayarak 3-4 m. yüksekliğe kadar taş ile örülü olduğu tespit edilmiştir. Bu yükseklikten sonra taş bedenin üzerine kerpiç beden yerleştirilmiştir (Duru, 2003, s. 15).

Savunma sisteminde sur duvarı içinde var olan kimi mekanların kazemat tekniği gösterdikleri tespit edilmiştir. Bazı mekanların ise taş, toprak molozu ile doldurulmuş oldukları için sandık duvar görünümü arz ettikleri anlaşılmıştır. Duvarın dış hat kalınlığı 1.85 m. iç hat kalınlığı 1.10 m. olup dış surun kazemat sistemindeki kalınlığı dıştan dışa 8 m. olarak ölçülmüştür (Alkım, 1974a, s. 5) (**Ek. 71 Lev. XVIIIa**). Sur belirli bir uzunlukta yaklaşık 40-50 m. ara ile bloklar halinde inşa edilmiştir. Bloklar birbirine dayanmakta olup kaynaştırılmamıştır. Bu Blok sistemi Tilmen savunması için pratik ve kolaylık sağlamış olsa da; ayrıca çeşitli riskleri de beraberinde taşımaktadır. Deprem veya toprak kaymaları sonucu bu bloklardaki aralıklar açılmaktadır. Nitekim sur duvarı

üzerinde 1.5 m.ye varan açıklıkların var olduğu tespit edilmiştir. Tilmen Höyük'te mevcut olan sur sistemi höyüğü kesintisiz bir biçimde çevrelemekten ziyade kesik hatlar ile kenti kuşatmıştır (Duru, 2003, s. 15).

Dış surun en az iki evreli olduğu düşünülmektedir. Biri M.Ö 18-17. yy.öteki M.Ö II. binyılın II. yarısıdır (Duru, 2003, s. 15). Dış sur dışa taşkın testere dişi benzeri çıkıntılar yapmaktadır. Bu özellikleri itibariyle sur duvarı, Alişar'ın Eski Hitit, Mersin-Yümüktepe'nin VII. Ve VI. Tabakalarındaki sur tekniğine benzemektedir. Ayrıca Tilmen'in kazemat, sandık duvar tekniği de ortak olan bir diğer özelliktir. (Alkım, 1974b, s. 23).

Böylesine kuvvetli bir savunma sistemine sahip olan Tilmen Höyük surlarında herhangi bir kule yapısına rastlanmamıştır. Kesin olarak kabul edilecek tek yapı, doğu dış kapının (K-1) 20 m. kadar güneyindedir. İç ve dış surda köşelerde yer alan bloklar ise olasılıkla bir bastiyondur (Duru, 1987a, s. 40).

Sitadelde yer alan II. sur höyüğün topoğrafik durumu nedeniyle belli bir açı ile kırılmalar oluşturmaktadır. Bu kırılmaların bulunduğu noktalara büyük bastiyonlar yerleştirilmiştir. Sitadeli kuşatan iç sur 1-3 m. lik çıkıntılar yaparak testere dişi şeklini almaktadır. Testere dişleri arasındaki açıklıklar ortalama olarak 20-30 m. arasında değişmektedir. İç sur tıpkı dış sur gibi sandık duvar tekniğinde olup birbirine yaslanan bloklar halinde inşa edilmiştir. Sandık duvarların teşkil ettikleri hücrelerde ufak buluntulara ve bir kaçında da kapıya rastlanması buraların mekan olarak, (Kazemat) kullanılmış olduğuna işaret etmektedir (Alkım, 1972, s. 40).

Dış surda üç giriş açığa çıkarılmıştır, Bunlar doğu, batı ve kuzey yönlerdedir. Ana giriş doğu etekte yer almaktadır. Doğü giriş kapısı dikdörtgen planlı olup anıtsal yapıdadır. (boyutu 9.75×8.5 m.). Kapı girişinin iki evreli olduğu düşünülmektedir. Yeni evrede eski duvarların yer yer kullanıldığı fark edilmektedir. Yapı taş temel üzeri kerpiçten inşa edilmiştir. İnşa tekniği Tell Açana'nın VII. kat mimarisine benzemekle beraber tek kapı içi avlusuna sahip oluşu Anadolu geleneğini sezdirmektedir. 2 m. ye yaklaşan bir kalınlıkta olan dış sur K-1'in sağ ve sol kulelerine dayanmaktadır (Alkım, 1972, s. 39) **(Ek 29. Şek. 29a)**.

K-1 girişinin olduğu yerde olasılıkla zaman içinde doğan savunma ihtiyacından dolayı ana kapının 22 m. doğusunda ikinci bir kapı binası K-6 eklenmiştir.(Bkz Levha 61) Dış sur ile her hangi bir bağlantısı olmayan bu kapı geçidi K-1 ile bağlantılı olup plan bakımından K-1'e benzemektedir. Geçit kulesi çok iri taş blokları ile yapılmış olup bunların dış kenarlarına aslan protomlu iki tasvir konulmuştur (Duru, 2003, s. 16).

Kentin ana girişi olan K-1 ve K-6 giriş kapılarına ulaşmak son derece zorlaştırılmıştır. Kente 50-60 m uzaklıktan başlayarak ön kapı olan K-6 ya varana kadarki yol güzagahı çok iri ve düzensiz taşlar ile yapılmıştır. Bir insanın üzerinden zorlukla geçeceği bu düzensiz yol ile amaçlanan yüksek bir kente ulaşımı zorlaştırmaktır (Duru, 2003, s. 16).

Tilmen Höyük'e ikinci giriş kuzeydeki (K-2) kapı girişinden sağlanmaktadır. Kapı girişi dikdörtgen planlı olup boyutu 5,75×8,5 m.dir (**Ek 29. Şek. 29b**). Girişin bir kapı içi avlusu yer almaktadır. Kapı kenarları ve köşeleri çok muntazam kesilmiş dikdörtgen prizması biçiminde bazalt taşları ile örülmüştür, dıştaki kapının kesme taşları bindirme tekniğinde yükselmektedir. Üçgen biçiminde olan kapı üstü kilit taşı yere düşmüş bir vaziyette bulunmuştur. Kapı içi zemini ufak taşlar ile döşeli olup altından bir su kanalı geçmektedir (Alkım, 1972, s. 40).

Tilmen Höyüğün dış surunda açığa çıkartılmış olan bir diğer giriş kapısı da batıda yer almaktadır. Bu kapı girişi K-3 olarak kodlanmış olup plan özellikleri itibariyle K-2'ye benzemektedir. 4,75×5 m. ölçülerinde olup kapı girişinin iç tarafında yer alan taş beden 1,5 m bir yüksekliğe kadar korunabilmiştir (Bkz Alkım, s. ay). Söz konusu olan bu kapı girişi kesme taşlar ile yapılmıştır. K-3'ün K-2 ile benzer bir plan niteliği taşıdığından yukarı alanda bahsetmiştir. Fakat yapılan çalışmalarda K-3'ün K-2'den farklı olduğu bir nokta keşfedilmiştir. O da K-3'ün iç avlusundaki dört basamaklı bir merdiven ile yan bloka geçilebilmesidir (**Ek 30. Şek. 30a**). Normal şartlar itibariyle Tilmen Höyüğe batıdan yaklaşıp giriş yapmak oldukça zordur. Bu alanda var olan leçelik ve su kanalları ulaşımı zorlaştırmaktadır. Bu olumsuzluklara rağmen batı girişinin ne amaçla açılmış olabileceği henüz netliğe kavuşturulmamıştır (Duru, 2003, s. 17).

Dış sur üzerinde var olan 3 geçiş kapısı dışında Sitadelde de 1 geçiş kapısı yer almaktadır (K-5). Altta merdivenli bir kısım, iki eşikli, iç odalı bir kapı geçidi ve daha sonra dik açı yaparak gelişen bir koridordan oluşan K-5, höyüğün oldukça sert bir eğim ile yükseldiği doğu yamaçtır (**Ek 30. Şek. 30b**). K-5 oldukça çok tahrip görmüştür. Kapının en az iki mimarlık evresi geçirdiği anlaşılmıştır. Eski evrede güneydeki dışa taşkın kulenin doğuya açılan kapısı yeni evrede bir duvar ile kapatılmıştır (Alkım, 1972, s. 40). K-1'in iç eşiği ile saray yapıları avlusu arasındaki 13 m. lik bir kod farkı vardır. Bu kod farkı K-1 aracılığı ile aşılmalıdır. Yamaçtaki ilk 5 m.lik yükseklik bir rampa ile çıkılarak K-5'in önündeki merdivenin alt basamağına gelinmekte, daha sonra 17 basamaklı merdivenle 8,5 m. ye varılmakta geri kalan yaklaşık 4,5 m.lik fark

da kapı odası ve koridordaki hafif rampa ile geçilmektedir. Merdiven basamakları, kapı sisteminin dışına, iç suru oluşturan blokların arasına alınmış bağımsız bir ünite şeklindedir. Kapı iç odasında devam eden rampalı yol iç eşikten sonra güneye saraylar yönüne dönmektedir (Duru, 2003, s. 17).

M.Ö II. Binyılın ilk yarısına tarihlenen ve uzun süreli olduğu anlaşılan Tilmen II yerleşmesi elverişsiz bir alanda kurulmuş olmasına rağmen Olağanüstü kuvvetli bir savunma sistemi ile koruma altına alınmış çok önemli bir merkez görünümündedir. Sitadelde yer alan kutsal yapılar ve saraylar da Tilmen Höyük'ün önemli bir politik konuma sahip olduğunu desteklemektedir (Duru, 1987a, s.42).

5.3. Kültepe

5.3.1. Konum ve Çevresel Özellikler

Kayseri'nin 20 km. kuzeydoğusunda Karahöyük Köyünün güneyindedir. Kültepe veya Karahöyük olarak da adlandırılan höyük daireye yakın bir form arz etmektedir. Höyüğün kenarları tahrip edilen yerleri ile birlikte uzunluğu yaklaşık olarak 550 genişliği 450 m. dir. Höyük yaklaşık olarak 19 m.lik bir kültür dolgusuna sahiptir (Özgüç, T. 2005, s. 11-12) **(Ek. 71 Lev. XVIIIb)**.

Yukarıda bahsedilen Kültepe'nin Tepe noktası dışında Aşağı Şehri de tespit edilmiştir. Buna göre aşağı şehir, 2 km çapında olup ova seviyesinden 2 m. yüksektir (Özgüç, T. 2005, s. 8).

5.3.2. Kazı Tarihçesi

Kültepe'nin tarih sahnesi çıkışı 1881 yılına denk düşmektedir. Bu tarihlerde çıkış yerleri tam olarak bilinmediğinden Kapadokya Tabletleri olarak da bilinen çivi yazılı belgeler buranın pazar yerinde ortaya çıkmıştır. Buraya ilk gezi aynı yıl içinde T.G Pinches tarafından gerçekleştirilmiş olup ilk kazı da 1893-1894 tarihlerinde Ernst Chantre tarafından yürütülmüştür. 1906 yılında H. Winckler iki kısa kazı sezonu çalışması yürütmüştür. Daha sonraları ise Hititolog B. Hrozny Kültepe üzerinde çalışmalar yürütmüş ve bu alandan ele geçen çivi yazılı tabletler sayesinde burasının eski adı Kaneş olan büyük bir kent olduğu ortaya çıkmıştır. Kültepe/Kaneş Anadolu'da Eski Assur'un ticaret ağının tam merkezinde yer almaktaydı Kültepe/Kanaş'te yapılan

bu tabletlerin büyük bir bölümü ticaret üzerine yazılmış olup çok az bir kısmı sosyal ve hukuk konuları ile ilişkilidir.

Metinlerden elde edilen kanıtlara göre, o dönemde Anadolu, bazılarının krallık yapısına sahip olduğu birkaç prensliğe bölünmüştü bu prenslikler ya da şehir devletleri, genellikle merkezi bürokratik bir yapı ile saray içindeki prens (*Rubum*), kral (*Şarrum*), ya da bey (*Belum*) tarafından yönetilmekteydi (Yakar, 2007, s. 36) .Çalışmalar neticesinde 23.500 adet çivi yazılı tablet ele geçmiştir (Topçuoğlu, 2010, s. 25).

1948 yılında Tahsin Özgüç ile beraber Nimet Özgüç Kültepe kazılarına başlatmışlardır. 1960'lı yılların ortalarına doğru Nimet Özgüç Acemhöyük ve Samsat Höyük kazılarının başına geçmesi sebebi ile Kültepe'deki çalışmalardan ayrılmak durumunda kalmıştır. Tahsin Özgüç 1948 yılında başladığı Kültepe kazılarını 2005 yılına kadar kesintisiz bir şekilde sürdürmüştür. 2006 yılından itibaren buradaki kazıları Fikri Kulakoğlu yürütmektedir.

5.3.3. Stratigrafi

Kaniş Karum içerisinde yapılan çalışmalarda buranın IV yapı katı ile temsil edildiği anlaşılmıştır. Buna göre bu yapı katları Kaniş Karumu için Ia, Ib, II, III, IV şeklinde olmuştur (Özgüç, age, s. 9). Bu alan içinde yapılan çalışmalarda yoğun oranda çivi yazılı tablet ele geçmiştir. Söz konusu bu tabletler tüm yapı katlarının içinden gelmemiştir. Bunların içinden IV, III, Ia' dan yazılı veri ele geçmezken II ve Ib'nin asıl yazılı devri yansıttığı tespit edilmiştir (Özgüç, T.- Özgüç, N, 1953, s. XII).

Tablo 17

Kültepe-Kaniş Karumu Kronolojisi

I a-b	—
II	—
III	M.Ö. III. Bin Sonu ve OTÇ başı
IV	M.Ö. III. Bin Sonu ve OTÇ başı

Kaynak: Özgüç, T. (2005)

Kaniş Karum kazıları dışında tepe noktasında yapılan kazılarda 18 yapı katı tespit edilmiştir. Buna göre Tepenin son evreleri Roma Dönemine ait iki yapı katı ile

temsil edilir (1-2). Hellenistik Döneme ait 1 yapı katı (3) Geç Hitit Döneminde 2 yapı katı (4-5) varlığını korumuştur. Tepenin 6. yapı katı Karum Ia ile çağdaştır. 7. kat Karum Ib, 8. kat Karum II, IX. Kat Karum III, X. Kat ise Karum IV ile çağdaştır. XI, XII, XIII yapı katları Erken Tunç Çağının III. Evresini temsil eder. XIV, XVII yapı katları Erken Tunç Çağı II' ye ve son olarak XVIII. Yapı katı E.T.Ç. I evresinin sonuna denk düşmektedir (Özgüç, T. 2005, s. 12).

Tablo 18

Kültepe-Neşa Tepe Kronolojisi

TABAKA	DÖNEM
I-II	Roma
III	Hellenistik
IV-V	Geç Hitit Dönemi
VI	Karum Ia ile Çağdaş
VII	Karum Ib ile Çağdaş
VIII	Karum II ile Çağdaş
IX	Karum III ile Çağdaş
X	Karum IV ile Çağdaş
XI-XIII	ETÇ III
XIV-XVII	ETÇ II
XVIII	ETÇ 'in Son Evresi

Kaynak: Özgüç, T. (2005)

M.Ö II. Binin ilk çeyreği Orta Anadolu'nun kent devletleri kralları ile yönetildiği toplumun ihtiyacını karşılayacak düzenli büyük şehirlerin oluştuğu dönemi temsil etmektedir. Bu çağda gelişmiş yerli sanatının ve bu sanat üzerindeki Assur etkisini başkent Kaneş temsil etmektedir (Özgüç, T. 2005, s. 51).

5.3.4. Malzeme ve Savunma Sistemi

Bu dönem yapılarının (II-Ib katları) temelleri taştır. Genellikle 50 cm.yi aşan taş temel yoktur. Andezit kolay kırıldığından yapı ustaları mümkün olduğunca düz taşlar kullanmaya özen göstermişlerdir. Karum'da iri düzensiz poligonal taşlar

kullanılmamıştır. Yapıların bodrum katları daima taş ile örülüdür. Üstüne kerpiç bedenin oturacağı taşların düz olmasına ayrı bir önem gösterilmiştir. Harç olarak çamur kullanılmıştır (Özgüç, T. 2005, s. 53).

Ia ve Ib katlarında taş direk kullanılmış iken II. kat yapılarında taş direk kullanılmamıştır. Taş temelin içi ve dış kenarlarına birbirlerine paralel olarak çift sıra halinde konulan yatay ağaç dikmelerin üstüne dikey ağaç dikmeler basmaktadır. Ağaç dikmeler dam örgüsünü taşıyan ahşap kirişlere kaide vazifesi görmüşlerdir. Bu sayede zayıf duvarlar ağır çatı örgüsünün baskısından kurtarılmıştır. Bu duvarların işlevi sadece çatı unsurunu hafifletmek ile ilgili değildir. Asıl işlev ikinci katı taşımaktır. Pek çoğu iki katlı olan II. Kat evlerinin bütün ağırlığını bu ahşap dikmeler taşımaktadır (Özgüç, T. 2005, s. 53).

Kaniş Karum'unun mimari özelliklerine baktığımızda; Karum II ve Ib hem Asurlu hem de yerli tüccarlar tarafından iskan edilmiştir. Karum sık bina kompleksleri ve büyük mahallelerden oluşmuştur. Evlerin bazılarının yeni ekler ile sonradan genişletilmiş olması binaların düzensiz şekil almalarına neden olmuştur. Duvarları ortak veya birbirine bitişik olarak inşa edilmiş dört veya altı evden oluşmuş bu mahalle gruplarını birbirinden sokaklar, meydanlar ayırmaktadır. Ib ve II katlarına ait şehir planlarının genel özelliğini kalabalık olarak düzenlenmiş bina grupları, sokak ve meydanlar oluşturur (Özgüç, T. 2005, s. 73).

Bir arabanın geçebileceği genişlikteki sokaklar evlere göre yönlendirilmişlerdir. Sokağın her iki bordürü iyi işlenmiş büyük taşlar ile düzenli bir şekilde sınırlandırılmışlardır. Taban yassı taşlar ile döşelidir. Karum sokakları toprak tabanlı veya taş döşelidir. Karum'da sokakların kesiştiği alanlarda ve meydanlarda yüksek ihtimalle pazar alanları oluşturulmuştur. Karum'un atık su kanalı sokağın kaldırım taşlarının altından geçmektedir (Özgüç, 2005, s. 81-83).

Karum mimarisinde II, Ia ve Ib katlarının en basit ev tipini dikdörtgen planlı iki odalı evler temsil eder. Bütün II, Ia ve Ib kat evlerinde olduğu gibi bunlarında duvarları birbirine tam paralel olmadığından, düzensiz köşeler ile hafif çarpık bir plan oluşmuştur (Özgüç, 2005, s. 55).

Kaniş Karumu, çapı itibarıyla Yakındoğu'nun en geniş sur sistemlerinden birine sahip olmalıdır (Özgüç, 2005, s. 12). Kent düzenli bir plan dahilinde kurulmuş olmalıydı. Höyüğün kenarlarının aşağı yukarı aynı yükseltide olması da bu düşüncüyü doğrulamaktadır. Aynı zamanda bu durum düzenli ve aynı plana göre kurulan bir şehir surunun varlığı ile de izah edilmektedir (Özgüç, T. 1950, s. 12). Höyüğün kenarlarında

mevcut olan yükseklik için düşünülen sur varlığı ile alakalı yapılan incelemelerde burada şehir surunun muhtelif parçaları tespit edilmiştir. Bazı kısımlarda bu sur tamamen, bazı kısımlarda yarısına kadar kaldırılmış ve bütün sahanının büyük bir moloz yığını ile dolmasına sebep olmuştur (Özgüç, T. 1950, s. 12).

Sitadelde yer alan Geç Sarayın çevre duvarı 1110x120 m. boyutlarındadır. Temel yüzlerinin içi ve dışı az yontulmuş iri bloklarla daha düzenli örülmüş araları iri moloz taşlar ile doldurulmuş olup temel kalınlığı 4 m. dir. Sarayın odaları merkezi bir avlu etrafına yerleştirilmiştir. Bu plan Anadolu’da ilk kez bu sarayda görülmektedir. Bu sayede Kaniş sarayı Hitit saray ve tapınaklarının öncüsü olurken, Çağdaşı Yakınoğlu saraylarının çok önemli bir özelliğine avlularına sahiptir (Özgüç, 1950, s.88). Geç sarayda çevre duvarına 7 m. lik aralıklarla bağlanmış küçük kuleler vardır. Bu küçük kuleler/ayaklar savunma amaçlı değildir (Özgüç, 1950, s.88). Saray dik köşeli Sitadel suruna bağlı olarak inşa edilmiştir. Yani sitadel suru sarayın aynı zamanda dış duvarıdır. Geç saray eski sarayın tahribinden sonra onun enkazı üstüne ve ondan farklı bir plan şeklinde tasarlanmıştır. II. Kat ile çağdaş olan eski saray, eski sitadel suruna bağlı değildir, onun içindedir (Özgüç, 1950, s. 90-91).

Eski saray geç sarayın altındadır. İki katlı olan eski saray geç saraydan farklı olarak en az üç binadan oluşmuş bir kompleksi temsil etmektedir. Saray sitadelin şekline uygun olarak hem sitadeli hem de ortalarında bulunması gereken avluyu çevirecek şekilde düzenlenmiştir (Özgüç, 1950, s. 105).

Geç dönem tahkimatı eski tahkimatın üzerine yapılmıştır. Buradaki en önemli özellik Alişar ve Karahöyük surlarında görülen testere dişi örgü tekniğidir. Kültepe’de eski surlarda toprak dolgu yapılmış dikdörtgen bölmeler yoktur. Onlar som taş örgü olarak yapılmıştır. Duvar büyük yangında yıkılmıştır. Yapım tarihleri arasında kısa süre bulunan bu örgü tipinin farkı eski örgünün “Testere dişi” sisteminde yenin küçük payandalar/kuleler kullanılarak örülmüş olmasıdır. Alişar’dan farklı olarak, eski örgüde payanda yapılmamıştır (Özgüç, 1950, s. 105).

1-8 numaralı odalar saray duvarına sonradan eklenmişlerdir. Sitadelin en alçak ve en zayıf yönü güneybatı köşesi ve güney yönüdür. Saray girişinden başlayan bu odalar surun güneybatı köşesine bağlanırlar. Bunların altında da bir potern yer almaktadır. Odalar bu zayıf yeri kuvvetlendirmek, poterni korumak veya onunla ilgili bir maksat için inşa edilmiş olduğu düşünülmektedir (Özgüç, 1950, s. 91-92).

Bu odaların altında bulunan kuzey-güney doğrultusundaki yalancı tonozlu potern iyi korunmuştur. İri taş bloklar ile örülmüş olan bu oldukça yüksek poternin

yüksekliği 2 m. civarındadır. Yanları dirsek çıkıntılıdır ve üstü büyük düz bir taş ile örtülmüştür. Genişliği zeminde 1.50 m. üstte 1 m. dir. Yapı tekniği ve dirsekler Alişar poternine benzemektedir. Şehirlerin korunmasında şehir surları ile bir bütünlük oluşturan poternler ilk olarak bu çağda görülmeye başlamaktadır. İlerleyen süreçler içinde potern tekniği Hitit İmparatorluk döneminde mimarlık anıtı şeklini alacaktır (Özgüç, 1950, s. 91-92).

Kaneş-Neşa dönemi itibariyle Anadolu'da tarihin başlangıcını oluşturan çivi yazılı belgelerin çıktığı merkez olması ile beraber Anadolu, Mezopotamya ve Kuzey Suriye arasında çok canlı ticari ve kültürel ilişkilerin kurulması sonucu yerli Anadolu sanatının gelişimini yansıtan merkez olması sebebi ile önemli bir yer edinmiştir (Özgüç, T. 2005, s. 9-12).

5.4. Şaraga Höyük

5.4.1. Konum ve Çevresel Özellikler

Şaraga Höyük Gaziantep İli Karkamış İlçesine bağlı Keleklioğlu Köyü'nün 800 m. kadar kuzeydoğusunda, Fırat Nehrinin tam kenarında yer almaktadır. Höyük, önemli bir merkez olan Karkamış'ın 10 km kadar kuzeyindedir. Ilısu ve Karkamış Barajları Kurtarma Kazıları kapsamında sürdürülen Gre Virike, Akarçay Tepe ve Akarçay Höyük, Şaraga Höyüğün karşısında nehrin doğu kıyısında yer almaktadır. Şaraga, Karkamış Barajı göl havzasında kurtarma kazısı yapılan höyükler içerisinde, Fırat'ın batısında kalan tek höyüktür (Sertok - Kulakoğlu, 2001, s. 453).

Şaraga Höyük, kuzeyden-güneye 200 m. uzunluğunda, batıdan-doğuya 150 m. genişliğinde ve yaklaşık 22 m. yüksekliğindedir. Bu yükselti, merkezde daha dar bir alanı kaplayan konik bir yükselti ve güneye doğru genişleyen daha geniş bir tabandan oluşur. Kuzeydoğuda Fırat'ın yaptığı doğal kesit dışında, höyüğün tüm çevresi tarım elde etmek ve yol yapımı için 2 m'yi aşan yüksekliklerde kesitler oluşacak biçimde kesilmişlerdir (Sertok - Kulakoğlu, 2001, s. 453).

5.4.2. Kazı Tarihçesi

Höyükte kazı çalışmaları 1998 yılında başlamış ve bu çalışmaların başında Fikri Kulakoğlu ile beraber Gaziantep Müzesi'nden Arkeolog Kemal Sertok yer almıştır.

5.4.3. Stratigrafi

Şaraga Höyük Geç Uruk Çağından Orta Çağa kadar kesintisiz bir yerleşim yerinin varlığı konusunda önemli bilgiler sunmaktadır (Sertok - Kulakoğlu, vd. 2004, s. 145).

5.4.4. Malzeme ve Savunma Sistemi

Şaraga Höyük'te Orta Tunç Çağına ait anıtsal bir yapıya ulaşılmıştır. Söz konusu anıtsal yapıya ilk olarak 1999 yılı çalışmaları ile karşılaşılmış olup ilerleyen yıllarda yapı üzerindeki çalışmalar genişletilmiştir. Takip eden evrelerde yapının birçok kez yenilenerek tekrardan kullanıldığı anlaşılmıştır. Bu yenilemeler sırasında anıtsal yapının genel planında bariz bir değişim yaşanmamış bunun yerine eski duvarlara bitleştirilip bu sayede kalınlaşan duvarlar ile beraber birkaç kez taban yükseltmesi gibi rötuşlar yapılmıştır (Sertok - Kulakoğlu, 2001, s. 457). Bu anıtsal bina üzerinde yapılan kazı çalışmalarında büyük depo kaplarına ulaşılmıştır. Bu depo kapları Şaraga'da OTÇ dönemine tarihlenen yönetsel-depo nitelikli bir yapının varlığını düşündürmektedir (Sertok, - Kulakoğlu, 2001, s. 457; ayrıca bkz, Sertok, - Kulakoğlu, 2002a, s.358).

Höyükte OTÇ bu anıtsal yapının tahribinden sonra da yaşamını bir süre daha sürdürmüştür. Bu geç evre, 1999 yılı kazıları kuzey ve güney açmaları ile 2000 yılı E/12 ve Batı 0/6 açmalarında, bu büyük yapının kalıntıları üzerine oturan çok sayıda basit mezar ile temsil edilmektedir. E/12 açmasında GTÇ'nı temsil eden tek yapı kalıntısının altında üç ve batı açmasında açığa çıkarılan bir mezar, bunların höyük üzerinde çok geniş bir alana yayıldığını göstermektedir (Sertok, - Kulakoğlu, 2002a, s.358).

Şaraga Höyükte OTÇ'ye ait anıtsal yapı dışında bir de sur duvarı açığa çıkarılmıştır. Söz konusu sur duvarı da anıtsal yapıdaki gibi çeşitli eklentiler ile genişletilmiştir. Yüksekliği yer yer 120 cm. yi aşan duvarlar, toplama orta boy taşlardan oluşan tek sıra temel üzerinde, kerpiç örgü ile yükselmektedir. Saptanabilen kerpiç boyutları yaklaşık 35x35x8 cm olup kerpiç yapımında alışlagelmişin dışında saman veya benzeri bitkisel katkı kullanılmamış olması dikkat çekicidir (Sertok - Kulakoğlu, 2002b, s. 111).

5.5. Zeytinlibahçe

5.5.1. Konum ve Çevresel Özellikler

Fırat Nehri'nin doğusunda, sel yatağında yer alan Zeytinli Bahçe Höyük Şanlıurfa ilinin Birecik ilçesine bağlıdır. Yerleşimin önemi, Fırat'a yakın konumundan, nehir sularının ulaşma imkan tanıdığı bir noktada yer alıyor olmasından ve en yakın karşıya geçme yerlerinden biri olan Zeugma'ya çok uzak olmamasından kaynaklanmaktadır (Frangipane - Alvaro, vd. 2002, s. 52).

Zeytinlibahçe höyük büyük bir genişliğe vakıf değildir (2.6 hektar). Fakat höyük Fırat'ın alüvyon ovasından sivri bir şekilde yükselir ve diğer yükseltileri aşarak vadinin her tarafından görülür. Zeytinli Bahçe höyüğünün bu alışılmamış formunun asıl sebebi iki höyüğün üst üste olmasından ileri gelmektedir. Daha yayvan olan aşağı höyük doğuya ve güneye doğru yumuşak bir eğime sahiptir. Fakat nehir erozyonuna maruz kalan bu yerleşmenin kültür dolgusu oldukça tahrip olmuştur. İkinci yükselti konik biçimli çok daha küçük bir höyüktür. Bu konik höyük merkezde yer almayıp asıl höyüğün kuzey batısına doğru yükselir. Bu şekilde höyüğün yükseltisine 15 m. daha eklenip yerleşmenin toplam yüksekliği ova seviyesinden 31 m daha yukarıdadır (Frangipane - Bucak, 2001, s. 65-66).

Zeytinlibahçe yerleşiminin tarihsel önemini anlamak için özellikle coğrafi konumunun altını çizmek gerekmektedir. Höyük öncelikle Romalılar, Partlar, Sasaniler, Bizanslılar ile Araplar ve son olarak da Haçlılar ile Selçuklular arasındaki toprak çatışmalarının hüküm sürdüğü stratejik açıdan önemli bir mevki de yer almaktadır.

5.5.2. Kazı Tarihçesi

Höyük ile alakalı çalışmalara 1999 yılında, Ilısu ve Karkamış Baraj Gölleri Altında Kalacak Arkeolojik Kültür Varlıklarını Kurtarma Projesi kapsamında başlanmıştır.

Kazılar Roma Üniversitesi 'La Sapienza'nın Doğu Anadolu'daki Arkeolojik varlıkları araştırma misyonu adına Marcella Frangipane tarafından 1999-2004 yılları arasında yürütülmüştür (Corrado - Francesca, vd. 2004, s. 191).

5.5.3. Stratigrafi

Höyük üzerinde yapılan yüzey araştırmalarından elde edilen seramikler Geç Kalkolitik, Geç Uruk ve İlk Tunç Çağı'nın başlangıcına ve OTÇ'nin başlarına ait veriler elde edilmiştir. Höyüğün en tepesindeki alanda yapılan çalışmalar neticesinde ise buradaki alandan Demir Çağı, Roma/Bizans Çağı ve Orta Çağ belgelenmiştir (Di Nocera, 2001, s. 79).

5.5.4. Malzeme ve Savunma Sistemi

Zeytinlibahçe Höyük üzerinde çalışmalar ilerledikçe daha ayrıntılı yerleşim bilgilerine kavuşma imkanı elde edilmiştir. Bunların başında OTÇ II tarihli olduğu düşünülen anıtsal bir yapı gelmektedir. Yapı VII olarak adlandırılan bu bina, "saray benzeri yapı" büyük bir olasılıkla Zeytinlibahçe'nin merkez konik höyüğünün orijinal çekirdeğini oluşturmaktadır. Tüm yapı doğrudan platform benzeri taş bir kaide üzerine inşa edilmiştir. Kerpiç duvarların korunan genişliği 3 m.dir. Temel taşların çoğu işlenmiş olup kenarları yuvarlatılmakla beraber nadiren oldukları gibi kullanılmışlardır. Çoğu kare biçiminde olan kerpiçler bu dönemde yaygın olarak kullanılan oldukça standart ölçülere (40x40x15) sahiptir (Frangipane - Di Nocera, vd. 2011, s. 4).

Zeytinlibahçe'de yapılan çalışmalar sonucunda tek sıra taş temelli olan bazı yerlerde ise çift sıra taş örgüsünün takip edilebildiği çok geniş ve yüksek bir kerpiç duvar gün ışığına kavuşturulmuştur. Geç yapılar tarafından kesilmediği yerde yüksekliği yaklaşık olarak 2 m.'ye kadar korunmuştur. Ele geçen bu duvarın anıtsal binanın da yer aldığı konik alanı çevrelediği düşünülmektedir. Nitekim sur duvarının konturları da koninin kontur çizgilerini takip eder. Surun kendisi ise kısmen aşınmış olup bu duvar Bizans suru tarafından kesilmiştir. Daha geç dönemlere ait olan Bizans suru daha küçük olup bir anlamda OTÇ'nin kerpiç surunun içine oturmuş olup sur duvarının temeline kadar inmemiştir. Sur duvarının korunmuş olan genişliği 12 m. olarak ölçülmüştür (Frangipane - Balossi, vd. 2004, s. 9).

Sur üzerine yapılan incelemelerde sur üzerinde bazı oyukların varlığı tespit edilmiştir. İlk önce bu çukurun bir çöp çukuru olduğu düşünülmüş, fakat buranın bir oda işlevselliğini sahip olduğu daha sonraki çalışmalarda anlaşılmıştır. Bu oda ve sur çağdaş olup odaya alan kazandırmak amacı ile sur içinde böyle bir oyuğun yapılmış olması

muhtemeldir. Girişi sur ile çevrili olan bu odanın işlevselliği ve bundan başka odalar ile söz konusu olabilecek bağlantıları henüz açığa kavuşturulamamıştır.

Zeytinlibahçe OTÇ’de olasılıkla surlu küçük bir sitadelin varlığına işaret etmesi bağlamında önemli bir yerde durmaktadır. Sitadelin içindeki mimari kalıntılar bahsedildiği üzere kanıtlanmış olan Bizans ve Roma kalıntıları ile örtülüdür (Frangipane - Balossi, vd. 2004, s. 10). Dolayısıyla erken dönemlerdeki mimarinin bunlar tarafında tahribata açık olduğu tespit edilmiştir.

Konik yapıya sahip olan höyüğün üst kısmı üzerinde yapılan çalışmalarda ele geçen OTÇ’ye ait sur duvarının temel taşlarının son derece iri olduğu anlaşılmıştır. Son yıllarda yapılan çalışmalarda sur duvarının şiddetli bir yangın sonucunda yıkıldığı sonucuna varılmıştır. Nitekim tuğlaların kırmızı rengine dönüşmüş olması söz konusu yangın ile beraber gelen yıkım düşüncesine dayanak oluşturmaktadır. Sur duvarının dışında da çeşitli çalışmalar yürütülmüş ve bunun sonucunda dikdörtgen formuna sahip bir kuleye ulaşılmıştır. Kulenin iki girişi olduğu anlaşılmıştır. Söz konusu kule sur duvarının dış profili hakkında bilgi vermesi bağlamında önemli bir yerde durmaktadır (Frangipane – Balossi, 2009, s. 255).

5.6. Domuztepe

5.6.1. Konum ve Çevresel Özellikleri

Doğu Kilikya’da Anti-Toroslar’ın eteğinde ve Kapadokya’ya çıkan önemli yolların kilit noktasında olan Domuztepe yine aynı stratejik öneme sahip olan Osmaniye-Karatepe yerleşmesinin tam karşısında ve Ceyhan Nehrinin doğu yakasında ormanlık bir tepe üzerinde yer almaktadır (Alkım, 1952, s. 225).

5.6.2. Kazı Tarihçesi

Domuztepe, 1949-1952 tarihleri arasında U. B. Alkım tarafından kazılmıştır. Bunun dışında 1947 yılından beri Karatepe-Aslantaş bölgesinde Halet Çambel tarafından sürdürülen çalışmalar sırasında imkanlar el verdikçe Domuztepe örenyeri de araştırılmıştır. Bu ören yeri Ceyhan’ın kıvrımı içindeki dik ve sarp yamaçlı yarımadaının üst kısımlarına oturduğu tespit edilmiştir.

5.6.3. Stratigrafi

İlk önceleri Domuztepe'nin M.Ö 9. yüzyılda, Geç Hitit Krallıkları döneminde kurulduğu daha sonra Hellenistik ve Roma dönemlerinde de yerleşmenin geniş bir alana yayıldığı anlaşılmıştır (Çambel - Özdoğan, M. 1984, s. 260).

1983 yılında yamaca kaymış olan kapı aslanları ile ilgili olarak çekim işlemine başlanmıştır. Bu alanda aslanlara ait eksik parçaların bulunması ve yamaca kaymış olabilecek olan parçaları keşfetmek amacı ile kısa sürecek bir kazı çalışması düşünülmüş olmasına rağmen alan içinden gelen bilgiler buradaki çalışmanın uzun sürmesine neden olmuştur. Nitekim dik olan bu yamaçlar üzerinde yürütülen çalışmalarda M.Ö. VII. Binyıldan yani Neolitik Çağ'dan başlayan ve M.Ö. II. binyılda anıtsal yapılar, surlar ile tahkim edilen ve Geç Hitit Dönemi'nde de varlığını aynı anıtsallıkta devam ettiren bir kent ortaya çıkmıştır (Çambel - Özdoğan, M. 1984, s. 260).

5.6.4. Malzeme ve Savunma Sistemi

Domuztepe'nin esas büyük yerleşmesi M.Ö. II. bin başlarıyla M.Ö.6. Yüzyılın ilk yarısını kapsayan dönemler arasında yer almaktadır. M.Ö.. II. binyıl başlarında Domuztepe'yi tüm yamacı kaba bazalt bloklar şeklinde olarak örülmüş 2.5 m. kalınlığında kazematlı bir sur çevrelemektedir (Özdoğan, M. 1997, s. 474) (**Ek. 72 Lev. XIXa**). Orta Tunç Döneminde Domuztepe'de yerleşme yamacın tümünü kaplar şekilde düzenlenmiştir. Bu yamaçtaki yerleşmeleri çevreleyen kazematlı sur yapısının kazematları yer yer depo yapıları olarak kullanılmıştır. Bu kazematların içinde büyük boyutlu depolama küplerinin ele geçmiş olması bu tespitin oluşmasında en büyük etken olmuştur. İç kısımda yapılar birbirine bitişik olarak, arazinin durumuna göre set duvarları ile desteklenecek şekilde inşa edilmişlerdir (Çambel, - Özdoğan, M. 1997, s. 266).

OTÇ'nin ortalarında ilk surun terk edildiği yerleşmenin yamacın orta kesimlerine çekildiği ve 130 m. kodundan geçen sandık duvar tekniği ile yeni bir sur duvarı ile çevrildiği anlaşılır. Bu döneme ait yapılar öncekilerden plan ve yapım tekniği olarak farklılıklar göstermektedir. Yine bu dönemde yapıları taşıyan set duvarları da birkaç kere yenilenmiştir. Geç Tunç Çağı'nda yerleşmenin yamacın daha da üst kısımlarına çekildiği tespit edilmiş olup yerleşmenin eğimin üst kısımlarına doğru

kayması sebebi ile bu dönem içinde herhangi bir sur yapısına ihtiyaç duyulmamış olmalıdır. Nitekim bu konu ile ilgili bir sur kalıntısına ulaşılamamıştır (Çambel, - Özdoğan, M. 1997, s. 266).

5.7. Konya Karahöyük

5.7.1. Konum ve Çevresel Özellikler

Konya il merkezinin 15 km güneydoğusunda Harmancık Mahallesi'nde yer almaktadır.

5.7.2. Kazı Tarihçesi

Konya-Karahöyük kazıları Sedat Alp başkanlığında 1953 yılında başlayan kazılar uzun bir dönem boyunca devam etmiştir.

5.7.3. Stratigrafi

Sedat Alp yaptığı çalışmalar neticesinde 27 yapı katı tespit etmiştir. Bu yapı katlarının durumu şu şekilde olmuştur.

Tablo 19

Konya-Karahöyük Kronolojisi

Yapı Katları	Kültür Basamağı
XXVII-V	M.Ö. 3000-2000
IV-I	M.Ö. 2000-1600

Kaynak: (Baran, (1992)

5.7.4. Malzeme ve Savunma Sistemi

Mimari özellikler bakımından 1956 yılında gün ışığına kavuşturulan sur duvarı yerleşme içinde önmeli bir noktada durmaktadır. Eski Hitit Dönemi'ne ait olan sur duvarı birbirine bağlı ve paralel uzanan iki dış duvar ile bu duvarlar içinde yer alan ve duvarları birbirine bağlayan küçük hücrelerden oluşturulmuştur. Kısacası Konya Karahöyük suru sandık duvar tekniğine göre inşa edilmiştir. Surun kalınlığı 9.5 m.

civarındadır. Sur üzerinde çeşitli alanlarda yer alan zayıflıkları gidermek amacı ile destekleyici, kuvvetlendirici çıkıntılar yer almaktadır. Ayrıca kuzeyde yer alan ve dış duvara oranla 2.5 m. lik bir çıkıntı arz eden ve cephesi 9 m. yi bulan bir kule yapısı ortaya çıkarılmıştır. Bunun dışında başka bir kulenin varlığı da söz konusu olabileceğinden diğer kule veya kuleler ile alakalı çalışmalar yürütülmüş bunun neticesinde ise ilk kuleden 40 m. mesafede başka bir kulenin konumlandırılmış olduğu tespitine varılmıştır (Alp, 1957, s. 661).

1958 yılında Karahöyük'teki çalışmalar 1956-1957 yılları arasında keşfedilmiş olan II. kulenin üzerinde yoğunlaştırılmıştır. Araştırmalar ilerledikçe bu kulenin daha önceki kuleye göre çok daha fazla sur dışına doğru çıkıntı yaptığı anlaşılmıştır. Sonraları bu kulenin şehir kapılarından birine ait kulelerden biri olduğu anlaşılmış olup kapının bulunmasının akabinde ise diğer kapı kulesine de ulaşılmıştır (Alp, 1959, s. 691).

Kapıyı müdafaa için inşa edilmiş olan iki kuleden kuzeydeki kule birbirine paralel olan iki duvar tarafından bölünmüş durumdadır. Bölmelerin arası kum ile doldurulmuştur. Kapının güneyinde yer alan kulenin planı kuzeydekine göre daha farklı bir plan çizmektedir. Bu kule ötekine nazaran sur duvarının önünde daha sınırlı bir çıkıntıya sahip bulunmaktadır. Burada herhangi bir bölme mevcut değildir. Kulenin temeli içinde boşluk bulunmayan yapı taşlarından ibarettir. Kapının güneyindeki kulenin kuzeydekine nazaran surdan itibaren çok daha az bir çıkıntıya sahip oluşu surun bir dönüşüne denk gelmesi ile açıklanmaktadır (Alp, 1959, s. 691) **(Ek 31. Şek. 31a)**.

Karahöyük kapısının her iki kulesinin önünde bir ön kapı mevcut olup ön kapıda da girişin her iki tarafında olmak üzere birer kule bulunmaktadır. Karahöyük kapısı bu şekildeki kapı tiplerinin çok erken bir örneğini oluşturmaktadır. Ön kapıdan sonra Karahöyük kapı düzenlemesinde arka arkaya iki adet giriş yer almaktadır (Alp, s. ay).

Sur sistemi Karahöyük'ün Eski Hitit Dönemi iskanı ile ilgilidir. Eski Hitit Dönemi iskanı boyunca bu sur kullanılmıştır. Taş duvarlar üzerindeki kerpiç duvarların muazzam bir yangın ile birlikte surun dış istikameti boyunca çökmüş olması Karahöyük yerleşmesinin bir deprem neticesinde sonlanmış olması gerektiği izlenimini uyandırmaktadır (Alp, 1957, s. 661).

5.8. Korucutepe

5.8.1. Konum ve Çevresel Özellikler

Günümüzde, Keban Baraj Gölü içinde kalan Korucutepe Elazığ'ın 30 km kadar doğusunda, Altınova'da, Aşağı İçme Köyü yakınlarında 16 m. yüksekliğinde ve 190 m. çapında bir höyüktür. Hititler Dönemi'nde Korucutepe'nin de içinde bulunduğu bölge İšuwa Ülkesi olarak bilinmektedir. Ülkenin kuzey sınırını Murat Nehrinin oluşturduğu kabul edilmektedir. Ülkenin batı ve güneybatısını ise Fırat nehri oluşturuyor olmalıydı. Kesin olarak belirlenemeyen güneydoğu uzantısının Yukarı Mezopotamya düzlüğü ve Dicle Nehri'nin yukarı havzasına kadar ulaştığı varsayılır (Umurtak, 1996, s. 1).

Altınova Bölgesi içinde yer alan Korucutepe kısmen tahrip edilmiş kısmen tahrip edilmiş, büyük ve oldukça yüksek bir höyük niteliği göstermektedir. Höyükten toprak alınması sonucunda oluşan kesitler üzerinden yerleşimde kullanılan kerpiç ve tuğla izlerine ulaşmak mümkün olmuştur (Whallon, - Kantman, 1970, s. 3).

5.8.2. Kazı Tarihçesi

Korucutepe'de ki kazı çalışmaları ilk aşamada 1968-1970 yılları arasında M. van Loon, G. Buccellati ve H.G. Güterbock yönetimindeki gruplar şeklinde çalışmış daha sonra 1973-1975 yıllarındaki çalışmalar ise Hayri Ertem tarafından yürütülmüştür. Bu çalışmalar sonucunda elde edilen kronolojiye paralel olarak Gülsün Umurtak buna benzer başka bir kronoloji önermiştir (Umurtak, 1996, s. 3, ayrıca Hayri Ertem'in korucu Tepe için oluşturduğu bir diğer benzer kronoloji tablosu için bkz. Ertem, 1988, s. Şema 2).

5.8.3. Stratigrafi

Tablo 20

Korucutepe Kronolojisi

Önerilen		H. Ertem							Van Loon
		Açmalar							
		L,M-10	M-20	N-19	O-19,20	P,Q,R-19,20,21	Q,R-18	T,U-11,12	
Hitit İmp. Çağı	Hitit 4	I	IV	III	II	I	I	I	J
	Hitit 3	II	V	IV	III	IIa-b	IIa-b	II	
Eski Hitit Çağı	Hitit 2		VI		IVa-b	IIIa-b		III	I
	Hitit 1		VII			IV			

Kaynak: Umurtag, (1996)

5.8.4. Malzeme ve Savunma Sistemi

Stratigrafisi çalışmaları ile beraber yürütülen kazı çalışmalarında tabakaların dönemsel ayrıntıları oturmaya başlamıştır (Von Loon, 1973, s. 368-369). Bu dönemler içinde en dikkat çekenlerden bir tanesi Orta Tunç II tabakasıdır. Orta Tunç II tabakasında açığa çıkarılan tahkimat sebebi ile Orta Tunç mimari çalışmaları bu yapı üzerinde yoğunlaştırılmıştır. Tahkimat sisteminin anlaşılmasına dair yapılan temel açma kazılarında iki duvar açığa çıkarılmıştır. Bu iki duvar da birbirleri ile bir bütünlük arz edecek şekilde yapılmışlardır. Bu duvarlardan her biri 1 m. genişliğinde olup aralarındaki mesafede 2.40 m. civarında ölçülmüştür. Duvarlar sur duvarının iç ve dış yüzlerini oluşturmaktadır. Bu duvarların arasında diğer Anadolu yerleşmelerinde var olan enine duvarlar konulmamıştır. İki duvarın oluşturduğu 2.4 m. genişliğindeki boş alanın içi sarı, kırmızı, kahverengi kil ile doldurulmuştur (Van Loon, 1971, s. 50-51; ayrıca bkz. Van Loon, - Güterböc, 1970, s. 124).

Sur duvarı, harç kullanılmadan örülmüş olan taş temel üzerine, kerpiç üst yapısı ile beraber edilmiştir. Taşlar çapları 20 cm ile 70 cm arasında değişen bir çap ölçüsüne sahip olup düzensiz yuvarlak şekillidirler. Birbirine paralel uzanan duvarların içindeki

kil dolgusunu destekleyen kerpiç bedenin kalınlığı 5.50 m olarak ölçülmüştür. Bu kerpiçlerde katkı malzemesi olarak saman ve taşçık dışında obsidyen kırıntıları da eklenmiştir. Taş temeller etrafındaki bu döküntü kerpiçlerden hareketle taş temelin 1.5 m.yi aşmadığı tahmin edilmektedir. Taş temeller üzerine yapılan bir başka incelemede höyükte var olan eğim sebebi ile dış tarafta yer alan perde duvar temelinin 1 m. daha aşağıda inşa edilmiş olduğudur (Manson Bier, 1973, s. 425).

Korucutepe savunma sisteminde 9 adet dörtgen kule temel duvarı açığa kavuşturulmuştur. Kuleler yaklaşık olarak 8 m.lik bir alanı kaplarlar ve 14-16 m. aralıklar yerleştirilmişlerdir. Her kule perde duvar hattından dışarıya doğru 2.5 m.lik bir çıkıntı oluşturmaktadır. Kulelerin arka duvarı sistemin içteki duvarı ile kesişmektedir. Her kulenin taş temellerinin arasına yaklaşık 4-4,5 m.lik bir alana kil döşenmiştir (Manson Bier, 1973, s. 424).

Korucutepe yerleşmesinde biri höyüğün güney tarafında diğeri ise kuzeydoğu da yer alan ve birbirine yakın iki kuleden şehre giriş ve çıkışı sağlayan iki koridor açığa çıkarılmıştır. Kuzeydoğudaki koridoru oluşturan duvarlardan her biri yaklaşık olarak 1 m. üzerinde bir genişliğe sahip iken bu duvarlar şehrin içine doğru gittikçe incilir ve beklenmedik bir şekilde sonlanır. Güneyde yer alan koridor geçidi ile ilgili olarak yapılan çalışmalarda koridor yeraltı suyu hattının altında gözden kaybolur. Bu noktadan hareketle şehrin aşağıya doğru meyilli olduğu var sayılmaktadır. Koridorların derinliği ve eğimi onların bir geçit ya da bir potern gibi kullanıldığı izlenimini uyandırmaktadır. Güneydeki koridor duvarlarının ağır ve tehlikeli bir biçimde sarkması bindirme tekniği ile yapılmış olmasına veya destek yapısına işaret olabilir (Manson Bier, 1973, s. 424-425) (**Ek 31. Şek. 31b**).

Bu geçitler dışında Amerikalı kazı ekibinin 1970 yılı çalışmalarında güneybatı noktasında açığa çıkarılmış olan ve Geç Tunç Çağına tarihlenen taş kemerli yapının bir potern olduğu iddia edilmiştir (Van Loon, - Güterbock, 1972, s. 81; ayrıca bkz. Güterbock, 1972, s. 129). Hayri Ertem 1974-1975 yıllarında yaptığı kazılar ile söz konusu yapının geçit ölçülerinin küçüklüğü sebebi ve ayrıca bir askerin serbestçe ileri ve geri hareket etmesini zorlaştıracığından buranın potern olamayacağını bildirmiştir (Ertem, 1982, s. 3) (**Ek. 72 Lev. XIXb**).

Korucutepe tahkimatı yaklaşık olarak M.Ö. 1650'lerde yanmıştır (Van Loon, 1971, s. 51). Bu yangın ile alakalı olarak taş temellerin yoğun bir ateşe maruz kalıp çatladığı görülmüştür. Ayrıca kerpiçler üzerinde de bu yangının izlerini takip etmek mümkündür (Manson Bier, 1973, s. 425). Söz konusu bu yangın felaketi içinde ayrı bir

parantez açan Hayri Ertem bu yanıkların sur sisteminin inşasından sonra surun güçlendirilmesi ile alakalı olabileceğini de düşünmektedir (Ertem, 1982, s. 2).

Höyüğün güney ve kuzeydoğu tarafları kazılan düzensiz elips formlu Korucutepe surunun iç duvarında ona bitişik yapılar olup olmadığına dair yapılan çalışmalarda duvara bitişik gibi görünen yarım daire biçiminde olan çöp çukurları ve ona bağlı olan küçük yapılar sur duvarı ile alakalı değildir. Nitekim sur duvarı ve ona bitişikmiş gibi görünen yarım daire formlu çöp çukuru, cılız yapılar ayrı ayrı dönemlere aittirler. Bu nedenle sur etrafında bir asker odası, kazemat görüntüsü veriyor olsa da söz konusu bu yapıların gerçek de böyle bir işlevi yoktur (Ertem, 1971, s. 35).

5.9. Tell Atchana/Alalakh

5.9.1. Konum ve Çevresel Özellikler

Tell Aççana Höyüğü Asi Nehri'nin kıvrımına yakın bir mevkide Hatay ilinin Reyhanlı İlçesinde, Amik Ovası'nın ortasında yer almaktadır. Höyük 750X325 m. boyutlarında olup 9 m. lik bir yükseltiye sahiptir. Höyüğün kapladığı alan yaklaşık olarak 22 hektar civarındadır (Yener, 2006, s. 37).

Tell Aççana'nın ortasında yer aldığı Amik Ovası tarih boyunca büyük bir önem taşımıştır. Anadolu ve Suriye topraklarını birbirine bağlayan ve bir geçiş noktası üzerinde yer alan ova Asi Nehri deltası üzerinden denize olan uzantısı ile Doğu Akdeniz Kültürlerinin etkileşim içinde olduğu ekonomik, kültürel ve politik bir hareketliliğe sahiptir. Dağlar ile çevrili yarı izole bir yapısı ile II. binyıl içinde ovada bölgesel bir güç olan Mukiş Krallığı'nın başkenti konumundaydı. Söz konusu bu krallık yine aynı dönem içerisinde Kuzey Suriye'yi kontrol altında tutan merkezi Aleppo'da olan Yamhad Krallığı'nın vassalı konumundaydı (Akar, 2010, s. 56-62).

5.9.2. Kazı Tarihçesi

Tell Aççana höyük ilk olarak University of Chicago Oriental Institute Robert J. Braidwood tarafından 1930'lu yıllarda yürütülen Amik Ovası yüzey araştırması sırasında 136 numaralı yerleşme olarak tespit edilmiştir. Sonrasında 1936-1939 ve İkinci Dünya Savaşı sonrası 1946-1949 yılları arasında British Museum ve Oxford Üniversitesi adına Sir Leonard Woolley tarafından kazılmıştır. 1995 yılına gelindiğine Kutlu Aslıhan Yener önderliğinde yapılan ve yüzey araştırması olan Amik Ovası

bölgesel Projesi'nin ikinci aşaması gerçekleştirilmiştir. 2003 yılında ise höyük üzerindeki kazı çalışmaları K. Aslıhan Yener tarafından tekrardan başlatılmıştır (Yener, - Schloen, vd. 2005, s. 45).

5.9.3. Stratigrafi

Tell Aççana Höyük üzerinde gerçekleştirilen çalışmalarda Sir Leonard Woolley 17 yapı katı açığa çıkarmıştır bu yapı katları sırası ile şu şekilde sıralanmıştır.

Tablo 21

Tell Aççana-Alalakh Kronolojisi

Tabaka	Yaklaşık Tarih
Tabaka XVII	M.Ö. 3400-3300
Tabaka XVI	M.Ö. 3300-3200
Tabaka XV	M.Ö. 3200-3100
Tabaka XIV	M.Ö. 3100-2900
Tabaka XIII	M.Ö. 2900-2700
Tabaka XII	M.Ö. 2700-2350
Tabaka XI	M.Ö. 2350-2200
Tabaka X	M.Ö. 2200-2050
Tabaka IX	M.Ö. 2050-1900
Tabaka VIII	M.Ö. 1900-1780
Tabaka VII	M.Ö. 1780-1750
Tabaka VI	M.Ö. 1750-1595
Tabaka V	M.Ö. 1595-1527 M.Ö. 1527-1447
Tabaka IV	M.Ö. 1447-1370
Tabaka III	M.Ö. 1370-1350
Tabaka II	M.Ö. 1350-1273
Tabaka I	M.Ö. 1273-1194
Tabaka 0	M.Ö. 1140

Kaynak: Woolley, (1955)

5.9.4. Malzeme ve Savunma Sistemi

Tell Açcana Höyüğü boyutları itibariyle dikkat çekici bir büyüklükte olup 750X300-325 m. genişliğe sahip oval bir yükselti görünümündedir. Tepenin büyük bir kısmı sur yapıları, tapınaklar ve saraylardan meydana gelmektedir. Bunun dışında Woolley bu konu ile alakalı ipuçlarına ulaşmasa da kendi tahkimat sistemine sahip bir aşağı kentin var olması gerektiğinin üzerinde önemle durmaktadır (Woolley, 1955, s. 132).

Woolley'in Tell Açcana'nın Orta Tunç ağ tahkimatının ait alışmaları F açmasında yerleşimin Kuzeydoğusundaki sur sondajında sınırlı kalmıştır. Buradan elde edilen buluntular genellikle Orta Tunç ağ'ın son evresi olan Tabaka VII'ye ait olarak gösterilmektedir (Burke, 2004, s. 383).

F açmasında OT'de Tabaka VII'ye ait bir erken toprak sur ağ çıkarılmıştır. Bu sur tabaka VII'den önce inşa edilmiştir. Ve daha sonra tabaka VII içinde en az 35 derece eğimli olarak genişletilmiştir. Burada yapılan sondajda toprak surun p, kl, çanak çömlek döküntüleri ve her türden molozu barındırmış olduğu tespit edilmiştir. Bu sur dolgusu günümüz ova seviyesinden 4 m. daha yukarıda yer alıyor olmalıydı. Söz konusu bu toprak surun genişliğinin 30 m. ye kadar ıkabileceğ tahmin edilmektedir (Burke, 2004, s. 384-385).

Tell Açcana'daki bu erken toprak sur üzerindeki platformun siper yapımına uygun olması sebebi ile Woolley bu alanın ahşaptan kazıklı çitler ile tahkim edilmiş olduğunu düşünmüştür. Ancak Aaron Alexander Burke Orta Tunç ağ yerleşmeleri içinde böylesi bir uygulama örneğinin olmaması gerçeğinden hareketle bu düşünceye şüphe ile bakmaktadır (Burke, 2004, s. 385; ayrıca bkz. Woolley, 1955, s. 137).

Tabaka VII'ye ait olan kapı geçidine dışarıdan dik bir rampa ile ulaşılmaktaydı. Höyük içinden kapı yapısına ulaşmak için ise kil ve tuğla toprağı kullanılarak inşa edilmiş bir yolun var olduğu anlaşılmıştır. Bu yol yukarıya doğru orta eğimli bir vaziyet olarak kentin içinden geçmekteydi. Girişe yardımcı olan bu unsurlar ile beraber girişe dair en dikkat çeken zellik Tell Açcana'nın VII. Tabakasına ait olan 23 m. genişliğinde 17 m. derinliğindeki kent kapısıdır. Kapının sağında ve solunda kuleler yerleştirilmiştir. Bu kulelerin arasından geçen kapı yolunun sağında 3 ve solunda 3 olmak üzere ne çıkık payandalar arasına yerleştirilmiş 3 adet kapı aralığı ile bloke edildiğı anlaşılmıştır. Woolley, Bu yapı tipinin Boğazköy, Kargamış, Zincirli, ve Tell Halaf'tan bilinen geç

dönem Hitit kapı yapılarının öncüsü olduğunu iddia etmiştir (Woolley, 1955, s. 147) (**Ek. 73 Lev. XXa**).

Bütün kapı geçidi yapısı moloz taşlardan inşa edilmiş bir temel üzerinde yükseliyordu. Yapının üst yapısı ise kerpiç bedenden meydana gelmekteydi. Ele geçen mevcut veriler ışığı altında kapı pervazı ve payandaları ile kapının iç yüzü büyük boyutlu beyaz kireç taşı ile süslenmiştir (Woolley, 1955, s. 147).

Kent kapısının doğu kısmındaki alan içinde yapılan çalışmalarda, kapısı kente dönük bir muhafız odası ne amaç ile kullanıldığı anlaşılamayan kiler veya küçük olarak tanımlanabilecek olan iki yapı bölümü açığa çıkarılmıştır. Bunun dışında pasaj, oda, veya kent duvarının gezinti yerine çıkmaya olanak tanıyan merdiven boşluğundan oluşan bir yapı kalıntısı tespit edilmiştir (**Ek 32. Şek. 32a**). Woolley burada yer alan merdiven ile alakalı yanık izlerine ahşap hatılların gireceği deliklere ulaşıldığını belirtmiştir. Ayrıca Woolley merdivenin bulunduğu mekan içindeki taşlarında ahşap hatılları destekleme, sağlamlaştırma görevi ile orada yerleştirilmiş olduklarını iddia etmektedir. (**Ek 32. Şek. 32b**) Bu merdivenin alt kısmında nöbetçiler tarafından kullanıldığı tahmin edilen küçük bir oda daha yer almaktadır. Kulenin dış kısmı ile merkezdeki kapı payandaları arasında bulunan bu odanın giriş koridoruna açılan bir kapısı bulunmaktadır (Woolley, 1955, s. 148).

Nöbetçi odasının girişi etkileyici bir tasarıma sahiptir. Odanın birinci ve ikinci payanda arasına yerleştirilmiş olması yapının zayıflamasına neden olmuştur. Kente girişi kontrol altında tutan üç kapı söz konusu olsa da, düşmanın bütün kapıyı kontrol altına alabilmek için sadece en dıştaki kapıyı aşması yeterliydi. Dıştaki kapıyı aşan düşman ahşap merdivenlerin altında ateş yakmak sureti ile yapının direncini kırabilirdi. Woolley'e göre kalıntıların durumuna bakılacak olursa bu türden bir durum ile karşılaşılma ihtimali her zaman mevcuttur (Woolley, 1955, s. 150).

Woolley Kapı yapısı için kullanılan ahşap dikmelerin varlığından bahsetmektedir. Bu dikmeler 0,35 m. lik bir kalınlığa sahip olup şiddetli bir yangın geçirmişlerdir. Bu yangın sadece ahşap hatıllar ile alakalı olmayıp kapı yapısının genelinde yayıldığı anlaşılmıştır. Bu yıkımlar sebebi ile Wolley dönmeler içinde kapı yapısının sık sık plansal açıdan değişikliklere maruz kalmış olduğunu düşünmektedir (Woolley, 1955, s. 162).

Uzun bir aradan sonra 2003 yılında Aslıhan Yener başkanlığında tekrar başlayan kazılarda kentin OTÇ savunmasına ait kazemat duvarları açığa çıkarılmıştır. Kazemat duvarları 40X40 cm. geniş, turuncu, kahverengi kerpiçten inşa edilmiştir. Kazemat

duvarlarına enine uzanan bir duvar sınırlandırmaktadır. Kazematlar 2 m. den biraz daha uzun olmakla beraber 2 m. lik bir genişlik arz etmektedirler. Kazemat içinde yapılan çalışmada bunların moloz bir dolgusu ile doldurulduğu anlaşılmıştır. Söz konusu kazematların üzeri bir yıkım dolgusu ile beraber alüvyonlu bir toprak tabakası ile kaplanmıştı. Ele geçen bu verilerden dolayı yerleşim yerinin kısa bir süreliğine terk edildiği ve ardından buranın bir mezarlık alanı olarak kullanıldığı tespit edilmiştir (Yener, 2010, s. 25). Bu sur 4. 60 m. kalınlığında olan kazematlı sur duvarı OTÇ-GTÇ'ye yaklaşık 1700-1600 tarihleri arasına verilmektedir (Yener, 2005, s. 47) (**Ek 33. Şek. 33a**).

Kutlu Aslıhan Yener yürüttüğü çalışmalar sırasında Sir Leonard Woolley'in kronolojisine bağlı kalmaktan ziyade daha bağımsız bir kronolojinin oluşturulmasına özen göstermiştir. Nitekim tartışmalı bir zemine sahip olan Wolley'in kronolojisi ile yapılacak olan eşleştirmeler sayesinde Tell Aççana'nın stratigrafik sorunu çözüleceği gibi bu çalışma bölge arkeolojisinin sorunlarının çözümüne de katkı sağlayabilecektir (Yener, 2006, s. 39).

5.10. Alishar

5.10.1. Malzeme ve Savunma Sistemi

Yüksek bir noktaya kurulu olan Alishar yerleşmesi bu özelliği itibarıyla savunmayı kolaylaştırıcı bir pozisyona sahip olmuştur. Ancak Alishar sakinleri bununla yetinmemiş ortak bir çabanın merkezi bir noktadan idare edilmesi ile yerleşmelerini büyük bir duvar ile korumuşlardır (Sagona, - Zimanski, 2009, s. 234).

Alishar'daki ilk kazıları başlatmış olan Şikago Üniversitesinden Hans Henning von der Osten yerleşme surunu Hitit İmparatorluk Çağı'na tarihlendirmektedir. Osten bu duvar ile alakalı doğu batı yönlerinde iki uzun açma ile beraber kuzey sektörde de iki küçük açma ile sur duvarını ayrıntılı bir biçimde incelemeye çalışmıştır. Açığa çıkarılan sur duvarı taş temel üzerine kerpiç ile inşa edilmiş olup bu sur duvarı içinde 5-6 m² ölçülerinde değişen (Bkz. Sagona, - Zimanski, 2009, s. 234) ve içerisi toprak ile doldurulmuş kutular yer almaktadır. Önceleri Alishar surunun taş temel üzerine kerpiç üst yapısı ile örüldüğü düşünülmekteydi. Ancak kentin kuzey geçidinde ortaya çıkan yeni veriler ile bu düşünce geçerliliğini kaybetmiştir. R-T-0-2'de yapılan çalışmalar esnasında yoğun miktarda ele geçen kömür kalıntıları taş temel üzerine ızgaralar

şeklinde yerleştirilmiş olan ahşap hatılları ve bu ahşap hatıllar üzerine oturtulan kerpiç bloklarına işaret etmektedir (Von der Osten, 1935, s. 10).

Alişar yerleşmesi kazematlı bir sur duvarına sahiptir. Kazematlar aynı yönde ilerlemektedir, kazematlar değişen mesafe aralıkları içinde çıkıntılar yaparak testere dişine benzer bir görünüm sergilemektedir (**Ek 33. Şek. 33b**). Alişar sur duvarı üzerinde uygulanmış olan testere dişi tekniğinin amaçlarından bir tanesi sur duvarının cephesini kontrol altında tutmak olarak düşünülmüştür. Ayrıca bu teknik surun mukavemetini arttırmaktaydı. Testere dişi tekniği üzerine bu yorumda bulunan Osten kazematların da savunma içinde çok önemli bir pozisyon kazanmış olması gerektiği üzerine vurgu yapmaktadır. Osten'e göre içerisi toprak ile dolu olan kazemat üzerinde açılacak herhangi bir delik sadece o kazematı ilgilendireceği için sur duvarı üzerindeki tahribat fazla büyüyecektir (Von der Osten, 1935, s. 4).

Sur duvarının dış konturu iç kontura nazaran daha kalın yapılmıştır. Duvarın içindeki kazemat ölçüleri aynı değildir. Testere dişi duvar höyüğün çevre konturunu izlerken güneybatıda yer alan CC-DD 23-24 açmalarına kadar uzanmaktadır. Sonrasında duvar keskin bir dönüş ile 25 m. kadar güneydoğuya uzandıktan sonra duvar EE 25 açmasında tekrar güneybatıya dönecek şekilde bir yol takip etmiştir.

Bazı kazemat odalarının korunmuş olan taş sırası 3.20 m. ye kadar çıkmaktadır. Bu yükseklikteki taş sıralarının arası ise küçük taşlar ve kerpiçler ile doldurulmuştur. Sur duvarının arka duvarına baktığımızda bu noktadaki taş sıraları bir veya iki diziden meydana gelmektedir (Von der Osten, 1935, s. 4).

Çalışmalar sırasında bazı açmaların kuzey profilinden elde edilen bilgilere göre Osten Alişar savunmasında toprak bir setin varlığından bahsetmektedir. Sur duvarının eğimli olan dış yüzüne dayandırılmış olan bu toprak set duvara destek sağlıyor olmalıydı. Osten geç dönemlere doğru bu duvarın üst kısmına tekrardan toprak çekildiğini belirtmektedir. Bu bağlamda da toprak setin iki evreli olduğu anlaşılmıştır (**Ek 34. Şek. 34a**). Ayrıca bu toprak seti kuvvetlendirmek amacı ile de HH-17 açmasında yer alan bir destekleme duvarı açığa çıkarılmıştır (Von der Osten, 1935, s. 4-5).

DD-22 açmasında sur duvarının ikinci yapı evresinde orijinal rotasını takip ettiği anlaşılmıştır. DD-23 teki sur duvarının taş temelleri yaklaşık 2 m. yükseğe çıkmaktadır. Duvar daha sonra orijinal rotasından ayrılarak hafif bir şekilde batıya dönmekte burada da kule benzeri bir yapının var olduğu tahmin edilmektedir. CC-DD-24 açması içinde de küçük bir kapı geçidinin inşa edildiği anlaşılmıştır. Kapının güneydoğu kısmı çok az

korunmuş ancak buradaki duvar yönü daha erken olan duvar rotası ile aynı paralelde devam etmektedir (Von der Osten, 1935, s. 5) **(Ek 34. Şek. 34b)**.

R-T-0-2 açmaları içinde ele geçen mimari yapının bir kapı geçidi olduğu tespit edilmiştir. Kuzeyde yer alan bu kapı geçidi ile beraber sur duvarının geniş bir köşesi açığa çıkarılmıştır. Kapı geçidi bir avlu ile beraber iç ve dış kapı aralığından meydana gelmektedir. Kapı yapısının doğu kanadında Boğazköy'dekine benzeyen bir kuleye ulaşılmıştır. Kulenin duvarları yanmış ve dökülmüş olan büyük boyutlu kerpiçlerin altında kaldığından dolayı kule tümü ile açığa çıkarılamamıştır (Von der Osten, 1935, s. 8) **(Ek 35. Şek. 35a)**.

1930 yılında yürütülen çalışmalarda J-M-33-35 açmalarına denk düşen alanda bir giriş yapısı olduğu düşünülen kapı geçidi yapısına ulaşılmıştır. Boğazköy'deki batı kapısı ile aynı plan ve ölçülere sahip olan bu yapı her ne kadar bir kapı geçidi olarak düşünülüyor olsa da Osten yapının sur duvarı ile bitişik ya da sur duvarı içerisinde yer aldığına kanıt oluşturacak herhangi bir veriye ulaşamadığını vurgulamaktadır. Giriş yapısı dışında Osten yapının henüz tam anlamı ile bitirilmemiş bir dış savunma noktası ya da bir zafer kemeri olup olmadığı hakkında net delillere ulaşamadığını belirtmektedir (Von der Osten, 1935, s. 9) **(Ek 35. Şek. 35b)**.

Alişar'da yapılan çalışmalarda giriş kapıları dışında bir de potern açığa çıkarılmıştır. Yaklaşık olarak 50 m. lik bir uzunluğa sahip olan potern ileriki dönemler içinde Hitit İmparatorluğu'nun geliştireceği bir form olarak karşımıza çıkacaktır. Sur duvarı ve kapıların güvenliğini sağlamak amacı ile büyük olasılıkla zaman zaman bu poternden düşman birliklerine karşı şok saldırılar düzenleniyor olmalıydı (Sagona, - Zimanski, 2009, s. 234) **(Ek 36. Şek. 36a)**.

Boğazköy'de yer alan dört büyük sur kapısı Alişar'dakiler ile paralellikler göstermektedir. Kapıların sağ ve solundaki büyük kuleler ile iç ve dış kapı arasındaki geniş odalar da bir birine oldukça benzemektedir. Bunun dışında Alişar ve Boğazköy poternleri de birbirleri ile yakın benzerlikler taşımaktadır. Ancak Alişar poternini Boğazköy poterninden ayıran bir özellik vardır. Alişar poterni geniş taş levhalar ile kaplanıp sahte kubbe tertibine göre yapılırken Boğazköy poterni önce bindirme sonra giydirme sureti ile taşların birbirine bağlanmasında kritik rol oynayan kilit taşı sistemine dayanır. Bu Eski ve Yeni Hitit Çağı'nın birbirinden farklı iki potern tekniğidir (Özgüç, N. 1945, s. 79; ayrıca bkz. Von der Osten, 1935, s. 7).

Bazı benzerliklere rağmen Alişar kalesi Boğazköy'ün Hitit İmparatorluk Çağı'na ait büyük kalesinden oldukça farklıdır. Alişar'da yer alan testere ağzı tekniği Boğazköy

de bilinmemektedir. Bunun yerine Boğazköy’de hem şehir hem de büyük kale surlarında sık kule prensibi kabul edilmiştir. Yukarıda Boğazköy’de yer alan kapı geçidi planlarının Alişar’ınkilerle oldukça yakın benzerlikler taşıdığından bahsetmiştik bu benzerliklere rağmen Nimet Özgüç Boğazköy kapılarında yer alan ve Hitit İmparatorluk Çağı’na ait olan kapı kabartmalarının Eski Hitit Çağı’nda bilinmediğinden dolayı Alişar kapı kabartmalarının mevcut olmadığını belirtmektedir. Bunun dışında yazılı belgelerin ve diğer buluntu özelliklerinin de belirttiği üzere bu iki şehir kalesi arasındaki ayrılığın sebebi ancak kronolojik farklılıklar ile açıklanabilir. Bu verile ışığında Nimet Özgüç, Eski Hitit Çağı’na tarihlenen Alişar surunun Hitit İmparatorluk Dönemi’ne tarihlenen Boğazköy surlarından en az 400-500 sene önce yapılmış olması gerekliliği üzerinde durmaktadır (Özgüç, N. 1945, s. 79).

Eski Hitit Çağı’na ait olan Alişar suru Assur Ticaret Kolonileri Çağı’nda ve ondan sonra da kullanılmıştır. Assurlu tüccarlar Anadolu’ya gelmeden önce de Alişar savunma sistemine sahip önemli bir merkezdi. Alişar’ın kullanmış olduğu kazematlı sur duvarı tekniği Eski Hitit aracılığı ile Hitit İmparatorluğu’na aktarılmış olmalıydı (Özgüç, N. 1945, s. 79).

5.11. Hattuşa

5.11.1. Konum ve Çevresel Özellikler

Ankara’nın 150 km doğusunda, Çorum İlinin ise 82 km güneybatısında bulunan Hitit başkenti Hattuşa, Boğazköy’ün (yeni ismi Boğazkale İlçesi) güneyindeki düz bir terasa ve dik olan kayalık alana oturmaktadır.

M.Ö. II. binyıl içinde Anadolu’da güçlü bir krallık kurmuş olan Hititler bu yarım adanın kuzeyinde kıvrımlı bir sıra halinde uzanan Pontus (Karadeniz) dağları ile güneyde yer alan Tarsus Dağları arasında yarı kurak bir iklime sahip olan adına Anadolu Platosu’da denen bir yükselti üzerinde yer almaktadırlar. Bu yükselti düz bir nitelik arz etmez. Burada küçük tepelik alanlar ile beraber yer yer büyük dağ sırtları tarafından ayrılmış olan küçük ovalar da yer almaktadır. Bu ovaların en büyüğü Konya ovası olup burası Hititler tarafında Aşağı Ülke olarak adlandırılmaktaydı (Seeher, 2011, s. 376). Bu coğrafi koşullar altında Hititlere siyasi ve dini başkentlik yapmış olan Boğazköy’de de arazi yapısı dağınık, yer yer düzdür.

Hattuşa ovoidan 300 m. yüksekte kaya oluşumları ile kesilen geniş eğimli bir arazi üzerine kurulmuştur. Kent doğu ve batı da derin boğazlar tarafından

sınırlandırılmıştır. Zengin yer altı kaynakları ve sık ormanlar sayesinde av hayvanları için uygun bir ortamın mevcut olduğu Hattuşa'nın ayrıca doğal olan korunaklı yapısı da buradaki yerleşmenin oluşmasında önemli unsurlardan bir tanesini oluşturur (Neve, 1996, s. 99).

5.11.2. Kazı Tarihçesi

1834 yılında arkeolog ve mimar Charles Texier Orta Anadolu'da yaptığı keşif gezisinde Boğazköy'e rastlamıştır. Yaklaşık olarak 10 gün burada kalan Texier, kent planını, kent kapılarını, kent suru çizimleri dışında Yazılıkaya kabartmalarının krokisini de çıkarır Texier gezisinde Strabon'un söz ettiği Tavium kentini keşfetmek istemiştir. Ancak Yazılıkaya'daki kabartmalardan çok etkilenmiş olan Texier burasının Tavium değil Herodot'un söz ettiği Med kenti Pteria olması gerektiğini iddia eder. Texier'in yazdıklarından etkilenen Wiliam J. Hamilton 1836'da Boğazköy'e gelir. Burada bir gün kalan Hamilton Yazılıkaya kabartmaları ile aşağı şehirde yer alan büyük tapınağın çizimini yapmış ve burasının Glat/Roma kenti Tavium olduğu yönünde görüşler sunmuştur (Seeher, 2001, s 98-99). 1893-1894 yıllarına kadar çizim ve fotoğraflar ile desteklenen Hattuşa çalışmalarında bu tarihte Ernest Chantre tarafından Büyük Tapınak, Büyükkale ve Yazılıkaya'da sondaj denemeleri yapılmış ve bunun sonucunda bir çivi yazılı tablet gün ışığına kavuşturulur. 1906 yılında Hugo Winckler ve Theodor Makridi Bey Büyükkale'de kazılar ve diğer yerlerde sondajlar yapar. 2500 çivi yazılı tablet parçası bulunur ve böylece buranın Hitit başkenti Hattuşa olduğu öğrenilir. 1907 de Hattuşa'da Otto Puchstein başkanlığında bir grup çalışmalara devam eder. 1911 ve 1912'yi Winckler ile beraber Makridi'nin kısa süreli kazıları takip eder. 1931-39 yılları arasında ve kısa süreli bir aradan sonra tekrardan 1952 den 1977'e kadar kazılar Alman Arkeoloji Enstitüsü'nün Şark Cemiyeti'nin katkıları ile Kurt Bittel tarafından yönetilir. Bu görevi 1993 yılına kadar Peter Neve devralır daha sonra 2005'e kadar kazılar Jürgen Seeher başkanlığı altında yürütülürken bu tarihten sonra günümüze kadar kazılar Andreas Schachner sorumluluğu altında yürütülmektedir (Seeher, 2006a, s. 192-193).

5.11.3. Stratigrafi

Hattuşa Boğazköy çevresindeki ilk yerleşim Kalkolitik Çağ'da (M.Ö 6. Bin) ortaya çıkar. İlk Tunç Çağının sonlarına doğru Hattuşa/Boğazköy'de, Alaca Höyükteki

yerleşmeye benzer ve bundan sonra kesintisiz devam eden bir yerleşim yeri ortaya çıkmıştır. Orta Tunç Çağı başlarında Assur Ticaret Kolonileri Çağın'da Hattuşa önemli Karumlardan bir tanesiydi. Anadolu'daki ilk merkezi gücün başkentliğini yapan Hattuşa Geç Tunç Sonlarında yıkılır ve Karanlık Çağ denen dönem başlar Erken Demir Çağ olarak da bilinen bu dönem içinde Hattuşa'da 300 yıl boyunca yerleşimin olmadığına inanılmıştır. Ancak Büyükkaya adı verilen Boğazın öte yanında yer alan yükseltide yapılan çalışmalarda Erken Demir Çağı'na ait yerleşim katları saptandı (Seeher, 2010, s. 306). Hattuşa'da bunun dışında Frig, Pers, Hellenistik, Galat ve Roma, Bizans Çağları yerleşmeleri tespit edilmiştir (Seeher, 2006a, s. 168; ayrıca stratigrafi için bkz. Bittel, K. 1970, s. 1)

Tablo 22

Hattuşa Kronolojisi

DÖNEM	BÜYÜKKALE	AŞAĞI ŞEHİR
HİTİT İMP.	III-IV a-b	1 a-b, 2
ESKİ HİTİT	IV c	3
KOLONİ	IV d	4-5

Kaynak: Bittel, (1970)

5.11.4. Malzeme ve Savunma Sistemi

Hitit Devletinin ilk evrelerinde Eski Hitit Devleti veya Eski Krallık (M.Ö 1700-1450) dönemi ile beraber Büyük Hitit Krallığı (1450-1180) çağında Hattuşa kenti hem stratejik hem dini açıdan Hititlerin merkezi olmuştur.

Hititler bölgeye gelmeden önce Hattuş olarak da bilinen kent M.Ö 19. yy içinde Orta Dicle bölgesinden gelen Assurlu tüccarlar sayesinde önemli bir refah seviyesine yükselmişti. Assurlu tüccarlar Hatti yerleşmesinin hemen dışında bir Karum kurmuşlardır. M.Ö. 18. yy sonlarına doğru gelindiğinde Hattuş kenti ciddi bir çöküş yaşar bu çöküşün asıl nedeni olarak bölgede istilacı bir anlayış benimsemiş olan Hititler gösterilmektedir. Nitekim ilk Büyük Hitit kralı, Kuşşaralı kral Anitta'nın kenti yakıp yıktığı ve kenti tekrardan kurmaya çalışacak olan kişiyi lanetlediği anlaşılmaktadır. Kentin bulunduğu stratejik konumun farkında olan I. Hattuşili '*Anitta'nın lanetine*'

rağmen kenti yeniden iskana açar ve burayı merkez olarak belirler. (Seeher, 2002a, s. 460)

Eski Hitit Çağında kiklopik boyutta poligonal kalker taşından sandık duvar sisteminde örülen sur bedenleri ve kuleler Eski Hitit çağı içinde askeri mimari başlığı altında Hattuşa'da kendine yer bulmuştur. Ekrem Akurgal monümental mimarinin kiklopik duvarlarının Anadolu'da Eski Hitit Dönemi ile başladığını düşünmektedir (Akurgal, 2001, s. 136). Bu konuya dair verilebilecek en iyi örnek ise Aşağı Şehirde yer alan poternli sur duvarıdır. Bu tahkimat sisteminin üst yapısını oluşturan kerpiçten hiçbir kalıntı günümüze ulaşmamıştır. Başka bir Eski Hitit Çağı yerleşmesi olan Alishar da sur duvarı testere planlı iken Hattuşa da sur duvarı dışına çıkıntı yapan ve belirli aralıklar ile yerleştirilmiş olan kuleler savunma içinde önemli bir yer tutmaktadır. Her iki kentin de bu özellikleri Eski Hitit Çağı sur bedenlerinin çoğu için ortak bir özellik durumundaydı. (Darga, 1992, s. 27) Hattuşa'nın Aşağı Kentinin güneybatısında ortaya çıkarılan sur duvarının Eski Hitit Krallığına I. Hantili dönemine tarihlendiği düşünülmektedir (**Ek 36. Şek. 36b**). Bu konu ile alakalı olarak I. Hantili'nin adının geçtiği tablette Hantili kendisinden önce kimsenin Hattuşa'yı savunma duvarı ile çevrelemediğinde bunu kendisinin yaptığından bahseder (Bittel, 1970, s. 48)

Hantili I tarafından kurulduğuna inanılan bu sur duvarı yapay bir set üzerinde yer almaktadır. Yüksek temel taşlarından meydana gelen duvar bir iç bir de dış duvardan meydana gelmektedir. İç ve dışta yer alan duvar kalınlıkları 1,5 m civarındadır. Bu duvarların içinde yer alan ve bir birlerine paralel duvarları birleştiren duvarlar bu sayede sur içinde kasalar, sandıklar oluşturmaktadır. Bu sandık duvarlar kazemat olarak da bilinmekteydi. Kazemat odaları ile beraber sur kalınlığı 8 m. ye ulaşmaktadır. Sandıkların içi taş temelin en üst noktasına kadar doldurulur ve ondan sonra da bu alan iyice düzlendikten sonra bunların üstüne üst yapı olan kerpiç duvar yerleştirilmekteydi. Bu sur duvarı üzerinde yaklaşık 12-20 m. de bir kuleler ya da bastiyonlar yer alıyordu. (**Ek 37. Şek. 37a**) Bunun dışında sur duvarı altında yer alan ve kent içine giriş çıkış sağlayan poternler de Hattuşa'nın Eski Hitit tabakasına ait önemli mimari unsurlardır (Bittel, 1970, s. 49). Bu poternlerden 8 tane tespit edilmiştir. 70 ve 180 m. aralıklarla inşa edilmiş poternlerin hepsi toprak ile dolu vaziyettedir. Bunların sadece girişleri görülebilmektedir. Yalancı tonoz (bindirme tekniği) tekniği ile yapılan bu tüneller içinden bugün de geçilebilen Hitit İmparatorluk Dönemine ait Yerkapı'daki potern ile aynı tekniğe sahiptir. Poternlerin işlevi ile ilgili tartışmalar devam etmektedir. Önceleri poternlerin kenti kuşatan düşman birliklerine arkadan saldırı yapma amacına

dönük olarak inşa edildikleri düşünülürken, poternlerin uzak mesafelerden bile fark ediliyor oluşu bu düşünceden artık kuşku duyulmasına neden olmaktadır (Seeher, 2006a, s. 37-38).

Eski Hitit Döneminde inşa edilmiş olan ve yerleşmeyi çevreleyen poternli surun dış yüzünde yer alan sandık duvarlar eklenti gibi durmaktadır. Tek beden olarak örülmüş olan kazematlı sur duvarının ön kısımlarına bu sandık duvar yerleştirilmiştir. O halde dışa hafif çıkıntı yapan ve sur duvarının eklentisi gibi duran bu duvarların sur duvarının boyunu geçmemesi gerektiği, bu bağlamda da bunların kuleden ziyade bir bastiyon olabileceği yönünde düşünceler yer almaktadır. Dışa çıkıntı yapan duvarların bir diğer özelliği ise geç dönemde ortaya çıkmaktadır. Bu dönemde kuleler sur bedeni olarak adlandırılan, sandık duvar bölümlerini birbirine bağlayan bağımsız yapılar olarak inşa edilmeye başlanmıştır (**Ek 37. Şek. 37b**).

Eski Hitit Çağı içinde önemli olan bu sur tekniği dışında yine Hitit yapı ustalarına özgü bir mimarlık buluşu olan poternler yer yer surların altında da görülmekte olup bindirme tekniğinde büyük taşlardan sahte kemer şeklinde örülmüş yer altı geçitleridir (**Ek. 73 Lev. XXb**). Potern yapımı sırasında Hitit yapı ustalarının uyguladığı teknik şu şekilde olmalıydı: Duvarın ilk önce her iki tarafı da toprak ile dolduruluyordu. Büyük ölçekli taşların örülmesi ile içeride yer alan toprak dolgu çalışması aynı anda yürütülüyor olmalıydı. Poternin duvarları en sonda sahte kemer şeklinde kapatıldıktan sonra poternin üstü toprak ile doldurulurdu. Dolgu istenilen düzeye geldikten sonra potern içinde kalan toprak dolgusu boşaltılıp tünel geçişi uygun bir hale kavuşturulurdu. Potern üzerinde yer alan bu yığma setin üzerinden de sur geçirilmekteydi. Hitit poternlerinin boyları değişiklik göstermektedir. 34,5-70 m. ye kadar ulaşan uzunluk, 2-3 m taban genişliği 2-2,5/3,5 m yükseklik 10 ila 30 derece arasında değişen seviye farklılıkları ile bu poternler Hitit mimarisinin en belirgin özelliklerinden bir tanesi olmuştur (Darga, 1985, s. 28-29).

Eski Hitit suru kraliyet sarayının bulunduğu Büyükkale'den kuzeybatıdaki vadiye doğru indikten sonra büyük bir yay çizerek önce kuzeye oradan da doğuya yönelip Aşağı ve Kuzey şehri çevrelemektedir. Sur kuzeydoğuda yüksek büyük kaya sırtını da sarmaladıktan sonra Büyükkaya deresinin sarp vadisi üzerinden yeniden Büyükkale'ye ulaşmaktadır. 3.6 km. uzunluğunda olan bu sur 75 hektarlık bir alanı çevrelemekteydi. Surlar boyunca 15-25 m. aralıklarla kulelerin yerleştirilmiş olduğu anlaşılmaktadır. Pişmiş topraktan bir sur ve kule modelinin biçiminden yola çıkıldığında

söz konusu sur duvarının ve kulenin üst kısmında üçgen mazgallar yer alıyor olmalıydı (Seeher, 2002a, s. 461).

Hattuşa'nın aşağı kent kısmında yer alan Büyükkale, kraliyet ailesinin ikamet ettiği ve yönetim birimlerinin bulunduğu kendine ait ayrı bir savunma sistemi olan yüksek bir kayalık üzerinde yer alan önemli bir kaledir. Günümüze kadar ulaşan yapıların çoğu Hitit İmparatorluk Çağı'na ait iken, bu dönem öncesindeki yerleşme yapısına dair son derece az veri bulunmaktadır. Hattuşa'da yaşanmış olan yıkım ile beraber Hitit imparatorluk yapıları da erken yapılaşmayı tahrip etmiştir. Büyükkale'nin Hitit Erken Krallık Dönemine ait bir giriş yapısı açığa çıkarılmıştır. Geniş ve kısa bir ön avlu girişi ile kapılar arasında yer alan dikdörtgen formlu avlu ile beraber giriş kapısı iki kapı geçidinden oluşmaktadır. Eski Krallık zamanında kapı geçidi ile onun kapı kısımları ve geçit odası perde duvar içerisinde hafif bir şekilde içe çekilmiştir (Bittel, 1970, s. 67).

5.12. Orta Tunç Çağı Savunma Sistemi Üzerine Genel Değerlendirme

M.Ö II. binyıl başlarında Anadolu'ya ticaret için gelen Assurlu tüccarlar başta Kültepe olmak üzere birçok kentte Karum ve Wabartum ticaret merkezleri kurmuşlardır. "Assur Ticaret Kolonileri Devri olarak adlandırılmış bu dönem 200 yılı aşkın bir süre devam etmiştir. Bu dönem içerisinde Assurlu tüccarlar ile Anadolu'nun yerli halkı arasında her konuda yakın bir ilişki kurulmuştur. Bu arada Anadolu halkı çivi yazısını öğrenmiş ancak kendi dili ile yazmak yerine belgeleri Eski Assurca olacak şekilde kaleme almışlardır (Albayrak, 2011, s. 142).

M.Ö II. binyıl başlarında var olan bu ticaret ağının organizasyonu Assur'un başkenti olan Assur tarafından yönetilmekteydi. III. Ur Hanedanı'nın yıkılmasından sonra (M.Ö. 2112-2038) bağımsızlığını kazanan Assur Kralı I. Erişum zamanında (M.Ö. 1974-1935) Anadolu ile ticarete başlamıştır. Devletin tekelinin kaldırılmasına dönük olarak yapılan bu reform sayesinde Assurlu tüccarlar aile fertleri esasına dayanan şirketler kurdukları gibi kolektif işbirliği anlayışına dayanan bir yapılanma ile beraber ticaret konusunda deneyimli olan Assurlular süreci ticaret kolonileri olacak şekilde önemli oranda ilerlettiler. Assurlular yaptıkları kısa süreli kervan yolculuğu denemelerinden sonra Anadolu'da yer alan Kültepe-Kanişine yerleştiler. Kültepe-Kaniş'i Anadolu'da yer alan diğer Karumların lideri konumunda olup kendisi de Assur'a bağlıydı (Özgüç, T. 2011, s. 244).

Kültepe-Kaniş'i dışında Alişar, Hattuşa, Konya-Karahöyük, Acemhöyük dönem içindeki önemli Karumlar olarak göze çarpmaktadır. Başlangıçta söz konusu bu kolonilerin bulunduğu bölgenin tamamının Assur'a bağlı olduğu düşünülmüştü. Bu görüş Anadolu devletlerinin oradaki elçilerin denetiminde içtikleri antlarla Assur kentine bağlandıklarını gösteren birkaç metne dayandırılmaktaydı. Oysa içilen bu antlar Assur kentinin Anadolu kentleri ile ilişkileri düzenleyen elçiler arasında yapılmaktaydı. Bu antlar Assurlu tüccarların Anadolu içerisinde ticari faaliyetlerde buluna bilmesi için gerekli görülmüştür. Ayrıca Anadolu beylerinin yasaklanmış malları kaçak olarak hakimiyet kurdukları bölgeler içine soktukları gerekçesi ile Assurluları hapse attığı ticaret kervanlarının Anadolu beylerine karşı vergi sorumluluğu taşıdığı, gelen maldan ilk seçim hakkının beye ait olduğu gibi veriler Assurluların, Anadolu üzerinde siyasi hakimiyet alanı kurduğuna dönük düşünceleri çürütmesi bakımından önemlidir (Kuhrt, 2009, s. 121).

Bu dönem içindeki ticaretin gelişmesinde önemli bir rol üstlenmiş olan Assurlu tüccarlar Kalay'ın doğudan alıp dağıtımını yapma hususunda önemli bir paya sahiptir. Assur'dan Anadolu'ya yapılan kervan ticareti yaklaşık olarak beş-altı haftalık bir zaman dilimini kapsamaktadır. Buraya ulaşan tüccarlar tekstil ile beraber kalayı pazarlarken bu ticaretin karşılığı olarak altın ve gümüş ile dönmekteydiler (Kuhrt, 2009, s. 122).

Yukarıda bahsedilen ticareti ağıının Anadolu ayağının örülmesi konusunda kritik bir öneme sahip olan Kültepe-Kaniş'in bu doğrultuda var olan zenginliğini korumaya ve güvende tutmaya dönük olarak sur duvarı ile kendisini çevrelediği düşünülmektedir. Söz konusu bu sur duvarı oval bir formda olup bu dönem içinde yer alan diğer yerleşim yerlerine göre daha büyük ölçekli olmalıydı.

OTÇ içinde yer alan diğer merkezlerle bakıldığında zaman bu merkezlerde savunma sistemi bağlamında önemli ayrıntılar tespit edilmiştir. Bunlar arasında yer alan ve bu dönem içinde önemli bir nokta da duran Alişar Höyük'de gün ışığına kavuşturulan savunma duvarı kazematlar şeklinde bölünmüş olup, bu kazematların dış sur ve iç sur duvarı arasında yer alan ölçüleri değişiklik göstermekteydi. Alişar'ın bu kazematlı sur duvarının dış halkasını oluşturan duvar konturu daha kalın yapılırken kazematlı sur duvarının testere dişi şeklinde uzandığı görülmüştür. Bu teknik sayesinde sur duvarı dibinde olası bir düşman tahribatının önüne geçilmiş olabileceği gibi duvarın mukavemeti de saldırılar karşısında güçlendirilmiş oluyordu (Von der Osten, 1935, s. 4). Alişar'da yer alan bu kazemat duvar tipinin benzerine Hattuşa'nın Eski Hitit tabakası içerisinde karşılaşılmaktadır. Biri içte diğeri de dışta yer almak üzere iki sur duvarından

oluşturulmuş olan bu savunma sisteminin içine sandık duvarlar yerleştirilmiştir. Söz konusu bu sandık duvarlara kazemat da denmekteydi. İçerisi toprak ile doldurulan bu kazematlar tepe noktasına kadar doldurulduktan sonra bunların üst yüzey alanı düzeltilip bu noktadan sonra kerpiç beden çıkılıyordu (Bittel, 1970, s. 48-49).

Alişar ve Eski Hitit dönemli Hattuşa'nın sur duvarlarındaki kazemat sistemi birbirlerine benzerken Alişar'ın testere dişi şeklinde uzanan duvarı ile Hattuşa'nın belli aralıklar ile kuleler tarafından desteklenmiş olan sur duvarı bu bakımdan bir birlerinden ayrı bir noktalar da durmaktadırlar. Ancak şu da bilinmektedir ki bu iki tekniksel farklılık bu dönem içinde yer alan diğer yerleşmeler tarafından oldukça benimsenmiş olup testere dişi çıkıntılı ya da kuleler ile desteklenmiş sur duvarı örnekli yerleşimler ile karşılaşılmaktadır (Özgüç, N. 1945, s. 79).

Alişar ve Hattuşa arasında yer alan bir diğer benzer mimari öge ise potern sistemidir. Hem Alişar Hem de Hattuşa'da yer alan bu poternler mimari üslup itibarıyla birbirinden ayrılmaktaydı. Alişar Poterni geniş yassı taşlar ile sahte kubbe tekniğine göre yapılmış iken Hattuşa'nın poterni ise bindirme kilit taşı tekniğine dayanılarak inşa edilmiştir (Von der Osten, 1935, s. 7). Alişar'da yer alan kent kapılarının sağında ve solunda yer alan kuleler ile birlikte kapı geçit odalarının planı Hattuşa'nınkiler ile yakın benzerlikler göstermektedir.

Orta Tunç II dönemine tarihlenen sur duvarı ile birlikte ön plana çıkan Korucutepe yerleşmesi kendine özgü kriterler barındırdığı gibi dönemin genel modasına uygun bir mimari konsepti de benimsemiş olduğu fark edilmektedir. İlk olarak hem iç hem de dış sur duvarı tarafından çevrelenmiş olan sur duvarı üzerinde her 14-16 m de bir kulenin konumlandırılmış olduğu fark edilmektedir. İç ve dış halkaları oluşturan duvarlar arasında herhangi bir enine hatılın yerleştirilmemiş olduğu tespit edilmiştir. Bu bağlamda Korucutepe yerleşmesi kazemat tekniğine uygun değildir. Ancak şunu da ilave etmek gerekmektedir ki sur duvarı üzerinde yer alan kuleler iç halkayı oluşturan sur duvarına bağlanmaktadır. Sur içinde yer alan ve kuleler tarafından oluşturulmuş olan bu boş kısımlar kil bir dolgu ile doldurulmuştur (Manson Bier, 1973, s. 425; ayrıca bkz. Von Loon, 1973, s. 368-369).

Bu dönem içinde yer alan Konya-Karahöyük yerleşim yerinin de güvenliği bir tanesi içte diğeri de dışta yer alan birbirine paralel iki sur tarafından sağlanmıştır (Alp, 2002, s. 45). Bunun dışında Domuztepe ve Tilmen höyük yerleşmelerinde de birbirine paralel sur duvarları anlayışının uygulanmış olduğu anlaşılmaktadır. Domuztepe yerleşmesi bu iç ve dış sur arasına enine hatıllar yerleştirerek kendisine kazemat

noktaları yaratmıştır. Bu kazematların hepsini doldurmayan Domuztepe sakinleri bazı kazematları da toprak ile doldurmayıp bu alanları depo olarak kullanmışlardır (Çambel - Özdoğan, M. 1984, s. 266).

Domuztepe'nin sur içinde kullanmış olduğu sistemin bir benzerine Tilmen Höyük de rastlanmaktadır. Tilmen Höyük yerleşmesinde iki sur duvarının varlığına ulaşılmıştır. Bir tanesi iç alanı çevreleyen iç sur ile diğeri aynı zaman da bu iç suru çevreleyen dış sur duvarıdır. Tilmen höyüğün Domuztepe yerleşmesinde yer alan benzerlik noktası ise kazemat ve sandık duvar tekniğinin kullanım şekli ile alakalıdır. Domuztepe'de olduğu gibi Tilmen Höyük dış suru içinde yer alan kutulardan bazıları depo olarak kullanılırken bazıları da moloz ile doldurulmuştur. Dış suru meydana getiren iç ve dış duvar üzerinde yer alan duvar işçiliği son derece muntazam olup duvar da kullanılan taşlar düzgün kesimlidir. Dış sur duvarı içinde yer alan kazematlar ile beraber duvarın kalınlığı yaklaşık olarak 8 m. civarına çıkmaktadır (Duru, 2003, s. 15).

Bu merkezler dışında Anadolu'nun güneyinde yer alan Soli-Pompeipolis yerleşmesi içinde Orta Tunç'a ait olduğu düşünülen sur duvarı ile beraber kazemat yapısı açığa çıkarılmıştır. Bu sur duvarı büyük boy dere taşlarından oluşturulmuştur. Duvar arasında kalan boşluk ise sıkıştırma dolgusu niteliği taşıyan küçük dere taşları ile doldurulmuştur (Yağcı, 2008, s. 800).

Orta Tunç Çağı içinde savunma sistemine sahip olan bir diğer yerleşme de Beycesultan'dır. Beycesultan da bu çağa ait sur duvarının kalınlığı 5 m. dir bu sur duvarı daha geç dönemli olan çöp çukuru ve taş çekimi sebebi ile tahribata uğramıştır. Söz konusu çöp çukuru tahribatı sur duvarının güneybatısında yer alırken taş çekimi sebebi ile tahrip edilmiş olan kısım ise duvarın doğusunda yer almaktadır. Beycesultan Orta Tunç Çağı sur duvarında kullanılan taşların herhangi bir işleme maruz kalmadan duvar üzerinde yerleştirildikleri anlaşılmaktadır (Lloyd - Mellaart 1965, s. 46) (**Ek 38. Şek. 38a**).

Yeni dönem kazıları arasında yer alan Zeytinlibahçe ve Şaraga Höyük üzerinde de Orta Tunç dönemine ait savunma duvarının var olduğu bilinmektedir. Zeytinlibahçe sur duvarının daha geç dönem yerleşmeleri tarafından oldukça tahrip edildiği anlaşılmaktadır. Her ne kadar sur ile çevrelenmiş de olsa Zeytinlibahçe höyüğü küçük yerleşim yerleri grubu içerisinde değerlendirilmektedir (Frangipane - Balossi, vd. 2004, s. 9).

Zeytinlibahçe yerleşmesi gibi Şaraga yerleşmesinde de OTÇ sur duvarı açığa çıkarılmıştır. Duvar farklı dönemler içinde çeşitli eklentileri üzerinde barındırmaktadır.

Taş temel kerpiç üzerine inşa edilen bu duvarın taşları orta boy ölçeğindedir (Sertok – Kulakoğlu, 2002, s. 111).

ALTINCI BÖLÜM

ANADOLU'DA GEÇ TUNÇ ÇAĞI'NDA SAVUNMA SİSTEMİ VE MİMARİSİNİ BARINDIRAN MERKEZLER

6.1. Alacahöyük

6.1.1. Konum ve Çevresel Özellikler

Alacahöyük, Çorum iline bağlı Alaca ilçesinin 15 km kuzeybatısında yer almaktadır. Alacahöyük yerleşmesi 350 m. çapında ve 16 m. yüksekliğindedir.

6.1.2. Kazı Tarihçesi

Alacahöyük o zamanki adıyla İmat Höyük ilk olarak 1835 yılında W.C Hamilton tarafından bilim dünyasına tanıtılmıştır. 1835 yılında Theodore Macridy Bey'in 1907 yılında Alacahöyük'te ilk bilimsel kazmayı vurmasına kadar 72 yıl geçmiştir. 1861'de G.Perrot, 1881'de W. Ramsey, 1893'te E. Chantre, burayı gezmişler ve özellikle açıkta duran sfenksli kapı ile ilgilenerek, küçük çapta çalışmalarda bulunmuşlardır. İlerleyen süreç içinde Atatürk'ünde desteği ile 1935 yılında yerli bir ekip ile birlikte Remzi Oğuz Arık başkanlığında Alacahöyük'te kazı çalışmalarına başlanmıştır. Bu özelliği ile Alacahöyük ilk milli kazı olma statüsüne sahip olmuştur (Çınaroğlu - Çelik, 2010, s. 35).

6.1.3. Stratigrafi

Höyük 4 farklı tabaka ile beraber bunlar içinde yer alan on üç mimari yapı katını barındırmaktadır (Akok, 1979, s. 107). Alacahöyük'te var olan bu 4 tabaka içinde en altta olanı Kalkolitik Çağ'a aittir (IV). Bundan sonra Tunç Çağı gelir ve bu da III. tabaka olarak tanımlanır. II. tabaka ise Hitit İmparatorluk Çağına ait olup son tabaka olan Frig yerleşmesi ise I. yapı katı içinde gösterilir (Koşay, 1951, s. 5).

6.1.4. Malzeme ve Savunma Sistemi

Alacahöyük Hitit tabakasının bütün evlerinde yapıların yan yana konumlandırılması ve giriş yönlerine dikkat edilmesi dışında kitlelerin bu alanlar içinde rahat bir hayat sürmelerine de önem verilmiştir. Yapılar arasında uygun aralıklar bırakıldığı gibi bir birini çevreleyen yol ve sokak düzenin uyumlu olmasına özen gösterilmiştir. Şehirlerin uygun yerlerinde geniş ölçekte boş alanlar bırakılmış ve bu alanların kenarlarına önemli binalar konumlandırılmıştır (Akok, 1979, s. 110).

Hitit Çağı ile çağdaş olan II. mimarlık katı içinde çok güçlü bir savunma sisteminin kurulmuş olduğu tespit edilmiştir. Bu sebeple bu tabakadaki yerleşimin diğer tabakalardakine nazaran daha emniyetli olduğu anlaşılmıştır. II. mimarlık katında dışarıdan şehre toprak çekmek ve içteki çıkıntı kısımları düzlemek sebebi ile savunma sistemi yapısı daha yüksek ve nispeten düz bir alana çekilmiştir (Koşay, 1966, s. 10). Yükselen toprak dolgusu üzerine yerleştirilen surun altında yer alan toprak dolgusunun kaymasını önlemek amacı ile bu alana bir istinat duvarı çekildiği anlaşılmıştır. Nitekim 1999-2000 yıllarında yapılan çalışmalarda istinat duvarının toprak sete doğru çok açık bir şekilde dayandırıldığı anlaşılmıştır (Çınaroğlu - Genç, 2002, s. 429-430). **(Ek 38. Şek. 38b)**

Şehrin savunmasını daha yüksek bir noktaya kurmaya amacı ile çekilen bu toprak setin şehir dışına bakan dik şevleri, Boğazköy'ün Yerkapı, Kralkapısı ve Aslanlıkapı da olduğu gibi kuvvetli şev yapan duvarlar ile örülmüş olması kuvvetle muhtemeldir. Toprak setlerin üstünde kasa tarzında örülmüş taş temellerin içleri toprak dolgusu ile masifleştirilerek geniş ve kalın kerpiç surların bedenleri oluşturulmuştur (Koşay, 1966, s. 12).

Alacahöyük'te andezitten yapılmış olan sur duvarı önemli miktarda bir ağırlığa sebep olmaktaydı, bu basıncı azaltmak amacı ile temele çok iri taşlar ile geniş bir örgü sistemi tertip edilmiş olmakla beraber taş ve kerpiç yardımı ile de temellere sandıklar yapıp kaideler oluşturulmuştur. Bu sayede güçlendirilmiş olan bu temel kaidesi ve pabuçlarının içine sur dışında büyük bina duvarları, burç bedenleri, gibi büyük ağırlıklar arz eden yapılar oturtulmuştur (Akok, 1979, s. 112-113).

Alacahöyük'e ait girişlerden bir tanesi batı tarafta yer almaktadır. Söz konusu bu giriş bir potern yapısı olarak tanımlanmıştır. Poternin temeli büyük kazemat kalker bloklar ile örülmüştür. Üst kısmı ise bazalttan meydana gelmektedir. Plan özelliklerine baktığımızda poternli kapının üstünde iki burç iki kapı ve bir hol mevcuttur. Bu

alandaki duvar temelleri kasa tarzı ile örülmüş olup iç kısımlar toprak ile doldurulup sağlamlaştırılmıştır. Buradaki sur duvarı kalınlığının 10-11 m. olduğu anlaşılmıştır. Altta yer alan poternin kenar duvarları büyük çapta kalker blokları bindirme şeklinde üst üste koymak sureti ile yapılmıştır. Yukarı doğru daralmakta olan duvarı büyük bir kilit taşı sırası tamamlamakta ve potern bir insanın rahatça geçebileceği tonoz şeklini almaktadır (Koşay, 1966, s. 11) **(Ek 39. Şek. 39a)**.

Alacahöyük mimarlığında surlar dışında giriş kapıları da son derece önemli bir noktada yer almaktadır. Derin taş temeller üzerine oturtulmuş, cephesi kabartmalar ile süslü burç ile müdafaa edilen sfenks söveli kapılar yapılmıştır. Bu kapılar 4-6 m. yükseklikte bazalt bloklar ile işlenmiş bedenlerinin üstüne konulan kerpiçlerden meydana gelmektedir (Koşay, 1966, s. 10).

Sfenksli kapının geniş kalker taşından örülmüş olan temellerinin harcında çamur kullanılmıştır. Bu temel üzerine büyük Bazalt parçaları ile burç ve kapı bedenleri örülmüştür. Burç kısımları hariç kapı beden kısmının genişliği 10 m civarında ölçülmüştür (Koşay, 1966, s. 10).

Sfenksli kapının Hititlerin son devirlerine yakın bir zaman dilimi içinde yapıldığı ve kapıya ismini veren sfenkslerin de bu arada yapıldığı fakat tamamlanmadan bırakıldığı tespit edilmiştir (Koşay, 1941, s. 3).

Alacahöyük'te şehrin olası dinsel kapısını oluşturan güneydoğu yöndeki Sfenksli kapı kötülüklerden koruma işlevine sahip olmalıdır. Nitekim buna dair olarak sfenkslerin özellikle baş yontularının son derece ayrıntılı olduğu dikkat çekmektedir. Sfenksler üzerine yapılan çeşitli temizleme çalışmaları sonrasında sfenkslerin başındaki sivri, konik başlık ve bundan aşağıya sarkan örtünün varlığı gün ışığına kavuşunca bunların diş sfenks olduğu anlaşılmıştır (Darga, 1992, s. 130-131) **(Ek. 74 Lev. XXIa)**.

Alacahöyük'te ele geçen bu sfenkslerin üslup ve koruma özelliği dışında lokalizasyona da yardımcı olduğu düşünülmektedir. Nitekim Arinna kentinin lokalize edilmesi konusunda yapılan çalışmaların bir tanesinde söz konusu sfenkslerin güneş Tanrıçası Arinna'ya işaret ettiği ve şehirde ele geçen kutsal yapıların desteği ve gücü ile Alacahöyük'ün Arinna kenti olduğu iddia edilmiştir (Erkut, 1992, s. 160).

6.2. Şapinuva/Ortaköy

6.2.1. Konum ve Çevresel Özellikler

Ortaköy Çorum il merkezinin 53 km güneydoğusunda Boğazköy'ün ise 60 km. kuzeydoğusunda yer almaktadır. Güneyinde Alan Dağları Kuzeyinde ise Karadağlar'ın yer aldığı günümüzün Ortaköy İlçesi Çekerek Nehrinin bir kolu olan Özderesi'nin yer aldığı vadide, batıdan doğuya doğru alçalan terasların oluşturduğu bir plato üzerindedir. Şapinuva Hitit Şehri, Ortaköy İlçe merkezinin 3 km kadar güneybatısında bir plato üzerinde yer almaktadır (Süel, M. 2008, s. 10).

20 yy başlarında başlayan Hitit araştırmaları önemli bilgiler sağlasa da Boğazköy'den ele geçen metinlerde Şapinuva'ya dair yüzeysel bilgiler verilmekteydi. Bu yüzden Hurri kültürüne yakın olan bu bölge genellikle Boğazköy'ün uzak güneydoğusuna yerleştirilmekteydi. Aygül Süel'in yürüttüğü araştırmalar sonucunda Şapinuva'nın asıl yeri tespit edilmiştir. Buna bağlı olarak Şapinuva ile bir şekilde ilişkili olan ve bunun yanlış konumlandırılmış olan diğer Hitit kentleri bundan sonra Anadolu'nun kuzeydoğusunda aranacaktır (Süel, A. - Süel, M. 2006a, s. 14-15; ayrıca bkz. Süel, A. - Süel, M. 1996a, s. 60-61).

Hititler Şapinuva kentine yerleşirken etrafta bulunan köylere yerleşmekten ziyade platolar üzerinde yer alan araziye düzleyip kent organizasyonunu bu noktaya kurmuşlardır (Süel, M. 2006, s. 14).

Şapinuva kentinin batısında yer alan ve kentin sırtını dayamış olduğu tepeler Şapinuva'nın savunulmasında doğal bir görev üstlenmiştir; Şapinuva kentinde yer alan mimari unsurlara baktığımızda bunlar ağırlıklı olarak dini, askeri ve idari nitelikler taşıyor olmalı (Süel, A. - Süel, M. 1996b, s. 264).

6.2.2. Kazı Tarihçesi

Prof. Dr Aygül Süel'in Başkent Hattuşa'yı çevre vilayetlere bağlayan yolları ve bu yollar üzerindeki Hitit merkezlerini belirleme araştırması kapsamında 1988 yılında Çorum ilinde yürüttüğü yüzey araştırmaları önemli bir Hitit merkezi olan Şapinuva'nın keşfine olanak sağlamıştır.

1990 yılında Çorum'un Ortaköy İlçesi'nde ele geçmiş olup Çorum Müzesine teslim edilen Hurrice ve Hititçe çivi yazılı tablet parçaları üzerine Ortaköy'de Aygül Süel'in bilimsel danışmanlığında kurtarma kazısı çalışmalarına başlanmıştır (Süel, A.

1993, s. 495). Kısa bir müddet içinde de Ortaköy kazısı kurtarma kazısı niteliğinden sıyrılıp 1993 yılında sistematik arkeolojik kazı halini almıştır (Süel, A. - Süel, M. 1996b, s. 263).

6.2.3. Stratigrafi

Şapinuva/Ortaköy kazısında Hitit, Hurri ve Roma dönemine ait bir tabakalaşma söz konusudur. Özellikle Hitit döneminde son derece önemli bir pozisyon kazanmış olan Şapinuva kenti Hititler için hem idari hem de dini bir kent niteliği taşımaktaydı.

6.2.4. Malzeme ve Savunma Sistemi

Şapinuva kentinde açığa çıkarılan geniş ölçekli yapılar sırası ile A, B, C, D, Yapısı olarak adlandırılmıştır (Yapılar ile ilgili ayrıntılı bilgi için bkz: Süel, M. 2008). Bu yapılar içerisindeki C yapısının güney batı köşesinden 2 m kadar uzaklıkta kuzeybatı güneydoğu istikametinde uzanan bir sur duvarı açığa kavuşturulmuştur (Süel, A. 2005, s. 246).

Sur duvarının temelleri kırma taş olup her iki yüzde yer alan 110 cm genişliğindeki temellerin içinde sandık duvar tipi yer almaktadır (**Ek. 74 Lev. XXIIb**). Duvarın dıştan dışa ölçüleri A yapısının Temenos duvarına ve Boğazköy örneklerine benzemektedir. Sandıkların içi herhangi bir dolgu malzemesine tabi tutulmamış aksine bu alanlar günlük hayat içinde depo ve genel kullanım çerçevesinde hizmet görmüştür. Ayrıca bulunmuş olan kulenin de içinin boş olmadığı depo olarak kullanıldığı anlaşılmıştır. Sur duvarı içinden geçirilmiş olan su kanalı yağmur sularının sur duvarı temellerine zarar vermemesi amacına dönük olarak sur içinden geçirilmiş olmalıdır (Süel, A. 2005, s. 246).

Yapıları çevreleyen bu sur duvarı dışında ayrıca A yapısı olarak nitelendirilen geniş ölçekli yapının bir koruma duvarı ile çevrelendiği anlaşılmıştır. Bu koruma duvarı A yapısının uzun askısı ile paralel yönde uzanmakla birlikte kapı yapısında bu duvar ile birleşen ve arada üçgen bir alan bırakılan ikinci bir duvar bulunmaktadır. Her iki duvar da çift sıralı duvar tekniği ile beraber sandık duvar tekniğine uygun olarak dizayn edilmiştir (**Ek 39. Şek. 39b**). Sandık duvar genişliği 5 m. sandık uzunluğu 29,5 m. tek duvar genişliği ise 1,50 m. sandık genişliği ise 2 m. dir.

Sandıkların başlarında 8x8 m. ölçülerinde birer kule bulunmaktadır. Kulelerden bir tanesi hariç hep çift bölmeli olarak tasarlanmıştır. Kulelerin arasında yer alan kapı yapısının genişliği 8 m. olup giriş kuleler ile uyum halindedir. Kapı içine doğru derinlik 9 m. olup kapı 150 cm. genişlikte bir giriş sunmaktadır. Bu giriş holünün her iki tarafında 130 cm genişliğinde ve 6.50 m. uzunlukta sağda ve solda birer oda mevcuttur. Kapı yapısının ve duvarların temellerinde irice kireç taşları kullanılmıştır. Gerek sur içindeki gerekse sur duvarındaki sandıklar gerekse kulelerin içleri dolgu yapılmadan bırakılmış ve bu alanlar günlük yaşamda da kullanılmıştır (Süel, A - Süel, M. 2002, s. 413-414; ayrıca bkz. Greaves - Helwing, 2000, s. 91-92).

Şapinuva kentinin üst terasında yer alan monumental yapıları çevrelediği düşünülen bu sur duvarı hem kuzey hem de güney yönde ‘‘C Binası’’ ndan uzaklaştıkça Sur üzerindeki tahribatının daha da arttığı keşfedilmiştir. Bu tahribat izine yerleşim yerinde ‘‘C Binası’’nın güneyinde, ‘‘E yapısı’’nda ‘‘A Yapısı’’nın kuzeyinde ve güneyinde bulunana koruma duvarında da tespit edilmiştir (Süel, A. - Süel, M. 2006b: 1).

6.3. Külhöyük

6.3.1. Konumu ve Çevresel Özellikleri

Külhöyük, Ankara’nın 55 km güneyinde Haymana’nın 17 km kuzeyinde yer alan Oyaca Kasabası’nın 4 km doğusunda ve komşusu Dikilitaş köyüne sınır olduğu bir bölgede yer almaktadır. (Mermerci, D. 1994: 17)

Külhöyük doğu-batı yönünde 250 m. kuzey-güney yönünde ise 200 m. boyutlarında olup en tepe noktası 22 m. yüksekliğindedir. Kuzey ve batı etekleri daha dik güney ve güneydoğu etekleri ise daha hafif bir eğime sahiptir. Höyüğün güney yamacı yaklaşık 12 m. kuzey yamacı ise 22 m. yüksekliğindedir. En yüksek noktası 998 rakıma sahip olan höyük yaklaşık 35.000 m² lik alanı kaplamaktadır (Demirdelen, 2002, s. 113).

6.3.2. Kazı Tarihçesi

İlk kazı çalışmalarına 1992 yılında Ankara Medeniyetler Müzesi sorumluluğunda İlhan Temizsoy başkanlığında başlanmıştır.

6.3.3. Stratigrafi

Külhöyük'te yapılan çalışmalarda sırası ile Frig dönemi Hitit İmp. Çağı. Eski Hitit, (Mermerci, age, s. 21) Assur Ticaret Kolonileri Çağı (Temizsoy, 1995, s. 422) ve Eski Tunç Çağı (Çetin, 2003, s. 86) tabakalarına erişilmiştir.

6.3.4. Malzeme ve Savunma Sistemi

Höyüğün kuzeydoğusunda önceki dönemlerde yapılan kaçak kazılar sebebi ile tahrip edilmiş olan kyklopien sur kalıntılarına ulaşılmıştır. Söz konusu bu sur kalıntısının üst üste duran üç andezit bloğu insitu olarak ele geçmiştir (Mermerci, 1994, s. 19).

Sur duvarının devamını bulmak ile ilgili yapılan çalışmalarda duvara bitişik iki payanda duvarı ortaya çıktı. Kalın duvarın doğu ucunda basamak görünümlü yaklaşık 1 m. uzunluğunda tek sıra taş örgülüdür (Temizsoy – Kaya, vd. 2000, s. 27). Bu destek duvarı dışında sur üzerinde farklı noktalarda destek duvarlarının yerleştirilmesine devam edilmiştir. Sur destek duvarlarının bazıları dik bazıları ise eğimli olarak yapılmıştır. Sur duvarının geçtiği eğimli yerlerin bazılarında yamaç kaplama taşları açığa çıkarılmıştır. Böylece Hitit yerleşmelerinde görülen savunma mimarisinin Külhöyük'te de mevcut olduğu görülmektedir.

Sur duvarının hemen doğu bitişiğinde 1.40 m. çapında iki ve kısmen üç taş sıra taş örgüsü korunmuş oval plan veren bir mekan ortaya çıkmıştır. Oval mekanın doğusuna doğru genişletilen çalışmalarda sur duvarının devamına ulaşamamıştır ancak; bahsedilen oval mekanın sur duvarı ile aynı sırada olması bu mekanın bir nöbetçi kulübesi olabileceğini akla getirmektedir (Temizsoy – Kaya, vd. 2000, s. 27) (**Ek 40. Şek. 40a**).

Bu sur duvarı dışında tipik bir Hitit poterni de açığa çıkarılmıştır. Hitit şehir surunun üstünden geçtiği bu potern kuzey-güney yönde uzanmakta olup yerel kalker taşları kullanılarak kuru bindirme tekniğine göre inşa edilmiştir. Tünel 25,5 m uzunluğundadır. Potern üzerindeki incelemelerde poternin doğu duvarı dik iken poternin batı duvarı da doğu duvara yatık olacak şekilde tasarlanmıştır. Potern üzerinde uygulanan bu teknik ilk olmamakla beraber Boğazkale poterninden bu uygulamanın varlığı bilinmektedir (Mermerci, 1994, s. 19).

6.4. Soli/Pompeiopolis

6.4.1. Konum ve Çevresel Özellikler

Soli Höyük Mersin şehir merkezinden 11 km uzakta Mezitli İlçesi'nde (Viranşehir) şehrin batı kıyısında yer alır. Höyük 300 m. çapında ve 22 m. yüksekliğindedir (Yağcı, 2001, s. 259).

6.4.2. Kazı Tarihçesi

Soli Pompeiopolis'teki kazıları ilk olarak 1999 yılında başlamış olup kazılar hala Remzi Yağcı başkanlığında devam etmektedir.

6.4.3. Stratigrafi

Soli/Pompeiopolis antik liman kenti üzerinde yapılan çalışmalar ağırlıklı olarak iki bölümden meydana gelmektedir. Bunlardan bir tanesini Roma sütunlu caddesi diğeri de Soli Höyük'tür. Soli Höyük üzerinde yapılan çalışmalarda Roma, Hellenistik, Klasik, Arkaik, Demir devri stratigrafisi net olarak ortaya konduğu gibi Hitit Dönemi tabakalarının da varlığı höyük üzerinde tespit edilebilmiştir (Yağcı, 2007b, s. 34; ayrıca bkz. Yağcı, 2004, s. 56-57).

6.4.4. Malzeme ve Savunma Sistemi

Soli Höyük üzerinde yapılan Hitit tabakalarına araştırmaya dönük çalışmalarda bu tabakanın yer yer ciddi anlamda tahrip edildiği tespit edilmiştir. Bu tahriplerin başında ise Roma yapıları gelmektedir (Yağcı, 2007a, s. 177). Bu tabakalar üzerindeki çalışmalarda Remzi Yağcı, Hitit Dönemine ait önemli bilgilerin ele geçtiğinden bahsetmektedir.. Mimari bağlamda bunun en önemli kanıtı ise gün ışığına kavuşturulmuş olan sur duvarıdır. Bu sur duvarı Hitit İmparatorluk Dönemi öncesine tarihlendirilmektedir. Sur duvarı büyük nehir taşları ile bu taşların arasında kalan boşluğu dolduran küçük taşlardan meydana gelmektedir. Sur duvarının M.Ö. 1500'lü yıllarda kenti Hurri saldırılarına karşı korumak amacı ile dikildiği düşünülmektedir (Yağcı, 2008, s. 800). İlerleyen çalışmalar ile beraber sur duvarı ile ilişkili olan bir kazemat yapısı da açığa kavuşturulmuştur. M.Ö. 15. yy. ait olduğu düşünülen bu

savunma sistemi höyüğün doğu yamacında bir bütün olarak korunabilmiştir. Dikdörtgen bir şekle sahip olan kazemat yapısının tamamı ortaya çıkarılmıştır. Kazemat yapısının bazı alanları tam olarak korunamamış olsa da, bunun sur ile ilintili bir kazemat olduğu düşünülmektedir (Yağcı, 2010, s. 335) (**Ek 40. Şek. 40b**).

Sur duvarına bağlı olan dikdörtgen biçimli kazemat sisteminin benzer bir örneğinin Mersin-Yümüktepe'nin Hitit tabakaları olan VII ve V. tabakadaki savunma sistemine benzediği iddia edilmektedir. Bu bağlamda bir liman kenti olan Soli Höyük Hitit İmparatorluk Çağı mimarisi ve savunma sistemine dair önemli bilgiler sunması ile beraber M.Ö. II. binyıl da Kizzuwatna arkeolojisinin anlaşılmasına dair önemli katkılar sağlayacağı düşünülmektedir (Yağcı, 2006, s. 36)

6.5. Türbe Höyük

6.5.1. Konumu ve Çevresel Özellikler

Türbe Höyük, Siirt İl merkezine 27 km. uzaklıkta olup Siirt'in güneyinden akan Botan Irmağı'nın kıyısında yer almaktadır. Höyük yaklaşık olarak 100x40 m. boyutlarında bir alanı kaplamaktadır (Sağlamtemir, 2004, s. 463).

Türbe Höyük yerleşmesi Botan Irmağı Vadisi'nin güneyinde, derin vadinin bittiği alana yakın, iki yüksek dağ sırasının bir birine yaklaşarak kapandığı bir noktada, Botan Irmağı'nın yan kolları tarafından sel tipi akışlar ile vadi içinde biriktirilmiş blokluk çakıl depolarından oluşan doğal bir tepenin üzerinde yer almaktadır. Höyükteki kültür dolgusunun 3-4 m. civarında olduğu tahmin edilmektedir (Sağlamtemir, 2011, s. 851).

6.5.2. Kazı Tarihçesi

Siirt ve çevresindeki yerleşmeleri anlamaya dair araştırmalar ilk olarak 1963 yılında Diyarbakır, Şanlıurfa ve Siirt illerini kapsayacak şekilde R. Braidwood, H. Çambel tarafından gerçekleştirilen yüzey araştırmaları üzerinden yürütülmüştür. Bu çalışmadan uzun bir süre sonra G. Algaze tarafından Dicle ve Fırat Yüzey Araştırmaları Projesi kapsamında 1988-1990 yılları arasında bölgede tekrar arkeolojik yüzey araştırmaları gerçekleştirilmiştir. Bu araştırmada daha önce girilmemiş olan Botan vadisine girilmiş ve 38 tane yerleşim yeri kayıt altına alınmıştır. 2000 yılında J. Velibeyoğlu ve A. Schachner tarafından saptanan yerleşim yerlerinde bunların dışında kalan alanlarda yoğun yüzey araştırmaları gerçekleştirilmiştir. 2002 yılına gelindiğinde

Ilısu Barajı Su Toplama Havzası'nda bulunan kültürel varlıkların kurtarılmasına yönelik Siirt Türbe Höyükte çalışmalar Haluk Sağlamtimur'un bilimsel danışmanlığında 2002-2007 yılları arasını kapsayan süreç içerisinde gerçekleştirilmiştir (Sağlamtimur – Ozan, 2007, s. 1-2).

6.5.3. Stratigrafi

Türbe Höyük yerleşmesi M.Ö. III. Binyıl hariç, M.Ö. VI. Binden M.Ö. I. Bine kadar yerleşme alanına sahip olsa da üst katların mimari temelleri aşağılardaki kültür tabakalarını yoğun olarak tahrip etmiştir. Bunun dışında ayrıca Ortaçağ'da höyüğün mezarlık alanı olarak kullanılmış olması sebebi ile de tahribatlar yaşanmıştır. Bu tahribatlar sebebi ile höyük üzerinde çanak çömlek ile temsil edilen erken dönemlere ait mimari unsurları belirlemek güç olmuştur (Sağlamtimur - Ozan, 2007, s. 8). Höyükte de M.Ö. III. Binyılın tespit edilememiş olması sadece höyük ile alakalı bir sorun olmayıp, Botan Vadisinin diğer kesimleri boyunca bu sorunun devam ettiği anlaşılmıştır. Bunun başlıca nedeni olarak artan maden ihtiyacı sebebi ile höyüğün ve bölgenin önceden üstlendiği rolün değişmesi olarak gösterilmiştir. Buna göre Bölge maden ihtiyacına karşılamada yetersiz kalmış ve bunun üzerine M.Ö. III. Binyılda burası geçici bir süreliğine terk edilmiştir (Sağlamtimur - Ozan, 2007, s. 4).

6.5.4. Malzeme ve Savunma Sistemi

Türbe Höyük, kısmen korunmuş olan sur duvarı varlığı ile dikkat çekmektedir. Bu duvar yaklaşık olarak 70 m uzunluğunda, düzensiz taşlardan harçsız olarak yapılmıştır. Duvarın özellikle ön yüzü tahrip olmuş olmasına rağmen korunan kısımların kalınlığı 3 m'yi, yüksekliği ise 3.5 m'yi bulmaktadır (Sağlamtemir, 2004, s. 151) (**Ek 41. Şek. 41a**).

GTÇ'ye tarihlenen sur yapısı devasa boyutlardaki taşlar ile örülmüş olup surun iç yüzünde farklı dış yüzünde ise daha düzgün taşların tercih edildiği anlaşılmıştır. Sur duvarının hemen üzerinde biri güneybatıda diğeri ise orta da olmak üzere iki tane kule yapısına ulaşılmıştır. Tahkimat duvarının bir kale yapısına ait olduğu düşünülmektedir. Bu kale yapısı Botan Nehri'ne bakan bir terasın üzerinde ve yamaca çok yakın olması sebebi ile kalenin mekanları herhangi bir kayma yaşamaması amacı ile böylesi uzun ve kalın bir set çekilmiş olmalıdır. Bu set hem günlük hayat içinde önemli bir yer işgal

etmekte hem de savunmaya dönük bir görev de üstlenmiş olmalıdır. Yapı kompleksinin bulunduğu teras kuzeydoğuya doğru derinleşen bir eğime sahip olduğundan tahkimat duvarına benzer bir işlevi yerine getirmesi amacı ile yani yapıların kuzeydoğuya doğru kaymalarını engellemek için bu yapı kompleksinin uzanışına paralel büyük bir destek duvarı eklenmiştir. Bu destek duvarı komplekste yer alacak herhangi bir kaymayı önlemenin yanı sıra ayrıca yapıları çevreleyerek savunmaya yarayacak bir şekilde kullanılmış olmalıdır (Sağlamtimur - Ozan, 2007, s. 9) (**Ek. 75 Lev. XXIIa**).

Yapı kompleksinin doğu kesiminde savunmaya ait herhangi bir sur kalıntısına ulaşılamamıştır. Bunun temel sebebi ise içte yer alan yapıların yüksek ve kalın duvarlı olarak tasarlanmış olmasıyla alakalıdır. Bu şekilde tasarlanan içteki yapılar bir sur duvarı gibi hizmet görmüş olmalıdır (Sağlamtimur - Ozan, s. ay).

Çalışmalar sonunda elde edilen sonuçlara göre Türbe Höyük M.Ö II. binyıl içinde Mitanni'nin İmparatorluk öncesi egemenlik ve yayılım alanı içerisinde yer aldığını göstermektedir (Sağlamtimur - Ozan, 2007, s. 5).

Sur duvarının çevrelediği kalenin genel özelliklerine baktığımız zaman kale ağırlıklı olarak askeri bir nitelik taşımış olmalıdır. Yapı kompleksi Botan vadisi içinde kuzey ve güney geçişlerine izin veren bir noktada yer alması ve Botan nehrinin genişleyerek iki kıyı arasındaki geçişlere uygun bir ortam sağlaması buranın ağırlıklı askeri işlevi olan bir kule yapısı olduğuna işaret etmektedir (Sağlamtimur - Ozan, 2007, s. 10).

Siirt Türbe Höyük yerleşmesi sahip olduğu kale ve sur özellikleri sebebi ile Botan vadisi içinde son derece stratejik bir önem taşıyor olmalıydı. Bunun dışında yerleşme içinde ele geçen ve MÖ 15-14. yy. tarihli Akkad çivi yazılı tablet yerleşme için son derece önemli bir kaynaktır (Yıldırım – Gates 2007a, s. 300).

6.6. Çine-Tepecik

6.6.1. Konum ve Çevresel Özellikler

Çine-Tepecik Höyük Aydın İli'nin 36 km. güneyinde, Çine İlçesi'ne bağlı Karakollar Köyü'nün içinde olup Menderesin önemli güney kollarından olan Çine Çayı'nın uzandığı ovalık alanda yer almaktadır.

Kuzey-güney doğrultusunda oval bir yapıya sahip olan höyük, kuzeyden güneye doğru genişleyerek ova seviyesine yakın düzgün bir arazi yapısı oluşturmaktadır. Kuzey ve doğu kesimlerinde 4 ile 6 m. arasında değişen yüksekliğe sahip olan höyük, güney-

güneydoğu ve batı kesimlerinde ova seviyesinde düzgün bir arazi görünümünü almaktadır (Günel, 2006, s. 19-20).

6.6.2. Kazı Tarihçesi

2001 yılından itibaren sürdürülen arkeolojik yüzey araştırmaları bölge içinde çok daha erken dönemlere uzanan bir kültürel yapıyı ortaya koymuştur. Sevinç Günel başkanlığında 2004 yılında başlanan kazılara hala devam edilmektedir (Günel, 2008, s. 130).

6.6.3. Stratigrafi

Çine-Tepecik Höyük Geç Neolitik Çağ'dan başlamak üzere, Klasik Çağa kadar uzanan geniş bir zaman dilimini içerisinde barındırmaktadır (Günel, 2011a, s. 1).

6.6.4. Malzeme ve Savunma Sistemi

Çine Tepecik Höyük üzerinde yürütülen çalışmalar neticesinde ilk olarak 2004 yılında karşılaşılan ve daha sonra sur olduğu kesinleşen kuzeydoğu-güneybatı doğrultusunda uzanan bir duvar açığa çıkarılmıştır (Günel, 2011b, s. 69). Bu duvarın her iki uzun kenarı iri düzensiz beyaz renkli taşlar ile örülü olup bunların arası ufak taşlar ile doldurulmuştur. Duvarın taşları arasında beyaz renkte olup beton görünümünde çok sert bir harç kullanılmıştır (Günel, 2007, s. 233). Savunma duvarı 2.17-2.20 m. lik bir kalınlığa sahiptir. Sahip olup şu ana kadar 41 m. lik bir uzunluğu açığa çıkarılmıştır (Günel, 2011b, s. 69).

Çine Tepecik Höyük savunma sistemi üzerine yapılan çalışmalarda iki kule yapısı açığa kavuşturulmuştur. Bu kulelerden güneybatıda olanının batı duvarı oldukça tahrip olmuştur. Sur duvarının iç kısmında yer alan bu kuleler içe ve dışa doğru çıkıntı yaparak kare planlı bir form çizmektedir. Bu kuleler yaklaşık 6.50X6.50 m boyutlarındadır. Sur duvarında kullanılan örgü tekniğinin benzeri bu kuleler üzerinde de uygulanmıştır. Duvarın iç ve dış hattı iri düzensiz taşlar ile örülürken bunların içi daha ufak taşlar ile doldurulmuştur. Kuleler aracılığı ile desteklenen sur duvarında yer alan kuleler arasında 20 m. lik bir uzaklığın olduğu tespit edilmiştir (Günel, 2010, s. 460-461) (**Ek 41. Şek. 41b**).

Savunma duvarı üzerinde yer alan kulelerden güneybatıda yer alanı ile ilgili olarak bu alanın bir girişi işaret ettiğine dair düşünceler yer almaktadır. Nitekim özellikle duvar kenarında ve köşelerinde iri taşların kullanılması sureti ile oluşturulan kalın duvar tekniği ile beraber höyüğün topografyasına uygun bir şekilde takip edilen yapı planı bu düşünceyi desteklemektedir (Günel, 2009, s. 231).

Çine-Tepecik'te M.Ö. II. binyıla tarihlenen yerleşmenin 2. 20 m. kalınlığında sur duvarına sahip, 6.50X6.50 m. boyutlarında kare planlı kuleler ile desteklenen ve kuleler arasında 20 m. lik mesafenin olduğu bir savunma sistemine sahip olduğu anlaşılmıştır (Günel, 2010, s. 461). Bu savunma sistemi Geç Tunç Çağı sonuna kadar kullanım görmüştür. Bu dönem içerisinde yer alan depo işlevi gören yapılar gerek işlevleri gerekse sundukları buluntular ile önemli bir yerde durmaktadır. Diğer mimari kalıntılar ise höyüğün güney yönünde genişleyen bir yerleşim planını ortaya koymaktadır. Buna göre şu ana kadar gerçekleştirilen kazılar çerçevesinde mevcut mimari sur ile çevrili, içinde depo yapılarının da yer aldığı bir yerleşim biçimini yansıtmaktadır (Günel, 2011a, s. 2).

Çine-Tepecik Höyük Geç Tunç Çağı yerleşmesi bir taraftan Hititler ile bağlantısına öte yandan Ege dünyası ile alakalı ilişkilere ışık tutan önemli bir merkezdir. Basit bir yerleşim biçiminden çok güçlü bir sur sistemine sahip dışa açık kent tanımlaması Çine-Tepecik höyük için son derece uygun bir tespittir (Günel, 2011a, s. 2).

6.7. Oymaağaç

6.7.1. Konum ve Çevresel Özellikler

Oymaağaç Samsun İlinde yer almaktadır. Vezirköprü İlçesi'nin kuzeydoğusunda yer almakta olup buraya kuş uçuşu 7 km. uzaklıkta yer almaktadır. Oymaağaç köyünün 500 m. kadar batısında olan höyük, ovalimsi biçimde doğal bir yükselti üzerinde yer almaktadır (Alkım, 1974, s. 25).

6.7.2. Kazı Tarihçesi

Oymaağaç bölgesi civarında yapılan Rainer M. Czichon ve Jörg Klinger tarafından iki yıl süre ile yüzey araştırması gerçekleştirilmiştir (Czichon, 2007, s. 300).

Bu yüzey araştırmaları tamamlandıktan sonra ilk kazı çalışması 2007 yılında başlatılmış olup çalışmalar halen Rainer M. Czichon başkanlığında devam etmektedir.

6.7.3. Stratigrafi

Gerçekleştirilen çalışmalar neticesinde höyükteki stratigrafi şu şekilde ortaya çıkmıştır

Tablo 23

Oymaağaç Kronolojisi

DÖNEM	TABAKA
-Yüzey-	I
Roma	II
Geç, Orta, Erken Demir	III
Orta-Geç Hitit	IV
Eski Tunç	V
Kalkolitik	VI

Kaynak: Czichon, (<http://www.nerik.de>, 23 Mayıs 2012 tarihinde alınmıştır)

6.7.4. Malzeme ve Savunma Sistemi

Oymaağaç'taki jeofizik yöntemi ile oluşturulmuş olan haritada oval şekilli bir surun varlığı dikkat çekmektedir. Çeşitli yerlerin tam olarak net seçilemiyor olmasına rağmen görünen kısımlardan hareketle bunun bir sur olduğu düşünülmektedir. Surun genişliği aşağı yukarı 15 m. civarında olmalıydı. Surun güneydoğu bölümünde Hattuşa'daki Kral Kapısı'na benzeyen bir şehir kapısı görünmektedir (Czichon, <http://www.nerik.de>, 23 Mayıs 2012).

Höyüğün kuzey yamacında bulunan surun durumu sağlam olmalıydı. Nitekim bu yamaçtan ele geçen seramik yoğunluğunun son derece az olması sağlam olan surun çanak çömlek parçalarının erozyon sebebi ile akıp gitmesine engel olmuş olması ile ilişkilendirilmiştir (Czichon, <http://www.nerik.de>, 23 Mayıs 2012).

Yerleşmede yer alan bu sur duvarı dışında ayrıca bir de potern olduğu düşünülen bir tünel keşfedilmiştir. Bu Potern (?) ilk olarak U. Bahadır Alkım tarafından 1972

yılındaki Samsun bölgesi yüzey araştırmalarında tespit edilmiştir. U.Bahadır Alkım bu tüneli Boğazköy'deki poternlere benzetmiş ve aynı Boğazköy örneğinde olduğu gibi buradaki poternin de bindirme tekniğine uygun bir şekilde inşa edilmiş olduğunu belirtmektedir. Bindirme tekniği ile inşa edilip üstü kilit taşı ile kapatılan potern (?) bir insanın çok rahat geçebileceği bir genişliğe sahiptir. Bu yapının M.Ö. II. Bine tarihlenmesi gerektiğini belirten U.Bahadır Alkım ayrıca yapının potern dışında yer altı kültüne hizmet eden bir yapı olabileceğini de belirtmiştir (Alkım, s. ay). Aynı alan üzerinde devam eden çalışmalarda bu sefer 2 duvardan oluşan ve savunma duvarı olabilecek temellere de rastlanmıştır (Alkım, 1973, s. 64).

Sur duvarı üzerinde yapılan çalışmalar kent girişinin (**Ek. 75 Lev. XXIIb**) iki yanında da 6 odalı 2 kulenin varlığı jeofizik çalışmaları ile tespit edilmiştir (Czichon – Klinger, 2010, s. 65). Bunu üzerine sur duvarının kuzeydoğu köşesi üzerinde yapılan çalışmalarda bir kule yapısını doğrulayacak taş temeller açığa çıkarılmıştır. Kuzeydoğu köşede yer alan bu sur duvarının sol kulesinin ölçüleri 10X15 m. büyüklüğünde ve 4 m. yüksekliğinde ölçülmüştür (Czichon, <http://www.nerik.de>, 23 Mayıs 2012). 6 odaya sahip olan kulenin kuzeybatı odaları 2009 yılında tam olarak aydınlığa kavuşturulmuş iken güney batı odaları üzerindeki çalışmalar yarım kalmış ve bu konu üzerindeki boşluklar 2010 yılı çalışmaları ile doldurulmuştur. Yarım kalan odalardan kuzeydoğuda olanı içinde yapılan araştırmalarda seramikten yapılmış bir küvet ele geçmiştir. Bunun dışında OTÇ-GTÇ geçişini işaret eden çeşitli kaplar ile beraber değerli boncuklarda bu alan içinde ele geçmiştir.

Kulenin stratigrafisi tam olarak oturtulamamış olmasına rağmen kulenin en az iki mimari tabaka içerdiği düşünülmektedir. Bunun dışında güneybatıda yer alan kuleye ait mekan içinden ele geçen değerli malzemenin ne için bir kulede yer aldığı kafaları karıştırmaktadır. Buna göre Czichon, burasının kule olmasından yola çıkarak ele geçmiş olan pişmiş toprak küvetin muhtemelen burada yaşayan kapı bekçisi tarafından soğuk kış aylarında ısınma için kullanılmış olabileceği ihtimali üzerinde durmaktadır (Czichon, <http://www.nerik.de>, 23 Mayıs 2012).

Daha önceleri potern olabileceği üzerinde duran tünel ile alakalı yapılan çalışmalar bu düşüncenin çok geçerli olamayabileceğini göstermiştir. Tünel girişinde ortaya çıkan küçük çukurlar bu düşünceni oluşmasında en önemli faktör olmuştur. Buna göre Czichon, ve ekibi buranın poternden ziyade basamakları olan bu tünelin yer altı çeşmesinin girişi olabileceğini düşünmektedir (**Ek. 76 Lev. XXIIIa**). Bu düşüncenin oluşmasında Oymaağaç'ta oturanların her zaman yakın, temiz ve soğuk su kaynakları

olması ile beraber tünelin çevresinde hala çeşmelerin mevcut olması önemli bir etken olmuştur (Czichon, <http://www.nerik.de>, 23 Mayıs 2012).

Oymaağaç'ta yer alan mabet içinden ele geçen kırmızı astarlı boğa figürinlerinden ayak ve boynuz parçaları gibi buluntular daha önceki kazılardan Hattuşa ve Kuşaklı/Sarissa örneklerinden bilinmektedir. Bunlar üzerine yapılan yorum genelliklere bunların hava tanrısı Şerri ve Hurri'nin sembolleri olduğu yönündedir. Bu bağlamda Oymaağaç'ta yer alan mabet yüksek olasılıkla hava tanrısına ait olmalıdır (Czichon, 2012d < <http://www.nerik.de/oezet/>>). Bunun dışında daha önceleri Potern olabileceği düşünülen fakat yer altı çeşmesi olması ihtimalinin daha çok üzerinde durulduğu tünel yapısı, ele geçen tabletler ve başka diğer özellikler sebebi ile Oymaağaç kimi bilim insanlarına göre Nerik olmalıdır (Nerik kenti ve lokalizasyonuna dair tartışma ve görüşler için bkz. Macqueen, J. G. 1980: 179-187).

J. G. Macqueen Nerik kentinin Oymaağaç olduğunu düşünen araştırmacılar arasında yer almaktadır. Nerik'in Hitit dünyası içinde edindiği kutsal özellikleri dışında Macqueen Nerik'in Hitit ülkesi için önemli bir savunma durağı olduğunu da işaret etmektedir. Kaşkalar'a oldukça tehlikeli bir yakınlıkta olan Nerik kuleler ile beraber kuzey sınırının Kaşkalar karşı korunmasında önemli bir yer edinmiş olmalıydı. Bu hattın Kaşkalar tarafından bertaraf edilmesi halinde Amasya'dan başlayıp Çorum'a kadar açılacak olan hat, Hitit uygarlığını zor durumda bırakacaktır (Macqueen, 1999, s. 58).

6.8. Zeyve Höyük (Porsuk)

6.8.1. Konum ve Çevresel Özellikler

Porsuk Höyük Niğde ili, Ulukışla ilçesine 9 km uzaklıkta yer almaktadır. İç Anadolu Platosu'nu, Toroslar'ı aşarak Çukurova'ya bağlayan anayolun yakınında yer alan Porsuk höyüğün doğu-batı uzunluğu 400 m. olup kuzey-güney uzunluğu ise 200 m. civarındadır. Höyük çevresindeki vadiye nazaran 20-30 m. yüksekliğinde düz bir form arz etmektedir. Höyük yatay bir konglomera katmanının üzerinde birikmiş arkeolojik tabakalardan oluşmaktadır (Pelon, - Tibet, 1993, s. 259; ayrıca bkz. Akıllı, 1995, s. 111).

6.8.2. Kazı Tarihçesi

1968’de gerçekleştirilen bir yüzey araştırmasının ardından 1969’da başlatılan kazılar, Oliver Pelon başkanlığında aralıklı olarak 1977’ye kadar sürmüştür. Daha sonra 1978-1985 arası dönemler içinde herhangi bir kazı çalışması yürütülememiştir. Bu zaman zarfı içinde açılmış olan açmalar oldukça zarar görmüştür. 1986 yılında Çalışmalara tekrardan başlanır ve günümüze kadar devam eden çalışmalara Dominique Beyer başkanlık etmektedir (Pelon, - Tibet, 1993, s. 259; ayrıca bkz. Yıldırım, B. – Gates, M. Hb 2007, s. 299).

6.8.3. Stratigrafi

Höyük üzerinde yapılan stratigrafik çalışmalar höyüğün geç Roma’dan Eski Hitit’e kadar yerleşim gördüğünü göstermektedir (Beyer, 2006, s. 65).

6.8.4. Malzeme ve Savunma Sistemi

Porsuk Höyük yerleşmesinin doğu kısmında son derece özenli bir tahkimat sistemi ile karşı karşıya bulunmaktayız bu savunma sisteminde yer alan kazemat odaları önemli bir yer tutuyor olmalıydı (**Ek 42. Şek. 42a**). Kazematlar taş temel üzerine kerpiç ile edilmişlerdir. Bun kazematların içinin sarı bir toprak dolgusu ile doldurulmuştur (Beyer, 2009, s. 385-386, ayrıca bkz. Beyer, 2011, s. 395).

Savunma duvarının güney kısmında yapılan çalışmalarda GTÇ’ ye ait bir kule açığa çıkarılmıştır. Bu kule 4,5 m. yüksekliğinde taş temel üzeri kerpiç olarak inşa edilmiştir. İnşa malzemesi olarak ayrıca alçı ve kum taşı da kullanılmıştır. Kule yapısının çok da sağlam bir şekilde yapılmadığı ya da zaman içinde oldukça yıpratılmış olduğu düşünülmektedir (Beyer, 2009, s. 387).

Porsuk Höyük çalışmaları özellikle Hititler üzerine önemli katkıda bulunmuştur. Höyük üzerinde yer alan moloz dolgusunun fazla olması sebebi ile tabakalara ulaşmakta yer yer sıkıntılar yaşanmıştır. Ancak Porsuk Höyük M.Ö. II. Binyılın başlarından itibaren kendi bölgesi içinde önemli bir konuma sahip olmuştur. Çevresini saran kuleler ile kuvvetlendirilmiş olan surlar sayesinde Niğde ovasını, güneyden, Toroslar’dan ve Kilikya Ovası’ndan gelebilecek saldırılara karşı korumaktadır. Porsuk ayrıca daha o dönemden başlayarak Bolkar dağlarının yakınındaki vadide yer alan Bulgar maden

ocağı ile yakın ilişki içindedir. Porsuk'un maden üretimini kontrol etmesinin dışında maden ticaretini de kontrol ettiği düşünülmektedir (Pelon, - Tibet, 1993, s. 265).

6.9. Eskiyapar

6.9.1. Konum ve Çevresel Özellikler

Orta Anadolu Bölgesi olarak kabul edilen ve Yeşil Irmak, Kızıl Irmak gibi iki büyük nehir ile dikkat çeken yerleşime uygun bereketli vadiler ve düzlükler ortasında yer alan bölge içinde çok önemli medeniyetler kurulmuştur (Sipahi, 2010, s. 726). Bu çemberin içinde yer alan önemli merkezlerden biri olan Eskiyapar, Çorum ili, Alaca İlçesinin 5 km. batısında Boğazköy'ün 25 km kuzeydoğusunda, Alacahöyük'ün 20 km güneydoğusunda Hüseyinabad Ovası'nda yer almaktadır.

Eskiyapar ovası yüksekliği fazla olmayan yayvan tipik bir Orta Anadolu höyüğüdür. En yüksek noktasının kot değeri 960 m. olup yoldan yüksekliği ise 12 m. dir. Doğu-batı yönünde 280 m. kuzey güney yönünde ise 320 m. ölçülerini günümüzde de korumaktadır. Höyük tarlalar ile çevrelenmiş olup bu tarlalarda tarımsal faaliyetler hala devam etmektedir (Sipahi, 2011, s. 80).

6.9.2. Kazı Tarihçesi

W. J. Hamilton 19. yy. ilk yarısında Eskiyapar Höyük'ünden bahsetmiştir. J. G. C. Anderson 1903 yılındaki çalışmasında Eskiyapar'ı konu almıştır. J. Garstang 1926'da höyük üzerinde değerlendirmeler yapan bir diğer araştırmacı olmuştur. İlk kazı çalışması bir sondaj biçiminde 1945 yılında Ekrem Akurgal tarafından gerçekleştirilmiştir. 1968 yılında boğa kabartmalı bir vazanın yöre halkı tarafından Ankara Müzesi'ne teslim edilmesi ile beraber aynı yıl müze R. Temizer başkanlığında Eskiyapar'da ilk sistemli kazılara başlamıştır. Kazı 1982 yılına kadar devam edip bu tarihten sonra kazılara ara verilmiştir. Ankara müzesi tarafından gerçekleştirilen ve 15 yıl süren ilk dönem kazılarında ele geçen A ve B olarak nitelendirilen Eski Tunç Çağ hazinesi Höyüğün Hatti Çağı'ndaki önemini ve Ege'den Mezopotamya'ya kadar uzanan ilişkileri belgelemesi bakımından oldukça önemliydi (Sipahi, age, s. 80-81). Ele geçen hazineler aynı oda içinde ele geçmiştir meydana gelen yangından hemen önce hazinelerin saklandığı düşünülmektedir. Evlerin ETÇ III'e tarihlenmesi ile beraber aynı şekilde ele geçen hazineler de ETÇ'nin son safhasına aittir (Özgüç, T. - Temizer, 1993,

s. 613). Daha sonraki çalışmalarda Çorum Müzesi’de 1989-1991 ve 1992 yılları arasında kazılar yapmıştır (Ediz, 1994, s. 109-116). 2010 yılına gelindiğinde Ankara Üniversitesi, Arkeoloji Bölümü Öğretim Üyesi, Doç Dr. Tunç Sipahi yeni dönem kazılarına başlamıştır.

6.9.3. Stratigrafi

Höyük üzerinde yapılan çalışmalarda Bizans, Roma, Galat, Frig, Hitit İmparatorluk Dönemi ile Eski Hitit Dönemi, Erken Tunç, yerleşim katları tespit edilmiştir (Temizer, 1997, s. 558). Özellikle Hitit İmparatorluk ve Eski Hitit Döneminde höyük büyük bir şehir olarak kabul edilmektedir. Bunun dışında ayrıca ETÇ III’te ele geçen hazineler buranın ETÇ içinde de önemli bir yerleşim yeri olduğunu göstermektedir (Özgüç, T. 1988, s. 49).

6.9.4. Malzeme ve Savunma Sistemi

1971 yılında yapılan çalışmalarda M.Ö. II. binyıla ait binalar ile beraber açma dışına doğru uzanan bir çevirme duvarına ulaşılmıştır (Mellink, 1971, s. 165). 1972 yılına gelindiğinde Eskişehir’de Erken Tunç Çağ yıkıntılarının üzerinde yükselen oldukça büyük Hitit sur duvarı açığa çıkarılmıştır (Mellink, 1972, s. 170). Bu duvar höyüğün güney kısmında Eski Hitit kalıntılarının olduğu kısım üzerinde yürütülen çalışmalarda açığa çıkarılmıştır. Söz konusu bu sur duvarının yer yer tahrip edildiği gözlemlenmiştir. Bu tahribatın yüksek ihtimalle köy sakinleri tarafından gerçekleştirildiği düşünülmektedir. Bu yıkıntılar arasında yapılan çalışmalarda kaliteli bir işçiliğe sahip olan 1,5X1,5X0,35 m. ölçülerinde andezit ortostat ele geçmiştir. Hitit sur duvarı güneyde yer alan Eski Hitit Dönemi’ne ait olan kült odası üzerine oturmuştur (Mellink, 1975, s. 204). Bunun dışında sur duvarı temel çukurlarına sahiptir bu temel çukurları toprak ile beraber büyük boyutlu çakıl taşları ile doldurulmuştur. Sur duvarının izi kuzeydoğu hattı boyunca takip edilebilmektedir. Ayrıca daha önce ölçüleri verilen andezit ortostat parçasının sur duvarının ya da kapı geçidinin bir parçası olabileceği üzerinde durulmaktadır (Mellink, 1975, s. 264).

6.10. Büklükale

6.10.1. Konum ve Çevresel Özellikler

Büklükale, Kırıkkale İli, Karakeçili İlçesi'ne bağlı Karakeçili Beldesi'nde Ankara'nın yaklaşık 100 km. güneydoğusunda, Ankara'dan Kaman'a giden karayolunun Kızılırmak'ı geçmeden hemen sol tarafında yer almaktadır.

Büklükale aşağı yerleşmesi doğu-batı yönünde yaklaşık 500 m. ve kuzey-güney yönünde 650 m. boyutlarında bir alan kapsamaktadır. Yerleşim alanının doğusunda bulunan 30 m. yüksekliğinde ve 300X200 m. genişliğindeki höyük Kayalık bir alan üzerine kurulmuş iskan katmanlarından oluşmaktadır.

6.10.2. Kazı Tarihçesi

İç Anadolu Bölgesi'nde Kırşehir'de İlk yüzey araştırmaları 1926 yılında Hans Hening von der Osten tarafından gerçekleştirilmiştir. 1950 yılına gelindiğinde H. Bossert ve Bahadır Alkım önderliğinde kısa süreli yüzey araştırması sonucu ise bazı düz yerleşim yerleri ile beraber höyükler tespit edilmiştir (Tsugio - Omura, 1987, s. 123). 2003-2006 dönemleri arasında Büklükale üzerinde seramik özelliklerine dair bazı değerlendirmeler yapılmıştır (Omura, 2008, s. 215). 2009 yılından beri ise höyük Kimiyoshi Matsumura başkanlığında kazılmaktadır.

6.10.3. Stratigrafi

2009 yılı içinde yapılan ve stratigrafiyi tespit etmek amacı ile gerçekleştirilen kazılar neticesinde höyük üzerinde şu ana kadar 3 tabaka tespit edilebilmiştir. Bunlar I-Osmanlı, II-Demir Çağ, III. GTÇ olarak sıralanmıştır (Matsumura, 2011, s. 412).

6.10.4. Malzeme ve Savunma Sistemi

Büklükale Kale aşağı yerleşmesinde yapılan jeomanyetik araştırmalar sonucunda iki sıra halinde birbirine paralel uzanan duvarlar tespit edilmiştir. Kimiyoshi Matsumura bu duvarların sur duvarı olması gerektiğini düşünmektedir (**Ek. 76 Lev. XXIIIb**). Ayrıca bu sur duvarının üzerinde iki kulenin varlığına işaret eden delillere ulaşılmıştır (Matsumura, 2011, s. 413).

Daha sonraki çalışmalarda bu surun Boğazköy'den tanınan kazemat tekniği ile yapıldığı anlaşılmıştır. Batı kuzeybatı kısımda ise bir şehir kapısının varlığı ortaya çıkarılmıştır. Aynı şekilde bu kapının planı da Boğazköy'dekiler ile yakın bir benzerlik içermektedir (Matsumura, s. ay).

Bu hali ile Boğazköy'ün kule, Potern ve sur duvarına benzeyen Büklükale'nin aşağı şehir savunması yüksek ihtimal ile Eski Hitit ya da Hitit İmparatorluk Çağı'na ait olmalıdır (Matsumura, 2011, s. 414).

6.11. Kuşaklı/Sarissa

6.11.1. Konum ve Çevresel Özellikler

Kuşaklı Sivas'ın yaklaşık olarak 60 km güneyinde 2000 m. lik bir yüksekliğe varan dağların eteğindeki yaylanın kenarında yer almaktadır. Buluntu yeri deniz seviyesinden yaklaşık olarak 1600-1650 m. yüksekte olup Başören Köyü'nün 4 km doğusunda yer alır. Yörenin adını kısmen hala yüksek bir bendin kalıntıları olarak günümüze kadar korunagelmiş eski yerleşme alanını kuşak gibi çevreleyen set duvardan alıyor olmalıydı (Müller-Karpe, A. 1994, s. 259).

6.11.2. Kazı Tarihçesi

Hitit yerleşmesi olan Kuşaklı'nın kazı çalışmaları 1993 yılında Andreas Müller-Karpe tarafından başlatılmıştır.

6.11.3. Stratigrafi

Kuşaklı/Sarissa kenti Kral Hantili tarafından daha önce yerleşim görmemiş bir alan üzerine kurulmuştur. 1200'lü yıllarda Hitit İmp yıkılması ile beraber aynı şekilde kent de yıkılmıştır. Kentin yıkılmasından sonra M.Ö. 12. ve 11. yy. içinde Demir Çağı'nda Hitit kalıntıları kısa bir süreliğine tamir edilerek yeniden kullanılmış olsada eski ihtişamına bir daha kavuşamamıştır (Müller-Karpe, A. 2002, s. 470; ayrıca bkz. Müller-Karpe, A. - Müller-Karpe, V. 2011, s. 266).

6.11.4. Malzeme ve Savunma Sistemi

Orta büyüklükte bir yerleşme olan Kuşaklı/Sarissa kenti ile alakalı olarak kazının henüz başların ele geçen ve takip eden süreçte devam eden tabletlerden anlaşıldığı kadarı ile burasının Sarissa kenti olması kuvvetle muhtemeldir. Tabletlerin bazılarında Hitit Kralı'nın bahar aylarında bayram kutlamaları sebebi ile kente geldiği yazılmaktadır (Müller-Karpe, A. 1999, s. 448). Bunun dışında ayrıca bu tabletlerde Fırtına Tanrısı Tapınağı ile beraber başka tapınakların varlığından da bahsedilmektedir. Nitekim burada bulunan Fırtına Tanrısı Tapınağı kentin en önemli yapısı olarak dikkat çekmiştir (Sevin, 2003a, s. 165).

Kuşaklı/Sarissa'da saptanmış olan Hitit Yerleşmesi ağırlıklı olarak akropolis olarak anılan merkezi bir kayalık tepe ile beraber yamaçlar, teraslar, tepenin eteğindeki düz alanlar ve güneydeki biraz daha alçak kalan diğer yüksek kesimden oluşmaktadır (Müller-Karpe, A. 1999, s. 448).

Hemen hemen 18 hektarı kaplayan bu büyük alan 1,5 km. lik uzun ve oval bir kent duvarı ile çevrilmiştir (**Ek 42. Şek. 42b**). Söz konusu sur duvarının dışında ve kuzeybatı yönündeki düzlükte yaygın bir alanda yerleşim alanı bulunmaktadır. Şehir suru düzenli aralıklarla yerleştirilmiş kısa dik duvarlarla bağlantılarının kurulduğu, birbirine paralel uzanan iki duvardan oluşmaktadır. Böylece sandık biçimli bir ana yapı ögesi yaratılmıştır. Söz konusu sandık duvarların bir kısmına girilebiliyordu ve bunlar kazemat olarak kullanılıyor olmalıydı. Ancak sandıkların çoğunun alt kısmı genelde yapının mukavemetini arttırmak için doldurulmuş olduğu saptanmıştır. Yaklaşık her 25 m. de bir sur duvarına öne doğru bir çıkıntı eklenmiştir (**Ek 43. Şek. 43a**). Sur duvarının yalnızca temel ve su basmanı kısmı kireç taşından yapılmıştır. Sur bedenleri ise bağlayıcı iskelet ahşap arasına yerleştirilmiş kerpiç tuğlalardan oluşur. Kuleler ile desteklenmiş görkemli sur duvarı kısmen, taş döşemeli yapay toprak yığıntısı üzerinde yükselir. Uygulaması büyük iş gücü gerektiren böylesi bir tasarımın temel amacı koç başları ile yapılacak olan olası düşman saldırısına alan tanımamaktır. Kuşaklı/Sarissa yerleşmesinde böylesine yığma toprak setlerin yapılma nedeni yerleşmenin çevresinde doğal savunma vazifesi görececek herhangi bir coğrafi formasyonun var olmaması ile alakalıdır. Boğazköy ve Kuşaklı da ele geçen pişmiş toprak kuleli sur örnekleri savunma mimarisi hakkında önemli bilgiler sunmaktadır (Müller-Karpe, A. 1999, s. 448).

1.5 km. uzunluğunda oval biçimli sur duvarının 4 tane giriş yeri tespit edilmiştir. Bunlar Kuzeydoğu, kuzeybatı, güneydoğu ve güneybatı girişleridir. Bu girişlerden

sadece iki tanesi tam olarak açılabilmiştir. Bunlardan Güneydoğu Şehir Kapısı iki görkemli kuleden meydana gelmektedir. Ayrıca 3.20 m. genişliğinde olan giriş kısmı üç geçişli olup iki de kapı odası barındırmaktadır (**Ek 43. Şek. 43b**). Kapı kulelerinin devamı olan şehir duvarlarının şehre doğru olan yüzü yamaç döşemesi ile kaplanmıştı. Bir taş merdiven ile sura çıkılmaktaydı. Taş merdiven ve yamaç kaplaması savunma sisteminin eski safhasına aittir (Müller-Karpe, A. 2000, s. 311-312).

Hititlerde belediye başkanların kent kapılarının kapatılmasına önem vermişlerdir. Nitekim başkent Hattuşa'da ele geçen Hititçe yazılı olan tablette *“Sabahları kapının sürgüleri kaldırıldığında, kapıdaki mührü denetledikten sonra kapıyı açarlar”* buradan anlaşıldığı üzere kent kapıları her akşam mühürlenmekteydi. Bu sayede kent giriş ve çıkışı tam bir kontrol altında tutulmaktaydı. Sabahları kil mühür kırılarak kapı yeniden giriş ve çıkış için açılmaktaydı. Sarissa güneydoğu kent kapısı yanında ele geçen bu kil mühür yüksek ihtimalle böylesi bir amaca dönük olarak kullanım görmüş olmalıydı kil mühür yangın sırasında pişmiş olması sebebi ile günümüze kadar korunagelmıştır (Müller-Karpe, A. 2002, s. 471; ayrıca bkz. Müller-Karpe, A. - Müller-Karpe, V. 2011, s. 266).

Jeofizik çalışmaları sonucunda kent kapılarının hemen önünde, tahkimata dik açı ile arazi oluklarına dik yerleştirilmiş bazı çizgisel oluşumların varlığı tespit edilmiştir. Derinleşen çalışmalarda bunların vadi içinde su tutmaya yarayan Hitit barajları olduğu düşünülmektedir. Bunlar kent savunma sisteminin önünde bir ön set görevi görmekle beraber hayvanların ve tarlaların sulanmasına dönük olarak da kullanılmıştır. Ayrıca kent içindeki yetersiz su kaynakları sebebi ile bu gölet içindeki su künk borular ile şehir içine taşınmış olup bu sayede halkın su ihtiyacı karşılanmıştır (Müller-Karpe, A. 2002, s. 471).

Su ihtiyacı dışında Kuşaklı/Sarissa sakileri yaşanacak olan kurak bir mevsimin kötü sonuçlarından etkilenmemek için kendilerine şehrin güneybatısında üçgen formuna yakın 50X30 m. boyutlarında ve kayaya oyulmuş olan bir ambar yapmışlardır söz konusu ambar 700 ton tahıl saklayabilmekteydi (Müller-Karpe, A. - Müller-Karpe, V. 2011, s. 267).

6.12. Tell Aççana/Alalakh

6.12.1. Malzeme ve Savunma Sistemi

Tabaka IV'e ait kent surunun doğrudan Tabaka VII'deki tuğla yapıların üstünde yükseldiği tespit edilmiş ve söz konusu yapıların iç kenarlarının birbirlerine denk gelecek şekilde aynı hizada yükseldiği anlaşılmıştır (Woolley, 1955, s. 137) (**Ek 44. Şek. 44a**).

Kazı çalışmaları sırasında bir m.den daha az bir mesafe ile dikey doğrultuda dizilmiş birbirleriyle bağlantılı oldukları anlaşılan beş yapı sistemine ait parçalar gün ışığına çıkarılmıştır. Bu hususta Tabaka IV yapısının Tabaka V ve VI'a ait yapılarla aynı doğrultuda öncekilerle benzer bir hat üzerinde konumlandırılmış olduğuna dair bir takım delillere ulaşılmıştır. Kent duvarının dış kenarı Tabaka VII'e ait sur yapısının dış kenarına karşılık gelse de, savunma hattının bu noktada köşe yapacak şekilde uzandığı tespit edilmiştir yapının ilgili kısmında ekstra bir güçlendirme çalışmasına gereksinim duyulduğu açıktır. Bu yüzden L 12'den N 9'a kadar uzanan alanda Tabaka IV'e ait sur yapısının iki yerine üç katlı olacak şekilde inşa edildiği ve bu alanda birbirine paralel doğrultuda uzanan iki dizi duvar içinde olan odaların var olduğu anlaşılmaktadır. Mevcut sur hattının iç kısmında istihkam (savunma) sistemi ile bağlantılı olduğunu düşündüğümüz bazı odalar da gün ışığına çıkarılmıştır. N 9 no.lu sektörün neredeyse tamamına yakın bir kısmını işgal eden geniş bir oda söz konusu olup, söz konusu mekanın Tabaka IV'e, olasılıkla da bu dönemin ikinci yarısına, ait olduğu kesin olarak tespit edilmiştir (Woolley, 1955, s. 138).

Tell Aççana tabaka III'e gelindiğinde kentin sur duvarının muhtemelen Hititler tarafından kenti zapt edip buradaki büyük boyutlu yapılar tahrip edildikten hemen sonra yeniden inşa edilmiş olduğu anlaşılmaktadır (Woolley, 1955, s. 144).

Sir Leonard Woolley'in Tabak II ye denk düşen alanda (M.Ö. 1350-1273) ortaya çıkarılan sur duvarı ve onunla ilişkili aynı dönem mimari özellikler aydınlığa kavuşmuştur. Buna göre surun çevrelediği evlerin belirli bir plana sadık kalınarak inşa edilmediği anlaşılmaktadır. Ayrıca bu evlerin konumlandırıldıkları alandan tam olarak istifa etmek maksadıyla gerektiğinde çıkıntılı bir biçimde inşa edildikleri de anlaşılmaktadır. Söz konusu yapıların duvar yapısına en yakın olduğu nokta 1,5 m. olarak ölçülmüştür. Yapı duvarları ile sur arasındaki mesafeye ilişkin bir takım kuralların söz konusu olduğu kesindir. Sur duvarı ile beraber yapı temellerinin aynı seviyede ele geçmiş olması bunların çağdaş olduklarına bir kanıt oluşturmıştır. Tabaka

II sur duvarı kerpiçten inşa edilmiştir. Her ne kadar bazı yerlerde orta büyüklükteki taşlardan tek bir sıranın kullanılmış olduğu tespit edilse de Woolley herhangi bir taş temel yapısına rastlanmadığının altını çizmektedir. Kazı çalışmaları sırasında yaklaşık 45 m.lik bir hat boyunca takip edilen sur duvarının 8 m. yüksekliğe ve 4.80 m kalınlığa sahip olduğu tespit edilmiştir (Woolley, 1955, s. 135) (**Ek 44. Şek. 44b**).

L. 10, 11, 12 ve M 12 no.lu sektörlerde Tabaka II sur duvarının içte kalan yüzü boyunca kazı çalışmaları yürütülmüş ve söz konusu yapının üst kısmı tamamıyla temizlenmiştir. Aynı sur yapısının dış yüzü erozyona maruz kaldığı için genişliği konusunda kesin bir öngöründe bulunmak mümkün değildir. N 8 ve O 8 no.lu sektörlerde mevcut korunma koşulların bir miktar daha iyi olduğunu ifade edilebilir. Sur yapısının buradaki kesiti büyük ölçüde korunmuş olup, genişliği 3.90 olarak ölçülmüştür. Duvarın iç yüzünde 0.80 m. genişliğinde kaba molozdan bir basamağın inşa edilmiş olduğu tespit edilmiştir (**Ek 45. Şek. 45a**). Basamağın üst kısmı tuğla toprağıyla örtülü olup, bunun üstünün de daha sert bir malzeme ile kaplandığı anlaşılmaktadır; Woolley üstteki moloz tabakasına bakarak söz konusu yapının üstü açık bir banktan ziyade gizli bir basamak olarak değerlendirilmesi gerektiğini düşünmektedir. Sur duvarının dış kenarında 1.15 m genişliğinde taş döşeli bir kaldırım uzanmaktadır. Söz konusu alanda erozyon nedeniyle zeminin bir bölümü kayıp gitmiştir. Woolley bu kaldırım yapısının ikinci bir duvarın varlığına ait ciddi bir delil olarak değerlendirilmesi gerektiğini belirtmektedir (Woolley, 1955, s. 144).

N 8 no.lu sektörde duvarın iç kenarının daha geride inşa edilmiş olduğu görülür duvarın girinti yaptığı yerlerde son derece sert bir döşemenin var olduğu tespit edilmiştir. Bu durum üzerinde hareketle Woolley duvarın doğrultusunun değiştiği noktalarda köşeleri güçlendirmek amacıyla kulelerin inşa edildiğini düşünmektedir. (Woolley, 1955, s. 145).

Woolley Tabaka II'ye ait olan kent surunun Alalah'ın sahip olduğu en görkemli ve en etkileyici duvar yapısı olduğunu iddia etmektedir (Woolley, 1955, s. 146).

6.13. Troia

6.13.1. Malzeme ve Savunma Sistemi

Yüksek Troia kültürünün doruk noktası olan VI. yerleşme katı kendi içinde üç ana evreye ayrılmaktadır. Bu evreler Erken, Orta ve Geç olarak sıralanmıştır (Troia VI evreleri ile ilgili geniş bilgi için bkz Blegen, 1953, s. 12-14).

Troia VI ile beraber iç kalede yer alan sur daha yüksek ve daha kalın bir hal almıştır. Troia geç VI dönemindeki savunma duvarının uzunluğu 550 m. dir. Aynı zamanda bu sur 2 hektarlık bir alanı kaplamaktadır. Troia savunma duvarı testere dişine benzer çıkıntılar yapmaktadır. Bu özellik en eski kale surundan Troia erken VI dan itibaren karşımıza çıkmaktadır. Sur parçaları teker teker yapılmış olup birbirine daha sonradan eklenmekteydiler. Troia VI'nın ortalarından itibaren sur duvarı eğimli olarak yapıldığı için duvar daha güçlü bir durum kazanmıştır. Troia VI'nın geç dönemlerinde sur duvarı 4-5 m. kalınlığa ve 8 m. yüksekliğe ulaşmıştır (Becks, 2002, s. 85-86) **(Ek 45. Şek. 45b)**. Troia VI'nın en son yapım evresinde savunma surunun dışına biri güney diğeri doğu kapısına muazzam kuleler konulmuştur. Doğuda yer alan ve VI h olarak kodlanmış olan kule kuzey ve güney duvarından 11.25 m. öne doğru çıkmaktadır. Kulenin kuzey ve güney duvarı 2.20 m. kalınlığında iken doğu duvar bunlardan daha kalın olarak 3. 40 m. olarak ölçülmüştür **(Ek 46. Şek. 46a)**. Kulenin bütün dış duvarları içe doğru hafif bir eğim ile çekilmişlerdir. Kulenin yer döşemesine ait çeşitli kalıntılar Dörpfeld tarafından aktarılmaktadır. Buna göre kulenin zemini enine yerleştirilmiş olan kalın ahşap kalaslardan meydana gelmekteydi. Bu ahşap kalaslar içine açılan bir kapı ve bir merdiven sayesinde üst kata çıkılıyor olmalıydı. Kulenin üst yapısı ile alakalı olarak çok fazla delil ele geçmemiştir. Buna rağmen yapılan yorumlarda kulenin üst yapısı düz bir platform şeklinde olmalıydı. Aynı zamanda bu platformu çevreleyen korkuluk duvarlarının da olması gerektiği düşünülmüştür. Bu sayede doğu kapısına saldıracak olan düşman birlikleri kulenin üstünde yer alan savaşçılar sayesinde püskürtülüyor olmalıydı (Blegen, 1953, s. 89).

Güney kapısında yer alan bir diğer kule olan VIi kulesi ana kaya içine yerleştirilmiş olup kare bloklu sert kireç taşlarından meydana gelmektedir. Kule kuzeyden güneye doğru yaklaşık olarak 10.50 m. lik bir uzunluk 9.50 m. lik de bir genişlik oluşturmaktadır. VIi kulesi ile hemen batıda yer alan Vık kulesi birbirlerine bitişiktir. VIi kulesi Vık'nın doğu duvarı ile bitişmektedir her iki kule de belli bir eğim mantığı ile inşa edilmiştir. VIi kulesinin güney duvarında bir dizi payanda ayağı keşfedilmiştir. Bu payanda dizisinden ikisini 1894 yılında Dörpfeld açığa çıkarmıştı. Bunlardan en iyi korunmuş olanı doğuda yer alan ve 1 numara olarak kodlanan payandanın genişliği 78 cm. kalınlığı ise 51 cm olarak ölçülmüş olup korunmuş yükseklik 1.05 civarındadır **(Ek 46. Şek. 46b)**. 4 numara olarak adlandırılan en son payandadan sonra batıya doğru yaklaşık olarak 3 m. lik bir boşluk yer almaktaydı. Burada yer alan Roma yapıları erken dönme yerleşmelerini yoğun oranda tahrip ettiği

için bu kaidelerin sonu ile alakalı net bir şey söylenememektedir. C.W. Blegen bu konu ile ilgili olarak plan içerisinde kalındığı zaman bu payandaların batıya doğru devan edip 6 tane olabilecekleri ihtimali üzerinde durmaktadır. C.W. Blegen burada yer alan payandaların VI duvarının güney duvarını destekleme amacı güttükleri düşünmemektedir. Nitekim güney duvarının bu payandalar olmadan da ayakta duracak kadar kalın ve güçlü yapıldığına dikkati çekmektedir. Ayrıca böylesi bir duvarı desteklemek için bu ölçülerdeki payandaların oldukça yetersiz kalacağını düşünmektedir. Malzeme çeşitliliği ve payandaların birbiri arasındaki ölçü farklılıkları bunların dekoratif amaç kapsamında da değerlendirilemeyeceğini göstermiştir. C.W. Blegen Oldukça hantal ve sert bir malzemedan yapılmış olan bu kaideler belki de dini bir işlevleri olduğunu düşünmüştür. 1894'te bu kaidelerin bir kaçını açığa çıkaran Dörpfeld bunların Kıbrıs, ya da Yakındoğu'nun herhangi bir şehrindeki kült heykellerini taşıyan kaideler olduğunu düşünmüştür. Böyle olsa bile C.W. Dörpfeld bu kült uygulamasının neden Troia VI'nın geç aşamasında ortaya çıktığı hakkında net bir fikir bildirilemediğini vurgulamaktadır. Son olarak bu kaidelere dair getirilen bir diğer yorum ise şu şekilde olmuştur: Sur duvarı komple bitirildiği zaman VI kulesi buraya yerleştirilmiştir. Buradaki kaideler de giriş kulesinin önünde olması sebebi ile bu kaidelerin üstünde önceki kralların olabileceği tahmin edilmektedir. Önceki kralların hatırasına yaşatmak ve dışarıdan gelen insanları bu muazzam eserler sayesinde etkilemek buradaki heykellerin amaçlarından bir tanesi olmalıydı. Bu bağlamda kaideler kralların heykellerini taşıyor olmalıydı (Blegen, 1953, s. 97-98).

Troia VI yerleşmesinin kuzeydoğusunda bir kuyuyu çevreleyen C.W. Blegen'e göre bir kule Ralf Becks'e göre ise bir bastiyon yer almaktadır. VIg kulesi olarak da bilinen bu büyük yapı savunma sisteminin kuzeydoğusunu güçlendirmede önemli bir görev üstlenmiş olmalıydı. Bunun dışında kulenin yerleşmede yer alan büyük bir sarnıçtan güvenli olarak su temin etme amacına dönük kullanılmış olabileceği de düşünülmektedir. Kuzeyden güneye doğru 22 m. lik bir uzunluğa sahip olan kulenin güney kısmı kısa bir ante duvarı ile sonlandırılmıştır. VI g kulesi sert kireç taşından meydana gelmektedir. Bu katı kireç taşları kare bloklar halinde kulenin görünebilen tüm yüzeyinde kullanılmıştır. Taşlar yatay olarak dizilmiş bunların ortalama yükseklikleri 18 cm ile 40 cm arasında değişmektedir. Açığa çıkarılmış olan VIg kule duvarının yüzeyi oldukça düz ve pürüzsüz işlenmiştir. Bu teknik özelliği itibarıyla kule hayret verici oranda Erken Klasik Dönemdeki Yunan işçiliğini hatırlatmaktadır. Kulenin dış yüzü eğimli bir şekilde inşa edilmiştir (Blegen, 1953, s. 82).

Troia'nın VI. yapı katı içinde toplam 4 tane kent kapısı açığa çıkarılmıştır. Bunlar plan üzerinde sırası ile VIr, VIs, VIIt ve VIv olarak belirtilmiştir. Kapıların boyut ve teknik özellikleri birbirinden farklılıklar göstermektedir. VIr kapısı kuzeydoğu da yer almaktadır. Burada yer alan bir diğer yapı olan VIg kulesinin ante duvarı ile sur duvarı arasında dar bir boşluk yer almaktadır. Bu dar koridor içinden kente giriş yapılabilmektedir. Söz konusu koridor 4.65 m. uzunluğunda olup 1.50-1.70 m genişliğindedir. Tüm bu özellikleri ile kuzeydoğuda yer alan kapı geçidi küçük kapı geçitleri grubuna dahil edilmelidir (Blegen, 1953, s. 84).

Dörpfeld'in bildirdiği kadarı ile VIs kapısı Troia VI yerleşmesinin önemli kapılarından bir tanesidir. Kapının oldukça uzun ve dar olan giriş koridoru kaleye saldırıp bu kapıdan içeri sızmak isteyen düşman güçlerine karşı önemli bir savunma alanı sağlamaktadır (Blegen, 1953, s. 85).

Dörpfeld güneyde yer alan VIIt kapısının kente girişi sağlayan asıl kapı yapısı olduğunu düşünmektedir. Bunun dışında VIIt kapı geçidi kalenin doğusunda yer alan VIr ve VIs kapı geçidinden daha farklı bir karakter arz etmektedir (Blegen, 1953, s. 90).

Troia VI yerleşmesinin Erken dönemlerinde kullanıldığı anlaşılan ve batıda yer alan VIu kapısı yerleşmenin geç döneminde kapatılmıştır. Bunun yerine açılan VIv kapısının kapı geçidi aralığı neredeyse 1.50 m. civarında ölçülmüştü kapı aralığının bu kadar dar oluşu ve kapının yerleşmenin topografyası dikkate alınarak bulunduğu konum gereği çok da önemli bir pozisyonda olmadığı düşünülmektedir (Blegen, 1953, s. 104).

Troia VI'nın orta döneminden aşağı şehir kayanın içine oyulmuş bir hendek tarafından çevrelenmekteydi. Jeomanyetik araştırmalar sonucunda Geç Tunç Çağı'na ait olan aşağı kenti güneybatı-kuzeydoğu yönde çevreleyen bir hendek açığa çıkarılmıştır. Hendeğin batı yüzü tümü ile ortaya çıkarılmış doğu yüzü ise Roma yapıları tarafından tahrip edilmiştir. Hendek dolgusu yanmış kerpiç, ahşap, kemik kırıntıları gibi yumuşak bir dolgudan meydana gelmektedir. Hendek Troia VI'nın orta ve geç evrelerinde yapılmış olup bu hendek VI. evrenin son aşamasında ise yerleşme dolgusu ile doldurulmuştur (Pernicka - Jablonka, vd. 2008, s. 318). Taş ve kerpiçten yapılmış olan Troia VI-VIIa aşağı şehir savunma duvarının 100 m güneyinde yer alan hendek bu sur duvarına bir ok atımı uzaklığına eşittir. Bununla beraber U biçiminde olan bu Hendeğin esas olarak M.Ö. II. binyıl içinde son derece caydırıcı bir silah olan savaş arabalarına karşı yapılmış olduğu düşünülmektedir (Korfmann, 2002, s. 4-5).

Troia VI yerleşmesine ait olan hendeğin üst yüzey itibarıyla genişliği 4 m. derinliği ise 1.75 m. olarak ölçülmüştür (**Ek. 77 Lev. XXIVa**). Hendeğin dış yüzeyi

biraz yuvarlatılmış olsa da önce hafifçe yükselmekte daha sonra ise düzgün bir şekilde devam etmektedir. Hendeğin iç yüzeyinde yapılan incelemelerde tespit edilen 10 cm. lik çatlak tarihi henüz tespit edilemeyen bir depreme işaret etmektedir (Jablonka, 2010, s. 173). Hendek ölçüleri her yerde aynı değildir. Arazi yapısı ve buralardaki yükseklik farklılıkları da hendek ölçüleri üzerinde önemli değişiklikler yaratmaktadır. Hendeğin başka bir kısmında yapılan ölçümlerde hendek genişliği 4.2 m. derinliği ise 1.5 olarak ölçülmüştür. Aynı zamanda bu alandaki hendek yüzeyinin son derece dik olduğu anlaşılmıştır (Pernicka - Aslan, 2011, s. 249).

Troia VIIa evresinde hendek 100 m. güneye kaydırılmış ve yerleşim alanı bu sayede genişletilmiştir. Bu genişlemenin ana sebeplerinden bir tanesi nüfus artışı ya da bura da yerleşmenin tercih ediliyor olmasına bağlanmıştır. Koruma hendeğinin bazı kısımlarının açılmadığı buralarda 10 m. lik aralıklar bırakıldığı anlaşılmıştır. Bu aralık kısımların hemen arkasında ise kapanır kapıları olan palisat duvarları yapılmıştır. Daha önce de taş temelli kerpiç gövdeli aşağı şehir surundan bahsedilmiştir. Söz konusu aşağı şehir sur duvarı sadece bir yerde açığa kavuşturulmuş iken diğer yerlerde arazinin topoğrafik yapısından dolayı olsa gerek sura ait her hangi bir veriye ulaşılamamıştır (Becks, 2002, s. 87).

M.Ö. II. binyılda Troia mimarisinde yer alan şev tekniği ve bu taş temel şevin üst yapısını oluşturan kerpiç dolgusu Yunanistan'dan ziyade Anadolu örnekleri ile paralellik göstermektedir. Bunun dışında kale ile birlikte etrafı sur duvarı tarafından çevrili yoğun bir yerleşme alanına sahip olan aşağı kent olgusu Eski Doğu ve Anadolu şehirciliği yapısı ile örtüşürken Ege ve Yunanistan yerleşmelerinde bu tarzdaki bir mimari anlayışın yansımaları tespit edilememiştir. (Korfmann, 2012, s. 158)

6.14. Yümüktepe

6.14.1. Malzeme ve Savunma Sistemi

Yümüktepe yerleşmesi Kizzuwatna (Kizzuwatna Krallığı için bkz. Ünal, 2002, s. 121-154) krallığı sınırları içerisinde yer almaktadır. İsabella Caneva'ya göre Kizzuwatna krallığı içinde önemli bir yer edinmiş olan Yümüktepe bölgenin başkenti olmalıydı (Caneva, 2003, s. 39). Kizzuwatna Krallığı ile Hitit Devleti arasında yapılan çeşitli antlaşmalar Hititlerin bu bölgeye gösterdiği önemi yansıması bakımından son derece önemli verilerdir (Bu antlaşmalar için bkz. Karauğuz, 2002, s. 42-70).

Yümüktepe'nin Hititler Döneminde önemli bir yer teşkil ettiğinin bir diğer kanıtı ise Hitit tarzında yapılmış olan sur duvarıdır. Bu Hitit tarzı kale ile alakalı olarak yapılan tarihleme kesin olmamakla beraber Tabaka VIII-VII'i yani M.Ö. 1500'leri göstermektedir (Garstang, 1953, s. 2379).

Tabaka VII'ye tarihlenen savunma sisteminin höyüğün zirvesini tamamen çevrelediği düşünülmektedir. Sur duvarı biri iç diğeri de dışta olmak üzere bir birine paralel olan ve kalınlıkları yaklaşık olarak 1 m. yi bulan duvarlardan meydana gelmektedir. Bu duvarların arasında enine yerleştirilmiş olan kısa duvarlar sur içinde dikdörtgen odalar diğer bir değış ile kazematlar oluşturmaktadır (Garstang, 1953, s. 238) **(Ek 47. Şek. 47a)**.

Mersin Yümüktepe ile alakalı olarak Naumann sur duvarının bir Hitit tarzı olduğu konusundaki görüşlere katılmakla beraber sur duvarı ile alakalı olarak şu noktaya dikkat çekmektedir. Duvarın kazematlar biçiminde yapılmış olması Boğazköy'den bilinen bir özellik iken duvarın içte ve dışta yer alan testere dişi şeklindeki çıkıntılar ise Alişar'dan takip edilebilmektedir. Bu bağlamda Mersin Yümüktepe sur duvarı Boğazköy ve Alişar sur duvarlarının özelliklerini kendi içinde barındırmıştır (Naumann, 2007, s. 266).

Sur duvarının iç duvar sırası tabaka VIII'e ait olan döşemin üzerinde yer almaktadır. Dışta yer alan sur ise 1 m. kadar aşağı inmektedir. İri kaya blokları ile inşa edilen sur duvarının arası kırık taş parçalar ve moloz ile doldurulmuştur (Garstang, 1953, s. 238).

Sur duvarı üzerinde ayrıca iki odası olan bir kule yer almaktadır. Kulelerin dış konturları yangına maruz kaldığı için tam olarak korunamamıştır. Yerleşme içinde yer alan binalar hiçbir şekilde sur duvarı ile birleşmemektedir. Sur duvarı ve içeride yer alan yapılar arasında taş döşeli bir sokak geçmekte olup bu taş döşemenin yüzeyinde de 5 cm kalınlığında bir kerpiç sıva yer almaktadır (Garstang, 1953, s. 239).

Tabaka VII'den VIa'ya (Garstang, 1953, s. 240) kadar kullanımda olduğu düşünülen sur duvarı ile alakalı olarak V. tabaka da bir yıkım tespit edilmiştir. Çakıl taşları ile döşeli sokak, kule duvarının taş temelleri ve kuzeybatıdaki alanın tümü yarım metrelik bir kül ve döküntü molozu altında kalmıştır.

6.15. Hattuşa

6.15.1 Malzeme ve savunma Sistemi

Büyük Hitit Krallığında anıtsal mimarlığın gelişmesi yontu sanatının da mimarlığa bağlı olarak ortaya çıkmasına neden olmuştur. Bu her iki sanat dalı da o dönem Önasya'sında kedine geniş bir eylem alanı bulmuştur. O dönemin modası olan bu iki sanat dalı Hattuşa içinde de çok güzel örnekler sergilemiştir (Darga, 1992, s. 79).

Hitit İmparatorluk Çağı içinde Hitit mimarisinin başyapıtlarından bir tanesi de tahkimat sistemidir. Hattuşa'nın 6 km kadar izlenebilen surları, kuleleri, şehir kapıları, poternleri, kiklopik boyutta kalker ocak taşlarından örülmüştür (Darga, 1992, s. 80).

Hitit İmparatorluk surları Eski Hitit dönemdeki teknik anlayışın devamı niteliğindedir. Hattuşa Yukarı Kent'i çevreleyen sur duvarı birbirine paralel iki duvar hattından meydana gelmektedir. Bu iç ve dış duvar için belli aralıklar ile bölünmüş olan enine duvarlar ile kazematlar oluşturulmaktaydı. Bu kazematların içi taş ve moloz dolgu ile doldurulmaktaydı. Bu yapı tarzı Alişar, Karahöyük'ten de bilinmekteydi. Dış hattı oluşturan duvar kalınlığı 1.5-2.5 m. arasında değişmektedir. İç duvar kalınlığı ise 1.2 ile 2.2 m. olarak tespit edilmiştir. Buradan elde edilen sonuç Hattuşa kentinin savunma duvarının dış konturunu oluşturan duvar her zaman içte yer alandan kalın olmuştur. İçte yer alan enine duvar kalınlıkları 1 veya 2 m. idi. Kazematlar 1.8 X 3.2 m. ile 1.5 X 4.0 m. arasında değişen ölçülere sahipti (Nossov, 2008, s. 10-11) **(Ek 47. Şek. 47b)**.

Hitit İmparatorluk Dönemi'nde yaklaşık olarak MÖ 14-13. yy içinde Hattuşa kenti içindeki en kapsamlı değişiklikler eski savunma sistemi, Aşağı Şehir ve Büyükkaya'da yaşanmıştır. Yukarı Şehir ise Hitit İmparatorluk Döneminde inşa edilmiş olup yapıların tümü imparatorluk çağına aittir (Seeher, 2002a, s. 461).

Hattuşa kent suru standart bir kalınlık sağlamamaktadır. Bazı alanlarda incelen sur diğer alanlarda daha kalın bir özellik taşıyabilirken bunun en temel nedeni surun arazi yapısına göre oluşturulmuş olmasıdır. Sur duvarının kaide kısmını oluşturan taşlar çoğunlukla çok büyük olmayan işlenmemiş taşlardan örülürken kent kapılarının bazılarında oldukça büyük taşlar kullanılmıştır. Hattuşa'nın İmparatorluk Dönemine ait sur duvarının üst yapısı günümüze kadar korunamamıştır. Buna rağmen Hattuşa'nın imparatorluk dönemi sur duvarı ve üst yapısı hakkında ayrıntılı bilgi veren modeller ele geçmiştir **(Ek. 77 Lev. XXIVb)**. Bu modeller genellikle büyük kapların ağızlarına aplike edilmiş şekilde bulunmuşlardır. Bu kapların ağız kenarları, köşeleri yuvarlatılmış üçgen biçimli mazgal dişlerinden oluşan bir taç ile çevrilidir. İki kap parçasında da

mazgal dişleri arasında kulelerin yerleştirilmiş olması bunların suru tasvir ettiği yönündeki düşünceleri kuvvetlendirmiştir (Seeher, 2007, s. 23).

Büyükçe bir kabın ağız kısmı olarak tasarlanmış olan kule ve sur parçasının yüksekliği 12,3 cm dir. Boğazköy aşağı kent içinde M.Ö 14. yy. tarihli bir kap parçası mazgal dişli bir duvar korkuluğunu betimlemektedir. Aynı tarz kulenin üst kısmı içinde kullanılmıştır. Perde duvar arasında yer alan kule iki katlı olarak tasvir edilmektedir. Kule mazgal dişlerinin başladığı yerde üç hatıl üstüne oturur ve duvarın önünde bir çıkıntı yapar. Kalenin alt katında çapraz kafesli bir açıklık, üst katın ön yüzünde iki ve yanyüzlerde birer çerçeveli pencere vardır. Kulenin çatısı çift hatıllar ile taşınan ön yüz ve yan yüzlerde mazgal dişli bir platformdur. Sur bedenini aşan kule ayrıntısı o dönemdeki anlayışın bu yönde olduğunu göstermesi açısından önemlidir (Schirmer, 1982, s. 23).

Kule modeli ile alakalı çeşitli tartışmalar yürütülmektedir. Kulenin ön cephesinin ortasında yer alan yatay çizgiler kerpiç duvar içine yerleştirilmiş ahşap hatıllar olarak düşünülmüştür. Ancak bu uygulamanın kulenin yan cephelerinde yer almamış olması bu düşüncüyü çürütmektedir. Detaylı olarak işlenen bazı modellerde ön cephede iki yanlarda ise birer pencere görülürken diğer modellerde hiç pencere bulunmamaktadır. Jürgen Seeher bazı kulelerde pencerenin bulunmamış olması ile alakalı olarak bu tür kulelerin sadece savunma amacına dönük inşa edildiğini, bunların içine girilebilen birer gözetleme mekanları olarak kullanılmadığını düşünmektedir (Seeher, 2007, s. 24).

Kule üzerinde yer alan pencereler ile alakalı olarak bunların ince dar mazgal delikleri olduğunu ve bu noktadan okçuların düşman saldırısına karşı ateş açtıkları iddia edilmekteyse de, kimi bilim insanları da bu görüşe karşı çıkmaktadır. Onlara göre bunlar Ortaçağ şatolarında da olduğu gibi sadece pencere görevi görüyordu (Nossov, 2008, s. 17-18).

Kulelerin bu hali ile Hattuşa'nın savunmasında önemli bir pozisyon elde ettikleri anlaşılmaktadır. Hattuşa kuleleri birbirlerine yakın olarak konumlandırılmışlardır. Kuleler sur duvarının sadece en savunmasız alanında kullanılmamıştır. Hattuşa kentindeki Hitit İmparatorluk Çağı sur duvarı içinde kuleler ortalama 12 ile 30 m. aralıklarla yerleştirilmişlerdir. Kuleler sur duvarından öne doğru çıkıntı yapmaktadır. İki katlı olan bu kulelere içeride yer alan ahşap bir merdiven ile çıkılıyordu. Kulelerin yüksekliği yaklaşık olarak 10-12 m. idi bu bağlamda kuleler sur duvarından 3-4 m daha

yüksek oluyordu. Kulelerin 2. Katında bir kapı vardı bu kapı sur duvarının üstüne yani seyirdim yoluna açılıyordu (Nossov, 2008, s. 17-18).

Yerleşmelerin korunmasında sur dışında yığma toprakların da önemli bir yer tuttuğu bilinmektedir. Bu yığma toprakların asıl amacı yüksek bir nokta elde etmek ve bu yüksek nokta üzerinden suru geçirmektir. Doğal yükseltisi olan ve savunma için uygun bir zemin hazırlayan alanlarda yığma toprak kullanımına ihtiyaç duyulmaz. Yığma toprak setlerin belli bir açıları vardır bu açı mümkün olduğunca düşman saldırısına olanak sağlamayacak bir seviyede yer almaktadır. Yığma toprak bazen alan içinde bir diğer savunma noktası olan hendeklerden elde edilen toprak ile oluşturulurken kimi zaman bu toprakların yerleşim yeri dışından da getirildikleri bilinmektedir. Yapay olarak oluşturulan eğim ile alakalı bazı sıkıntıların olabileceği tespit edilmiştir. Bunlardan bir tanesi toprağın yapaylığından kaynaklanan gevşek dolgusudur. İklim koşullarından veya asıl olarak düşmanın yapay set üzerinde yaratacağı tahribatı önlemek için yapay set taş kaplama ile döşenebilmektedir. Bu döşemenin altında yatan ana eylem az önce belirttiğimiz üzere iklimsel ya da düşmanın setin gevşek dolgusunu kazıp üstte yer alan suru yıkabileceği düşüncesidir. Bu setlerin en ünlüsü Boğazköy'de yer almaktadır (Naumann, 2007, s. 314) **(Ek. 78 Lev. XXVa)**.

Kentin güney ucunda yer alan yer kapı dış tarafta 30 m. yüksekliğinde 250 m. uzunluğunda ve 80 m. genişliğinde bir toprak set oluşturulmuştur. Bu set çok uzaklardan kolayca fark edilebilen beyaz kireçtaşı ile döşeliydi (Seeher, 2002a, s. 462). Bu döşeme önceleri tüm cepheyi kaplarken daha sonra döşeme taşları kısmen sökülerek set üstünde yer alan kuleli ön surun inşasında kullanıldıkları anlaşılmaktadır. Döşeme üzerinde her 21 m. de bir dikey oyuklar yer almaktadır. Bu dikey oyuklar da set üzerinde yer alan yağmur suyunu tahliye ediyor olmalıydı. Setin her iki yanında da set üzerine çıkan dik merdivenler bulunmaktadır (Seeher, 2006a, s. 67). Merdivenler 2 m. genişliğinde ve başlangıçta 2-3 m. derinlikte duvar içine döşenmiştir. Basamaklar çoğu kez birkaç tane moloz taştan oluşturulmuş belirli aralıklardan sonra tek parça taş kullanarak bir basamağın yapıldığı gözlenmektedir. Bunların 24-28 cm basamak genişliği ve 15-20 cm. yükseklikleri vardır (Darga, 1985, s. 148). Bu set üzerinde yer alan ana duvar yine kazemat tekniğine bağlı kalınarak yapılmıştır. Bu ana duvarın hemen önünde ondan daha kısa olduğu tespit edilen bir başka savunma duvarı daha tespit edilmiştir (Bittel, 1970, s. 53). Plandan da anlaşıldığı üzere bu duvar kazemat tekniğinde olmayıp içinde belli aralıklar ile yerleştirilmiş burçlar bulundurmaktadır. Bununla beraber duvarın kalınlığı ana duvar kalınlığının yarısı kadardır. Söz konusu bu

duvar erken M.Ö 13. yy. ana duvarından daha geç bir tarihte M.Ö. 13. yy sonuna doğru inşa edilmiştir. Bunu en temel nedeni olarak artan bir dış tehditten korunma olarak düşünülmüştür. Ana duvar ve onun önünde yer alan bu ikinci duvarın inşası ile yerleşme bu tehlikeye karşı ekstra kuvvetlendirilmiştir. M.Ö. 13. yy geç aşamasında inşa edilmiş olan bu duvar erken M.Ö. 13. yy sur duvarı geçidi olan sfenks kapısını ve bunu dışında yine yapay set üzerindeki yer alan eğimli taş kaplamanın her iki merdivenini de işlevsiz kılmıştır (Nossov, 2008, s. 29) **(Ek 48. Şek. 48a-b)**.

Boğazköy’de yer alan Yerkapı rampasının işlevi ile alakalı çeşitli tartışmalar yürütülmektedir. Bu tartışmanın temelini rampanın savunmaya dönük olup olmadığı noktasıdır. Darga, Naumann ve Nossov bu rampanın savunma amaçlı olduğunu düşünmektedirler.

Darga, Yerkapı rampası ile alakalı olarak şu görüşleri öne sürmektedir: Kent önüne varmadan önce Hitit askerleri düşmanı daha ön tarafta bir yerde karşılamak için Yerkapı rampasının her iki ucunda yer alan merdivenlerden hızlı bir şekilde inerek düşmanı karşılıyor olmalıydı. Bunun dışında Hitit askeri yukarıda savunma çizgisi içinde düşmanı bekleyebilirdi. Bu esnada rampadan yukarı tırmanmak isteyen düşman askeri rampanın 35° lik eğiminden dolayı yorgun düşecek ve yukarı ulaştığı zamanda sur ve kule üstündeki askerler tarafından ateş altında tutulabilecekti. Bunu dışında bu rampa dinsel bir kullanım da görmüş olmalıydı. Kent dışında yapılacak törenler için adayların bu yolu dinsel bir yol olarak kullandıkları düşünülebileceği gibi kült eşya araç ve gereçleri ile tanrı heykelleri de bu rampadan kent içine sokuluyor olabilir (Darga, 1985, s. 148-149).

Naumann, Yerkapı rampası ile ilgili böylesi rampaların belli bir eğim bağlamında inşa edildiğini devamında bazılarının toprağın kayma açısına bağlı olarak taş ile kaplandığından bahsetmektedir. Bu taş kaplamalar çok sıkı bir şekilde örülmekte ve üzerlerine herhangi bir kişinin tırmanmasını önleyecek uygun bir açı ile tasarlandıkları yönünde görüş bildirmektedir (Naumann, 2007, s. 314).

Nossov, böylesi döşemlerin Ortaçağ içinde çeşitli kentlerin savunmasında da kullanıldığından bahsetmektedir. Bu döşemler tırmanma güçlüğü yarattığından dolayı düşman askerini okçular için kolay hedef olmaktaydı ayrıca kapı ve sur duvarı önünde önemli bir yıkıcı güce sahip koçbaşı kütüklerin buradan tırmanması engellenmekteydi (Nossov, 2008, s. 33).

Seeher, bu konu ile ilgili Yerkapı rampasının savunma işlevine dair görüşlere katılmamaktadır. Ona göre Yerkapı Rampa’sının her iki kanadında yer alan merdivenler

setin savunma amaçlı olmadığını gösterdiği gibi 30-35° lik rampa açısının kondisyonu iyi olan askerler tarafından rahat bir şekilde tırmanılabilirdi. Ayrıca düşman sur duvarına buradan saldırmayı tercih etmezdi. Düşman doğu ve batıya birkaç metre ileri gidip saldırısını bu noktadan gerçekleştirmeyi tercih ederdi. Çünkü bu noktadaki sur duvarının üzerinde bulunduğu set daha alçaktır. Taş döşeli bu set daha çok şehrin, devletin, dinin gücünü ve büyüklüğünü vurgulayan gösteriş amaçlı bir yapı olduğu anlaşıyor. Güneyden gelen yolcular için üzerinde kuleli sur duvarı bulunan parlayan beyaz sırt bir işaret görevi görüyor olmalıydı (Seeher, age, s. 67-68).

Yerkapı rampası dışında yine aynı alanda kentin güneyinde sfenksli kapının aksında alttan geçen yerkapı poterni 71 m. uzunluğunda 3, 3.3 m. yüksekliğindedir (Seeher, 2002a, s. 462) (**Ek. 78 Lev. XXVb - Ek. 79 Lev. XXVIa**). Sfenksli Kapı'nın 11 m. altında ilerleyen potern sahte kemer tekniğindedir. Bir üstte yer alan taş alttakine göre biraz daha öne çıkmakta olup kilit taşı sistemi ile de potern formu bitirilmekteydi. Kente giriş konusunda dolambaçsız ve kolay bir giriş noktası sunan bu poterni daha öncekilerden ayıran en önemli fark poternin hem içeride hem de dışarı da kapısının olmasıdır (Naumann, 2007, s. 313). Şehre bakan taraftaki giriş bir ölçüde yamaca uydurulmuşken dıştaki giriş masif ve belirgin bir şekilde inşa edilmişti. Ayrıca potern tabanını kaplayan beyaz bir madde sayesinde tünelin aldığı ışığın kuvvetlendirilmesi sağlanmıştır (Seeher, J. 2006a, s. 67). Naumann, bu poternin savunma sistemi içinde kullanılmış olması gerektiğini düşünürken Seeher, buna karşı çıkmaktadır. Seeher'e göre uzaktan çok kolay fark edilebilen bu poternin gizli bir geçit olamayacağı açıktır. Ayrıca poternden çıkıp düşman birliklerine saldırıda bulunacak bu askerlerin çıkış güvenliğinin sağlanması gereklidir ancak potern sur üzerinde yer alan okçu ve yaycı birliklerin menzili dışındadır çünkü o dönem içinde bu silahların menzili 50-60 m. kadardı (Seeher, J. 2006a, s. 67).

Hittitler'in İmparatorluk Çağı'nda kentin genişlemesine paralel olarak giriş kapılarındaki sayının da artması gerekiyordu nitekim Hattuşa yukarı kenti içinde toplam 5 tane giriş noktası tespit edilmiştir. Bunlar sırası ile doğuda Kral Kapısı, güneyde Sfenksli Kapı, güneybatıda Aslanlı Kapı, kuzeybatıda Yukarı Batı Kapı ve Aşağı Batı Kapı şeklinde olmuştur. Bunların planları genellikle benzemektedir. Aslanlı Kapı iki büyük kule arasında ön avlu ve kapı odasından oluşur (**Ek 49. Şek. 49a**). Kapı odasını kapatan çift kanatlı iki kapının alt bölümleri tek parça duvar ayaklarından kurulmuş olup bunun üst kısmına yerleştirilen taşlar ile sivri kemer biçiminde bir giriş elde edilmiştir. Kapı geçidini koruyan kuleler kiklopik taşlardan meydana gelmektedir. Dış

kapı dikmelerinin her iki kısmında ağızları açık aslan kabartmaları yer almaktadır (Schirmer, 1982, s. 21) **(Ek 49. Şek. 49b)**.

Hattuşa Kral Kapısı, Aslanlı Kapı'nın bir eşi durumundadır **(Ek 50. Şek. 50a)**. Bu kapıda da iki kapı kulesi ve bunların arasında iki sivri kemer biçimli kapı geçidi görülür. Kral kapısına doğru giden yol paralelinde Kral kapısının girişine kadar uzanan ve sonra kuzeye doğru yapılan kırılma ile sağda yer alan kulenin sağ köşesine bitişen ön sur üzerinde bir kule yer almaktadır. Bu kule sayesinde ana kapıya hücum eden düşman askerinin çapraz ateş altına alınması sağlanmış oluyordu (Seeher, 2006a, s. 95) **(Ek. 79 Lev. XXVIb)**. Kapı adına üzerinde yer alan kabartmadan almaktadır. Bu kabartma şehrin dışa bakan cephesinde değil içe bakan cephesinde yer almaktadır. Bu kabartma yer alan savaşçının boyu miğferinden ayakucuna kadar 2 m. dir. Kabartma yüksek kabartma tekniğindedir. Buradaki savaşçı kısa bezemeli bir etek ile beraber geniş kemerinde ucu yukarı dönük kısa bir kılıç takılıdır. Elinde görkemli bir balta tutar. Savaşçının başında büyük yanaklıklılı ve sorguçlu bir miğfer yer alır. Bu miğferin önünde kıvrık bir boynuz bulunmaktadır. Miğferin diğer ucunda da aynı boynuzun olması gerekir bundan dolayı bu kabartmanın bir krala değil bir tanrıya ait olduğunu söylemek daha doğru olacaktır (Seeher, 2006a, s. 88-89) **(Ek. 80 Lev. XXVIIIa)**.

Hattuşa'nın güney noktasında Sfenksli Kapı ya da Yer Kapı yer alır. Bu kapı planı şimdiye kadar incelenenlerden daha farklı bir plan sunmaktadır. Bu kapı sadece yayaların geliş-gidişi için tasarlanmış olmalı. Kapı içinden simetrik olmayan bir yolun geçirildiği tek bir kulesi vardır **(Ek 50. Şek. 50b)**. 6.5 X 5.5 m. ölçülerindeki büyük kapı odasının yalnız dış yüz kapısı vardır. Yapı hiçbir zaman bir kale görevinde olmamıştır. Ancak bu kapı yapı türü yönünden olağan kapılardan oldukça uzaklaşmaktadır. Bu kapı biçimine örnek oluşturacak başka bir yapı Anadolu toprakları üzerinde tespit edilmemiştir (Naumann, age, s. 289-293). Sfenksli kapı adından da anlaşılacağı üzere adını ikisi dışa bakan diğer ikisi de kent içine bakan toplam da dört tane sfenksten almaktadır. Kent dışına bakan iki sfenksten bir tanesi çok kötü durumda olup diğeri de yerinde korunamamıştır. İç tarafta yer alan sfenksler ise oldukça tahrip olmuş olsa da restore edilebilecek durumdaydılar (Seeher, 2006a, s. 73-74).

Hattuşa kentinin Yukarı Batı Kapı ve Aşağı Batı Kapı kent girişlerinin planları birbirinin aynısıdır. Giriş yapısı iç ve dış olmak üzere iki kapıdan meydana gelmektedir. Kapılar içeri doğru açılmaktadır. İç kapının önünde bir ön giriş avlusu yer alırken iç ve dış kapının ortasında da giriş avlusu yer alır. Her iki kapının sağında ve solunda kuleler yer almaktadır (Bkz Naumann, 2007, s. 288 res. 363) **(Ek 51. Şek. 51a)**. Hattuşa

kapılarının bazılarında kapı geçidi duvarının içine yerleştirilmiş oyuklar buraya yerleştirilmiş olan enine ağır bir ahşap hatıl sayesinde kapıları kapatılıyor olmalıydı (Bittel, 1970, s. 51).

Hattuşa'nın Aşağı Şehir kısmında yer alan Büyükkale dönemin ihtişamlı yapılarını göstermesi bakımından önemli bir yerde yer almaktadır. Hanedana ve üyelerine ait olan bu saray içinde yönetim birimleri yer alıyordu. Burada tapınma ile alakalı herhangi bir yapı unsuru oluşturulmamış yöneticilerin idare işlerine dönük yapılar yapılmıştı Büyükkale ile alakalı olarak 16-15. yy içinde yer alan Eski ve Orta Krallık yapıları çok net değildir. Hitit İmparatorluk devrinin krallarından Hattuşili III ve Tuthaliya IV zamanda ise bu kale sistematik olarak genişletilmiştir (Schirmer, 1982, s. 20).

Bundan önce buradaki yerleşmenin M.Ö III. binyıla kadar indiği anlaşılmaktadır nispeten düz bir yüzeyi olan Büyükkale 250 X 140 m. ölçülerindedir. Dik yamaçlar sayesinde kalenin tahkimat oldukça kolay yapılmıştır (Nossov, age, s. 37).

Burada yer alan tahkimat sistemi yine kazemat tekniğinde yapılmış olan kule ve bastiyonlar sayesinde güçlendirilmiştir. Sur duvarının kalınlığı yaklaşık olarak 9 m. civarındadır. Bu alan içinde yeteri kadar bina sığdırma isteğinden kaynaklı olmalıydı. Burayı saran tahkimat sistemi yamacın ve kayalık eğimli alanların olabildiğince altına yapılmaya çalışılmıştır (Kurt, 1970, s. 74-76).

Büyükkale içinde dört tane girişin var olduğu düşünülmektedir. Bunlardan bir tanesi kalenin güneybatı ucunda aşağı şehirden, yani kuzeybatıdan ulaşılabilen küçük bir kapı bulunduğu düşünülmektedir. Kale surunun iç tarafında bu noktada bir rampa bulunuyordu ve bu noktadan aşağıya sarayın tek su kaynağına ulaşılabiliyordu. Bunun dışında kalenin güneydoğusunda kesinleşen bir giriş vardır. Buradan sarayın hemen iç alanına girildiği için kapı büyük olasılıkla herkese açık değildi. İç kalenin güneybatı ucunda Güney Kapı denilen ve en az 100 m. uzunluğundaki bir viyadük ile ulaşılabilinen kapı ana kapı görevini görüyordu. Üzerinden arabaların da geçtiği düşünülen bu viyadük kale önündeki çukurluğu aşmaya yarıyordu. Güney Kapı yakınlarında bulunan bir parçadan anlaşıldığı üzere kapı aslan heykelleri ile bezeli olmalıydı. Hitit kraliyet sarayının bulunduğu Büyükkaya M.Ö 1200 civarında geçirdiği bir istila ve yıkım sonucunda yıkılır bu yangın sonucunda ele geçen mimari kalıntılar Hitit Mimarlığı konusunda önemli bilgiler kazandırmış olsada yapı içlerinde yer alan diğer buluntular için aynı şey söylenememektedir (Seeher, 2002b, s. 436-437) (**Ek 51. Şek. 51b**).

Büyük kale dışında Hattuşa kenti içinde ayrıca tahkim edilmiş başka alanlar yer almaktadır. Bunlar Nişantepe, Sarıkale, Yenicekale, Büyükkaya, Güneykale'dir. Bu kaleler yukarı kentte yer alırken aşağı kent içinde aynı işe hizmet eden Anbarlıkaya kalesi yer almaktadır. Ayrıca kent dışında ön kaleler olarak saldırganları ilk olarak karşılayacak olan kaleler kurulmuştur. Bunlardan bir tanesi de ırmağın diğer yakasında yer alan küçük kaya tepesi Kürekaya'dır. Yukarı şehirde yer alan tahkimatlı kalelerin asıl amacı kent işgale dayanamayıp düştükten sonra buralara çekilerek kenti buradan savunmaya devam etmek olmalıydı (Naumann, 2007, s. 335-336).

Yenicekale ve Nişantepe'de olduğu gibi dar yerde yapılar doğrudan doğruya düzensiz destek duvarı üzerine yerleştirilmiştir. Bu şekilde savunma duvarın penceresinden ya da çatısından yapılmış olmalıydı (**Ek 52. Şek. 52a**).

Nişantepe'de Sarıkale, Yenicekale gibi üzerinde büyük bir yapı bulunan bir kaya kütesidir (**Ek 52. Şek. 52b**). Kaya kütesinin üzerinde kayaya işlenmiş temel yataklarından günümüze ulaşan tek tük taş bloktan duvarların doğrultusu saptanabilir. Kayalığın önündeki yıkıntının altından bir kapıya ait sfenksler ile bezeli bloklar bulundu. Bu bloklar da Yer Kapı'daki dış sfenksleri gibi yalnızca gövdenin üst kısmı işlenmiştir (Seeher, 2002b, s. 110) (**Ek 53. Şek. 53a**).

Sarıkale şehrin hemen ortasında yer almakta ve biçiminden dolayı hemen göze çarpmaktadır. Oturduğu düzlükten yaklaşık 60 m. kadar duvar gibi dik yükselen bu kaya kütesinin şehir içinde önemli bir yere sahip olmalıydı (**Ek. 80 Lev. XXVIIb**). Buradan bazı duvar kalıntıları, kayaya oyulmuş temel yatakları ve yalancı tonozu bulunan bir sarnıç ulaşmıştır. Bu yapı kompleksine bastonlu bir surun ve kapının korunageldiği güneydoğudan giriliyordu. Bu yapının işlevselliği ile alakalı bunun ölü kültü ile alakalı olduğu düşünülmektedir (Seeher, 2002b, s. 47).

Yukarı şehir içinde yer alan Güneykale kuzeydoğuda korunaklı dik bir yamaca sahiptir kalenin kuzey, güney ve batısı nispeten düzdür. Kalenin etrafı kule ve bastiyonlar ile desteklenmiş kalınlığı 3-4 m. civarında olan bir sur duvarı ile kuşatılmıştır. Kaleye giriş kuzeyde yer alan ve her iki tarafında kule bulunan bir kapı üzerinden yapılmaktadır (Bkz. Seeher, age, s. 97, Res 102).

Büyükkaya aşağı kent içinde yer almaktadır. Büyükkaya etkileyici bir kaya çıkıntısı olup vadiden 100 m. kadar yukarıda yer almaktadır. Büyükkaya zaptedilmez olan güneybatı yamacı hariç diğer tüm yönleri tahkim edilmiştir. Duvarın kalıntıları hala net olarak kuzey ve doğuda görülmektedir. Kendi tahkimat sistemine sahip olan Büyükkaya suru aşağı kent suru ile birleşmektedir (Nossov, age, s. 39). Büyük kaya

surunu kent duvarına bağlamak için 4 m genişliğindeki, oldukça dar fakat 15 m. derinliği olan Ambarlıkaya ve Büyükkaya arasındaki ırmağın uçurumuna bir köprü kurmak gerekmiş olmalıdır. Naumann, bu konu ile ilgili köprü kurulacak mesafenin yaklaşık olarak 8.50 m. olduğunu tespit etmiş ve burasının kemer köprü yapımı için uygun olmadığını düşünmüştür. Nitekim bindirme tekniği ile yapılan kemerlerin ayak açıklıkları en fazla 3.50 m. olarak ölçülmüştü. Bunun yerine Naumann, bu köprü yapımında her iki tarafta açılan oyukluklar üzerine bindirilen taşlardan sonra bu taşların üstüne de ahşap bir kalas konduğunu düşünmekte ve bu kalas üzerinden hem kalenin tepesine giden yol için geçit yapıldığı gibi derenin gözetlenmesi de sağlanmıştır (Naumann, 2007, s. 339) **(Ek 53. Şek. 53b)**.

Hattuşa'daki kent hisarları ve kale örnekleri Hititleri yapı işleri konusundaki ustalıklarını gözler önüne sermektedir. Hititler tek bir savunma dizgisine bağlı kalmamış bunun içinde ayrı savunma hatları da oluşturmuşlardır. Bunlardan en önemlisi doğal yükseltiler üzerine konumlandırılmış olan kalelerdir. Bu kaleler bir son savunma noktası olup sarp yamaçları ve savunma duvarları önemli bir noktada yer almaktadır. Kent düşse dahi yağma dışında kenti tam anlamı ile almak isteyen düşman birlikleri kesin kontrolü sağlamak için bu kaleleri tek tek ele geçirmek dolayısıyla 2. Bir kuşatma hareketi yapmak zorundaydı. Tam da bu noktada kaleler bu kuşatmanın yapılması konusunda caydırıcı bir rol oynuyor olmalıydı.

6.16. Geç Tunç Çağ Savunma Sistemi Üzerine Genel Değerlendirme

M.Ö. III. binyıl sonuna doğru Anadolu'ya Hint-Avrupa kavimlerinin göçü yaşanmıştır. Bu kavimler arasında yer alan Luviler, Anadolu'nun güneybatısına yerleşmeyi uygun gördüler. Daha sonra Palalar Anadolu'nun kuzeyine yerleşti ve bu kavimler arasında yer alıp Anadolu coğrafyası içinde ilerleyen dönemlerde önemli bir aktör haline gelecek olan Hititler Kapadokya bölgesine yerleşmiş olup konuştukları dile çok da anlaşılmayan nedenlerden ötürü Neşa'ca denmekteydi (Lloys, 2007, s. 28).

M.Ö II. binyılından bir süre önce başlayıp Hititleri Orta Anadolu'ya getiren kavimler hareketi üzerine çok önemli tartışmalar yürütülmüştür. Fakat son dönemlerde ağırlık kazanan görüş ile beraber Hititlerin Karadeniz'in batı ucundan güneye doğru ilerleyip İstanbul Boğazı'ndan geçerek Anadolu'ya girdikleri konusunda çok az kuşku yer almaktadır (Lloys, 2007, s. 28).

Hint-Avrupalı kavimlerin Anadolu'ya geldiklerinde Anadolu'nun yerel bir krallığı olan Hattiler ile ilgili bazı tartışma noktaları hala tam olarak aydınlatılamamıştır. Bu karanlık noktalardan bir tanesi de Hattiler'in ait olduğu köken sorunudur. Önceleri bir yerel krallık olarak kabul edilen Hattiler ile alakalı bu saptama, tartışmaya açık bir hale gelmektedir. Nitekim Hattice'nin Batı Kafkas Dillerinden Gürcüce'ye yakınlık gösterdiği iddia edilmektedir. Ayrıca Gürcistan'da Trialeti Bölgesinde bulunan bazı kabartmalı madeni kaplar üzerindeki tasvirler de Hatti kökenli olarak bilinen, örneğin sivri uçları yukarı kalkık pabuçlar gibi Anadolulu öğeler içermektedir. Bilinen en eski Gürcüce yazılı belgeler ile Hititlerin çiviyazısı ile kaydettikleri Hattice metinler arasındaki olası akrabalık aradan geçen uzun zaman sebebi ile kanıtlanamamaktadır. Bu durumda Hattiler'in Anadolu'nun yerli (otokton) halkı saymak tartışmalı bir durumdur. Diğer taraftan Hattiler'in Anadolu'ya daha eskiden geldikleri var sayılacak olursa Anadolu'nun asıl yerli halkının kimliğinin karanlıkta kaldığı anlaşılmaktadır (Dinçol, 2003, s. 26-27).

Anadolu'ya girmelerinden kısa bir süre sonra yarım ada içinde önemli bir nüfuz elde eden Hititlerin böylesine bir hızlı gelişim göstermesinde yatan temel etken Anadolu'nun siyasal yapısıdır. O dönem Anadolu'sunda Hitit işgaline karşı koyabilecek merkezi bir güç, büyük bir devlet yoktu. Anadolu sayıları en az 22'yi bulan küçük şehir beylikleri arasında bölünmüştü. Bu beylikler arasında herhangi bir siyasi birlik de bulunmamaktaydı (Ünal, 2002, s. 55).

Hititler başlangıçta Anadolu'ya sızma yolu ile girmişlerdir. Ancak bölgede var olan tabloyu kavradıktan sonra bağımsız devlet kurma, yayılma ve işgal yoluna başvurmuşlardır. Anadolu'ya olasılıkla çok az sayıda göç etmiş olan Hititler bölge içinde yönetici bir zümre olarak kalmışlardır. Bu özellikleri ile beraber Anadolu'nun demografik yapısını değiştirmek gibi bir zorlamaya girmeyen Hititler aynı zamanda bölgenin, Anadolu'nun siyasi boşluğundan yararlanıp kısa süre içinde dünya devleti kurma başarısını göstermişlerdir (Ünal, 2002, s. 55).

Hititlerin bu etkinlikleri sadece siyasi tarih ile sınırlı kalmamıştır. Hititlerin Anadolu içindeki gücünün artması ile buna paralel olarak sanatsal, askeri, ekonomik, dini alanlar içerisinde önemli gelişmelerin yaşandığı tespit edilmiştir. Kentlerin kendini savunma noktasında ilerlemelerin kayıt edildiği anlaşılmaktadır. Nitekim Anadolu'da yer alan Çatalhöyük yerleşmesinin henüz M.Ö 6000'lerde kendini basit bir mantık çerçevesi içinde koruma altına aldığı görülmektedir. Kalkolitik dönem içinde biraz daha gelişim gösteren savunma sistemlerinin bazı örneklerde (Mersin-Yümüktepe) testere

dişi şeklinde çıkıntılar yaptığı anlaşılmaktadır. M.Ö. III. binyıl içinde yer alan yerleşmelerden bazılarının bu sistemin biraz daha gelişkin bir modelini yansıttıkları gözlenmiştir. Son olarak M.Ö. II. binyıla gelindiğinde ise bu dönem ile beraber savunma sistemleri konusunda kabaca da olsa belli bir standartlaşmanın sağlandığından söz edilebilir. M.Ö. II. binyıl içindeki savunma sisteminin temel amacı sadece düşmanı durdurmak değildir. Yapılan surlar yerleşmenin güvenliğini sağlamanın yanı sıra savunuculara duvar üzerinde hareketlilik ve üstünlük sağlayacak şekilde planlanmıştı. Bu planlama sayesinde düşmanın üzerine ve yanlarına ateş açma gücü kuvvetlendirilmiş oluyordu. Duvar sadece düşmanı dışarıda tutmaya dönük olarak tasarlanmamıştır. Nitekim sadece dışarıda tutulan düşman askerinin eninde sonunda kenti kuşatma noktasına geleceği ve bu bağlamda kentin düşeceği hesaplandığından sur duvarlarının ebatları üzerinde çeşitli oynamalar yapılmıştır. Bunlardan birincisi sur duvarının yüksekliğidir. Yüksek bir sur duvarı sayesinde düşmanın sur önünde gerçekleştirebileceği eylemler kontrol altına alınabilmekteydi. Yüksek sur savunucuları düşman menziline dışında tutarken düşmanı ise ateş menziline içine dahil ediyordu. Bunun dışında surun kalınlığı da önemli bir diğer noktadır. Kalın sur duvarı yüksek bedenli bir savunma duvarının örülmesine imkan tanıdığı gibi saldırılar karşısında önemli bir dayanak ve kuvvet hattı oluşturur. Geniş ve yüksek sur bedeni üstünde rahat hareket eden savunucuların kendi öz savunmalarını sağlamak amacı ile de duvar üzerinde siper alanlarının yaratıldığı da gözlemlenmiştir. Duvarın koçbaşı darbelerinden ve merdivenli saldırganlardan korunması amacı ile duvar önünde geliştirilen eğimli alt yüzey ile beraber siper şevleri de bu atakları bertaraf etmede çok kritik rol oynamış olmalıydı. M.Ö. II. bin ile beraber sur duvarları üzerinde köşe yapma anlayışından uzak durulmuştur. Duvarlar genellikle yumuşak hatlı olarak inşa edilirken köşe yapmanın mecbur kalındığı alanlara kuleler eklenmiş bu sayede bu noktada oluşabilecek zafiyet giderilmiş oluyordu. Kent savunmasının en zayıf noktası olan kapı geçitlerinin her iki tarafına yerleştirilen kuleler kapıları koruyan nelmiş bir mevzi olmuştur. Orta Tunç ağı ile beraber ortaya çıkan bu savunma anlayışının Geç Tunç ağı içinde de son derece yaygın bir şekilde kullanıldığı anlaşılmaktadır (Macqueen, 2009, s. 71). Bu savunma anlayışını Geç Tunç ağı içinde barındıran önemli yerleşmeler ise Boğazköy, Troya, Mersin- Yümüktepe, Tell Aana-Alalakh, Kuşaklı-Sarissa, Ortaköy-şapinuva, Porsuk, Alacahöyük, Bklkale, Oymağağ, Eskiyyapar, Çine-Tepecik, Türbe Höyük, Külhöyük'tr.

Bilindiği üzere daha önceki bölümler içinde M.Ö. II. binyılda özellikle de M.Ö. II. binyıl ortalarından itibaren sandık duvar, kazemat duvar tekniğinin son derece yaygınlaştığı bilinmektedir. Bunun dışında yüksek bir savunma noktası elde etmeye dönük olarak yapılan yığma toprak setler de önem kazanmıştır. Yine aynı binyıl içinde ortaya çıkan ve potern olarak bilinen yer altı geçitleri döneme damgasını vurmuştur. Bu özelliklerin bütünü ile sergilendiği bir yerleşme olan Alacahöyük içinde surlar yapay bir set üzerine yerleştirilirken bu surların da sandık duvar tekniğine uygun bir şekilde inşa edilmiş olduğu anlaşılmıştır. Bu sandıkların içi moloz ile doldurulmuştur. Sur duvarının oturduğu zemin olan yapay toprak setin ise Boğazköy Yer Kapı'sında olduğu gibi taşlar ile kaplandığı düşünülmektedir (Çınaroğlu - Genç, 2002, s. 429-430; Akok, 1979, s. 112-113; Koşay, 1951, s. 12). Alacahöyük'te yer alan ve Boğazköy ile benzerlik taşıyan bir diğer mimari öge ise potern geçididir. Söz konusu bu potern geçidi Boğazköy'de yer alan poternlerde olduğu gibi sahte kubbe ve kilit taşı tekniğine bağlı kalınarak inşa edilmiştir (Koşay, 1951, s. 11).

Ortaköy-Şapinuva'da yer alan sur duvarı içinde yer alan kazematlarının içerisinde herhangibir dolgu malzemesi ile doldurulmadığı tam aksine bunların boş tutularak depo alanı olarak kullanıldıkları anlaşılmaktadır (Süel, A. 2005, s. 246). Bu tarzda benzer bir uygulama Kuşaklı-Sarissa kenti içinde yer almaktadır. Biri iç diğeri de dış surdan meydana getirilen ve birbirine paralel uzanmak sureti ile aralara atılan enine duvarlar ile oluşturulan kazemat duvarların içi yer yer depo alanı yer yer de moloz dolgusu şeklinde kullanılmıştır. Sur duvarı üzerinde yer alan ve belirli aralıklara göre yerleştirilmiş olan kuleler dışında taş döşeli yapay toprak set tekniği dönemin özelliklerine uygun düşen ayrıntılardır (Müller-Karpe, A. 1999, s. 448). Yamaç kaplama taşlarının yer aldığı bir diğer merkez Külhöyük'tür, bu özelliği itibariyle Külhöyük, çağdaşı olan Kuşaklı-Sarissa, Alacahöyük ve Hattuşa'nın kaplamı taşı tekniği ile benzerlik göstermektedir (Demirdelen, 2002, s. 114). Bunun dışında Külhöyük'te gün ışığına kavuşturulan potern ise Hattuşa ve Alacahöyük örnekleri ile paralellik çizmektedir (Mermerci, 1994, s. 19).

Sandık duvar tekniğine bağlı olarak oluşturulan sur duvarlarının, sandık alanının moloz dolgusu veya yaşam alanına dönük olarak uygulanan bu anlayışın benzer uzantılarına Porsuk (Beyer, 2009, s. 385-386), Eskiyyapar (Mellink, 1975, s. 264), Tell Açıana (Wolley, 1955, s. 138), Yümüktepe (Garstang, 1953, s. 238) ve Bükülükale (Matsumura, 2011, s. 413) yerleşmelerinde karşılaşılmaktadır.

Şu an itibariyle kazemat ya da sandık duvar tekniğinin görülmediği sur duvarı ile çevrili diğer Geç Tunç Çağ'ı merkezlerinden Çine-Tepecik Höyük'ünün 2.17-2.20 m. kalınlığında bir savunma duvarı mevcuttur. Söz konusu bu savunma duvarı üzerinde ise iki kule tespit edilmiştir (Günel, 2010, s. 460-461). Oyamaağaç ve Türbe Höyük üzerinde yapılan araştırmalarda da kazematsız, sandık duvarsız savunma duvarları açığa çıkarılmıştır. Türbe Höyük'te yer alan sur duvarı, kale içerisinde yer alan diğer mekanlar ile bitişmekte olup duvar kalınlığı 3 m. civarında ölçülmüştür (Sağlamtemir, 2004, s. 151). Oyamaağaç yerleşmesinde ise Jeofizik çalışmaları ile birlikte tespit edilen sur duvarı dışında kentin güneydoğusunda yapılan jeofizik çalışmaları neticesinde Hattuşa'nın Kral Kapısına benzer bir plana sahip giriş noktası açığa çıkarılmıştır (Czichon, <http://www.nerik.de>, 23 Mayıs 2012)

Savunma sistemi bakımından değerlendirecek olursak; Hitit imparatorluk Çağ'ı Hattuşa'sı bir nevi Eski Hitit'in devamı niteliğindedir. Birbirine paralel olarak uzanan duvarları bölen kazematların içi moloz ile doldurulmaktaydı (Darga, 1992, s. 80). Bu teknik her ne kadar birbirleri ile benzerlik göstermekteyse de sur duvarının önünde yer alan kulelerde, bastiyonların tekniğinde farklılıklar saptanmıştır. İlk olarak Eski Hitit dönemi poternli suruna bakıldığı zaman bu poternli sur önünde yer alan ve sanki sura ek olarak yapılmış sandık duvar çıkıntılarının sur yüksekliğini geçmeyen bastiyonlar oldukları düşünülmüştür. Hitit İmparatorluk Döneminde ise sur duvarı önünde yer alan çıkıntılar sur duvarının dış duvarına dayanmakta olan bu kuleler kendi içinde bağımsız sistem içinde ise bir bütünlük sunmaktadırlar (Seeher, 2007, s. 20). Eski Hitit ile Hitit İmparatorluk Çağı savunma sistemi içindeki bir diğer ayrışma noktası da poternler üzerinde tespit edilmiştir Hitit İmp. Dönemi poterni Eski Hitit poternlerinden farklı olarak her iki kısmında da kapılar yer almaktadır. (Naumann, 2007, s. 313).

Hititler İmparatorluk Çağı ile beraber gelişirken bu gelişmeye paralel olarak yukarı kente yayılın kentin farklı noktalarında 5 tane kente giriş noktası açılmıştır. Savunma sistemi içinde önemli bir yer edinen bu 5 tane kent kapısının plan bakımından birbirlerine son derece yakın inşa edildikleri anlaşılmaktadır (Schirmer, 1982, s. 21).

GTÇ içinde son derece önemli bir pozisyona sahip olan diğer bir merkez de Troia'dır. Troia VI ile birlikte sur duvarı daha kalın ve daha yüksek olacak şekilde inşa edilmişti testere dişi şeklinde çıkıntılara sahip olan sur duvarının bu çıkıntıları sur duvarının bir bütün olarak değil de parça parça yapılmış olması ile alakalıdır. Sur duvarı gibi şevli bir şekilde yapılmış olan kuleler sur duvarına ihtişam kazandırmaktaydı (Becks, 2002, s. 85-86). Bunun dışında Troia VI'nın orta ve geç safhalarında aşağı kenti

evreleyen U biçimli bir hendek aıēa çıkarılmıştı. Söz konusu bu hendek dönemi içinde caydırıcı bir silah olan atlı savaş arabalarına karşı yapılmış olmalıydı (Korfmann, 2002, s. 4-5).

YEDİNCİ BÖLÜM

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Arkeoloji dünyasında yerleşik yaşamın nerede ve nasıl başladığı ile ilgili tartışma hala bugüne kadar tazeliğini korumaktadır. Uzun yıllar boyunca bu tartışmaya cevap olacağı düşünülen Yakındoğu'nun kurak ve yarı kurak bölgeleri, Dicle, Fırat, Nil Vadisi gibi büyük akarsu boyları ile bu bölgelerdeki vahaların üreticiliğe geçiş noktasında, kilit bir role sahip olduğu düşünülmüştür. Uygarlığın köklerinin "*Bereketli Hilal*" olarak da tanımlanan bu bölgede araştırılıp ortaya çıkarılmasına dair uzun süreli çalışmalar yapılmıştır. Genel olarak Mezopotamya diye bilinen ve Doğu Akdeniz kıyılarından Zagros Dağları'na kadar uzanan bölge doğal kaynaklar açısından oldukça fakirdir. Bölgenin en belirgin zenginliği tahıllara dayalı olarak yapılmış olan tarımdır. İlk uygarlıkların ortaya çıkışında da işte bu tahıla dayalı tarım ekonomisi çok büyük rol oynamıştır. Bu bağlamda insanın gelişkin uygarlıklar kurabilmesinin yolu tarım olarak görülmüş olup bunun paralelinde insanın toprağa bağlanması uygarlığın itici gücü olarak kabul edilmiştir (Özdoğan, M. 1996a, s. 22).

Bu çerçevede şekillenen ilk yerleşmeler kendi içerisinde belli bir organizasyon da doğurmuştur. Bunun sonucunda inşa edilen yapılar dışında bu yapıları çevreleyen çevirme duvarları ve yerleşmenin önüne kazılan hendekler tam da bu ortak organizasyon mantığına denk düşmektedir.

Neolitik Dönem içinde bu hendekler ile alakalı en iyi örnekler Aşağı Pınar'ın 7. Tabakasından ve Mezra Teleilat'ın IV. tabakası olan PPNB döneminin son evresinden bilinmektedir. Neolitik Dönem içinde yer alan bu hendekler dışarıdan gelebilecek bir düşman saldırısından ziyade doğa olaylarından korunma amacına dönük olarak planlanmış olmalıydılar. Özellikle Mezra Teleilat yerleşmesinde yer alan sur duvarı ve arkasındaki hendeğin Fırat Nehri'nin taşkınlarına karşı kullanıldığı düşünülmektedir (Özdoğan, M. 2011, s. 211). Burada yer alan hendek Fırat'ın taşkınları sırasında sel suyunun duvarı hızı ve kuvveti ile aşındırmasını önleme işlevi görüyor olmalıydı. Bu sistem duvara sert bir şekilde çarpıp duvarı tahrip etme riski bulunan sel suyunun başlangıçtaki kuvveti bu şekilde kırıyor olmalıydı. Aşağı Pınar yerleşmesi içinde yer alan hendek ise Mezra Teleilat örneğinden daha farklı bir özellik sunmaktadır. Burada yer alan hendeğin temizliği ile alakalı önemli işlemler yapılmıştır. Bunların başında da

hengeğin sarı bir kil ile sıvanması gelir. Böylesi bir steril tutma anlayışı ancak kutsal bir işleyiş ile alakalı olmalıydı.

Hendek kullanımı sadece Neolitik Dönem ile sınırlı kalmamıştır. Neolitik dönem dışında Neolitik-Kalkolitik geçişinde (Bkz. Karul, 2009, s. 5) Erken Tunç Çağı (Bkz. Harmankaya – Erdoğan, 2002, s. Demircihöyük-Sarıkent) içinde ve Geç Tunç Çağı içinde de kullanım görmüş olan bir savunma sistemi olması sebebi ile önem taşımaktadır. Özellikle de Geç Tunç Çağı içindeki hendeklerin o dönemin çok etkili bir savaş aracı olan atlı savaş arabalarına karşı kullanıldıkları düşünülmektedir (Korfmann, 2002, s. 4-5). Neolitik Dönem içindeki hendeklerin dış bir tehdit unsuru olarak insana veya yırtıcı hayvana karşı yapılmış olabileceği düşüncesinden ziyade bunlar sel ile alakalı koruma önlemleri olmalıydı. Nitekim Anadolu’da Neolitik Dönem içinde yer alan hendek ölçüleri ortalama olarak 1,5-2 m. genişliğe ve derinliğe sahiptir. Böylesi bir genişlikten saldırı amacı ile gelmiş olan dış kuvvetin rahatlıkla geçebileceği göz ardı edilmemelidir. Yan yana konulacak basit 2-3 kalas ile hendek çok rahat bir şekilde bertaraf edilebilirdi. Bu noktadan hareketle Neolitik Dönem hendekleri doğal afet ve kült kullanımı ile ilişkili olmalıydı.

Neolitik Dönem içinde yer alan ve savunma sistemi itibariyle en çok dikkat çeken yerleşme Hoca Çeşmedir. Taş duvar ile çevrelenmiş bu küçük yerleşmede bulunana sapan taşları yerleşmenin bir tehdit altında olduğunu göstermektedir. Hoca Çeşme’nin yerleşimcileri, erken örneklerinden bir tanesi diyebileceğimiz bir çevre duvarı ile kendilerini koruma altına almışlardır (Özdoğan, M. 1998, s. 71).

Neolitik Dönem içinde yer alan sur veya palisat ile çevrili yerleşmeler sadece insanlar tarafından yapılacak bir yıkımın engellenmesine dönük olarak tasarlanmamış olmalıydı. Bunun dışında güvenliği tehdit eden bir diğer unsur da yırtıcı hayvanlardır. Yerleşme sakinleri sur duvarı ve palisat ile hem kendilerini hem de sürülerini yırtıcı hayvanların zararlı etkilerinden korumuş olmalıydılar.

Anadolu’da M.Ö. VI. bin başı ile IV. bin ilk çeyreği arasına tarihlenen Kalkolitik Çağ her ne kadar madenin kullanılmaya başladığı dönem olarak kabul edilmiş olsa, da bu konu ile alakalı eksiklikler henüz tamamlanamamıştır. İnsanlığın madenle tanışma dönemi olarak gösterilen bu çağdan çok daha önce Çanak Çömleksiz Neolitik Çağ’da insanlık madeni biliyordu. Bu nedenle Anadolu içinde yer alan Neolitik ve Kalkolitik Çağ kültürlerinin ayırt edici özellikleri çok da net olarak ortaya konamamaktadır. Nitekim Anadolu’da Neolitik’ten Kalkolitik’e geçiş sürecinde

herhangi bir kesinti yaşanmayıp aksine devamı takip edilebilen bir kültürel süreklilik tespit edilmiştir (Sevin, 2003b, s. 75).

Bu dönem ile beraber gelişen tarım teknikleri, sulama olanaklarının geliştirilmesi, gibi etkenlere bağlı olarak nüfus sayılarında da artış yaşanmıştır. Bir önceki döneme göre daha refah bir dönem özelliği çizen Kalkolitik Çağ içinde yönetici sınıfı, zanaatkarlar ve tüccar sınıfı denilen bir sınıfın oluşması doğal olarak sosyal düzen içinde yeni atılımlara neden olmuştur (Ayrıntılı bilgi için bkz. Özdoğan, M. 2011e, s. 102-103).

Veli Sevin'in bahsettiği Neolitik-Kalkolitik Dönem kültür devamlılığı, savunma sistemi mimarisi üzerinde daha farklı olarak izlenmektedir. Kalkolitik Dönem'e gelindiği zaman savunma mimarisi ile ilgili önemli değişim ve gelişimlerin yaşandığı gözlemlenmiştir. Bu değişimin başında da yerleşmelerin bir sur duvarı ile çevrelenmesi gelmektedir. Neolitik Dönem içinde de varlığı bilinen sur duvarlı yerleşme sayısında Kalkolitik Dönem içinde önemli artışlar olmuştur. Söz konusu sur duvarları Kalkolitik Dönem içinde kimi zaman yapılar ile bitişik bir form çizmektedir. Bu tarz bir planlamaya sahip olan yerleşmeler Yümük Tepe (Sevin, V. – Caneva, I. 1996: 78), Hassek Höyük (Blancke, 1988, s. 72) ve Değirmentepe' (Esin - Harmankaya, 1988, s. 91) den bilinmektedir. Bunun dışında Hacılar II (Mellaart, 1970, s. 25) yerleşmesinden de bilindiği üzere sur duvarı bazı alanlarda yapılar ile bitişik bazı alanlarda da yapılardan bağımsız bir hat izlemektedir. Sur duvarına bitişik yapı tarzı planlaması, Gözlükule (Naumann, 2007, s. 250), Kanlıgeçit (Özdoğan. M. – Parzinger, 1997a, s. 62), Arslantepe (Frangipane, 1996, s. 67) gibi yerleşim yerlerinden bilinmektedir. Bu form ETÇ'nin sonlarına doğru terk edilir. Bunun yerine yapıları bitişik olmadan yerleşmeyi çevreleyen sur duvarı tekniği daha çok tercih edilir.

Kalkolitik Dönem ile birlikte iyice şekillenmeye başlayan statü ve sınıf farklılıkları gibi ayırım noktaları yerleşim düzenine de etki etmiştir. Neolitik dönem içinde ortak bir yaşam alanı içinde yaşamını sürdüren köy formatı Kalkolitik Dönem ile beraber değişmeye başlamıştır. Bu değişime paralel olarak bazı yerleşim yerlerinde kale tipi yerleşme ile birlikte aşağı kent kavramları karşımıza çıkmıştır. Bu tip yerleşmeler, Güvercinkayası (Gülçur, – Fırat, 2005, s. 41-42), Yümüktepe, Hassek Höyük, gibi önemli merkezlerden takip edilmektedir. Zenginleşmeye bağlı olarak yönetici sınıfı kendisine yukarı kent çerçevesi adı altında tanımlanacak olan bir yerleşme kurarken hiyerarşi piramidinin en alt kısmında yer alan halk için ise aşağı kent yerleşim şekli benimsenmiştir. Yukarı kent içinde yer alan yönetici yapıları, tapınaklar

v.b yapıların etrafı sur duvarı ile çevrelenmiştir. Yukarı kenti çevreleyen sur duvarı dışarıdan gelecek istilalara karşı direniş göstermeye yaradığı gibi aynı zamanda aşağı şehirde yaşayan halk kitlelerinin olası bir isyanında yukarı kent yerleşimcilerini korumaya dönük olarak da planlamış olmalıydı.

ETÇ'ye gelindiği zaman yerleşim yerlerindeki planlamalar ile alakalı önemli benzerliklerin yaşandığı tespit edilmiştir. 1937 yılında K. Bittel, 1975 yılında da M. Korfmann tarafından kazılan Demircihöyük yerleşmesi ETÇ içinde çok önemli bir pozisyon kazanmıştır. Bu yerleşmede açığa çıkarılan radyal planlı birbirine bitişik yapı düzeni "*Anadolu Yerleşim Planı*" olarak isimlendirilmiştir. ETÇ içinde bu planın benzer örneklerine, dairesel bir form etrafında ilerleyen ve birbirine bitişik evler ile Erken Kalkolitik Hacılar I (Naumann, 2007, s. 247) yerleşmesinde, sur duvarına bitişik olan ve ortak duvarlara sahip yan yana devam eden kazemat tipi odaları ile Orta Kalkolitik yerleşmesi Mersin-Yümüktepe (Garstang, 1953, s. 131-13), radyal planlı bir düzen ile temsil edilen Pulur-Sakyol (Koşay, 1971, s. 100), sur yapısının iki duvarı arasında yer alan mekanlardan bilinen Karataş-Semayük (Mellink, 1975, s. 72), merkezi bir avlu etrafında yer alan oval planlı ve bitişik yapılara sahip Ahlatlıbel (Özgüç, T. 1945, s. 47-48), sur duvarı arkasında yer alan, ortak duvarları ile bitişik bir yapı dizisi izlenimi veren Tarsus-Gözlükule (Goldman, 1956, s. 14-15) ve Alishar (Von der Osten, 1937, s. 118), radyal plan özelliği çizen Bakla Tepe (Erkanal - Özkan, 1997, s. 164-265), sur duvarına bitişik olan arka kısımları ile Keçiçayırı (Şahin, F. 2008, s. 25), surun zigzag yapan köşeleri ile birleşen yapıları olan Küllüoba (Efe - Ay-Efe, 2001, s. 46), bu yerleşim planına uygun nitelikler taşıyan yerleşmeler olmaları sebebi ile dikkat çekmektedirler.

ETÇ içinde son derece popüler olan bu yerleşim tipi her ne kadar Demircihöyük yerleşim modeli üzerinden tanımlanmış olsa da, bu planlamanın kökenleri Kalkolitik Dönem yerleşmeleri olan Hacılar I ve Mersin-Yümüktepe yerleşmelerinde aranmalıdır. Ayrıca bu yerleşmeler ile beraber yine Kalkolitik Dönem başlarına tarihlendirilen Aktopraklık Höyük (Karul, 2009, s. 5) yukarı höyük kısmında yer alan birbirine bitişik olan radyal planlı yapılar da yerleşim şablonu itibarıyla Anadolu Yerleşim Planına uygun bir nitelik arz etmektedir.

Erken Tunç Çağı içinde yapılan araştırmalar neticesinde yoğun oranda sur ile çevrili yerleşmelerin var olduğu tespit edilmiştir. Bu dönem içinde bu denli çok surlu yerleşmenin oluşmasının altında yatan temel neden Anadolu'nun içinde bulunduğu soysa-politik atmosferdir. ETÇ içinde Anadolu'da henüz yerleşmemiş olan merkezi

otorite yerine bölgede kendini bir güç olarak tanımlayan 20'nin üstünde krallıktan bahsedilmektedir (Ünal, 2002, s. 54). Böylesi parçalı bir yapıya sahip olan Anadolu'da yerleşmelerin çok da sağlıklı bir güven ortamı etrafında şekillendiği düşünülmemelidir. Söz konusu bu parçalı tablo içinde yer alan bazı merkezler barış ortamlarını korumak için birbirleri ile sıkı ticari ilişkiler geliştirmişlerdir. Nitekim böylesi ticari ilişkilerin varlığına Ebla Arşivleri'nde de değinilmektedir (Wattenmaker, 2011, s. 187). Ticari ilişkiler her ne kadar barışın sürekliliği için önemli olsa da yerleşmelerin güvenliklerini sadece bu başlık üzerinden tesis ettikleri düşünülmemektedir. Çalışmada adı geçen ve ETÇ içinde yer alan, şu an için sayıları 30'a yakın olan yerleşmelerin etrafı bir sur duvarı ile çevrelenmişti. Çalışma içinde yer alan OTÇ yerleşmelerinin surlu yerleşim sayısının ETÇ yerleşmelerinde daha az olduğu görülmektedir. Aynı durum GTÇ içinde gözlemlenmiştir. Bunun en temel sebebi de M.Ö. II. binyıl ortaları ile M.Ö. II. binyıl sonlarına doğru bölgede var olan Hitit İmparatorluğunun kurduğu merkezi otoriteden kaynaklı huzur ortamıdır.

Sur duvarı planları içinde testere dişi şeklinde tasarlanan duvarlar savunma sistemi içerisinde önemli rol oynamaktadır. Kalkolitik Çağ'da Hacılar I ve Yümüktepe yerleşmelerinden erken örneklerini bildiğimiz bu planın ETÇ içinde kullanımının yaygınlaşmış olduğu görülmüştür. Gözlükule (Naumann, 2007, s. 250), Pulur-Sakyol (Koşay, 1976, s. 11-12), Demirci Höyük (Yakar, 1985, s. 198), Norşuntepe (Hauptmann, 1979, s. 58) gibi ETÇ yerleşimleri söz konusu bu testere dişli sur sistemini benimsemiştir. OTÇ içinde kullanım oranı azalmış olan testere dişli sur sistemi, Tilmen Höyük (Alkım, 1974b, s. 23) dış surundan ve Alişar Höyük (Von der Osten, 1935, s. 4) surundan takip edilebilmektedir. GTÇ içine gelindiğinde ise bu tekniğin kullanım alanının daha da daraldığı görülmekle beraber GTÇ içinde yer alan Mersin-Yümüktepe (Naumann, 2007, s. 266) yerleşmesi dönemi itibarıyla testere dişi planı arz eden sur duvarına sahip olması bakımından önemli bir noktada durmaktadır.

Testere dişi planı sur duvarı görevi gören birbirine bitişik yapıların takip ettiği dizgi içinde öne veya arkaya doğru çekilmesi ile elde edildiği gibi belli bir hattı takip eden sur duvarının çeşitli mesafelerde kırılması şeklinde de oluşturulabiliyordu. Bu plan sayesinde düşmanı karşılayan atıcıların yan kanatlardan korunması sağlanmıştır (Naumann, 2007, s. 249). Ayrıca bu çıkıntılar sayesinde sur duvarı dibi daha rahat gözlenebildiği gibi atıcıların sur dibinde kör nokta diyebileceğimiz alanlar ile karşı karşıya gelmelerinin önüne geçilmiştir. Bu teknik faydanın benzer örnekleri farklı tipteki sur duvarları üzerinde de izlenebilmektedir. Şevli surlar bu konuda verilebilecek

iyi bir örnektir. Surdan ziyade sele karşı bir set olarak düşünülmüş olsa da Mezra Teleilat'ın şevli duvarı (Özdoğan, M. 2011c, s. 211) bu amaç için kullanılmış olmalıdır

Şev, Erken Neolitik Dönem içinde önemli bir yerde durmaktadır. Bunun dışında şev sadece duvarlar kapsamında kullanılmamış olup, bazı hendekler üzerinde de bu uygulamanın varlığı takip edilebilmektedir. Erken Kalkolitik Çağ yerleşmesi olarak kabul edilen Aktopraklık Höyük (Karul, 2006, s. 481)'ün, aşağı höyük kısmında bulunan verev formlu hendek bu düşünce paralellinde önemli bir kanıt teşkil etmektedir.

Şev tekniği ETÇ içinde savunma mimarisine dönük olarak daha yoğun bir kullanım alanı görmüştür. Bunlardan Troia I-II, Bakla Tepe, Liman Tepe, Kanlıgeçit, Maltepe (Kelhıdık), Tülintepe, Bademağacı, Demirci Höyük, bu uygulamanın takip edilebildiği yerleşim yerleridir. Orta Tunç ve Geç Tunç Çağı içinde ise şevli sur uygulaması alanının daraldığı anlaşılmaktadır.

Şevli sur duvarının Orta ve Geç Tunç Çağı içindeki kullanım alanının daralmasında yatan temel etken bu dönemlerde sevilerek kullanılan sandık duvar ile birlikte kazematlı duvar tekniğidir. Ayrıca sur duvarı etrafına sık olarak yerleştirilen bastiyon ve kule yapıları da bu dönemin tercih edilen savunma düzenidir.

M.Ö. II. binyıl içinde yaygın bir form olan kazemat, sandık duvarlı sur sisteminin kökleri çok daha erken dönemlere dayanmaktadır. R. Naumann kazemat tekniğinin en erken örneğinin Orta Kalkolitik Dönem içinde Mersin-Yümüktepe'de olduğunu iddia eder (Naumann, 2007, s. 247). Bunun dışında, Ufuk Esin, Aşıklı Höyük'te Erken Neolitik Dönem'e ait kompleks yapı ile bitişik olan üç mekanın kazemat sisteminin en erken örnekleri olduğunu iddia etmektedir (Esin, 1993, s. 137). Ancak Aşıklıda açığa çıkarılan kompleks yapı ile bitişik olan bu üç mekan savunma ile alakalı değildir. Bu mekanlar teknik itibarıyla kazemat gibi görünseler de bunların bağlı olduğu mimari unsur kazemat anlayışıyla uyuşmamaktadır. Mersin-Yümüktepe yerleşmesinin XVI. yapı katında yer alan sur duvarı ile bitişik mekanlar domestik alan ya da depo olarak kullanılan birer kazemattır. Bu uygulamanın benzer örnekleri ETÇ içinde sura bitişik payandaların, kapatılmak sureti ile olasılıkla bir yaşam alanı yaratılmış olabileceği düşünülen Titriş Höyük'ten (Algaze - Matney, vd. 1999, s. 189), sura bitişik olan, ambar dışına cephanelik olarak da kullanılan odaları ile Tarsus-Gözlükule (Naumann, 2007, s. 250) ve Kinet Höyük'ten (Gates, 2008, s. 282) bilinmektedir.

M.Ö. II. binyıl içinde Tilmen, Soli, Tell Aççana-Alalakh, Alishar, Domuztepe, Şapinuva-Ortaköy, Eskiyyapar, Büklükale, Hattuşa, Alaca Höyük, Konya-Karahöyük,

Yümüktepe, Kuşaklı-Sarissa, Eski yapar, Zeyve Höyük yerleşmeleri birbirine paralel iki sur duvarı arasında enine yerleştirilen duvarlar aracılığı ile kasalardan meydana gelen bir sur sistemine sahiptirler. Bunlar da kazemat sistemi içinde değerlendirilmektedir. Fakat bu konu ile alakalı şu detayın netleştirilmesinde fayda vardır. Kazematlar sur duvarı içinde yer alan hücreler olup bunlar içinde kalınan ya da depo olarak kullanılan alanlardır. Bunların içi herhangi bir moloz veya başka tür bir dolgu tabakası ile doldurulmamaktaydı. Bu türde bir kullanım alanına sahip olan, Tilmen, Kuşaklı-Sarissa surunun bazı odaları, Domuztepe, Şapinuva-Ortaköy, Mersin-Yümüktepe kazematları bu kullanım tipine uygun düşmesi bağlamında önemli bir yer tutmaktadır. Bunun dışında duvar tekniği itibarıyla kazemata benzeyen bir diğer uygulama da sandık duvardır.

Sur duvarı içinde yer alan hücrelerden oluşturulan sandık duvarın içi taş, toprak, kil, v.b dolgular ile doldurulmaktaydı. Bu hücreler içinde yaşam alanına dönük bir planlama yer almamaktadır. Bu bağlamda M.Ö. II. binyıl içinde yer alan Alishar, Tell Açana-Alalakh, Hattuşa, Tilmen ve Kuşaklı-Sarissa sur duvarının bir takım odaları Konya-Karahöyük, Zeyve Höyük, Büklükale, Eski yapar, Alacahöyük yerleşmeleri bu uygulamanın karşılık bulduğu merkezler olmaları itibarıyla dikkat çekmektedirler.

M.Ö. II. binyıl içinde oldukça sık kullanılmış olan sandık duvarlı, kazematlı savunma sistemi yerleşmeleri güvenlik noktasında önemli faydalar sağlamaktaydı. Bunların başında da sur duvarının dayanıklılığı gelmekteydi. Hücreler tarafından bölünmüş olan sur duvarı saldırılar karşısında yüksek oranda direnç göstermektedir. Bu duvar tipi pasif savunma noktasında öne çıktığı gibi aktif savunma boyutunda da savunuculara önemli avantajlar sunmaktadır. Bunlardan bir tanesi ise dinamik bir kullanıma sahip olan seyirdim yollarıdır. Sandık duvarların yaklaşık olarak 8 m. lik (Bu ölçü yerleşim yerleri arası arttığı gibi azalabilmektedir de) bir kalınlığa sahip olan bedeni üzerinde daha esnek hareket bir hareket alanı elde eden savunucular bunun üzerinden düşman saldırılarına karşılık vermekte olası bir tehlike anında da geniş seyirdim yolu sayesinde manevralarını hızlı bir şekilde gerçekleştirebilmekteydiler.

M.Ö. II. binyıl içinde savunma sistemi konusunda neredeyse standartlaşmış olan bu sandık, kazemat teknikli sur duvarlarına sık olarak eklenen kuleler, bastiyonlar savunma hattının önemli unsurları haline gelmiştir. Su duvarına bitişik olan kulelerin en erken örneği Geç Neolitik Erken-Kalkolitik Dönem geçişine denk düşen Kuruçay (Duru, 1994, s. 11) 11. Yapı katı yerleşmesinden bilinmektedir. Kuruçay'ın 1.20 m. uzunluğundaki sur duvarından ileri çıkan kuleler yarım daire formundadır. Orta

Kalkolitik Çağ içinde sur duvarına bitişik olup duvardan ileriye doğru çıkıntı yapan çift kuleli bir savunma çizgisine sahip Güvercinkaya (Gülçur - Çaylı, vd. 2011, s. 299) yerleşmesi kulelerin gelişimi ile ilgili önemli bilgiler sunmaktadır. Bu yerleşim yerinin savunmasında kullanılan kulelerden biri köşeli kare formlu iken bir diğeri de yarım daire olarak tasarlanmıştır. Kalkolitik Çağ içinde az miktarda görülebilen kuleli yerleşme sayıları ETÇ içinde artış göstermektedir. ETÇ yerleşmeleri kulelerini kent kapısının müdafaasına dönük olarak daha sık kullanmışlardır.

Bu uygulama Troia II (Dörpfeld, 1968, s. 53-54), Beycesultan (Lloyd - Mellart, 1962, s. 28), Liman Tepe (Erkanal, 2001, s. 263), Gözlükule (Goldman, 1940, s. 71), Küllüoba (Efe - Ay-Efe, 2001, s. 48), Maltepe-Kelhıdık (Özgüç, T. 1947, s. 643), Alishar (Von der Osten, 1937, s. 118) gibi önemli merkezler üzerinden de takip edilebilmektedir. Kente savunması konusunda zincirin en zayıf halkası olan kent kapılarının sağına ve soluna yerleştirilen kuleler aracılığı ile bu zafiyetin önüne geçilmeye çalışılmıştır. Orta Tunç ve Geç Tunç Çağı içinde kule ve bastiyon kullanımı artmıştır. Orta Tunç içinde yer alan Korucutepe (Manson Bier, 1973, s. 424) ve Hattuşa (Darga, 1992, s. 27) yerleşmeleri kuleli sur yerleşimi bağlamında kendilerinden önceki dönemlerden çok farklı bir karakter çizmektedirler. Bu yerleşmelerde yer alan ve sur duvarından çıkıntı yapıp sura belli aralıklar ile yerleştirilen kuleli savunma hattı yeni bir savunma anlayışına işaret etmektedir. Bu teknik daha sonra Geç Tunç Çağ yerleşmeleri içinde de çokça benimsenecektir. Bunlardan Çine-Tepecik (Günel, 2010, s. 460-461), Kuşaklı-Sarissa (Müller-Karpe, A. 1999, s. 448), Hattuşa (Nossov, 2008, s. 17-18), Büyükkale (Bittel, 1970, s. 74-76) bu tipteki yerleşmelere örnek gösterilebilecek merkezlerdir.

M.Ö. II. binyıl öncesi herhangi bir merkezde kullanım alanı olmayan poternler bu dönemin en önemli yeniliklerinden bir tanesidir. Orta Tunç Çağı içinde Alishar (Sagona - Zimanski, 2009, s. 234) ve Hattuşa'da (Seeher, 2006a, s. 37-38) görülebilen poternler daha sonrasında Geç Tunç Çağı içinde Hititler'in İmparatorluk Çağı'ı Hattuşa'sından (Seeher, 2006a, s. 67) ve Külhöyük'ten (Mermerci, 1994, s. 19) takip edilebilmektedir.

Poternler ile alakalı yapılan değerlendirmelerde bunların kente giriş çıkış yolunu yalınlaştırmasının yanında (Naumann, 2007, s. 313), kente saldıran düşman birliklerine şok saldırılar düzenlenmesine hizmet ettiği düşünülmektedir (Sagona, A. Zimanski, P. 2009: 234; ayrıca bkz. Naumann, 2007, s. 313).

Poternlerin yapısına bakıldığı zaman Hitit İmparatorluk Çağı Hattuşa'sında yer alan Yerkapı poterni dışında kalan poternlerin hiçbirisi kapı unsuruna sahip değildir (Naumann, s. 313). Sur sistemleri içinde en zayıf halka olarak kapılardan bahsetmişken, poternlerin kapısı olmayan ani saldırılar düzenlemeye dönük bir savunma elemanı olduğunu düşünmek çok da gerçekçi durmamaktadır. Sur duvarı ve kapı önüne yığılmış olan düşman askerinin 2,5-3 m. genişliğinde olan poternlerden çıkan piyadeler ile yapılan ani saldırılarla püskürtülmesi zor bir olasılıktır. Nitekim düşman kuvvetlerin muhtemel sayısı düşünüldüğünde böylesi başarılı bir saldırı için hücum eden piyade miktarı da çok olmalıydı. Ancak böylesi kalabalık bir piyade grubunun poternden çıkıp kendisini fark ettirmemesi mümkün görünmemektedir.

Ayrıca poternler savaş içinde düşman birliklerine karşı avantaj sağlamak amacı ile kullanılmış olsa dahi bu taktik artık bilindiği için ilerleyen dönemlerde yaşanabilecek bir başka saldırıda da poternler aynı etkinlikte kullanılamayacaktır. Kaldı ki kalabalık bir asker grubu ile kenti kuşatan birlikler kent ile alakalı istihbarat bilgilerini daha önceden alıyor olmalıydı.

Savunma mimarisi içinde yer alan kuleler, surlar, bastiyonlar, kapılar, hendekler, palisatlar, bu alanının olmazsa olmazlarından olduğu gibi bunlar dışında etki altına almaya dönük çeşitli tasarımlarında varlığı bilinmektedir. Bunlardan sfenksler, kral kabartmaları, aslanlar, yamaç kaplamaları tam da bu noktanın temelini oluşturmaktadır. Bunlar sanatsal bir değer taşıdıkları kadar kenti kötü ruhlardan koruma görevini de üstlenmişlerdir (Darga, 1992, s. 130). Sadece bu çerçevede kısıtlanmaması gereken bu eserlerin kente gelen yabancıları etkileme ve kenti ulaşılmaz göstermeleri gibi önemli psikolojik unsurları barındırdığı göz ardı edilmemelidir.

KAYNAKÇA

- Akar, M. (2010). Alalakh-Unutulmuş Krallık; Mukiş. *Aktüel Arkeoloji Dergisi* 15, (Ed. Bezdan, M.) İstanbul, 54-73.
- Akıllı, H. (1995). Porsuk Höyük Kazı Buluntusu İki Hitit Pithosunun Restorasyonu, *X. AST*, Ankara, 111-134.
- Akok, M. (1979). Alacahöyük'te Son Dönem Arkeolojik Çalışmalarla Açıklığa Kavuşturulan Yapı Tekniği ve Mimari gerçekler. *T.T.Kong VIII/I*, Ankara.
- Aktüre, S. (2004). *Anadolu'da Bronz Çağı Kentleri*. İstanbul.
- Akurgal, E. (1973). *Ancient Civilizations And Ruins Of Turkey*. İstanbul.
- Akurgal, E. (2001). *The Hattian and Hittite Civilizations*. İzmir.
- Akurgal, E. (2007). *Anadolu Uygarlıkları*. İstanbul.
- Albayrak, İ. (2011). Kültepe'de Ele Geçen Vasiyetnamelere Göre Eski Anadolu'da Miras Anlayışı, *Anadolu'nun Öz Sözü Kültepe Kaniş-Karumu*. (Ed. Kulakoğlu, F. - Kangal, S.). İstanbul, 142-148.
- Algaze, G. - Dinçkan, G. vd. (2001). Research At Titriş Höyük İn Southeastern Turkey, The 1999 Season. *Anatolica XXVII*, Leiden, 23-106.
- Algaze, G. - Matney, T. - vd. (1999). Early Bronze Age Urban Structure At Titriş Höyük, Southeastern Turkey, the 1998. *Anatolica XXV*, Leiden, 185-201.
- Algaze, G. - Matney, T. - vd. (2000). Excavations At Titriş Höyük, Şanlıurfa Province, Preliminary Report For The 1998 Season. *XXI KST/I*, Ankara, 145-156.
- Algaze, G. - Matney, T. (2011). Titriş Höyük: The Nature and Kontext of Third Millennium B. C. E. Urbanism in The Upper Euphrates Basin. *The Oxford Handbook of Ancient Anatolia*, (Ed. Steadman, S. R. - McMahon, G.) New York, 993-1011.
- Algaze, G. - Poumelle, J. (2003). Climatic Change, Environmental Change, And Social Change At Early Bronze Age Titriş Höyük: Can Correlation and Causation. *Köyden Kente Yakındoğu'da İlk Yerleşimler, Fs. U. Esin* (Ed. Özdoğan, M. - Hauptmann, H. v.d) İstanbul, 103-128.
- Alkım, U. B. (1952). Domuztepe Kazılarının Arkeolojik Sonuçları. *Belleten XVI/62* Ankara, 225-237.
- Alkım, U. B. (1962). 1960 Yılı Yesemek Çalışmaları ve Tilmen Höyük Kazısı. *TAD XIII*, Ankara, 5-6.

- Alkım, U. B. (1967). Islahiye Bölgesi Araştırmaları, Tilmen ve Gedikli Höyük Kazıları 1964. *TAD XIV/1-2*, Ankara, 69-78.
- Alkım, U. B. (1968). Islahiye Bölgesi Araştırmaları ve Gedikli Höyük Kazısı 1966. *TAD XXV/2*, Ankara, 39-48.
- Alkım, U. B. (1972). Tilmen ve Kırıskal Höyük Kazıları 1970. *TAD XIX/2*, Ankara, 39-50.
- Alkım, U. B. (1973). Recent Archaeological Research in Turkey, Hüyük Tepe (Oymağaç Tepe). *AS.23*, 13-68, London.
- Alkım, U. B. (1974). Tilmen Hüyük Kazısı ve Samsun Bölgesi Araştırmaları 1972. *XXI. TAD II*, Ankara, 23-30.
- Alkım, U. B. (1974a). Tilmen Höyük ve Samsun Bölgesi Çalışmaları 1971. *TADXX/2*, Ankara, 5-16.
- Alkım, U. B. (1974b). Tilmen Höyük Kazısı ve Samsun Bölgesi Araştırmaları. 1972 *TAD XXI/2*, Ankara, 23-30.
- Alkım, U. B. (1979). Gedikli (Karahöyük) Çanak Çömleğine Toplu Bir Bakış. *VIII/I Türk Tarih Kongresi*, Ankara, 135-142.
- Alp, S. (1957). Karahöyük Kazısı. *Belleten XXI/84*, Ankara, 660-662.
- Alp, S. (1959). Karahöyük Kazısı. *Belleten XXIII/92*, Ankara, 691-692.
- Alp, S. (2002). *Hitit Çağı'nda Anadolu: Çiviyazılı ve Hiyeroglif Yazılı Kaynaklar*. Ankara.
- Arık, O. R. (1937). *Alacahöyük, 1935'deki Çalışmalara ve Keşiflere Ait İlk Rapor*. Ankara.
- Baran, F. (1992). *Prehistorik Dönemde Savunma Sistemleri*, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Konya
- Bar Yosef, O. (1986). The Walls of Jericho: An Alternative Interpretation. *Current Anthropology* 27/2, 157-162.
- Başgelen, N. (1993). *Çağlar Boyunca Anadolu'da Duvar*. İstanbul.
- Becks, R. (2002). Yüksek Troia Kültürü: Troia VI ve Troia VIIa. *Troya, Efsane ile Gerçek Arası Bir Kente Yolculuk*, (Ed. Işın, E.) İstanbul, 84-93.
- Behm, B. (1988). Recent Archaeological Research in Turkey: Hassek Höyük 1987. *AS* 38, London, 191-208.
- Behm-Blancke, M. R. (1987). Hassek Höyük Kazıları 1978-1979. *Aşağı Fırat Projesi 1978-79 Çalışmaları*, Ankara, 117-130.

- Behm-Blancke, M. R. (1988a). Recent Archaeological Research in Turkey: Hassek Höyük. *AS XXXVIII*, London, 197.
- Behm-Blancke, M. R. (1988b). 1986 Yılı Hassek Höyük Kazıları. *IX. KST I*, Ankara, 71-78.
- Beyer, D. (2006). Zeyve Höyük (Porsuk), The Excavation 2004. *XXVII. KST 2*, Ankara, 65-72.
- Beyer, D. (2009). Zeyve Höyük (Porsuk) 2007. *XXX. KST 2*, Ankara, 385-392
- Beyer, D. (2011). Zeyve Höyük (Porsuk) Excavations in 2009. *XXXII. KST 4*, Ankara, 394-403.
- Blegen, C. W. (1953). *Troy, The Sixth Settlements*. Vol III Part I, Princeton.
- Bittl, K. (1970). *Hattusha The Capital of The Hittites*. New York.
- Brandau, B. (2002). *Troia, Bir Kent ve Mitleri, Yeni Keşifler*. Ankara.
- Burke, A. A. (2004). *The Architecture of Defense: Fortified Settlements of The Levant During The Middle Bronze Age*. Chicago.
- Burney, C.A. (1958). Eastern Anatolia in The Chalcolithic and Early Bronze Age. *AS. VIII*, London, 157-209.
- Caneva, İ. (2003). Mersin Yümüktepe 2002. *ANMED 2003/1*, (Ed. Dörtlük, K. – Kahya, T.) Antalya, 38-39.
- Caneva, I. (2007). Mersin-Yumuktepe, Son Veriler Işığında MÖ Yedinci Binyıla Yeni Bir Bakış. *Türkiye’de Neolitik Dönem, Yeni Kazılar, Yeni Bulgular*, (Ed. Başgelen, N. - Özdoğan, M.) İstanbul, 203-216.
- Caneva, I. - Köroğlu, G. (2010). *Yumuktepe, Dokuzbinyıllık Yolculuk*. İstanbul.
- Corrado, A. - Francesca, B. - vd. (2004). Zeytinlibahçe, A Medieval Fortified Settlement. *Anatolia Antiqua XII* (Ed. Chuvin, P. – Tibet, A.), İstanbul, 191-213
- Czichon, R. M. - Klinger, J. (2010). Nerik, Zalpa. *Aktüel Arkeoloji 2010*, İstanbul, 60-65.
- Czichon, <http://www.nerik.de>, adresinden 23 Mayıs 2012 tarihinde alınmıştır
- Czichon, R. M. (2007). Oymağaç-Vezirköprü-Survey Report 2005. *Archaeology In Turkey, AJA 111/2*, (Ed. Norman, N. J), Baltimore, 273-346.
- Çalış-Sazcı, D. (2002). Denizsel Troia Kültürü. *Troia, Efsane ile Gerçek Arasında Bir Kente Yolculuk*, (Ed. Işın, E) İstanbul, 54-65.
- Çambel, H. - Özdoğan, M. (1984). 1983 Yılı Domuztepe Çalışmaları. *VI KST*, Ankara, 259-272.
- Çetin, N. (2003). 2001 Yılı Külhöyük Çalışmaları. *MKKS 13*, Ankara, 85-92.

- Çevik, Ö. (2005). *Arkeolojik Kanıtlar Işığında Tarihte İlk Kentler ve Kentleşme Süreci*. İstanbul.
- Çınaroğlu, A. - Çelik, D. (2006). 2004 Yılı Kastamonu-Kınık Kazısı. XXVII KST I, Ankara, 7-18.
- Çınaroğlu, A. - Çelik, D. (2008). 2006 Yılı Kastamonu-Kınık Kazısı. XIX. KST II, Ankara, 513-524.
- Çınaroğlu, A. - Çelik, D. (2010). *Atatürk ve Alacahöyük*. Ankara.
- Çınaroğlu, A. - Genç, E. (2002). Alacahöyük 1999-2000 yılı Kazı Çalışmaları. KST XXIII/I, Ankara, 427-434.
- Çınaroğlu, A. - Genç, E. (2004) Kastamonu-Kınık 2002 Yılı Kazısı. XXV. KST I, Ankara, 355-366.
- Çilingiroğlu, A. (1986). Van Dilkaya Höyüğü 1984 Kazıları. VII. KST, Ankara, 151-162.
- Çilingiroğlu, A. (1988). Van Dilkaya Höyüğü Kazısı. IX. KST I, Ankara, 229-248.
- Çilingiroğlu, A. (1993). Van Dilkaya Höyüğü Kazıları Kapanış. XIV. KST, Ankara, 469-492.
- Çilingiroğlu, A. - Derin, Z. (1992). Van Dilkaya Kazısı 1990. XIII. KST I, Ankara, 403-422.
- Darga, M. (1985). *Hitit Mimarlığı/I Yapı Sanatı Arkeolojik ve Filolojik Veriler*. İstanbul.
- Darga, M. (1992). *Hitit Sanatı*. İstanbul.
- Demirdelen, H. (2002). 2000 Yılı Külhöyük Kazısı. MKKS 12, Ankara, 113-118.
- Di Nocera, - G. M. (2001). Zeytinli bahçe Yoğun Yüzey Araştırması: 1999 Sezonunun Ön Sonuçları. *İlsu ve Karkamış Baraj Gölleri Altında Kalacak Arkeolojik ve Kültür Varlıklarını Kurtarma Projesi 1999 Yılı Çalışmaları*, (Ed. Tuna, N., Öztürk, J., Velibeyoğlu, J.), Ankara, 79-83.
- Dinçol, A. (2003). Hititler, Son Tunç Çağı. *Arkeoatlas 3*, (Ed. Karul, N.) İstanbul, 22-59.
- Dörpfeld, W. (1968). *Troja und Ilion*. Osnabrück.
- Drahor, M.G. (1993). Göltepe Erken Bronz Çağ Höyüğü Arkeojeofizik Araştırması-1991. VIII. AST, Ankara, 39-70.
- Duru, R. (1980). Kuruçay Höyüğü Çalışmaları. II. KST, Ankara, 47-51.
- Duru, R. (1981). Kuruçay Höyüğü Kazıları 1980. III. KST, Ankara, 5-8.

- Duru, R. (1982). Kuruçay Höyüğü Kazıları 1980 Çalışma Raporu. *VIII. An. Ar.* İstanbul, 1-38.
- Duru, R. (1983a). Kuruçay Höyüğü Kazıları 1982 Çalışma Raporu. *IX. An. Ar.* , İstanbul, 81-126.
- Duru, R. (1983b). Kuruçay Höyük Kazıları 1981 Çalışma Raporu. *IX. An. Ar.* İstanbul, 13-5.
- Duru, R. (1987). *Islahiye Bölgesinde M.Ö II. Binyılına Ait Önemli Bir Kent, Tilmen.* İstanbul
- Duru, R. (1988). Kuruçay Höyüğü Kazıları, 1986. *IX. KST I*, Ankara, 65-70.
- Duru, R. (1990). Kuruçay Höyüğü Kazıları, 1988 Çalışma Raporu. *XI. KST I*, Ankara, 81-90.
- Duru, R. (1991). Kuruçay Höyüğü Kazıları 1988 Çalışma Raporu. *Höyük I*, Ankara, 1-6.
- Duru, R. (1994). *Kuruçay Höyük I.* Ankara.
- Duru, R. (1995). Bademağacı Kazıları, 1993 Çalışma Raporu. *XVI KST I*, Ankara, 69-78.
- Duru, R. (1996). Göller Bölgesi'nde Neolitik Köyden Kasabaya Geçiş. *Tarihten Günümüze Anadolu'da Konut ve Yerleşme*, (Ed. Sey, Y.) İstanbul, 49-59.
- Duru, R. (1996). *Kuruçay II.* Ankara.
- Duru, R. (1998). Bademağacı Kazıları 1996. *XIX. KST*, Ankara, 113-122.
- Duru, R. (2000a). Bademağacı Kazıları 1998. *XXI. KST*, Ankara, 109-116.
- Duru, R. (2000b). Gedikli Karahöyük ve Kırıskal Kazıları. *Türkiye Arkeolojisi ve İstanbul Üniversitesi*, (Ed. Belli, O.), İstanbul, 154-157.
- Duru, R. (2002). Burdur Bölgesi Neolitik Kültürleri. *Arkeoatlas*, (Ed. Karul N.) İstanbul, 105.
- Duru, R. (2003). *Unutulmuş Bir Başkent, Tilmen*, İstanbul.
- Duru, R. (2006). *Gedikli Karahöyük I*, Ankara.
- Duru, R. (2007). Göller Bölgesi Neolitiği. *Türkiye'de Neolitik Dönem, Anadolu'da Uygarlığın Doğuşu, Yeni Kazılar Yeni Bulgular*, (Ed. Başgelen, N. – Özdoğan, M.) İstanbul, 331-360.
- Duru, R. (2008). *M.Ö 8000'den M.Ö 2000'e Burdur-Antalya Bölgesi'nin Altıbinylı.* Antalya.
- Duru, R. (2010a). Burdur Bölgesi Neolitik Kültürleri. *Arkeoatlas, Tarihöncesinden Demirçağı'na Anadolu'nun Arkeoloji Atlası*, (Ed. N. Karul), İstanbul, 96-97.

- Duru, R. (2010b). *Elli Yıllık Bir Arkeoloji Öyküsü, Hacılar*. Antalya.
- Duru, R. - Umurtak, G. (2010). Bademağacı Kazıları 2008. *XXXI. KST III*, Ankara, 261-268.
- Duru, R. - Umurtak, G. (2011). Bademağacı Kazıları 2009 Yılı Çalışmaları. *XXXII. KST II*, Ankara 438-445.
- Ediz, İ. (1994). Çorum Müzesi Müdürlüğü 1992 Yılı Eskiyaapar Kazısı. *IV. MKKS*, , Ankara, 109-116.
- Efe, T. (1998). Seyitgazi/Küllüoba 1996 Yılı Kazısı. *XIX. KST I*, Ankara, 151-172.
- Efe, T. (2000). Seyitgazi/Küllüoba Kazısı. *Türkiye Arkeolojisi ve İstanbul Üniversitesi*, (Ed. Belli, O.), İstanbul, 118-122.
- Efe, T. (2001). Küllüoba 1999 Yılı Kazısı. *XXII. KST I*, Ankara, 105-118.
- Efe, T. (2005). Küllüoba 2003 Yılı Kazı Çalışmaları. *XXVI. KST I*, Ankara, 29-44.
- Efe, T. (2007). Küllüoba 2005 Yılı Çalışmaları. *XXVIII. KST I*, Ankara, 71-90.
- Efe, T. (2011). Beycesultan'', *Tarihöncesinden Demir Çağı'na, Anadolu'nun Arkeoloji Atlası*, (Ed. Karul, N.) İstanbul, 205.
- Efe, T. - Ay-Efe, D.Ş.M. (2001). Küllüoba: İç Kuzeybatı Anadolu'da Bir İlk Tunç Çağı Kenti. *TÜBA-AR 4*, Ankara, 43-78.
- Erkanal, H. (1996). Erken Tunç Çağı'nda Batı Anadolu Sahil Kesiminde Kentleşme. *Tarihten Günümüze Anadolu'da Konut ve Yerleşme Habitat II*, (Ed. Sey, Y.) İstanbul, 70-82.
- Erkanal, H. (1998). 1996 Liman Tepe Kazıları. *XIX. KST I*, Ankara, 379-398.
- Erkanal, H. (1999). 1997 Liman Tepe Kazıları. *XX. KST I*, Ankara, 325-336.
- Erkanal, H. (1999). Studies In Aegean Arhaeology. (Fs. Malcolm H. Wiener), *Aegaeum 20*, (Ed. P. Betancourt, P. - Karageorghis, V. - v.d) Austin, 237-242.
- Erkanal, H. (2000). 1998 Yılı Liman Tepe Kazıları. *XXI. KST I*, Ankara, 251-262.
- Erkanal, H. (2001). 1999 Yılı Liman Tepe Kazıları. *XXII. KST I*, Ankara, 259-268.
- Erkanal, H. (2008). Liman Tepe: New Light on Prehistoric Aegean Cultures. *Uluslar Arası Sempozyum Bildirileri: Neolitik, Kalkolitik ve Erken Tunç Çağı'nda Ege*, (Ed. Erkanal, H. - Hauptmann, H. – vd.) Ankara, 179-190.
- Erkanal, H.- Artzy, M. (2002). 2000 Yılı Liman Tepe Kazı Çalışmaları. *XXIII. KST I*, Ankara, 375-388.
- Erkanal, H. - Artzy, M. – vd. (2003). 2001 Yılı Liman Tepe Kazıları. *XXIV. KST I*, Ankara, 423-436.

- Erkanal, H. - Günel, S. (1996). 1994 Liman Tepe Kazıları. *XVII. KST I*, Ankara, 305-328.
- Erkanal, H. - Günel, S. (1997). 1995 Yılı Liman Tepe Kazıları. *XVIII. KST I*, Ankara, 231-260.
- Erkanal, H. - Hüryılmaz, H. (1994). 1992 Liman Tepe Kazıları. *XV. KST I*, Ankara, 361-374.
- Erkanal, H. - Özkan, T. (1997). 1995 Bakla Tepe Kazıları. *XVIII. KST I*, Ankara, 261-280.
- Erkanal, H. - Özkan, T. (1998). 1996 Bakla Tepe Kazıları. *XIX. KST I*, Ankara, 399-426.
- Erkanal, H. - Özkan, T. (2000). 1998 Bakla Tepe Kazıları. *XXI. KST I*, Ankara, 263-273.
- Erkut, S. (1992). Hitit Çağı'nın Önemli Kült Kenti Arinna'nın Yeri. *Sedat Alp'a Armağan*, (Ed. Otten, H. - Akurgal, E. - v.d), Ankara, 159-166.
- Ertem, H. (1971). Korucutepe Kazısı 1973. *Keban Projesi 1973 Çalışmaları*, (Ed. Pekman, S.), Ankara, 33-43.
- Ertem, H. (1982). Korucutepe Kazısı 1974, 1975. *Keban Projesi 1974-1975 Çalışmaları*, (Ed. Pekman, S.), Ankara, 1-15.
- Ertem, H. (1988). *Korucutepe I*. Ankara.
- Esin, U. (1970). Tepecik Kazısı 1968 Yılı Ön Raporu. *1968 Yaz Çalışmaları, ODTÜ Keban Projesi Yayınları*, Ankara, 147-158.
- Esin, U. (1971). Tepecik Kazısı 1969. *Keban Projesi 1969 Çalışmaları*, (Ed. Pekman, S.) Ankara, 107-115.
- Esin, U. (1972). Tepecik Kazısı 1970. *Keban Projesi 1970 Çalışmaları*, (Ed. Pekman, S.) Ankara, 139-147.
- Esin, U. (1974a). Tepecik Kazısı 1971. *Keban Projesi 1971 Çalışmaları*, (Ed. Pekman, S.) Ankara, 109-121.
- Esin, U. (1974b). Tülintepe Kazısı 1971. *Keban Projesi 1971 Çalışmaları*, (Ed. Pekman, S.) Ankara, 137-148.
- Esin, U. (1979). Tepecik Kazısı 1973. *Keban Projesi 1973 Çalışmaları*, (Ed. Pekman, S.) Ankara, 79-94.
- Esin, U. (1981). Değirmentepe Kazısı 1979. *II. KST*, Ankara, 91-99.
- Esin, U. (1982). Tepecik Kazısı 1974. *Keban Projesi 1974-1975 Çalışmaları*, (Ed. Pekman, S.) Ankara, 71-94.

- Esin, U. (1986). Doğu Anadolu'da Bulunan Obeyd tipi Çanak Çömlek ve Değirmen-tepe (Malatya) Kazıları. *IX. T.T.Kong. I*, Ankara, 81-92.
- Esin, U. (1991). Aşıklı Höyük (Kızılkaya Aksaray) Kurtarma Kazısı 1989. *TAD XXIX*, Ankara, 1-34.
- Esin, U. (1993). 1991 Aşıklı Höyük (Aksaray İli Kızılkaya Köyü) Kurtarma Kazısı. *XIV. KST I*, Ankara, 134-146.
- Esin, U. (1994). Akeramik Neolitik Evrede Aşıklı Höyük. *XI. T.T.Kong. I*, Ankara, 29-38.
- Esin, U. (1996). On Binyıl Öncesinde Aşıklı: İç Anadolu'da Bir Yerleşim Modeli. *Tarihten Günümüze Anadolu'da Konut ve Yerleşme, Habitat II*, İstanbul, 31-42.
- Esin, U. (2000). Tülintepe Kurtarma Kazıları. *Türkiye Arkeolojisi ve İstanbul Üniversitesi*, (Ed. Belli, O.), İstanbul, 81-90.
- Esin, U. (2003). *Arkeo Atlas*, İstanbul.
- Esin, U. (2011). Değirmen-tepe. *ArkeoAtlas, Tarihöncesinden Demir Çağı'na Anadolu'nun Arkeoloji Atlası*, (Ed. Karul, N.) İstanbul, 110.
- Esin, U. - Arsebük, G. (1974). Tülintepe Kazısı 1971. *TAD XX/2*, Ankara, 63-78.
- Esin, U. - Harmankaya, S. (1987). 1985 Değirmen-tepe (Malatya İmamlı Köyü) Kurtarma kazısı. *VIII. KST I*, Ankara, 95-134.
- Esin, U. - Harmankaya, S. (1988). Değirmen-tepe (Malatya) Kurtarma Kazısı 1986. *IX. KST I*, Ankara, 79-126.
- Esin, U. - Harmankaya S. (2007). Aşıklı Höyük. *Anadolu'da Uygarlığın Doğuşu ve Avrupa'ya Yayılımı, Türkiye' de Neolitik Dönem, Yeni Kazılar, Yeni Bulgular*, (Ed. Özdoğan, M. – Başgelen, N.) İstanbul, 255-272.
- Frangipane, M. (1994). Arslantepe-Melid-Malatya. *Arslantepe, Hierapolis, Iasos, Kyme, Türkiye'deki İtalyan Kazıları*, Ankara, 31-69.
- Frangipane, M. (1996). Doğu Anadolu'da Kentleşme Modelleri. *Anadolu'da Konut ve Yerleşme, Habitat II*, (Ed. Sey, Y.) İstanbul, 60-69.
- Frangipane, M. (1997). Arslantepe. *Eczacıbaşı Sanat Ansiklopedisi I*, İstanbul, 138-140.
- Frangipane, M. (20001). The Transition Between The Two Opposing Froms Of Power At Aslantepe (Malatya) At The Begining Of The 3rd Millenium B.C. *TUBA-AR 4* Ankara, 1-24.
- Frangipane, M. (2002). *Yakındoğu'da Devletin Doğuşu*. (Çev. İlkelen, Z. Z.) İstanbul.
- Frangipane, M, - Alvaro, C. - vd. (2002). Zeytinlibahçe Höyük 2000 Yılı Kazı Çalışmaları. *İlisu ve Karkamış Baraj Gölleri Altında Kalacak Arkeolojik ve*

- Kültür Varlıklarını Kurtarma Projesi 2000 Yılı Çalışmaları*, (Ed. Tuna, N., Velibeyoğlu, J.), Ankara, 41-82.
- Frangipane, M, - Balossi, F. - vd. (2004). Zeytinlibahçe Höyük'te (Birecik-Urfa) 2001 Kazı Sezonu: Ön Sonuçlar. *Ilisu ve Karkamış Baraj Gölleri Altında Kalacak Arkeolojik ve Kültür Varlıklarını Kurtarma Projesi 2001 Yılı Çalışmaları*, (Ed. Tuna, N., Greenhalgh, J., vd.), Ankara, 1-34.
- Frangipane, M, - Balossi, F. (2009). The 2007 Excavation Campaign At Zeytinlibahçe. *XXX. KST III*, Ankara, 255-266.
- Frangipane, M, - Bucak, E. (2001). 1999 Yılı Zeytinlibahçe Höyük Kazı ve Araştırmaları. *Ilisu ve Karkamış Baraj Gölleri Altında Kalacak Arkeolojik ve Kültür Varlıklarını Kurtarma Projesi 1999 Yılı Çalışmaları*, (Ed. Tuna, N - Öztürk, J. - Velibeyoğlu, J.), Ankara, 65-108.
- Frangipane, M. - Di Nocera, G. M. - vd. (2011). Zeytinlibahçe (Urfa) Höyük'teki Araştırmalar: 2002 Kazı Sezonu. *Ilisu ve Karkamış Baraj Gölleri Altında Kalacak Arkeolojik ve Kültür Varlıklarını Kurtarma Projesi 2002/I Yılı Çalışmaları* (Ed. Tuna, N. - Doonan, O.). Ankara, 1-22
- Garstang, J. 1953: *Prehistoric Mersin, Yümük Tepe in Southern Turkey*, Oxford.
- Gates, C. – Gates, H. M. (2012). Kuzeydoğu Akdeniz'de Bir Liman Kenti: Kinet Höyük. *Son Tunç Çağı'ndan Hellenistik Dönem'e Anadolu'nun Arkeoloji Atlası*, (Ed. Karul, N.) İstanbul, 306-309.
- Gates, H. M. (1994). 1992 Excavations At Kinet Höyük (Dörtyol/Hatay). *XV. KST I* Ankara 193-200.
- Gates, H. M. (2008). 2006 Season At Kinet Höyük (Yeşil-Dörtyol, Hatay). *XIX. KST II* Ankara, 281-298.
- Gates, H. M. (2009). 2007 Season At Kinet Höyük (Yeşil-Dörtyol/Hatay). *XXX. KST II*, Ankara, 351-368.
- Genç, E. (2004). Kastamonu Kınık'ta Bir Tunç Çağı Yerleşimi. *Anadolu/Anatolia Ek Dizi No:1, I-II*, Ulusal Arkeolojik Araştırmalar Sempozyumu, Ankara, 39-60.
- Genç, E. (2008). Kastamonu-Kınık Kazıları ve Yerleşmenin Çevre Kültür Bölgeleri İle İlişkileri. *Aykut Çınaroğlu'na Armağan*, (Ed. Genç, E., Çelik, D.) Ankara, 105-134
- Girginer, K. S. (1996). Erzurum İlindeki Arkeolojik Araştırmaların Tarihçesi. *Akademik Araştırmalar Dergisi 3*. Erzurum, 62-75

- Girginer, Ö. (2008). *Seramik Buluntuların Işığında M.Ö. II. Binde Çukurova-Orta Anadolu ilişkileri*. Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi Adana
- Goldman, H. (1940). Excavations at Gözlü Kule, Tarsus, 1938. *AJA*.44/1, Baltimore, 60-86,
- Goldman, H. (1956). *Excavations at Gözlü Kule, Tarsus, From The Neolithic Through the Bronze Age. Vol 2/Text*, Princeton, New Jersey.
- Greaves, A. M, - Helwing, B. (2000). Archaeology in Turkey: The Stone, Bronz and Iron Ages. *AJA*,107/1. Baltimore, 71-103
- Gülçur, S. (1997). Güvercinkayası Kazısı ve Çevre Araştırmaları: 1996 Yılı Çalışmaları. *Arkeoloji ve Sanat* 78, İstanbul, 2-13.
- Gülçur, S. (2000). Güvercinkayası Kazısı ve Çevre Araştırmaları. *Türkiye Arkeolojisi ve İstanbul Üniversitesi*, (Ed. Belli, O.), Ankara, 97-102.
- Gülçur, S. - Çaylı, P. (2008). Güvercinkayası Kazı Çalışmaları 2007. *Haberler* 26, İstanbul, 22-23.
- Gülçur, S. - Çaylı, P. - vd. (2010). Güvercinkayası 2009. *Haberler* 29, (Ed. Doğan-Alparslan, Ö. – Özdizbay, A.), İstanbul, 28-29.
- Gülçur, S. - Çaylı, P. (2010). Güvercinkayası 2008 Yılı Kazısı. *XXXI. KST III*, Ankara, 357-378.
- Gülçur, S. - Çaylı, P. - vd. (2011). Güvercinkayası 2009 Yılı Kazısı. *XXXII. KST III*, Ankara, 294-312.
- Gülçur, S. - Fırat, C. (2005). Spatial Analysis of Güvercinkayası, a Middle Chalcolithic Hilltop Settlement in Northwestern Cappadocia: A Preliminary Report. *Anatolia Antiqua XIII*, İstanbul, 41-52.
- Gülçur, S. - Kiper, Y. (2007). Güvercinkayası 2005 Yılı kazısı Ön Raporu'', *XXVIII. KST II*, Ankara, 111-124.
- Gülçur, S. - Kiper, Y. (2009). Güvercinkayası 2007 Kazıları. *XXX. KST IV*, Ankara, 267-284.
- Gülçur, S. - Kiper, Y. (2004). Güvercinkayası 2002 Yılı Kazısı. *XXV. KST I*, Ankara, 425-440.
- Günel, S. (2006). Çine-Tepecik 2004 Yılı Kazıları. *KST XXVII/I*, Ankara, 19-28.
- Günel, S. (2007). Çine-Tepecik Höyüğü 2005 Yılı Kazıları. *KST XXVIII/I*, Ankara, 231-246.

- Günel, S. (2008). Çine-Tepecik Kazıları ve Bölge Arkeolojisine Katkıları. *Batı Anadolu ve Doğu Akdeniz Geç Tunç Çağı Kültürleri*. (Ed. Erkanal-Öktü, A. – Günel, S. – vd.) Ankara, 130-139.
- Günel, S. (2009). Çine-Tepecik 2007 Yılı Kazıları. *KST XXXI/I*, Ankara, 227-240.
- Günel, S. (2010). 2008 Yılı Çine Tepecik Kazıları. *KST XXXI/I*, Ankara, 459-474.
- Günel, S. (2011a), Çine-Tepecik Geç Tunç Çağı Yerleşmesi. (Ed. Doğan-Alparslan, M. – Özdzibay, A.), *Haberler* 32, İstanbul, 1-7.
- Günel, S. (2011b). Çine-Tepecik 2009 Yılı Çalışmaları. *KST XXXII/I*, Ankara, 69-80.
- Güterbock, H. G. (1972). The 1970 Excavation at Korucutepe Near Elazığ. *TAD XIX/1*, Ankara 127-132.
- Harmankaya, S - Erdoğan, B. (2002). Türkiye *Arkeolojik Yeleşmeleri*. (TAY), ETÇ , Cilt 4a, İstanbul.
- Harmankaya, S. - Tanındı, O. - vd, (1998). Türkiye *Arkeolojik Yeleşmeleri*. (TAY), *Kalkolitik*, Cilt 3, İstanbul
- Hauptmann, H. (1970). Norşun Tepe 1968 Kazıları Ön Raporu'', *Keban Projesi 1968 Yaz Çalışmaları*. (Ed. Acaroğlu, İ.) Ankara, 103-114.
- Hauptmann, H. (1972). Norşun Tepe Kazıları 1970. *Keban Projesi 1970 Çalışmaları*, Ankara, 87-101.
- Hauptmann, H. (1979). Kalkolitik Çağ'dan İlk Tunç Çağının Bitimine Kadar Norşun Tepe'de Yerleşimin Gelişimi. *VIII. T.T. Kong 1*, Ankara, 55-64.
- Hauptmann, H. (1982). Norşun Tepe Kazıları 1974. *Keban Projesi 1974-1975 Çalışmaları*, Ankara, 13-40.
- Hauptmann, H. (2011). Norşun Tepe. *Arkeoatlas, Tarihöncesinden Demirçağı'na Anadolu'nun Arkeoloji Atlası*, (Ed. Karul, N.), İstanbul, 138-139.
- Hodder, I. (1996). Çatalhöyük: 9000; Year Old Housing And Settlement In Central Anatolia. *Tarihten Günümüze Anadolu'da Konut ve Yerleşme, Habitat II*, (Ed. Sey, Y.), İstanbul, 43-48.
- Hodder, I. (2006). *Çatalhöyük, Leoparın Öyküsü*. (Ed. Kadioğlu, B.), (Çev. Şendil, D.), İstanbul.
- Hodder, I. (2011). Çatalhöyük'', *Arkeoatlas, Tarihöncesinden Demirçağı'na Anadolu'nun Arkeoloji Atlası*. (Ed. Karul, N.), İstanbul, 87.
- Huot, J. L. (1982). *Les Ceramiques Monochromes Lisses en Anatolie a Epoque du Bronze Ancien* Librairie Orientaliste Paul Geuthner, Paris.

- Huot, J-L, (2000). Dünyanın İlk Kentleri: Kasabacıklardan Megapollere. *Kentlerin Doğuşu*, (Ed: J.L Kout-J.P Thalmann, v.d.), (Çev: A. B.Girgin), Ankara. 11-103.
- Huot, J - L, - Thalman, J - P - vd. (2000). *Kentlerin Doğuşu*. (Çev. Girgin, A. B), Ankara
- Jablonka, P. (2001). *Düş ve Gerçek Troia*. İstanbul.
- Jablonka, P. (2010). 2008 Yılı Troia Kazı Sonuçları. *XXXI. KST. 2*, Ankara, 165-182.
- Kansu, Ş. A. (1940). *Türk Tarih Kurumu Tarafından Yapılan Etiyokuşu Hafriyatı Raporu 1937*. Ankara.
- Karağuz, G. (2002). *Boğazköy ve Ugarit Çivi Yazılı Belgelerine Göre Hitit Devletinin Siyasi Antlaşma Metinleri*. Konya.
- Karul, N. (2006). Kuzeybatı Anadolu'da Neolitik ve Kalkolitik Çağ Yerleşmelerinin Sınırlandırılması. Fs. H. Erkanal, *Kültürlerin Yansıması* (Ed. A. Erkanal-Öktü, E. Özgen, vd), İstanbul, 479-486.
- Karul N. (2007). Aktopraklık: Kuzeybatı Anadolu'da Gelişkin Bir Köy'', *Anadolu'da Uygarlığın Doğuşu ve Avrupa'ya Yayılımı, Türkiye' de Neolitik Dönem, Yeni Kazılar, Yeni Bulgular* (Ed. Özdoğan, M. – Başgelen, N.). İstanbul, 387-392.
- Karul, N. (2009). Kuzeybatı Anadolu'da Anahatlarıyla Neolitik-Kalkolitik Dönemler. *Haberler 28*, İstanbul, 1-6.
- Karul, N. - Özeren, Ö. (2005). Aktopraklık (Akçalar Sırtı) Çalışmaları 2004. *Haberler 20*, İstanbul, 23-24.
- Kenyon K. (1981). *Excavations at Jericho Vol. III, The Architecture and Statigraphy of the Tell*. Cilt III, Jerusalem, London.
- Kınal, F. (1974). Eski Anadolu Tarihinde Bazı Değişmeler. *Cumhuriyet'in 50. Yıldönümü Armağan Kitabı*, Ankara, 401-424.
- Kınal, F. (1987). *Eski Anadolu Tarihi*. Ankara.
- Korfman, M. (1983). Die ergebnisse der ausgrabungen 1975-1978. Herausgegeben von Manfred Korfmann Band I, Mainz am Rhein
- Korfmann, M. (1976). Recent Archaeological Research İn Turkey. *AS 26*, London, 36-38.
- Korfmann, M. (1990). 1988 Troia Çalışmaları. *XI. KST. 1*, Ankara, 283-304.
- Korfmann, M. (1995). 1993 Yılı Troia Çalışmaları. *XVI. KST. 1*, Ankara, 239-262.
- Korfmann, M. (1997a). Troia 1995 Kazıları. *XVIII. KST. 1*, Ankara, 213-230.
- Korfmann, M. (1997b). *Eczacıbaşı Sanat Ansiklopedisi/3. Troia*, İstanbul, 1819-1820.
- Korfmann, M. (2002). 2000 Yılı Troia Kazı Sonuçları. *XXIII. KST.1*, Ankara, 1-10.

- Korfmann, M. (2010). Demirci Höyük. *Arkeoatlas, Tarihöncesinden Demirçağı'na Anadolu'nun Arkeoloji Atlası*, (Ed. N. Karul), İstanbul, 214.
- Korfmann, M. (2011). İlk Tunç Çağı, Denizsel Troia Kültürü'', *ArkeoAtlas, Tarihöncesinden Demir Çağı'na Anadolu'nun Arkeoloji Atlası*, (Ed. Karul, N.), İstanbul, 234-241.
- Korfmann, M. O. (2012). Yüksek Troia Kültürü (Troia VI ve VIIa), ''Bir Anadolu Kültürü''. *Troia Rüzgarı, M. Osman Korfmann'dan Seçme Makaleler*, İstanbul
- Koşay, H. Z. (1934). Ahlatlıbel Hafriyatı'', *TTAED II*, İstanbul, 3-101.
- Koşay, H. Z. (1937). Türk Tarih Kurumu Tarafından Alaca Höyük'te 1936 Yazında Yaptırılan Hafriyatta Elde Edilen Neticeler. *Belleten, Cilt-I, Sayı-II*, Ankara, 525-533.
- Koşay, H. Z. (1941). Türk Tarih Kurumu Alacahöyük hafriyatı, 1940 Çalışmaları ve Neticeleri. *Belleten V, Say: 17-18*, Ankara, 1-8.
- Koşay, H. Z. (1951). *Türk Tarih Kurumu Tarafından Yapılan Alaca Höyük Kazısı. 1937-1939'daki Çalışmalara Ait İlk Rapor*, Ankara.
- Koşay, H.Z. (1966). *Türk Tarih Kurumu Tarafından Yapılan Alaca Höyük Kazısı, 1940-1948' Deki Çalışmalara Ait İlk Rapor*. Ankara.
- Koşay, H. Z. (1970). Pulur (Sakyol) Kazısı 1968 Ön Raporu. *Keban Projesi 1968 Yaz Çalışmaları*, (Ed. Acaroğlu, İ.) Ankara, 139-146.
- Koşay, H. Z. (1971). Pulur (Sakyol) Kazısı, 1969. *Keban Projesi 1969 Çalışmaları*, (Ed. Pekman, S.) Ankara, 99-106.
- Koşay, H. Z. (1976). *Keban Projesi Pulur Kazısı 1968-1970*. Ankara.
- Kuhrt, A. (2009). *Eski Çağ'da Yakındoğu I*. (Çev. Şendil, D.), (Ed. Berktaş, A.), İstanbul.
- Lloyd, S. (1959). Beycesultan Sixth Preliminary Report. *AS X*, 31-41.
- Lloys, S. (2007) *Türkiye'nin Tarihi, Bir Gezginin Gözü ile Anadolu Uygarlıkları*. Ankara.
- Lloyd, S. - Mellart, J. (1955). Beycesultan Excavations: First Preliminary Report. *AS V*, London 39-92.
- Lloyd, S. - Mellart, J. (1958). Beycesultan Excavations: Fourth Preliminary Report 1957. *AS 8*, London, 93-125.
- Lloyd, S. - Mellart, J. (1962). *Beycesultan, The Chalcolithic and Early Bronze Age Levels*. London.

- Lloyd, S. - Mellaart (1965). *Beycesultan II, Middle Bronze Age Architecture And Pottery*, London.
- Macqueen, J. G. (1980). Nerik and Its Weather God, Special Number in Honour of the Seventieth Birthday of Professor O. R. Gurney. *AS Vol. 30*, Boston, 179-187.
- Macqueen, J. G. (2009). *Hititler ve Hitit Çağında Anadolu*, (Çev. Davutoğlu, E.) Ankara.
- Manson Bier, C. (1973). The Excavations at Korucutepe, Turkey, 1968-1970, Preliminary Report. Part II: The Fortification Wall. *JNES 32/4*, Chicago, 424-434.
- Matsumura, K. (2011). Büklükale Kazısı 2009. *XXXII. KST 4*, Ankara, 421-426.
- Mellaart, J. (1958). Hacılar-Burdur Excavations 1957. *TAD VIII-1*, Ankara, 17-18.
- Mellaart, J. (1960). Excavations At Hacılar, Third Preliminary Report. *AS X*, London, 83-104.
- Mellaart, J. (1970a). *Excavations at Hacılar I*. Ankara.
- Mellaart, J. (1970b). *Excavations at Hacılar II*. Ankara.
- Mellaart, J. (2003). *Çatalhöyük, Anadolu'da Neolitik Bir Kent*. (Ed. Pulhan, G.), (Çev. Yazıcıoğlu, G. B.), İstanbul.
- Mellink, M. J. (1971). Archaeology in Asia Minor. *AJA 75/2*, Baltimore, 161-181.
- Mellink, M. J. (1972). Archaeology in Asia Minor. *AJA 76/2*, Baltimore, 165-188.
- Mellink, M. J. (1975). Archaeology in Asia Minor. *AJA 79/3*, Baltimore, 201-222.
- Mellink, M. J. (1976). Archaeology in Asia Minor. *AJA 80/3*, Baltimore, 261-289.
- Mellink, M. J. (1965a). Report on The First Camping of Excavations at Karataş – Semayük, 15 November 17, 1963. *TAD XIII/1*, Ankara, 97-102.
- Mellink, M. J. (1965b). Excavations at Karataş-Semayük İn Lycia. *AJA 69/3*, Baltimore, 241-251.
- Mellink, M. J. (1966). Excavations at Karataş-Semayük in Lycia, 1965. *AJA 70/3*, Baltimore, 245-257.
- Mellink, M. J. (1967). Excavations at Karataş-Semayük 1965. *TAD XIV, 1-2*, Ankara, 223-231.
- Mellink, M. J. (1975). Excavations at Karataş-Semayük and Elmalı 1973. *TAD XXII 1*, Ankara, 71-78.
- Mellink, M. J. (1985). The Prehistoric Sequence of Karataş. *VI. KST*, Ankara, 103-106.
- Mermerci, D. (1994). Oyaca Kasabası Külhöyük 1992 Kurtarma Kazısı. *04. MKKS*, Ankara, 17-38.

- Mieroop, M. V. D. (2004). *Antik Yakındoğunun Tarihi*. Ankara.
- Müller-Karpe, A. (1994). Yeni Bir Hitit Merkezi: Kuşaklı (Başören/Sivas) 1992 Yılı Yüzey Araştırması. *XI. AST* Ankara, 259-264
- Müller-Karpe, A. (1999). Kuşaklı-Sarissa 1993-1997 Kazılarına Toplu Bakış. *XX. KST. 1*, Ankara, 445-466.
- Müller-Karpe, A. (2000). Kuşaklı 1998 Yılı 6. Kazı Çalışmaları Hakkında Ön Rapor. *XXI. KST. 1*, Ankara, 309-320.
- Müller-Karpe, A. (2002). Kuşaklı Sarissa Yukarı Ülke’de Bir Kült Merkezi. *Hititler ve Hitit İmparatorluğu: 1000 Tanrılı Halk*, Bonn, 470-474.
- Müller-Karpe, A, - Müller-Karpe, V. (2011). Kuşaklı-Sarissa. *Tarih Öncesinden Demir Çağı’na Anadolu’nun Arkeoloji Atlası*, (Ed. Karul, N.) İstanbul, 266-267.
- Naumann, R. (2007). *Eski Anadolu Mimarlığı*. (Çev. Madra, B.) Ankara.
- Neve, P. (1996). Hitit Krallığı’nın Başkenti Hattuşa’da Konut. *Tarihten Günümüze Anadolu’da Konut ve Yerleşme Habitat II*, İstanbul, 99-115.
- Nossov, K. (2008). *Hittite Fortifications c. 1650-700 BC*. Westminster.
- Omura, S. (2008). 2003-2006 Yılında İç Anadolu’da Yapılmış Olan Yüzey Araştırmaları. *XXV. KST. 2*, Ankara, 213-224.
- Özdoğan, M. (1986). Trakya Bölgesinde Yapılan Tarihöncesi Araştırmalar. *IX. T. T. Kong. I*, Ankara, 29-40.
- Özdoğan, M. (1996a). Kulübeden Konuta: Mimarlıkta İlkeler. *Tarihten Günümüze Anadolu’da Konut ve Yerleşme, Habitat II*, İstanbul, 19-30.
- Özdoğan, M. (1996b). Tarihöncesi Dönemde Trakya. *An. Ar. XIV*, İstanbul, 329-360.
- Özdoğan, M. (1997). Domuztepe. *Eczacıbaşı Sanat Ansiklopedisi I*, , Ankara, 474.
- Özdoğan, M. (1998). Tarihöncesi Dönemlerde, Anadolu İle Balkanlar Arasındaki Kültür İlişkileri ve Trakya’da Yapılan Yeni Kazı Çalışmaları. *TÜBA-AR 1*, Ankara, 63-94.
- Özdoğan, M. (1999). Anadolu’dan Avrupa’ya Açılan Kapı Trakya. *Arkeoloji ve Sanat 90*, İstanbul, 2-28.
- Özdoğan, M. (2000). Enez Hoca Çeşme Kazısı. *Türkiye Arkeolojisi ve İstanbul Üniversitesi*, (Ed. Belli, O.), Ankara, 51-53.
- Özdoğan, M. (2007a). Mezraa Teleilat. *Anadolu’da Uygarlığın Doğuşu ve Avrupa’ya Yayılımı, Türkiye’ de Neolitik Dönem, Yeni Kazılar, Yeni Bulgular*, (Ed. Özdoğan, M. – Başgelen, N.) İstanbul, 189-204.

- Özdoğan, M. (2007b). Marmara Bölgesi Neolitik Çağ Kültürleri. *Uygarlığın Doğuşu ve Avrupa'ya Yayılımı, Türkiye'de Neolitik Dönem Yeni Kazılar, Yeni Bulgular*, (Ed. Başgelen, N. – Özdoğan, M.), İstanbul, 401-426.
- Özdoğan, M. (2007c). Bazı Genellemeler ve Öngörüler. *Uygarlığın Doğuşu ve Avrupa'ya Yayılımı, Türkiye'de Neolitik Dönem Yeni Kazılar, Yeni Bulgular*, (Ed. Başgelen, N. – Özdoğan, M.), İstanbul, 441-456.
- Özdoğan, M. (2011a). Aşağı Pınar. *ArkeoAtlas, Tarihöncesinden Demir Çağı'na Anadolu'nun Arkeoloji Atlası*, (Ed. Karul, N.), İstanbul, 119.
- Özdoğan, M. (2011b). Mezraa Teleilat. *Arkeoatlas, Tarihöncesinden Demirçağı'na Anadolu'nun Arkeoloji Atlası*, (Ed. Karul, N.), İstanbul, 82.
- Özdoğan, M. (2011c). Mezraa Teleilat. The Neolithic in Turkey: New Excavations, New Research, (Ed. Özdoğan, M. - Başgelen, N – Kuniholm, P.), İstanbul, 203-260.
- Özdoğan, M. (2011d). Neolitik Çağ: Çanak Çömlekli. *Arkeoatlas Tarihöncesinden Demirçağı'na Anadolu'nun Arkeoloji Atlası*, (Ed. N.Karul), İstanbul, 78-97.
- Özdoğan E. - Schwarzberg, H. - vd. (2008). 2006 Yılı Kırklareli Höyüğü Çalışmaları. *XIX. KST I*, Ankara, 39-58.
- Özdoğan E. - Schwarzberg, H. - vd. (2010). Kırklareli Höyüğü 2008 Yılı Çalışmaları. *XXXI. KST II*, Ankara, 357-374.
- Özdoğan, M. - Ayhan, A. - vd (1999). Mezraa Teleilat Fırat Havzasında Bir Neolitik Çağ Yerleşmesinin Tanıtımı. *Ilisu ve Kargamış Baraj Gölleri Altında Kalacak Arkeolojik ve Kültür Varlıklarını Kurtarma Projesi 1998 Yılı Çalışmaları*, (Ed. Tuna, N. - Öztürk, J.) Ankara, 1-18.
- Özdoğan, M. - Karul, N. - vd. (2001). Mezra Teleilat 1999 Yılı Çalışmaları. *XXII. KST I*, Ankara, 165-180.
- Özdoğan, M. - Karul, N. - vd. (2004). Mezraa Teleilat Höyüğü 4. Dönem Çalışmaları. *XXV. KST II*, Ankara, 235-244.
- Özdoğan, M. - Karul, N. - vd. (2011). 2002 Yılı Mezraa-Teleilat Kazıları. *Ilisu ve Kargamış Baraj Gölleri Altında Kalacak Arkeolojik ve Kültür Varlıklarını Kurtarma Projesi 2002 Yılı Çalışmaları*, (Ed. Tuna, N., Öztürk, J.) Ankara, 35-79.
- Özdoğan, M. - Parzinger, H. (1995). Kırklareli Höyüğü 1993 Yılı Kazısı. *XVI. KST I*, Ankara, 43-68.

- Özdoğan, M. - Parzinger, H. – vd. (1997a). Kırklareli Höyüğü 1995 Yılı Kazısı. *XVIII. KST I*, Ankara, 53-80.
- Özdoğan, M. - Parzinger, H. – vd. (1997b). Kırklareli Kazıları (Aşağıpınar ve Kanlıgeçit Höyükleri). *Arkeoloji ve Sanat 77*, İstanbul, 2-11.
- Özdoğan, M. - Parzinger, H. - vd. (1998). Kırklareli Höyüğü 1996 Yılı Kazısı. *XIX. KST I*, Ankara, 123-150.
- Özdoğan, M. - Parzinger, H. - vd. (1999). Kırklareli Höyüğü 1997 Yılı Kazısı. *XX. KST I*, Ankara, 139-164.
- Özdoğan, M. - Parzinger, H. - vd. (2000). 1998 Yılı Kırklareli Höyüğü Kazıları. *XXI. KST I*, Ankara, 93-108.
- Özdoğan, M. - Parzinger, H. - vd. (2009). Kırklareli Höyüğü Aşağı Pınar Kazısı 2007 Yılı Çalışmaları. *XXX. KST II*, Ankara, 233-248.
- Özgüç, N. (1945). Alishar Eti Buluntularının Tarihlenmesi. *Arkeoloji Araştırmaları*, (Ed. Akurgal, E. – Özgüç, T. vd) Ankara, 73-90.
- Özgüç, T. (1945). Öntarihte Anadolu Yapıları. *Arkeoloji Araştırmaları*, (Ed. Akurgal, E. – Özgüç, T. v.d) Ankara, 41-71.
- Özgüç, T. (1947a). Türt Tarih Kurumu Adına Yapılan Maltepe (Sivas yanında) Kazısı. *Belleten XI/44*, Ankara, 641-656.
- Özgüç, T. (1947b). Türt Tarih Kurumu Adına Yapılan Kazılar. *Belleten XI/41*, Ankara, 161-167.
- Özgüç T. (1947c). Haberler, Yümüktepe Kazıları. *Belleten, XI/41*, Ankara 168-169.
- Özgüç, T. (1950). *Kültepe Kazısı Raporu 1948*. Ankara.
- Özgüç, T. (1988). *İnandıktepe: Hitit Çağında Önemli Bir Kült Merkezi*. Ankara
- Özgüç, T. (2005). *Kültepe, Kaniş/Neşa*. İstanbul.
- Özgüç, T. (2011). Kültepe-Kaniş, Assur Ticaret Kolonileri. *Arkeoatlas, Tarihöncesinden Demirçağı'na Anadolu'nun Arkeoloji Atlası*, (Ed. N. Karul), İstanbul, 244-251.
- Özgüç, T. - Özgüç, N. (1953). *Kültepe Kazısı Raporu 1949*. Ankara.
- Özgüç, T. - R. Temizer. (1993). The Eskiypar Treasure. Fs. N. Özgüç. *Aspects of Art and Iconography: Anatolia And Neighbors*, Ankara: 613-628.
- Özyar, A. (2011). Tarsus Gözlükule. *Arkeoatlas Tarihöncesinden Demirçağı'na Anadolu'nun Arkeoloji Atlası*, (Ed. N.Karul), İstanbul, 229.
- Palmieri, A. (1972). Two Years of Excavations at Arslantepe (Malatya). *TAD XIX/2*, Ankara, 203-211.

- Parker, B. J. - Dodd, L. S. - vd (2011). Yukarı Dicle Arkeolojik Araştırma Projesi (UTARP): 2002 Yılı Kenan Tepe Kazılarına Genel Bakış. *Ilisu ve Kargamış Baraj Gölleri Altında Kalacak Arkeolojik ve Kültür Varlıklarını Kurtarma Projesi 2002 Yılı Çalışmaları/II*, (Ed. Tuna, N. – Doonan, N.) Ankara, 703-733.
- Parker, B.J. – Creekmore, A. v.d: <http://arcserver.usc.edu/reports/reports/2004Reporu.pdf>
- Parker, B.J. - Foster, C. P. - v.d. (2008). Preliminary Report From the 2005-2006 Field Seasons At Kenan Tepe. *Anatolica XXXIV*, Leiden, 103-176.
- Pelon, O. - Tibet, A. (1993). Porsuk'ta Dört Kazı Mevsimi (1986-1989), Genel Değerlendirme. *XIV. KST 1*, Ankara, 259-266.
- Pernicka, E, - Aslan, R. (2011). 2009 Yılı Troia Kazı Sonuçları. *XXXII. KST. 2*, Ankara, 245-256.
- Pernicka, E, - Jablonka, P, - vd. (2008). 2006 Yılı Troia Kazı Sonuçları. *XXIX. KST. 2*, Ankara, 311-328.
- Roaf, Michael. (1996). *Mezopotamya ve Eski Yakınoğu*. (Çev. Kılıç, Z.) İstanbul.
- Sagona, A. - Zimanski, P. (2009). *Ancient Turkey*. London and New York.
- Sağlamtemir, H. (2004). Siirt-Türbe Höyük 2002 Yılı Kazı Çalışmaları. *XXV. KST I*, Ankara, 463-470.
- Sağlamtemir, H. (2004). Türbe Höyük: Geç Assur. *Arkeoatlas 3*, (Ed. Karul, N.) İstanbul, 151.
- Sağlamtemir, H. (2011). Siirt Türbe Höyük 2002 Yılı Kazı Çalışmaları. *Ilisu ve Kargamış Baraj Gölleri Altında Kalacak Arkeolojik ve Kültürel Varlıklarını Kurtarma Projesi 2002 Yılı Çalışmaları, Cilt II*, Ankara, 851-870.
- Sağlamtimur, H. - Ozan, A. (2007). Siirt Türbe Höyük Kazısı Ön Rapor. *Arkeoloji Dergisi*, (Ed. Aytaçlar, M.N.- Baştürk, M.B v.d) 2007/2, İzmir, 1-31.
- Sarı, D. (2009). Keçiçayırı Kazı Çalışmaları 2008. *Haberler 27*, İstanbul, 19-20.
- Sarı, D. (2010). Keçiçayırı Kazı Çalışmaları 2009. *Haberler 30*, İstanbul, 28-29.
- Schirmer, W. (1982). *Hitit Mimarlığı*. İstanbul.
- Seeher, J. (2001). Boğazköy: Pteria? Tavium? Hattuşa! Hitit Başkentinin Keşfi. *Boğazköy'den Karatepe'ye Hitit Bilim ve Hitit Dünyasının Keşfi*, (Ed. Canpolat, F.) İstanbul, 98-115.
- Seeher, J. (2002a). Hattuşa-Boğazköy, Hitit Devletinin başkenti, Kentin Gelişimi ve İmparatorluk Metropolü Oluşu. *Hititler ve Hitit İmparatorluğu, 1000 Tanrılı Halk*, Bonn 460-463.

- Seeher, J. (2002b). Büyük Kral'ın Sarayı-Resmi Yaşamın Odak Noktası, Hitit Başkenti Hattuşa'daki Saray Kompleksi. *Hititler ve Hitit İmparatorluğu, 1000 Tanrılı Halk*, Bonn 434-437.
- Seeher, J. (2006a). *Hattuşa Rehberi, Hitit Başkentinde Bir Gün*. İstanbul
- Seeher, J. (2006b). Chronology in Hattusa: New Approaches to an Old Problem. *BYZAS* 4 (Ed. Seeher, J. – Mielke, D. P. v.d) İstanbul, 197-214.
- Seeher, J. (2007). *Hattuşa Kerpiç Kent Suru, Bir Rekonstrüksiyon Çalışması*. İstanbul.
- Seeher, J. (2010). Hititlerin Başkenti Hattuşa. *Arkeoatlas, Tarihöncesinden Demirçağı'na Anadolu'nun Arkeoloji Atlası*, (Ed. N. Karul), İstanbul, 302-310.
- Seeher, J. (2011). The Plateau: The Hittites'', *The Oxford Handbook of Ancient Anatolia*. (Ed. Steadman, S. R. – McMahon, G.) New York, 376-392.
- Sertok, K, - Kulakoğlu, F. (2001). Şaraga Höyük 1999 Yılı Kazısı Sonuçları. *Ilisu ve Karkamış Baraj Gölleri Altında Kalacak Arkeolojik ve Kültür Varlıklarını Kurtarma Projesi 1999 Yılı Çalışmaları/Salvage Project of the Archaeological Heritage of the Ilisu and Carchemish Dam Reservoirs Activities in 1999*. (Ed. Tuna, N. - Öztürk, J. - Velibeyoğlu, J. Ankara, 453-486.
- Sertok, K, - Kulakoğlu, F. (2002a). Şaraga Höyük 2000. *Ilisu ve Karkamış Baraj Gölleri Altında Kalacak Arkeolojik ve Kültür Varlıklarını Kurtarma Projesi 2000 Yılı Çalışmaları/Salvage Project of the Archaeological Heritage of the Ilisu and Carchemish Dam Reservoirs Activities in 2000*. (Ed. Tuna, N.- Velibeyoğlu, J.), Ankara, 341-383.
- Sertok, K, - Kulakoğlu, F. (2002b). Şaraga Höyük 1999-2000 Kazıları Sonuçları. *XXIII. KST I*, Ankara, 107-122.
- Sertok, K, - Kulakoğlu, F, - vd. (2004). 2002 Yılı Şaraga Höyük Kurtarma Kazıları. *XXV. KST /II*, Ankara, 139-152.
- Sevin, V. (1983). İmikuşağı Kazıları, 1981. *IV. KST*, Ankara, 121-130.
- Sevin V. (1984). İmikuşağı Kazıları, 1982. *V. KST*, Ankara, 137-142.
- Sevin, V. (1988). İmikuşağı Kazıları, 1986. *IX. KST I*, Ankara, 299-334.
- Sevin, V. (1995). *İmikuşağı I*. Ankara.
- Sevin, V. (2003a). *Anadolu Arkeolojisi*. İstanbul.
- Sevin, V. (2003b). *Eski Anadolu ve Trakya, Başlangıcından Pers Egemenliğine Kadar*. İstanbul.
- Sevin, V - Caneva, I. (1995). 1993 Yılı, Mersin/Yumuktepe Kazıları. *XVI. KST I*, Ankara, 27-42.

- Sevin, V - Caneva, I. (1996). 1994 Yılı, Mersin/Yumuktepe Kazıları. *XVII. KST I*, Ankara, 71-93.
- Sevin, V - Caneva, vd (1997). 1995 Yılı Mersin/Yumuktepe Kazıları. *VIII. KST I*, Ankara, 23-42.
- Sipahi, T. (2010). Çorum'un Batısında Hititlere Ait Yeni Yerleşmeler. *VIII. Uluslararası Hititoloji Kongresi Bildirileri (Çorum, 25-31 Ağustos 2008)*, Ed. (Süel, A), Ankara, 725-736.
- Sipahi, T. (2011). Eskişehir Kazıları. *I. Çorum Kazı ve Araştırmalar Sempozyumu*, (Ed. Önder, İ), Çorum, 79-92.
- Stevanovic, M. (2006). Çatalhöyük'te Kerpiç Tuğla. *Topraktan Sonsuzluğa, Çatalhöyük*, (Ed. Haydaroglu, M.), (Çev. Pulhan, G. – Işın, M.), İstanbul, 156-161.
- Süel, A. (1993). 1990 Yılı Çorum-Ortaköy Kazı Çalışmaları. *XIV. KST II*, Ankara, 495-508.
- Süel, A. (2005). Ortaköy/Şapinuva Ören Yerinde 2003 Yılı Çalışmaları. *XXVI. KST II*, Ankara, 243-250.
- Süel A, - Süel, M. (2002). 2000 Yılı Ortaköy-Şapinuva Kazı Çalışmaları. *XXIII. KST I*, Ankara, 413-418.
- Süel, A. - Süel, M. (1996a). Ortaköy-Şapinuva. *Arkeoatlas 3*, (Ed. Karul, N.) İstanbul 60-61.
- Süel, A. - Süel, M. (1996b). 1994 yılı Çorum-Ortaköy Kazı Çalışmaları. *XVII, KST I*, Ankara, 263-282.
- Süel, A. - Süel, M. (2006a). Ortaköy Araştırmaları. *İdol XXVIII*, Ankara, 14-21.
- Süel, A. - Süel, M. (2006b). Ortaköy/Şapinuva Kazı Çalışmaları. *XXVII. KST II*, Ankara, 1-8.
- Süel, M. (2008). *Bir Hitit Başkenti, Ortaköy, Şapinuva*. Ankara.
- Şahin, F. (2008). Keçiçayırı Kazı Çalışmaları 2007. *Haberler 26*, İstanbul, 25-26.
- Temizer, R. (1997). Eskişehir. *Eczacıbaşı Sanat Ansiklopedisi 1*, İstanbul, 558.
- Temizsoy, İ. (1995). 1993 Yılı Külhöyük Kazıları. *MKKS 05*, Ankara, 417-438.
- Temizsoy, İ. - Kaya, V. - vd. (2000). 1998 Külhöyük Kazısı. *MKKS 10*, Ankara, 25-34.
- Topçuoğlu, O. (2010). The Anitta Text. *Anatolia's Prologue, Kültepe Kanesh Karum, Assyrians in İstanbul*, İstanbul, 24-30.
- Tsugio, M. - Omura, S. (1987). 1986 Kırşehir İl Sınırları İçinde Yapılan Yüzey Araştırmaları. *V. AST. 2*, Ankara, 123-156.

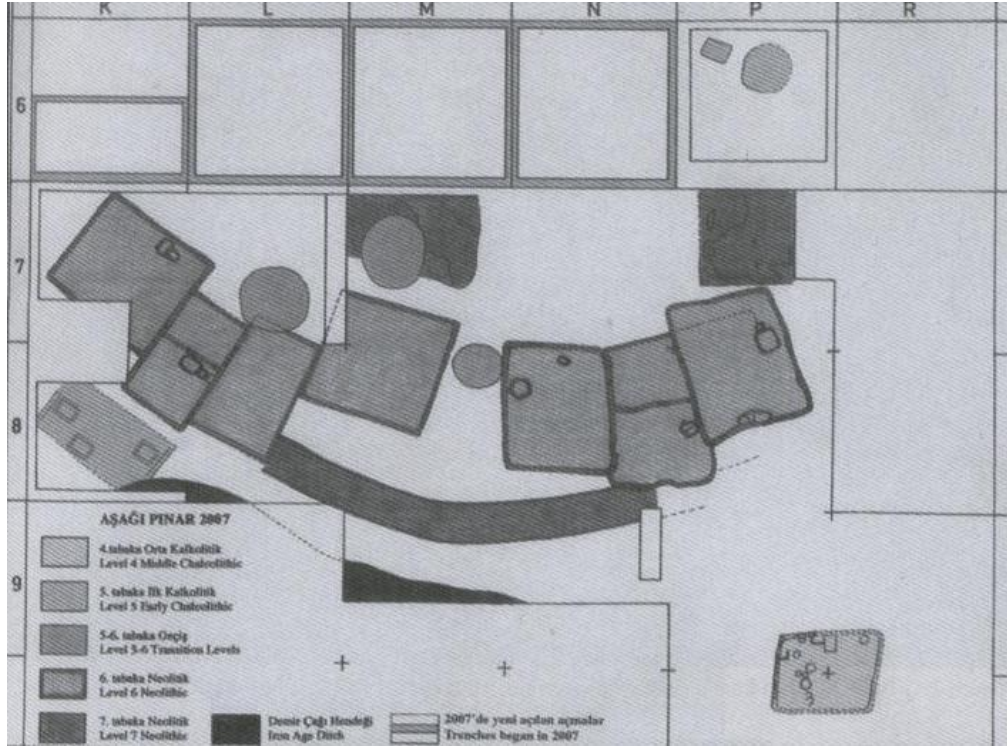
- Umurtak, G. (1996). *Korucutepe II, 1973-1975 Dönemi Kazılarında Bulunmuş olan Hitit Çağı Çanak Çömleği*, Ankara.
- Ünal, A. (2002). *Hititler Devrinde Anadolu I*. İstanbul.
- Ünal A. - Girginer, K.S. (2007). *Kilikya-Çukurova, İlk Çağlardan Osmanlılar Dönemine Kadar Kilikya'da Tarihi Coğrafya, Tarih ve Arkeoloji*. İstanbul.
- Van Loon, M, - Güterbock, H.G (1970). The 1969 Excavation at Korucutepe Near Elazığ. *TAD XVIII/2*, Ankara 123-128.
- Van Loon, M, - Güterbock, H.G. (1972). Korucutepe Kazısı 1970. Keban Projesi 1970 Çalışmaları, (Ed. Pekman, S.) Ankara, 79-87.
- Van Loon, M. (1971). Korucutepe Kazısı, 1969. Mimari ve Genel Buluntular. *Keban Projesi 1969 Çalışmaları*, (Ed. Pekman, S.) Ankara, 47-70.
- Von der Osten, H. H. (1935) *The Alişar Hüyük, Seasons of 1930-1932*. Part II, Chicago, Illinois.
- Von der Osten, H.H (1937). *The Alishar Höyük. Season of 1930-1932/I*. voll:VII, Chicago.
- Von Loon, M. (1973). The Excavations at Korucutepe, Turkey, 1968-1970: Preliminary Report. Part I: Architecture and General Finds. *JNES 32/4*, Chicago, 357-423.
- Warner, J. L. (1994) *Elmalı-Karataş II, The Early Bronze Age Village of Karataş*. United State of America.
- Wattenmaker, P. (2011). İlk Tunç Çağı, Kentleşme. *Arkeoatlas Tarihöncesinden Demirçağı'na Anadolu'nun Arkeoloji Atlası*, (Ed. N.Karul), İstanbul, 186-187.
- Whallon, R. - Kantman, S. (1970). Keban Barajı Su Birikimi Alanı Yüzey Araştırması. *Keban Projesi 1968 Yaz Çalışmaları*, (Ed. Acaroğlu, İ.) Ankara, 1-12.
- Woolley, L. (1955). *Alalakh, An Account of the Excavations at Tell Atchana in Hatay, 1937-1949*. London.
- Yağcı, R. (2001). Soli/Pompeiopolis Kazıları 1999. *XXII. KST II*, Ankara 259-272.
- Yağcı, R. (2004). Soli/Pompeiopolis Antik Liman Kenti Kazıları 2003. *ANMED 2*, Antalya, 55-57.
- Yağcı, R. (2006). Soli/Pompeiopolis Antik Liman Kenti 2004 Yılı Kazıları. *XXVII. KST II*, Ankara, 33-42.
- Yağcı, R. (2007a). Soli/Pompeiopolis 2005 Yılı Kazıları. *XXVIII. KST II*, Ankara, 175-184.
- Yağcı, R. (2007b). Soli Pompeipolis Kazıları, 2006. *Haberler 24*, (Ed. Doğan-Alparslan, M.), İstanbul, 33-34.

- Yağcı, R. (2008). *Hittites at Soli (Cilicia)''*, *Studi Micenei Ed Egeo-Anatolici*. Vol L: VI Congresso Internazionale Di Ittitologia Roma 5-9 Settemmbre 2005, Part II, Roma, 797-814.
- Yağcı, R. (2010). Soli/Pompeiopolis 2008 Kazıları. *XXXI. KST II*, Ankara, 333-342.
- Yakar, J. (1985). *The Later Prehistory Of Anatolia. The Late Chalcolithic And Early Bronze Age I*. Oxford.
- Yakar, J. (2007) *Anadolu'nun Etnoarkeolojisi* (Çev. Hırçın Riegel, S.), İstanbul.
- Yakar, J. (2011). *Reflections of Ancient Anatolian Society in Archaeology From Neolithic Village Communities to EBA Towns and Politics* (Ed. Nina, E.). İstanbul.
- Yener, K. A. (1992). 1990 Göltepe, Niğde Kazısı. *XIII. KST I*, Ankara, 275-290.
- Yener, K. A. (1995). Göltepe 1993 Kazı Sonuçları. *XVI. KST I*, Ankara, 177-188.
- Yener, K. A. (2006). Açıana Höyüğü 2004 Yılı Kazı Sonuçları. *XXVII. KST 1*. Ankara, 37-46.
- Yener, K. A. (2010). *Tell Atchana, Ancient Alalakh, The 2003-2004 Excavations Seasons*. Vol. 1, İstanbul.
- Yener, K. A. - Schloen, D. vd. (2005) University of Chicago, Oriental Institute Açıana Höyük (Antik Alalakh) Çalışmaları 2003. *XXVI. KST 1*. Ankara, 45-52.
- Yıldırım, B. – Gates, M. H. (2007a). Archaeology in Turkey 2004-2005, Southeastern and Southtern Turkey. Türbe Höyük. *AJA 111/2* Baltimore, 275-356.
- Yıldırım, B. – Gates, M. H. (2007b). Archaeology in Turkey 2004-2005. Porsuk. *AJA, Vol 111/2*, Baltimore, 275-356.

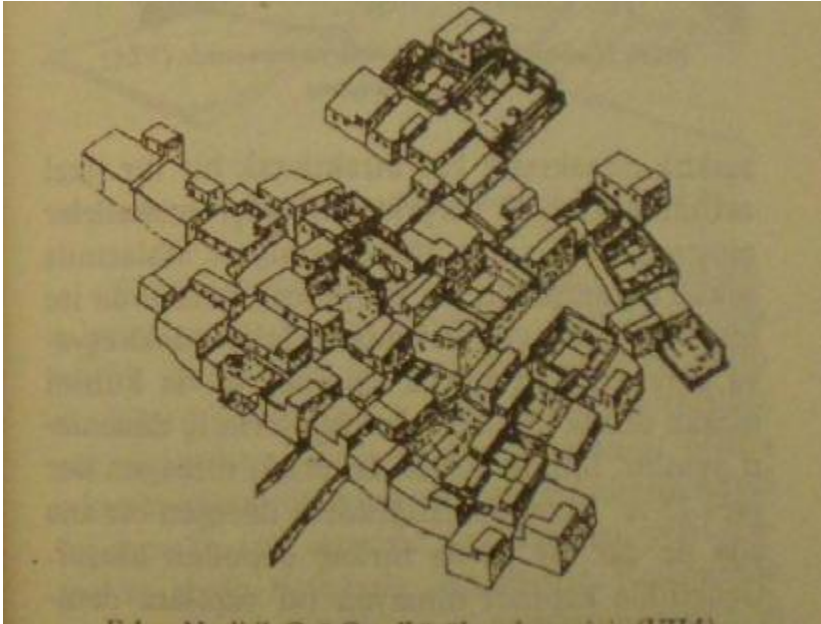
EKLER

Ek. 1 – Şek.1

a

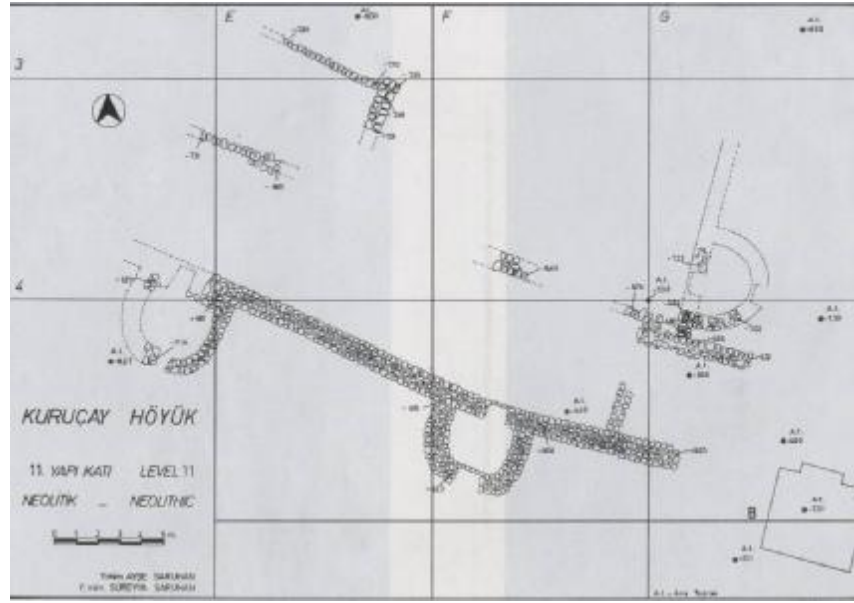

b

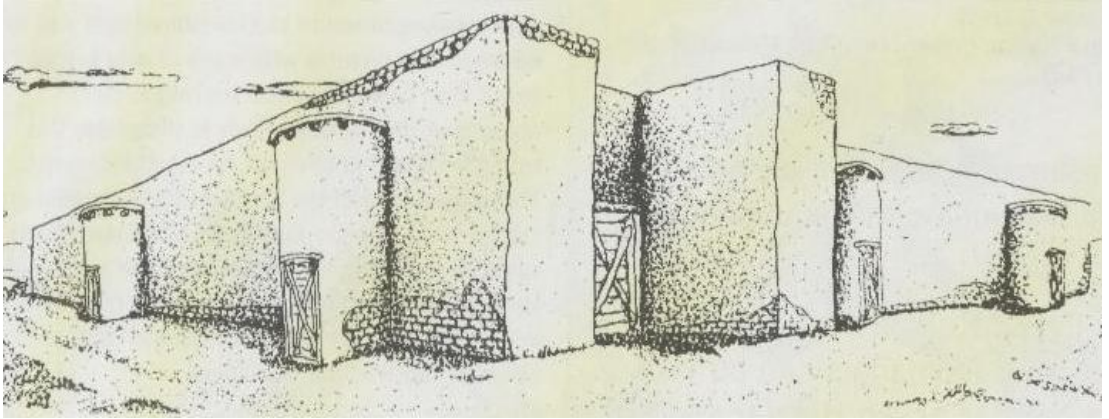

Ek. 2 – Şek.2

a

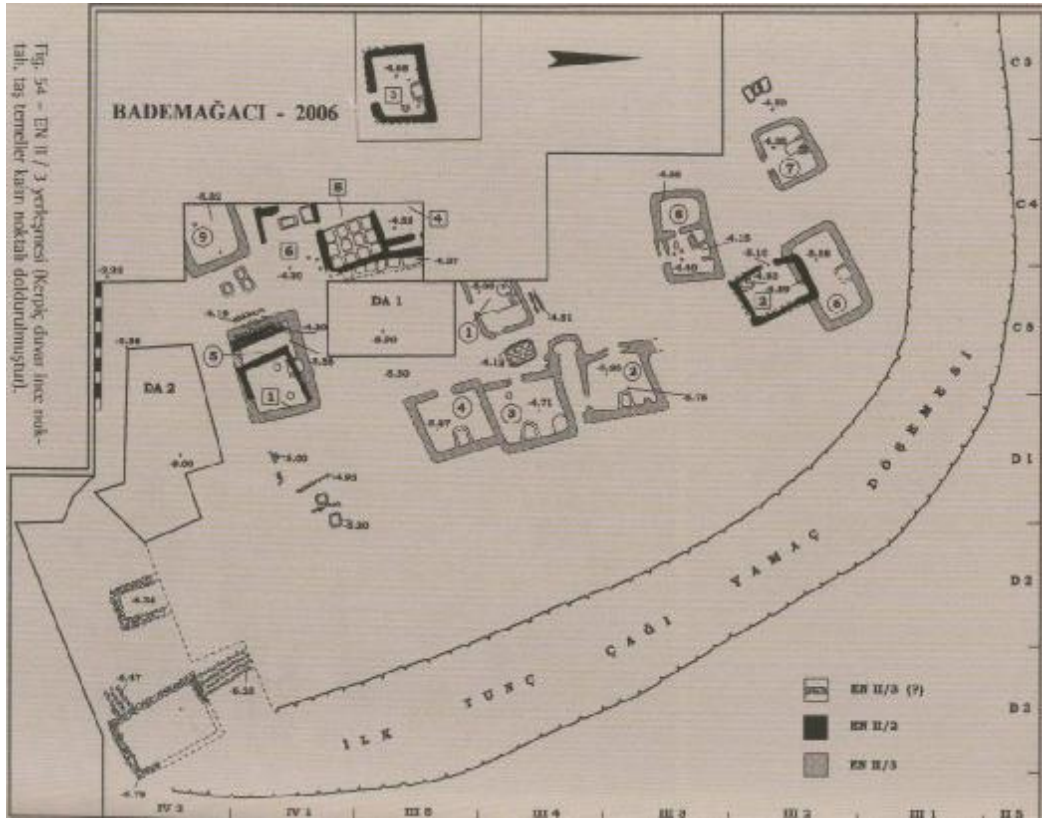

b

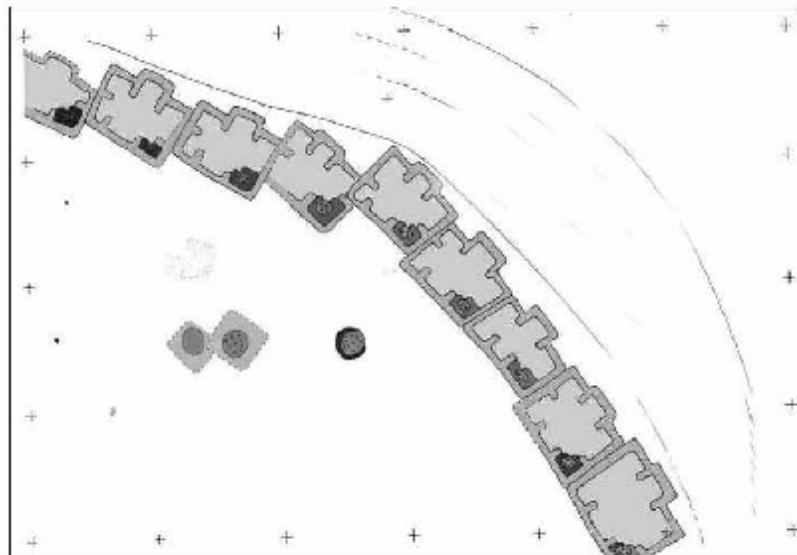

Ek. 3 – Şek.3

a

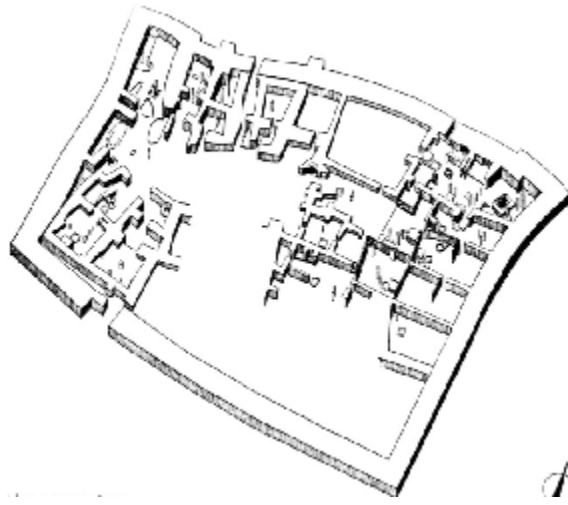

b

Ek. 4 – Şek.4

a

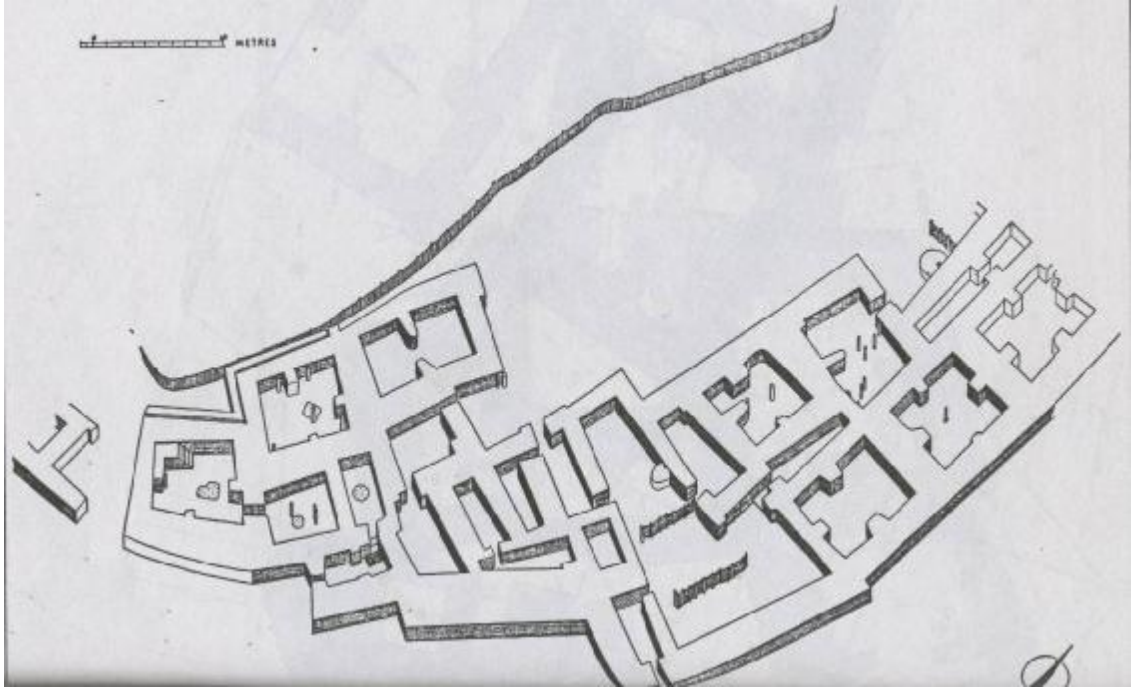

b

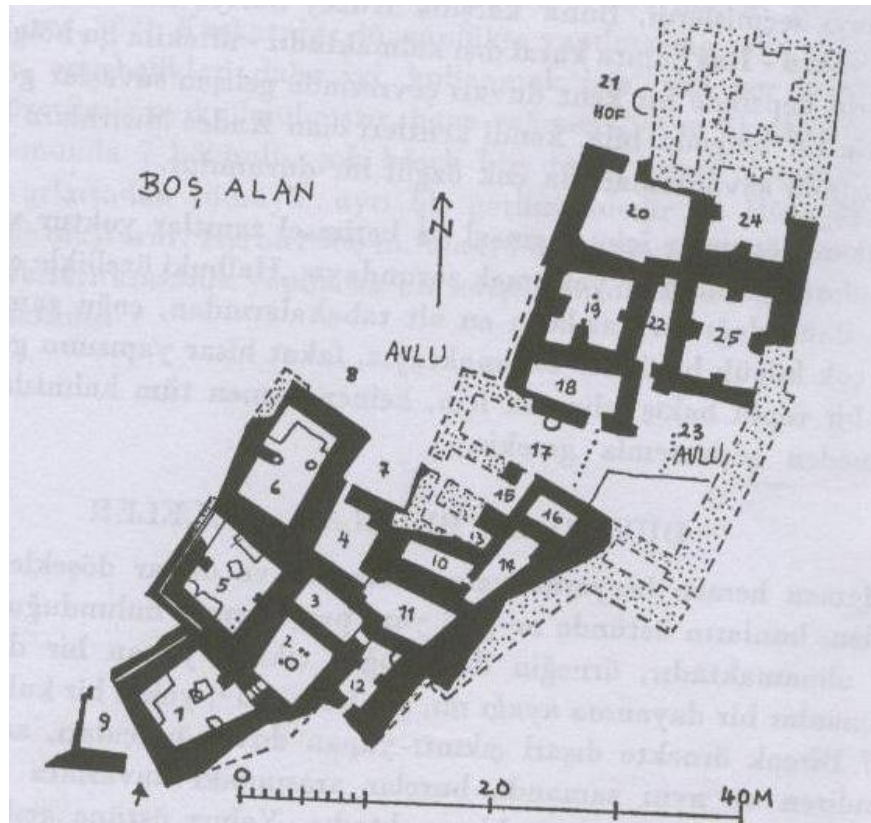

Ek. 5 – Şek.5

a

b

Ek. 6 – Şek.6

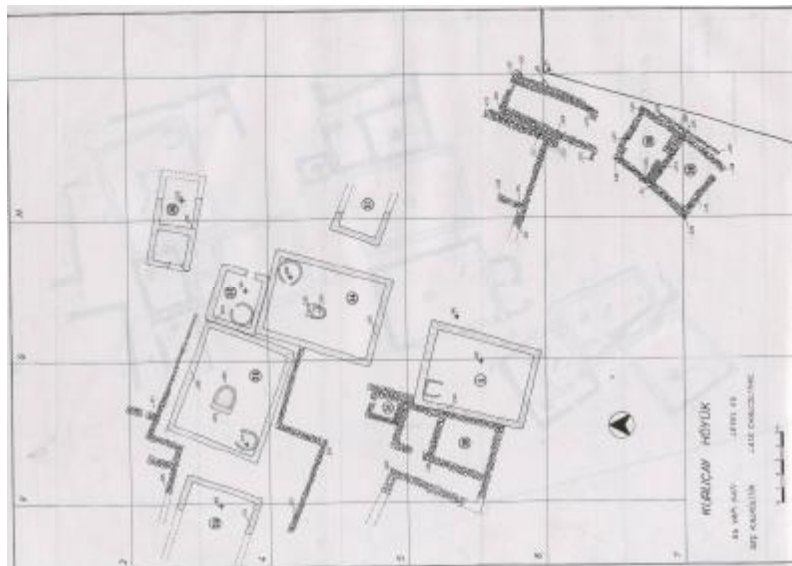
a**b**

Ek. 7 – Şek. 7

a

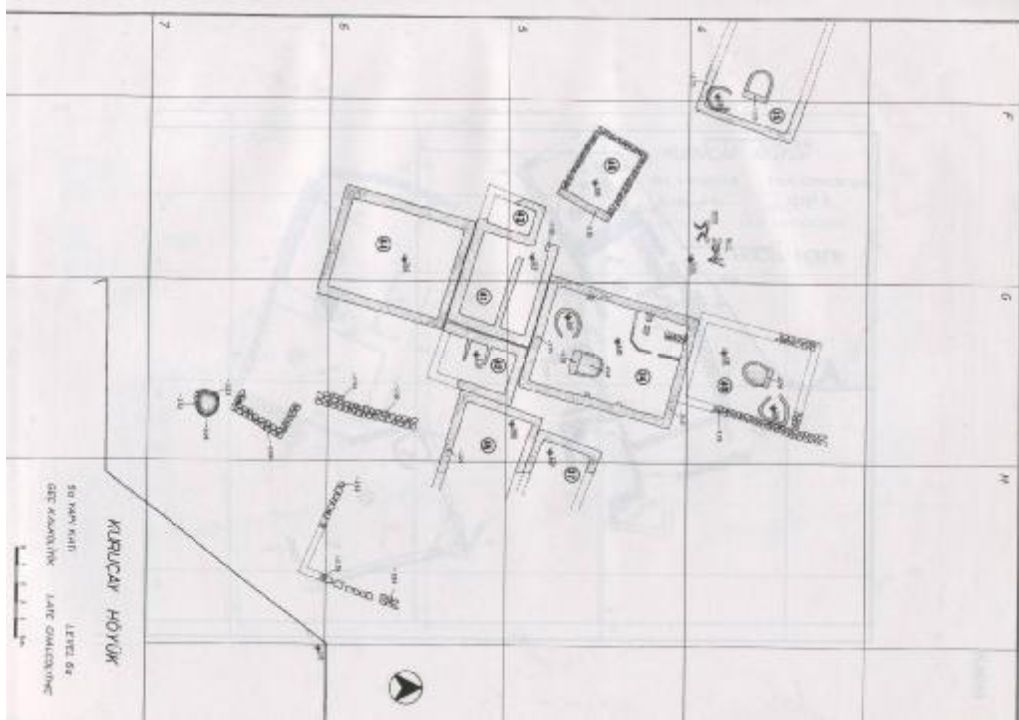

b

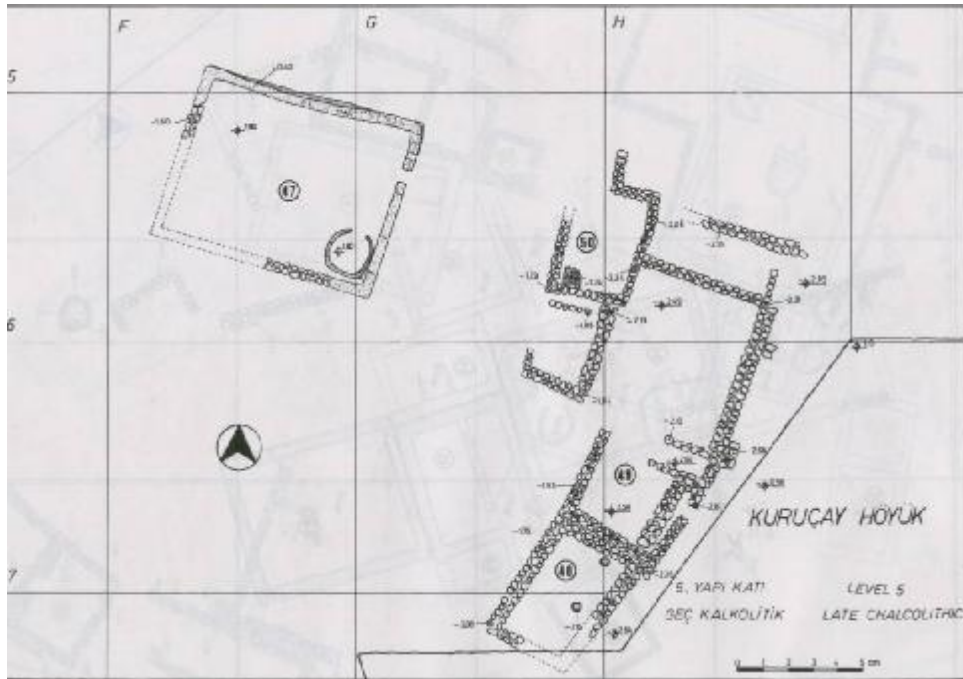

Ek. 8 – Şek.8

a

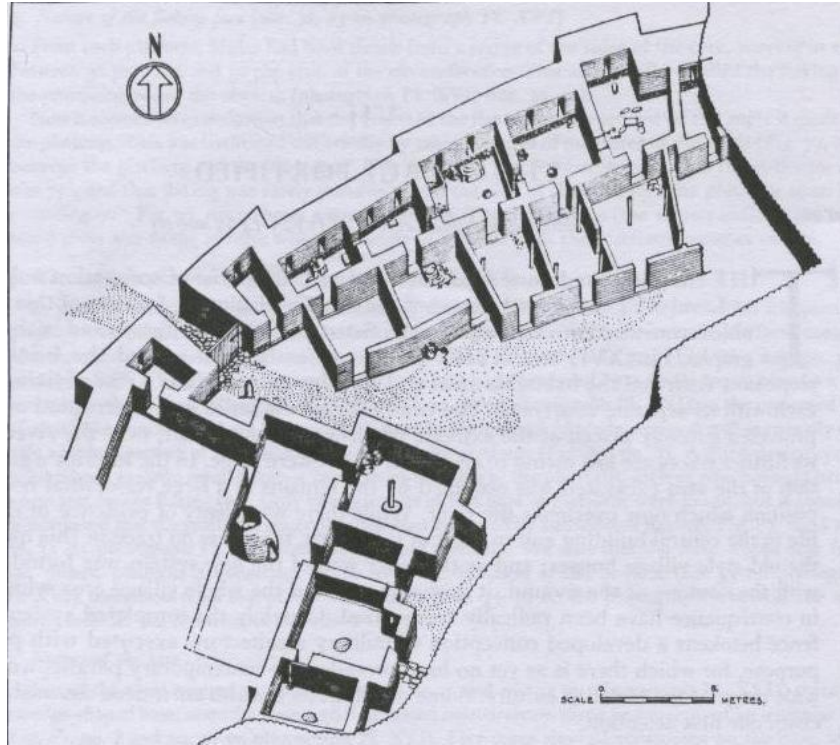

b

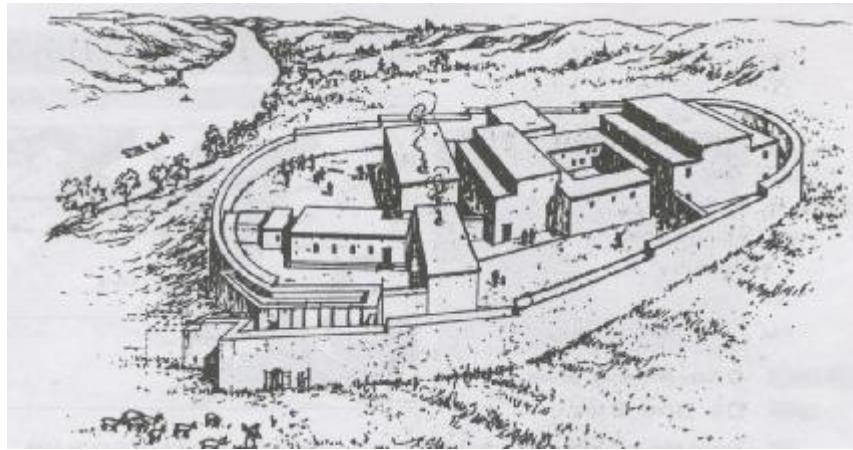

Ek. 9 – Şek.9

a

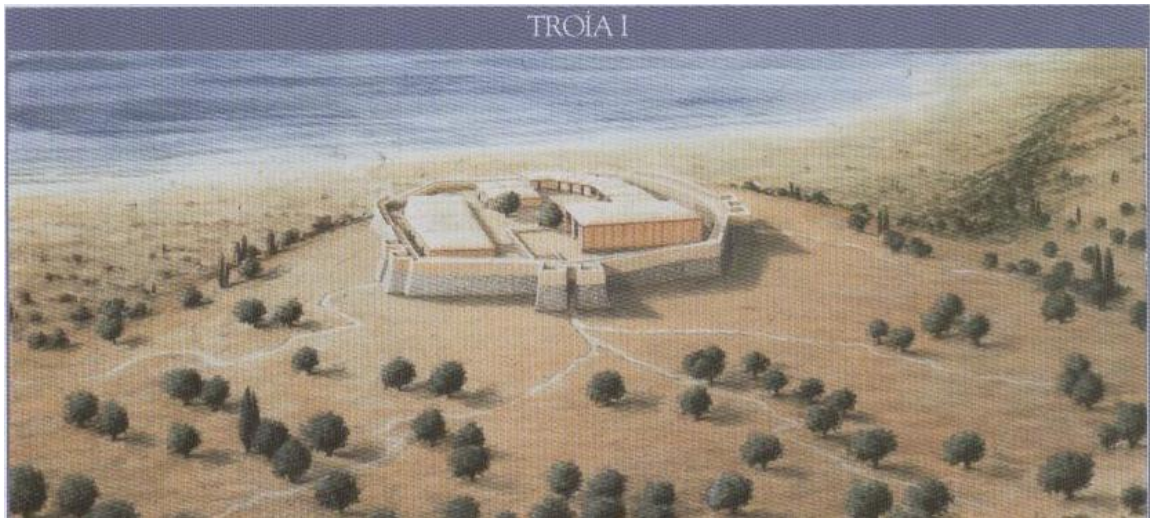

b

Ek. 11 – Şek.11

a

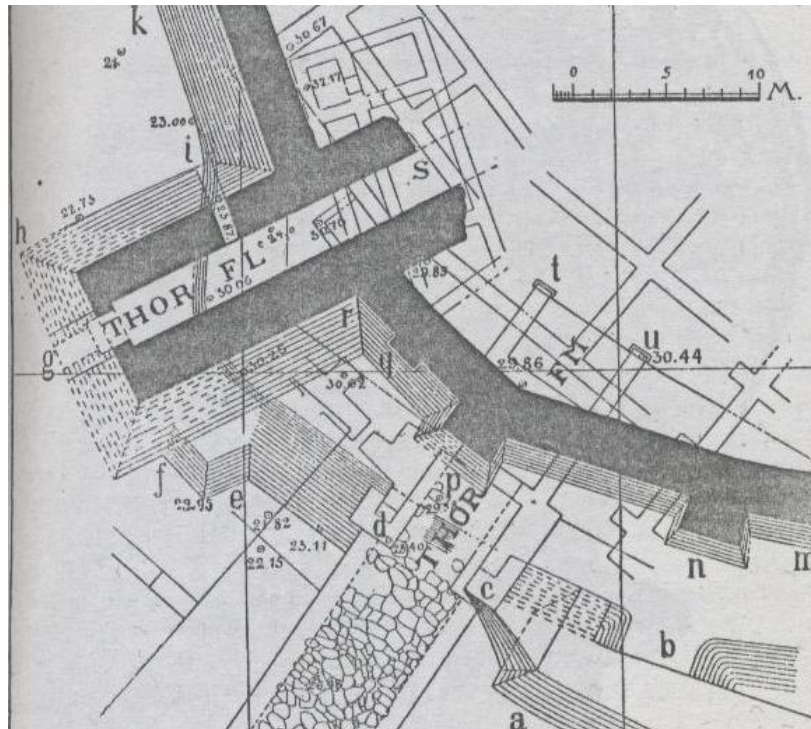

b

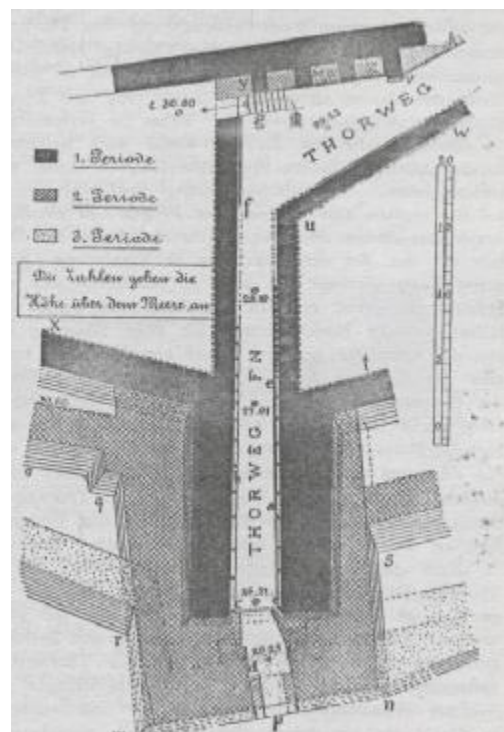

Ek. 12 – Şek.12

a

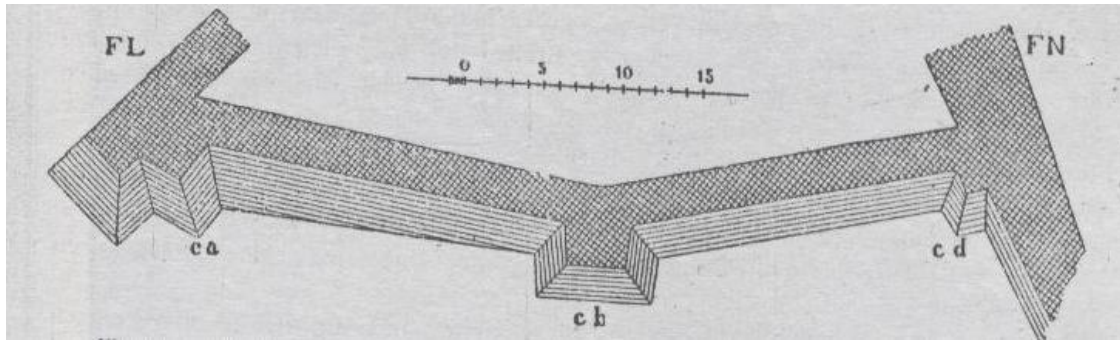

b

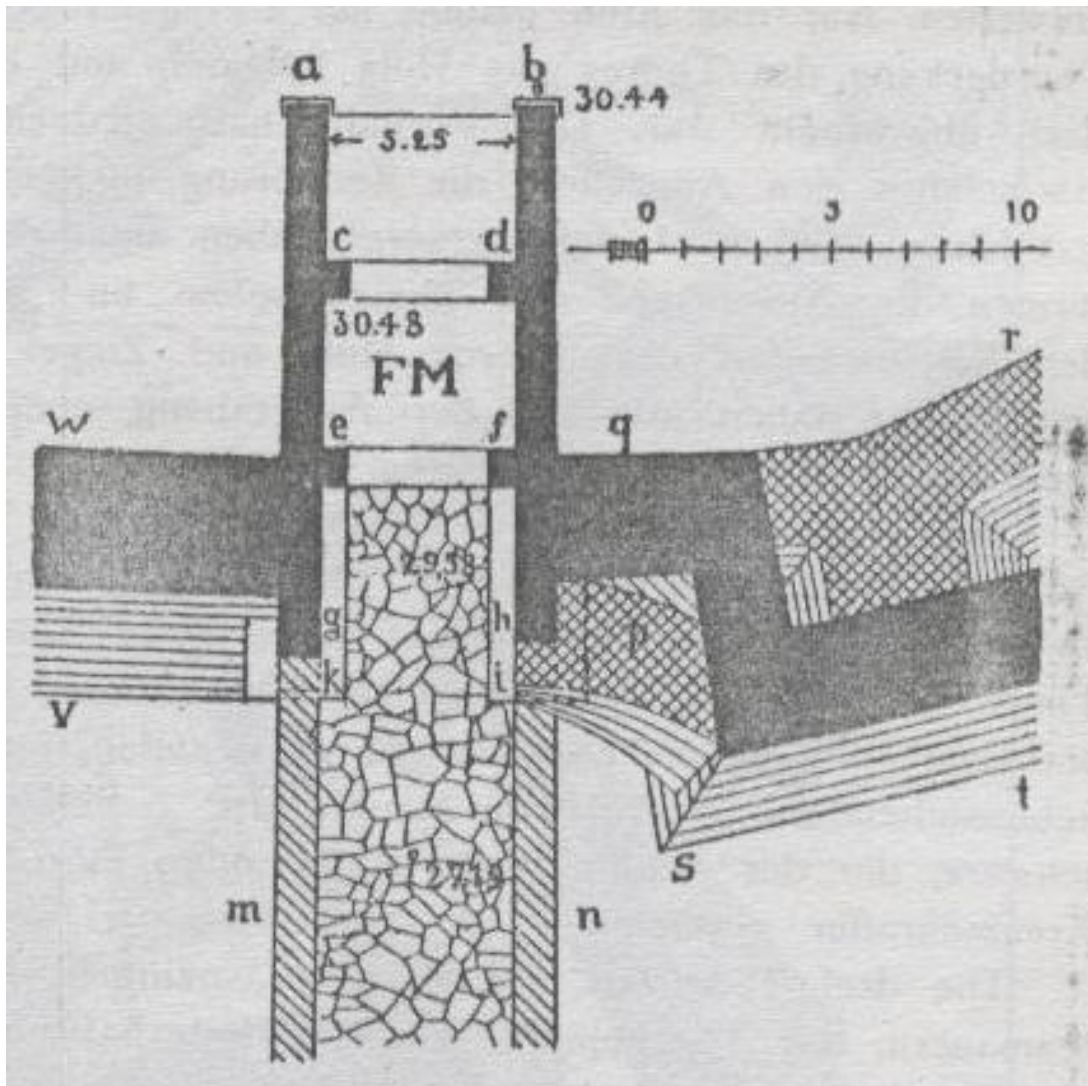

Ek. 13 – Şek.13

a

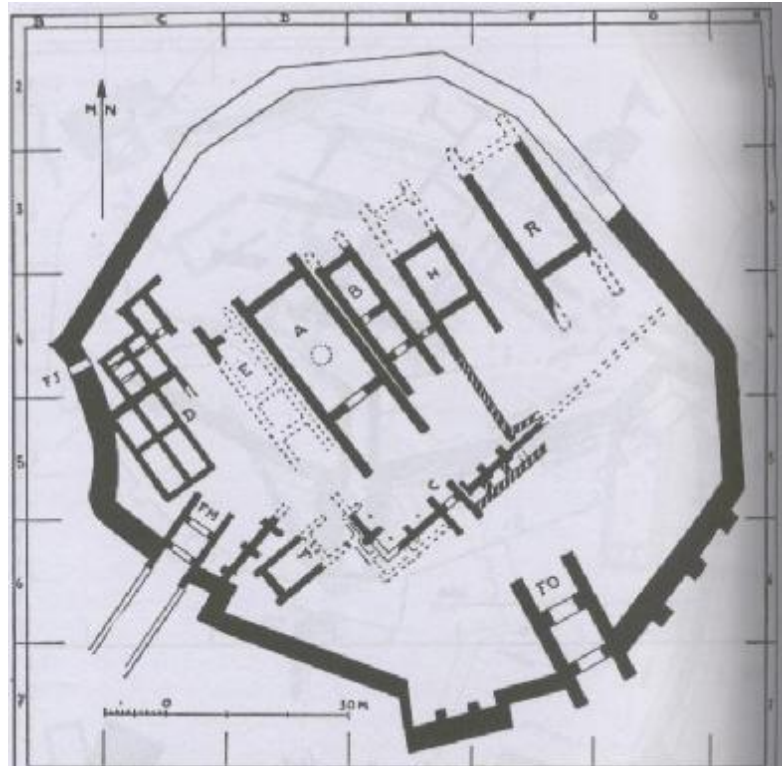

b

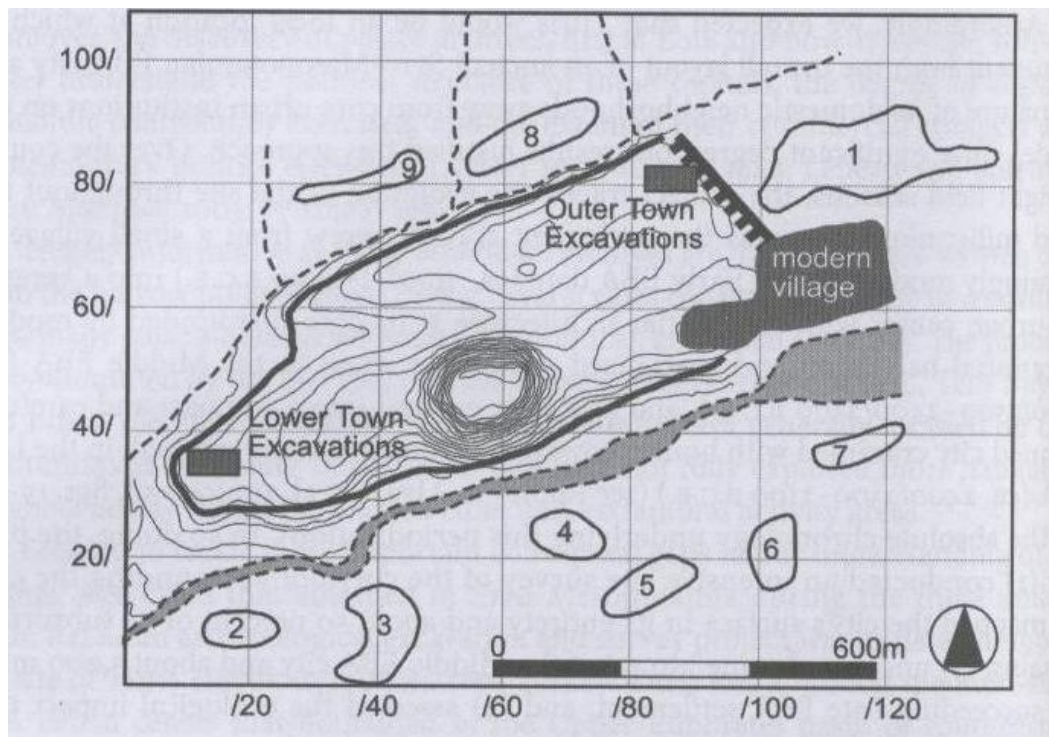

Ek. 14 – Şek.14

a

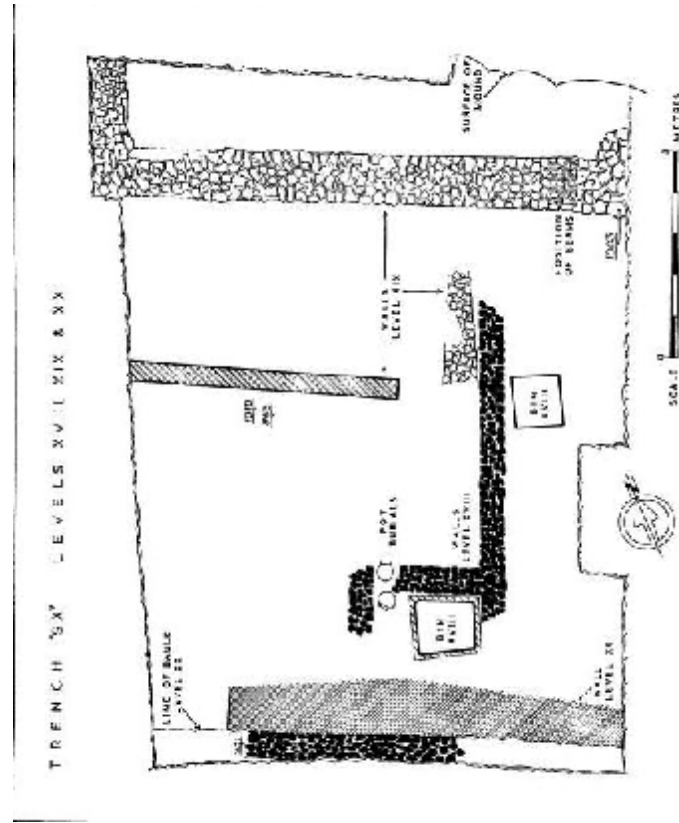

b

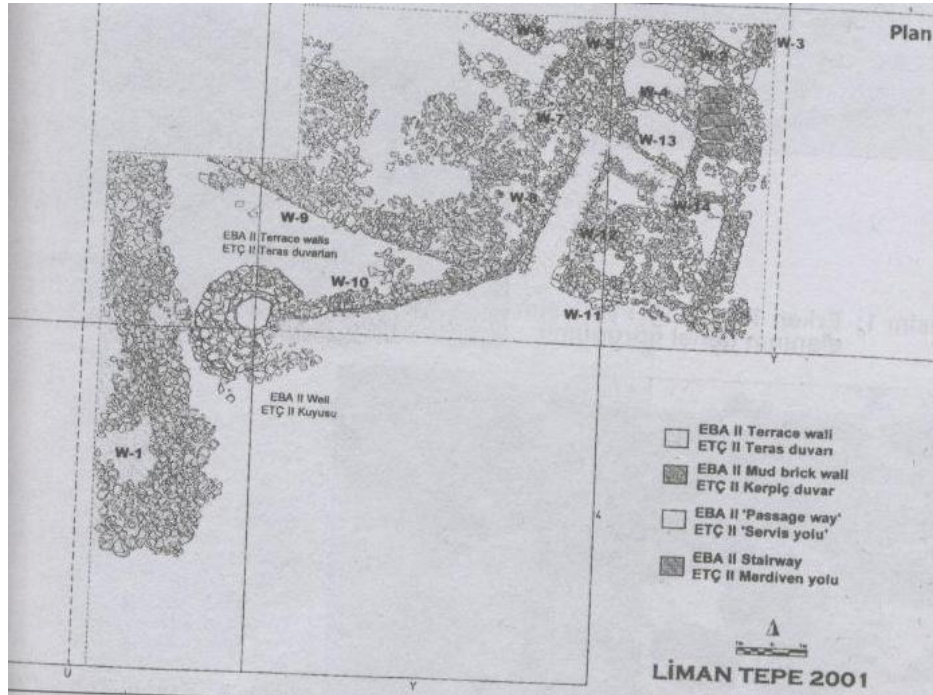

Ek. 15 – Şek.15

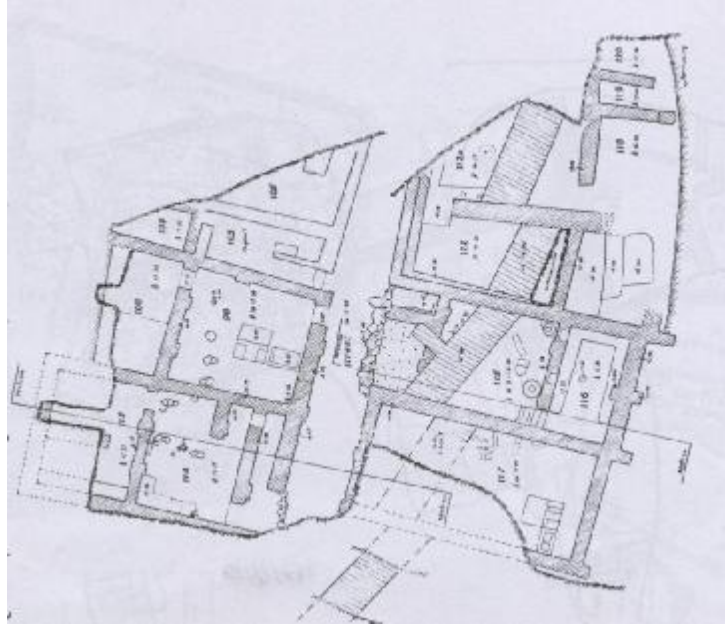
a

b

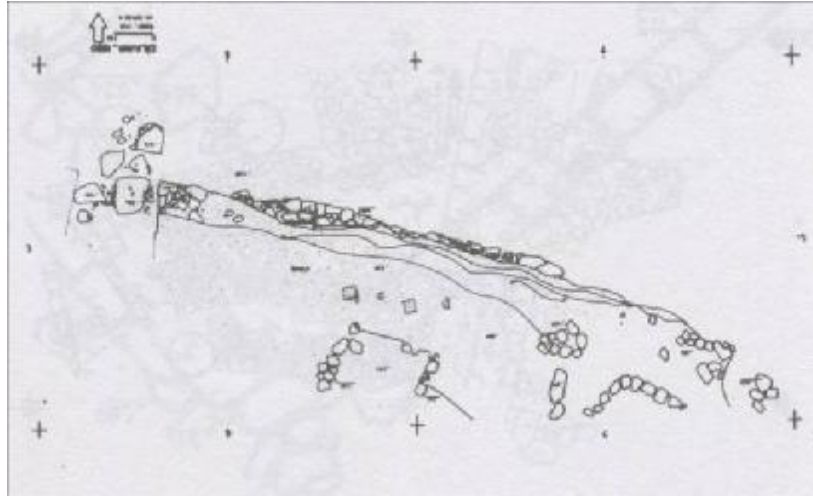

Ek. 17 – Şek.17

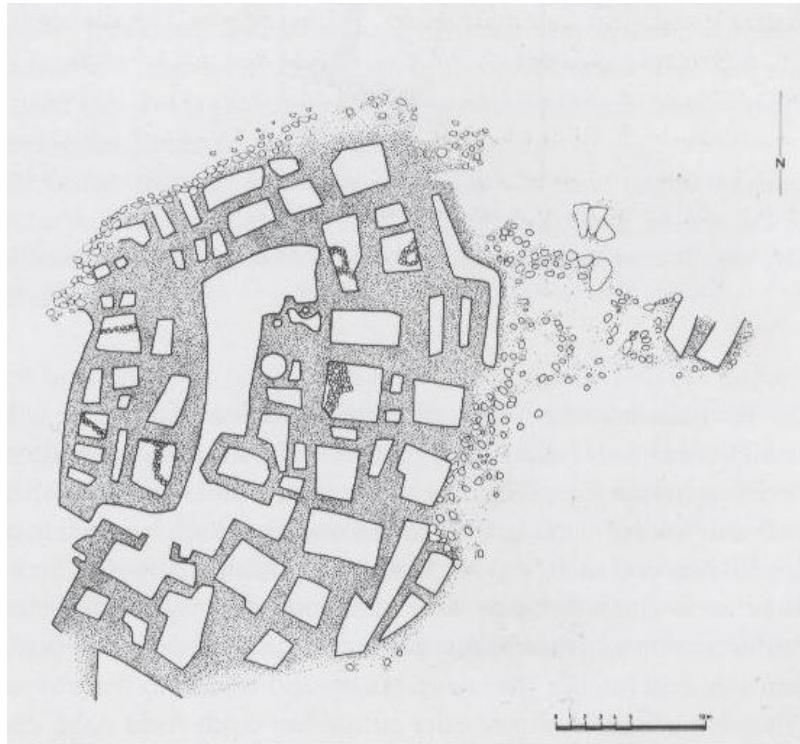
a**b**

Ek. 18 – Şek.18

a

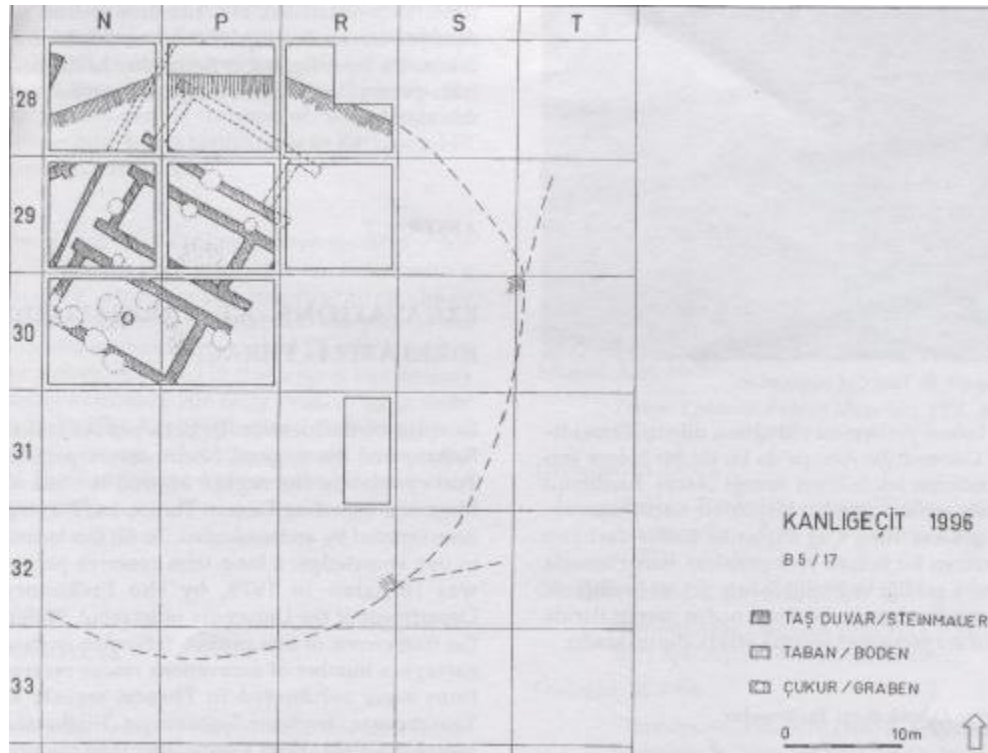

b

Ek. 19 – Şek.19

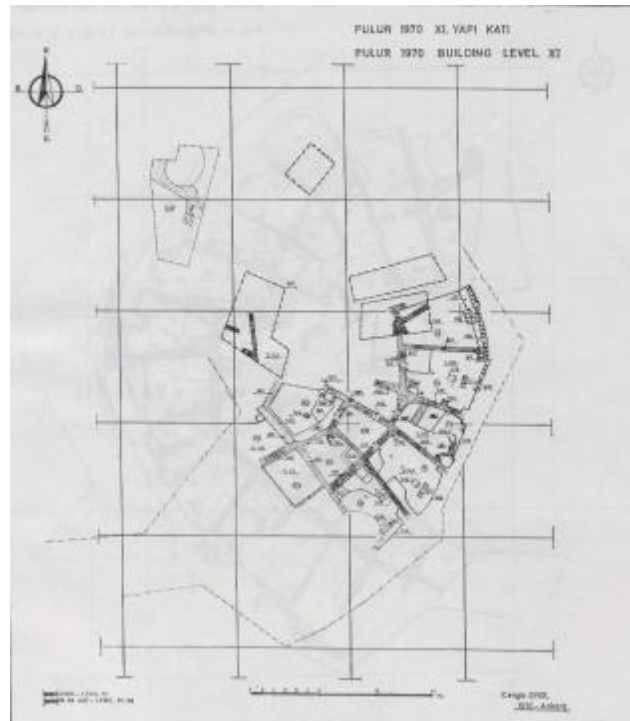
a

b

Ek. 20 – Şek.20

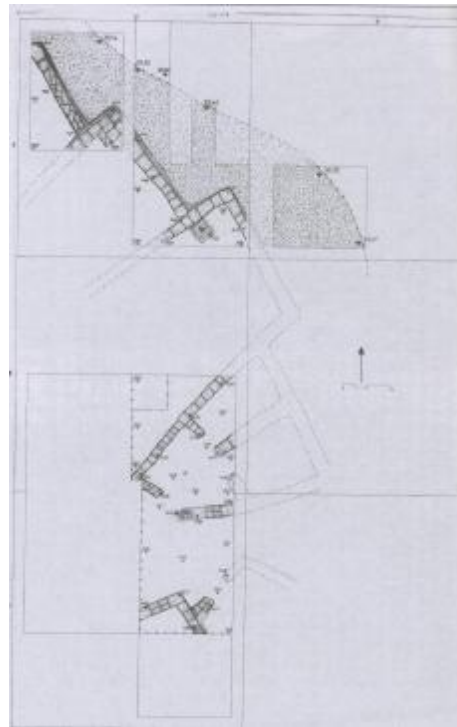
a**b**

Ek. 21 – Şek.21

a

b

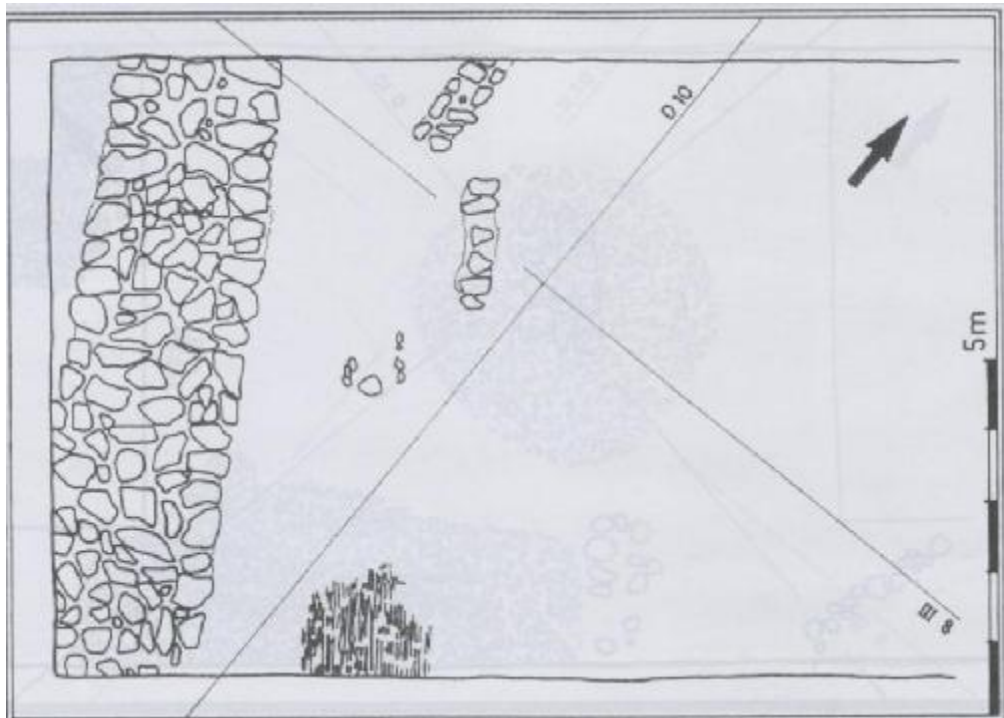

Ek. 22 – Şek.22

a

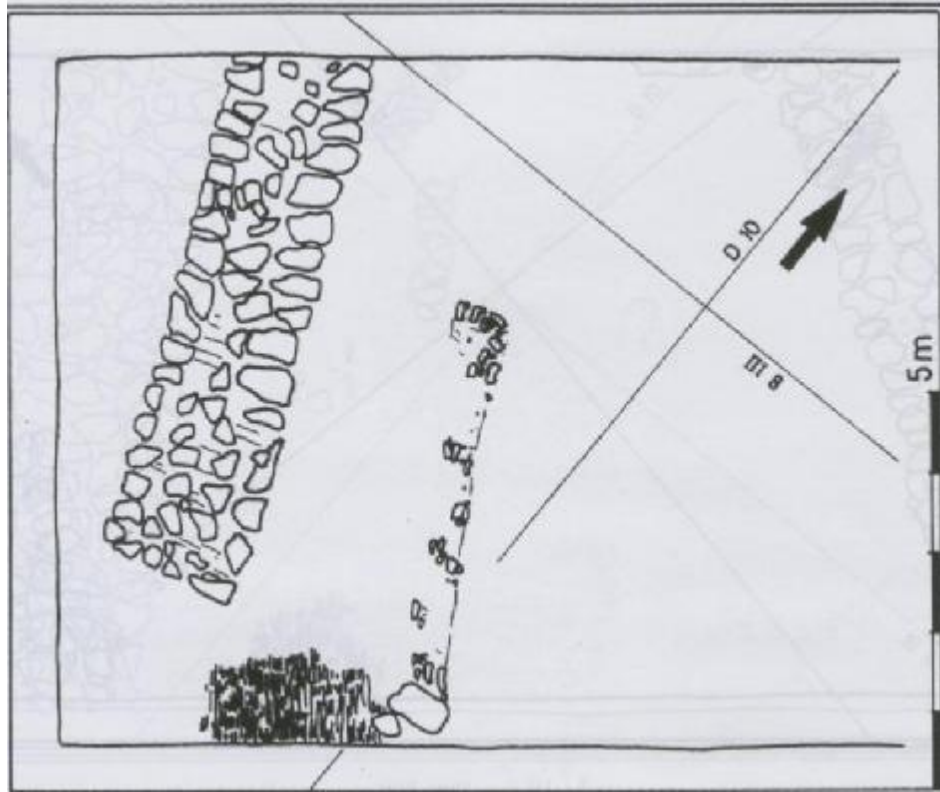

b

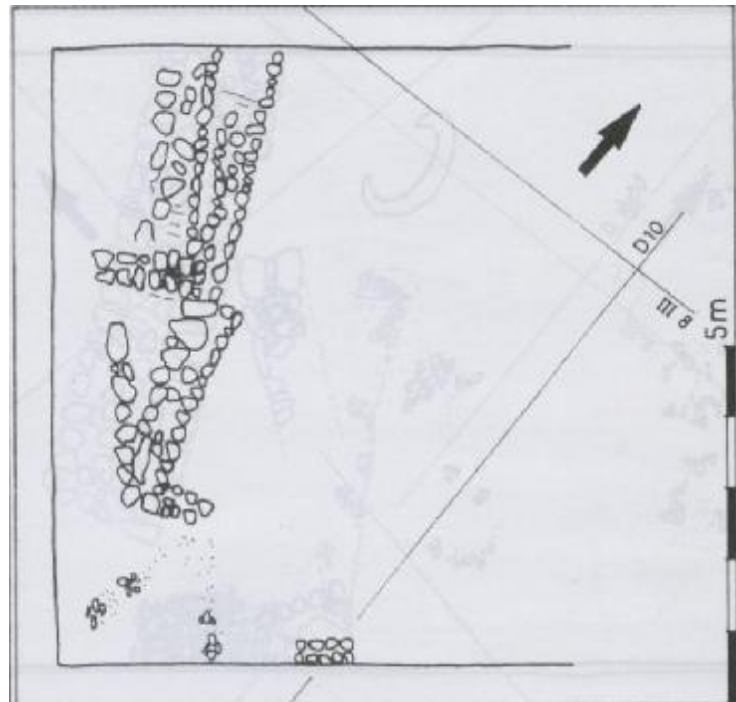

Ek. 23 – Şek.23

a

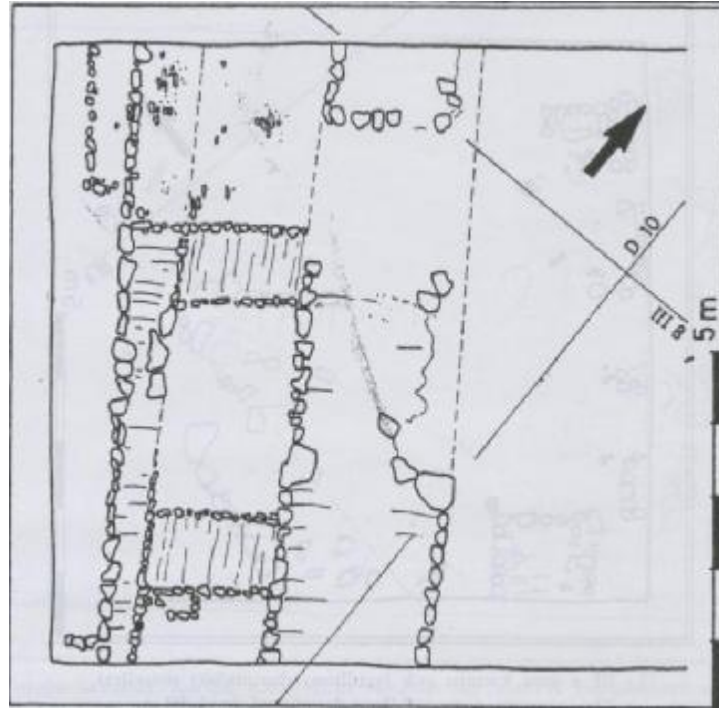

b

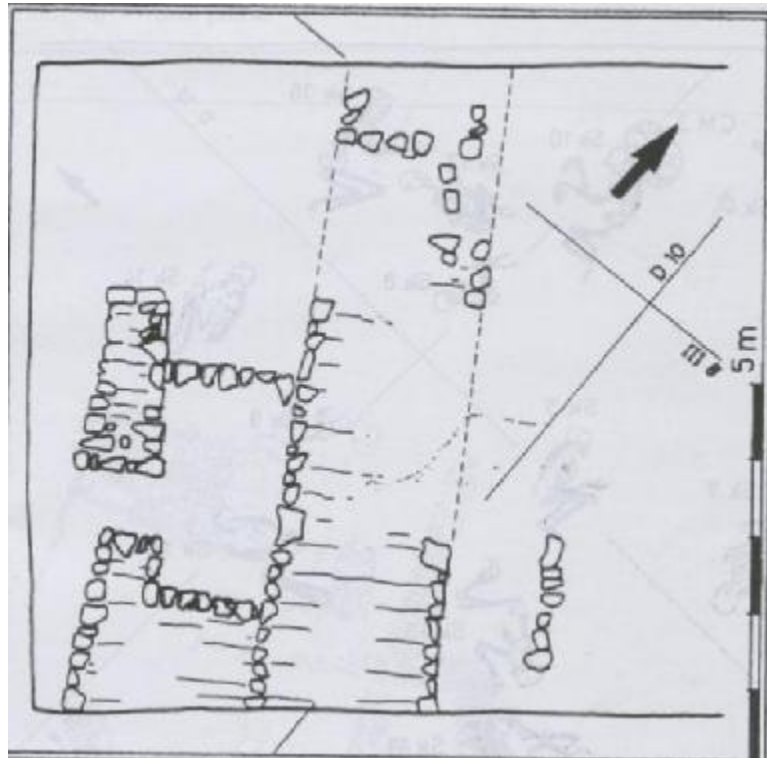

Ek. 24 – Şek.24

a

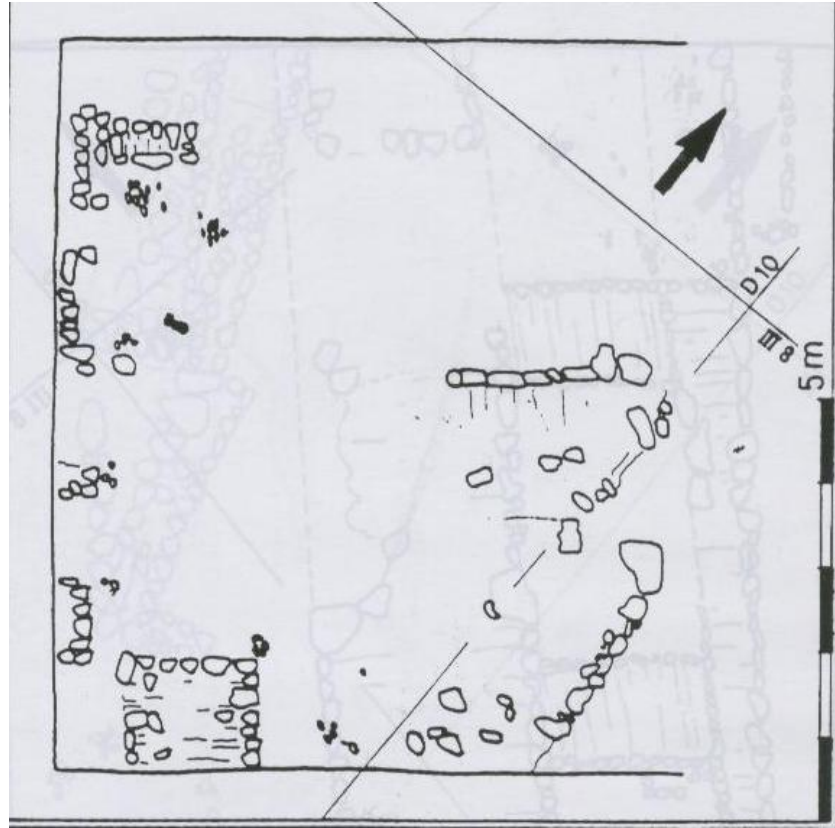

b

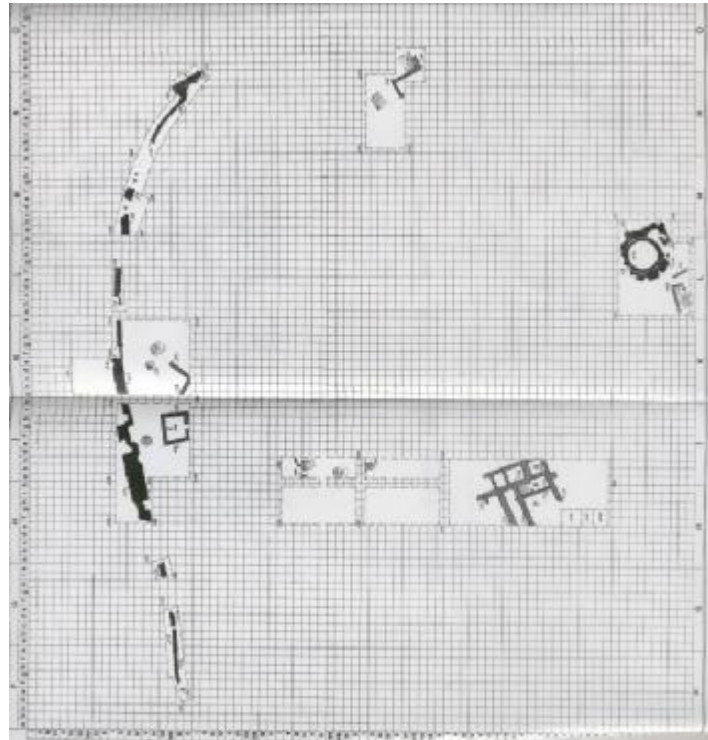

Ek. 25 – Şek.25

a

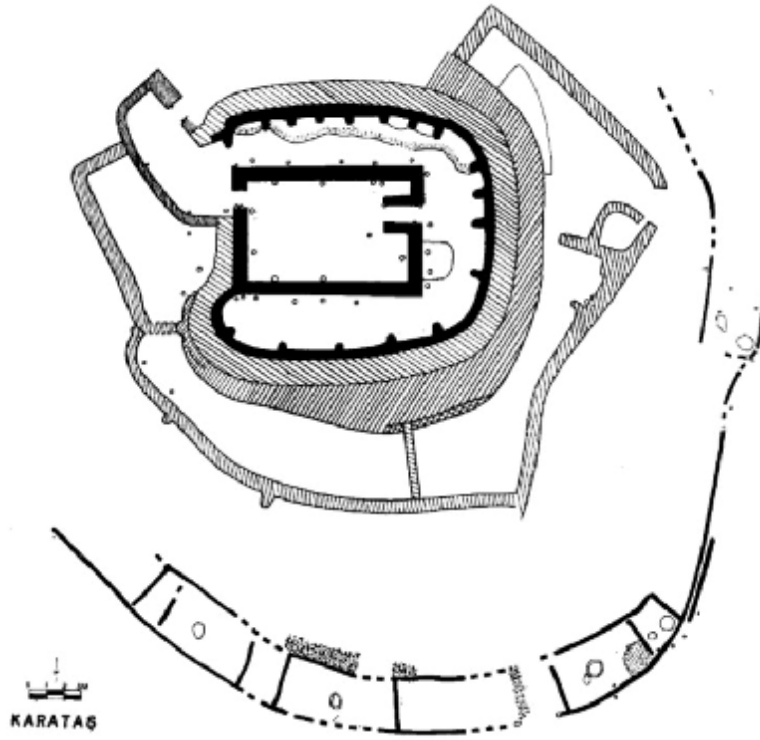

b

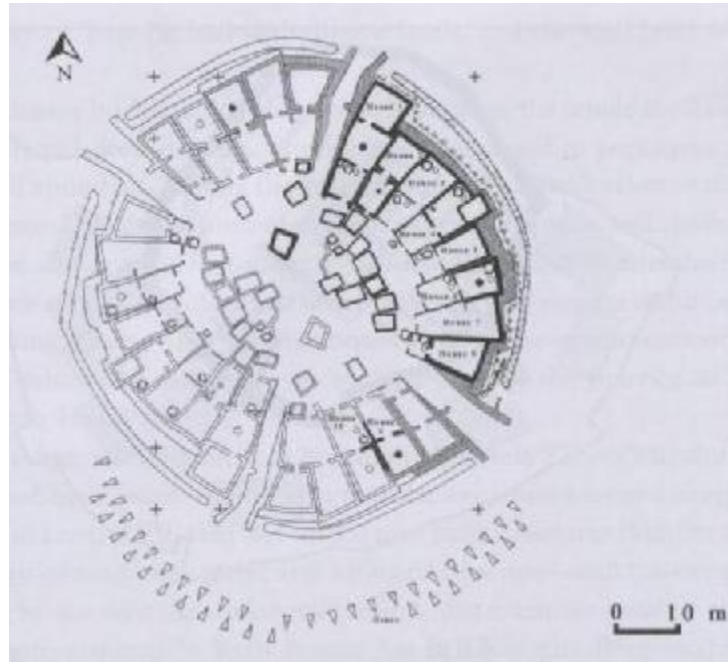

Ek. 26 – Şek.26

a

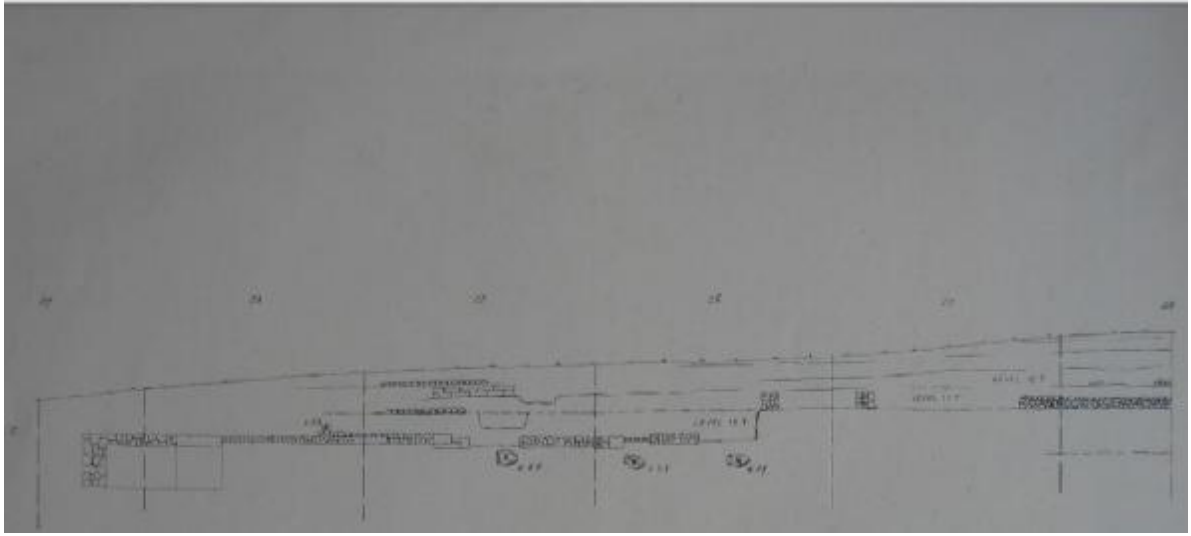

b

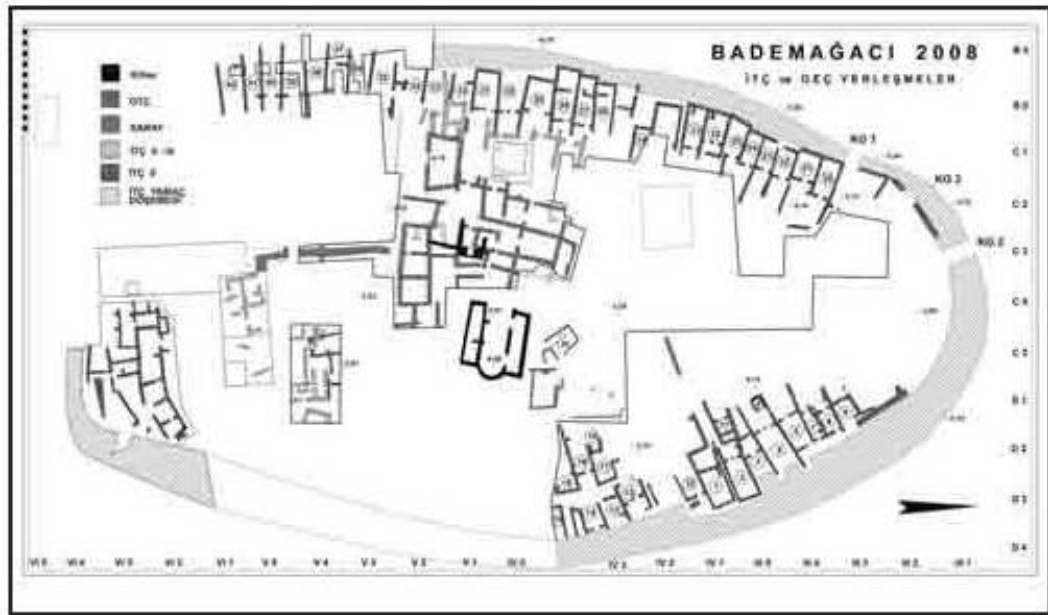

Ek. 27 – Şek.27

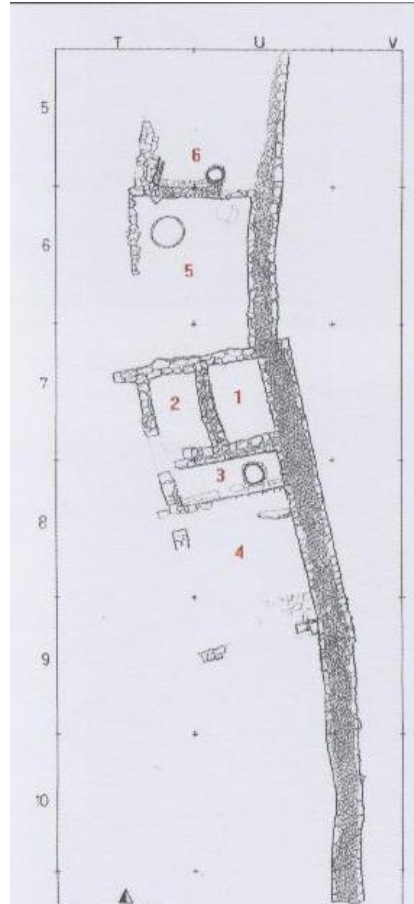
a

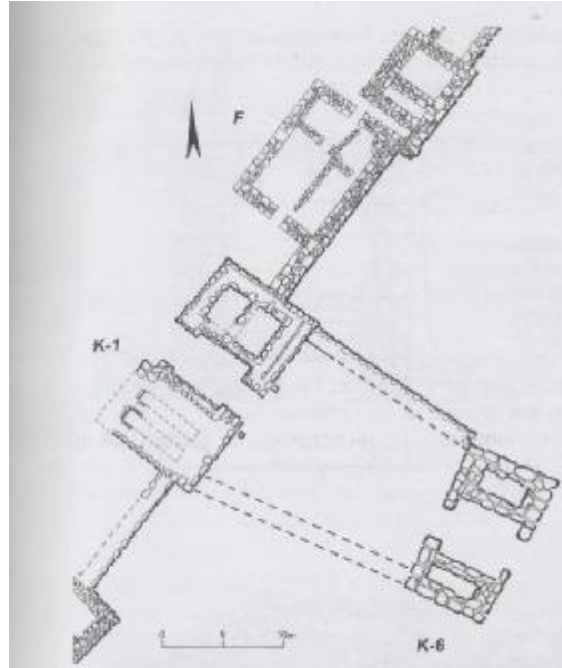
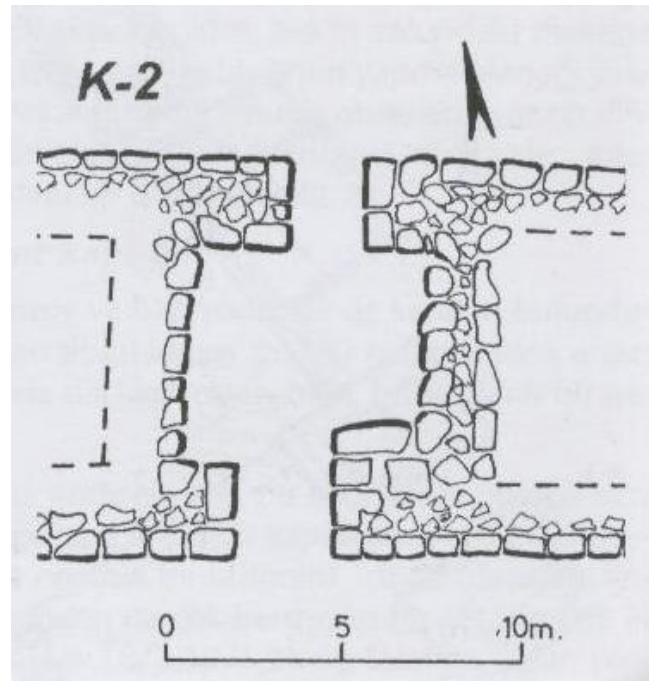
b

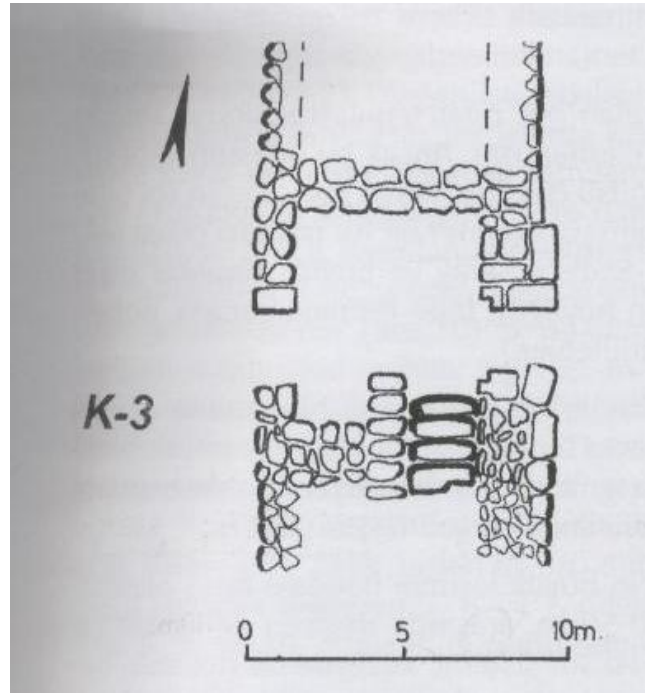
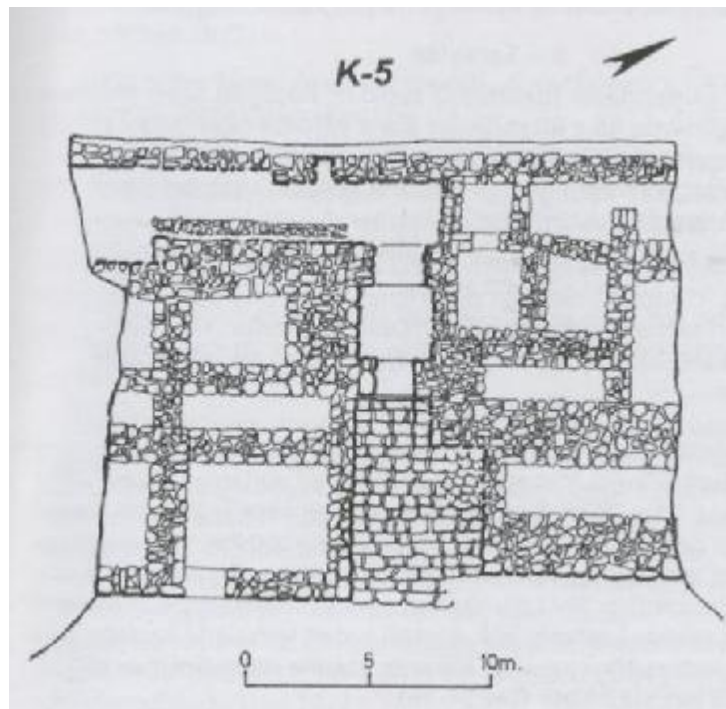
Ek. 28 – Şek.28

a**b**

Ek. 29 – Şek.29

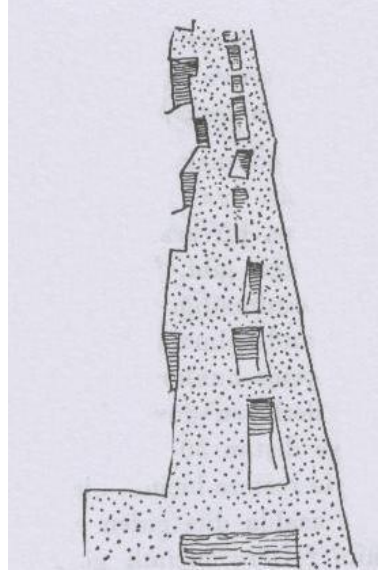
a**b**

Ek. 30 – Şek.30

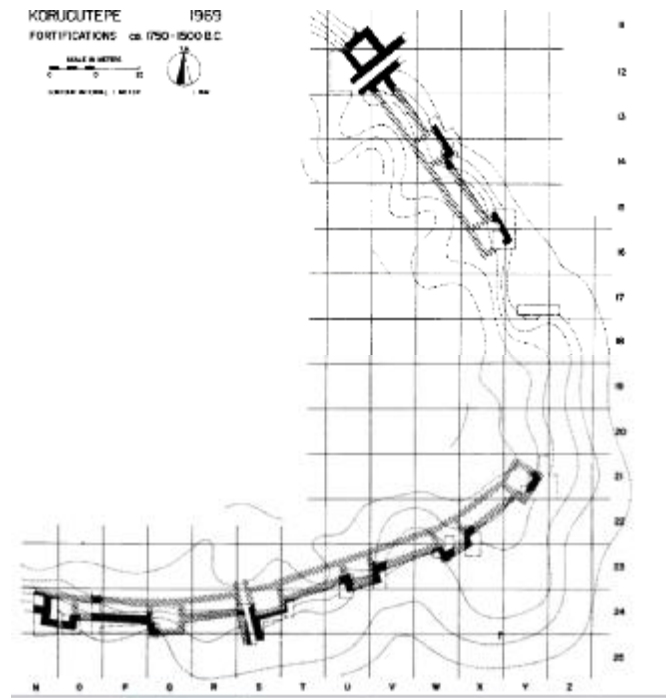
a**b**

Ek. 31 – Şek.31

a

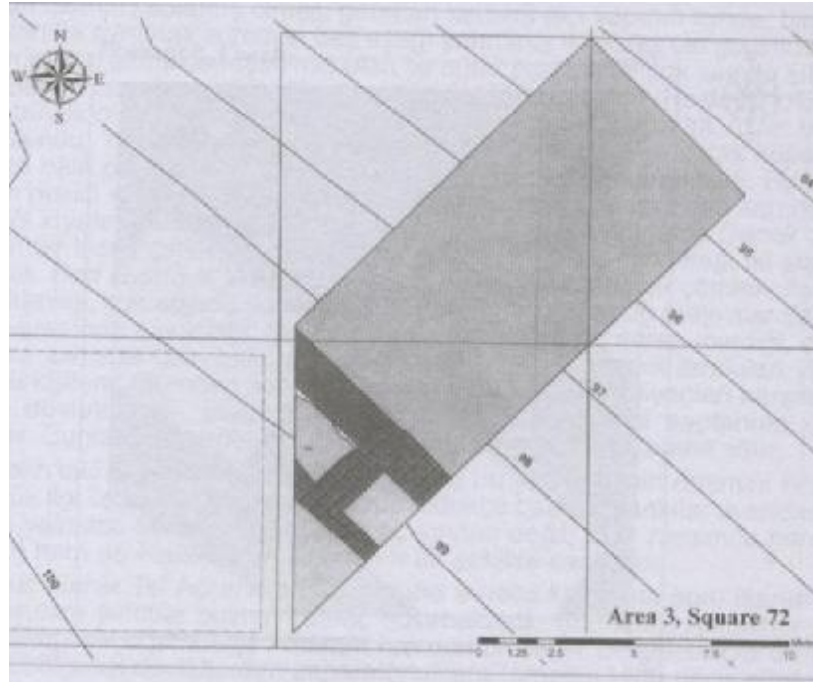

b

Ek. 33 – Şek.33

a

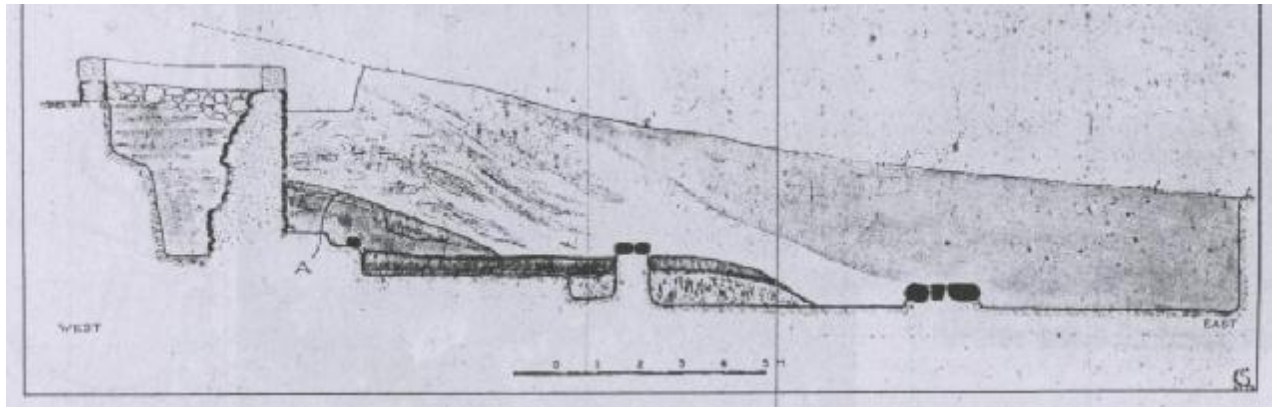

b

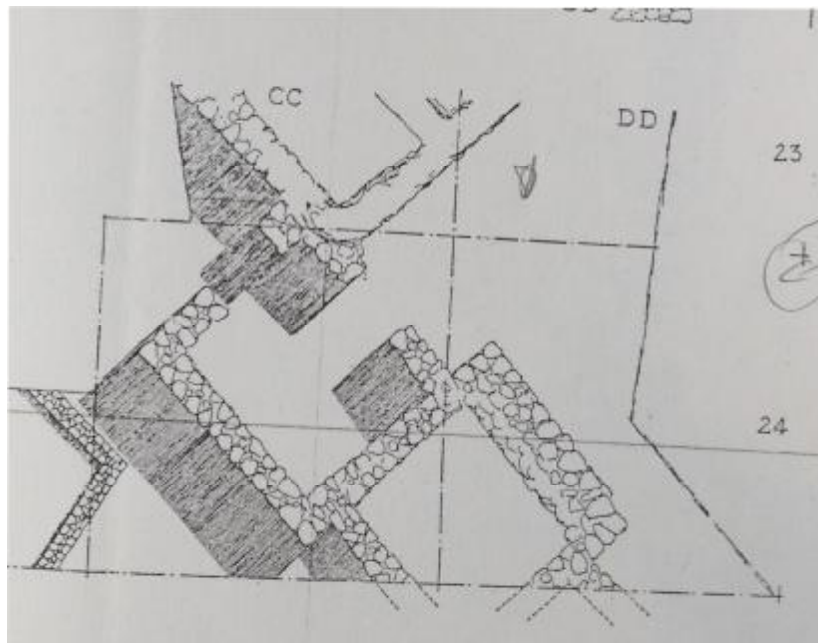

Ek. 34 – Şek.34

a

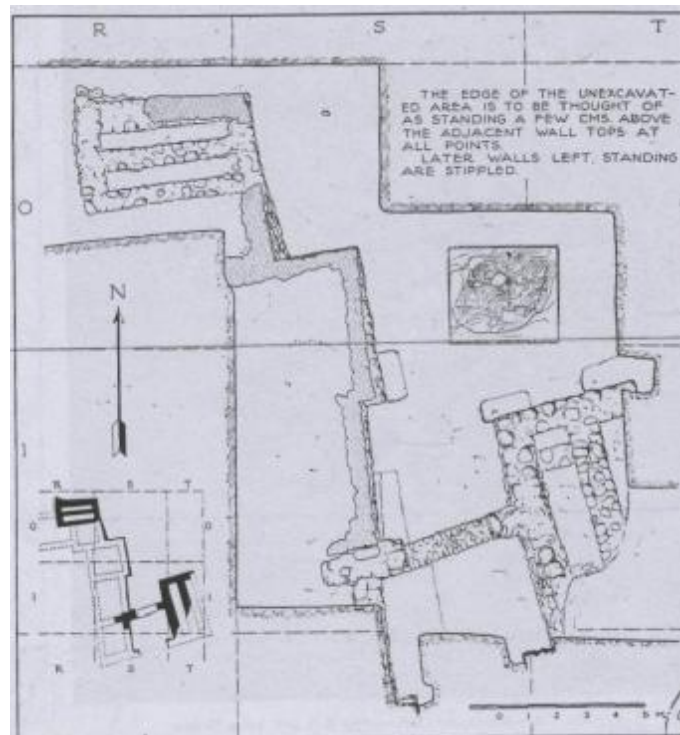

b

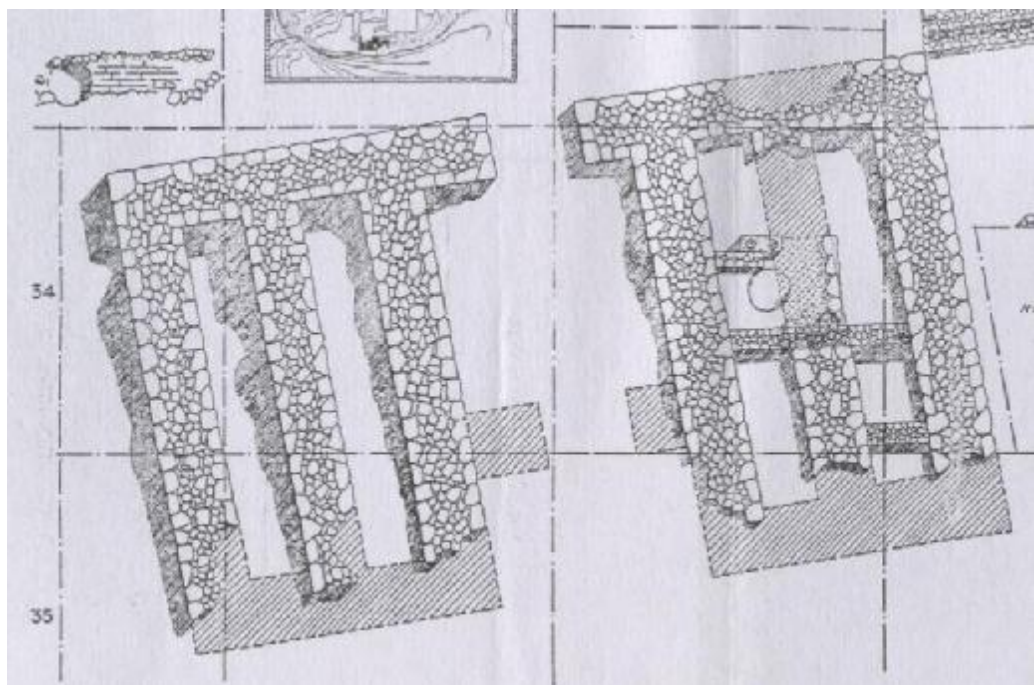

Ek. 35 – Şek.35

a

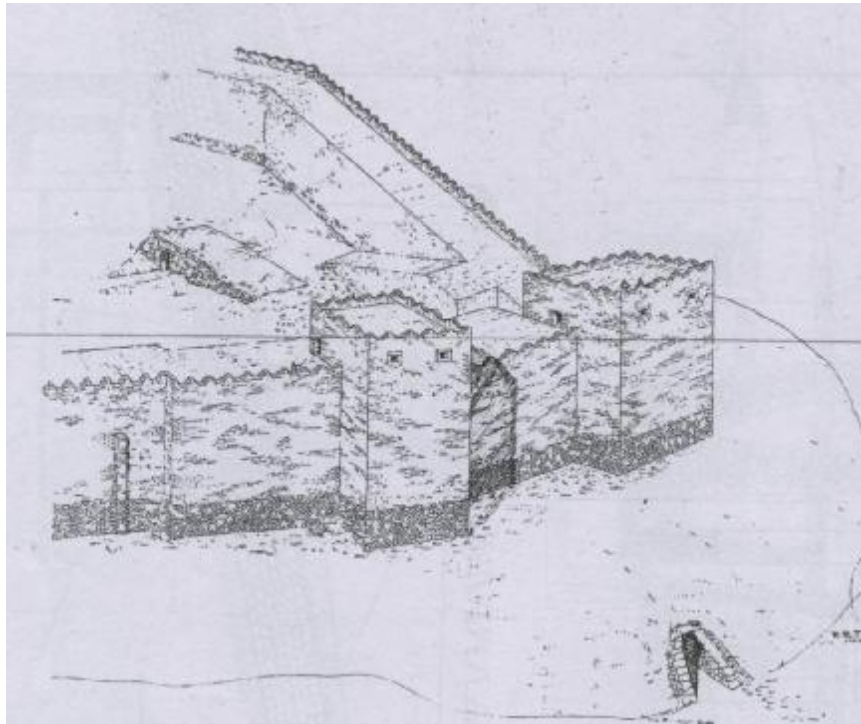

b

Ek. 36 – Şek.36

a

b

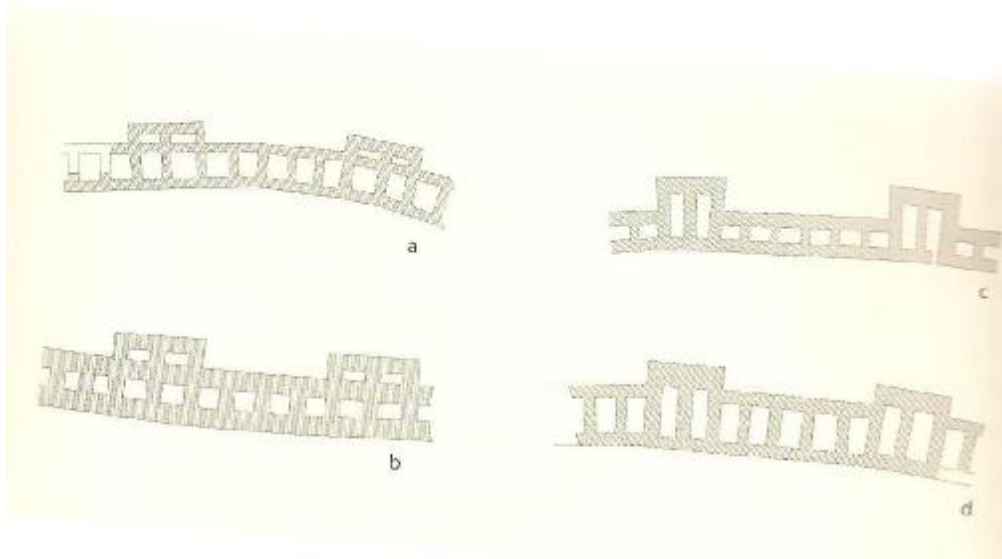

Ek. 37 – Şek.37

a

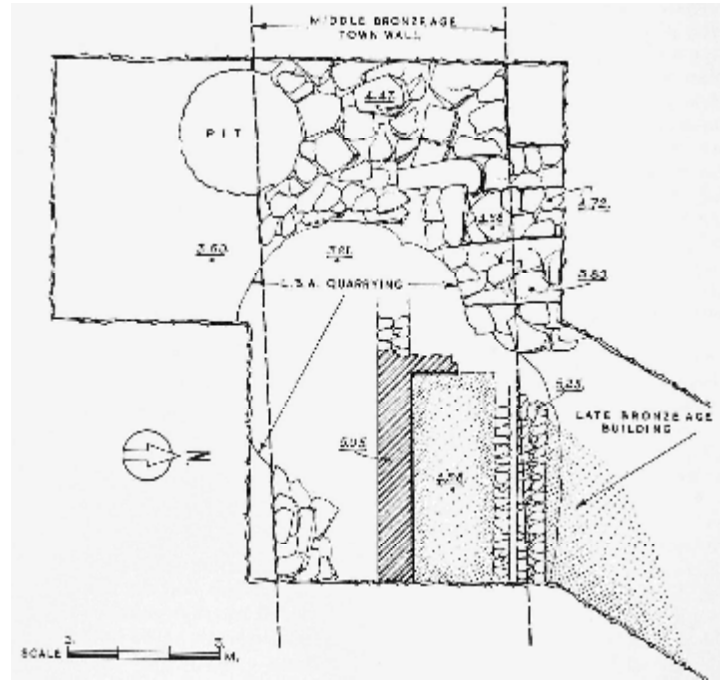

b

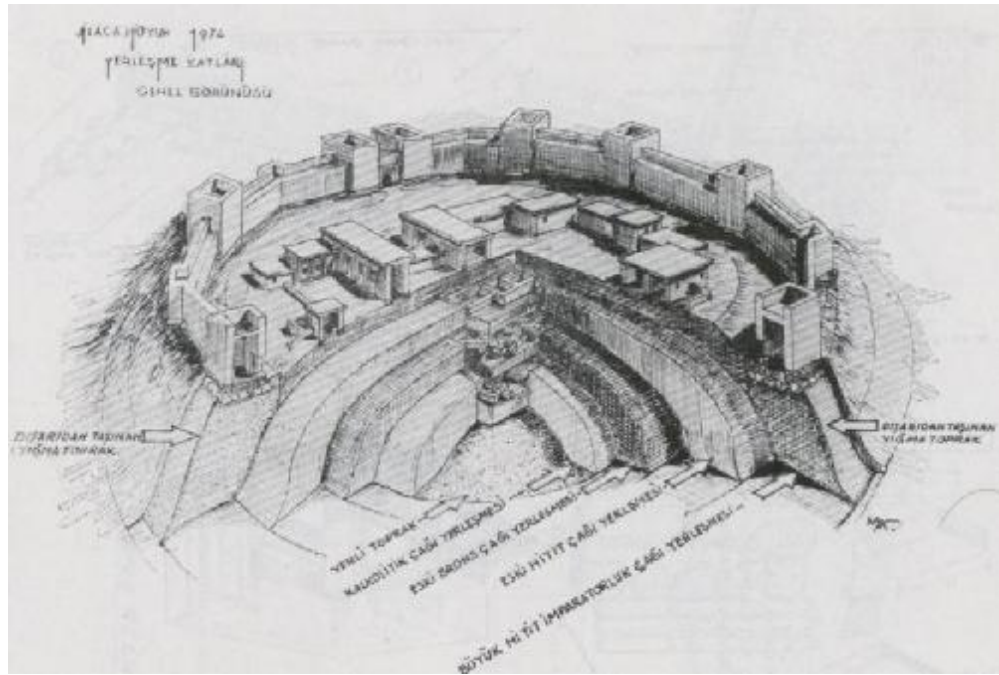

Ek. 38 – Şek.38

a

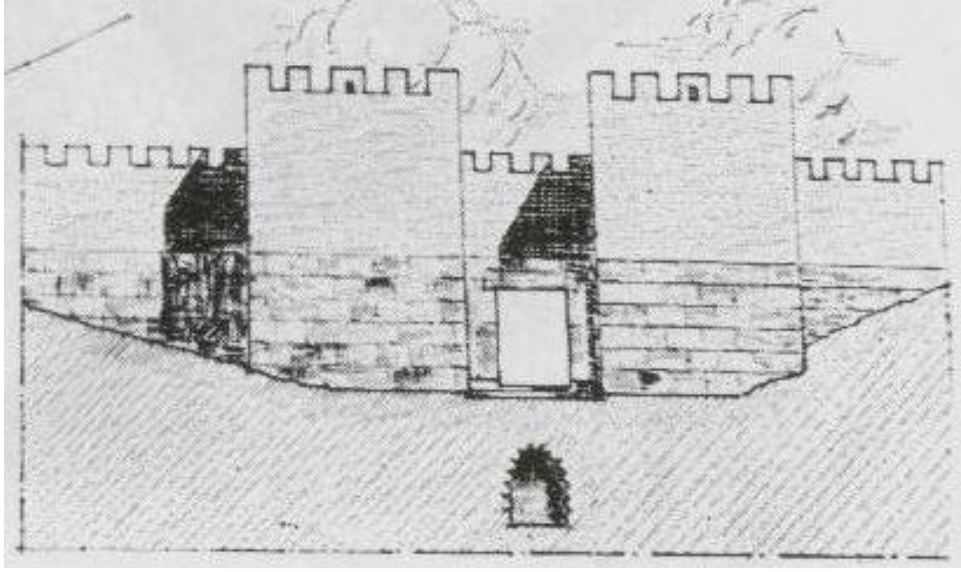

b

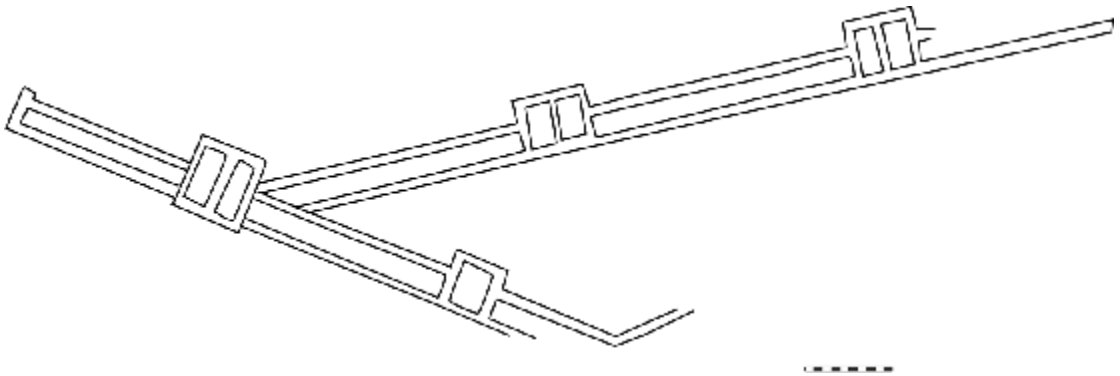

Ek. 39 – Şek.39

a

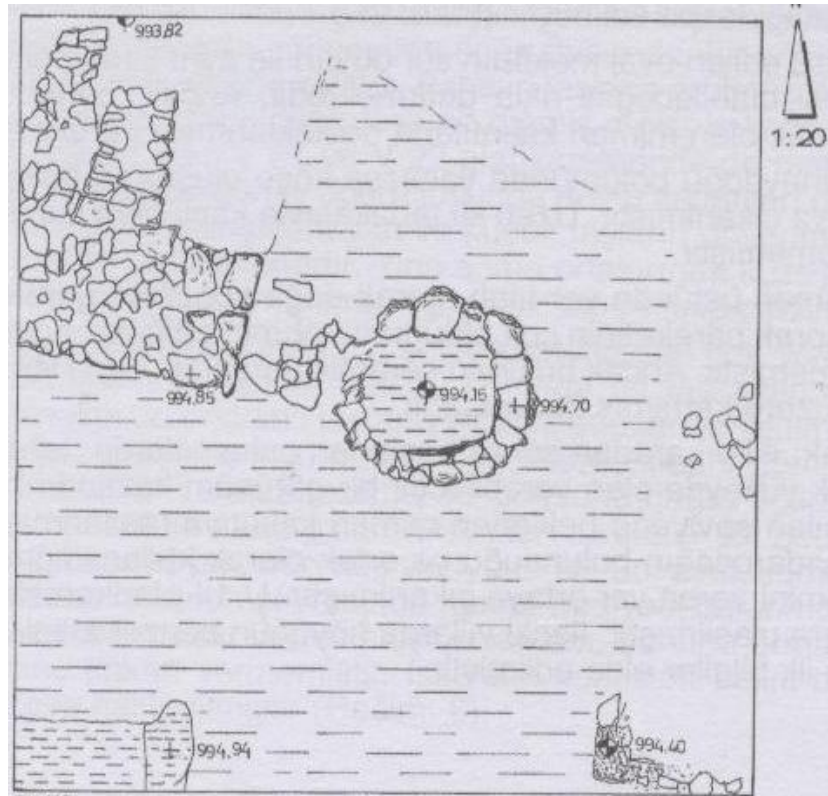

b

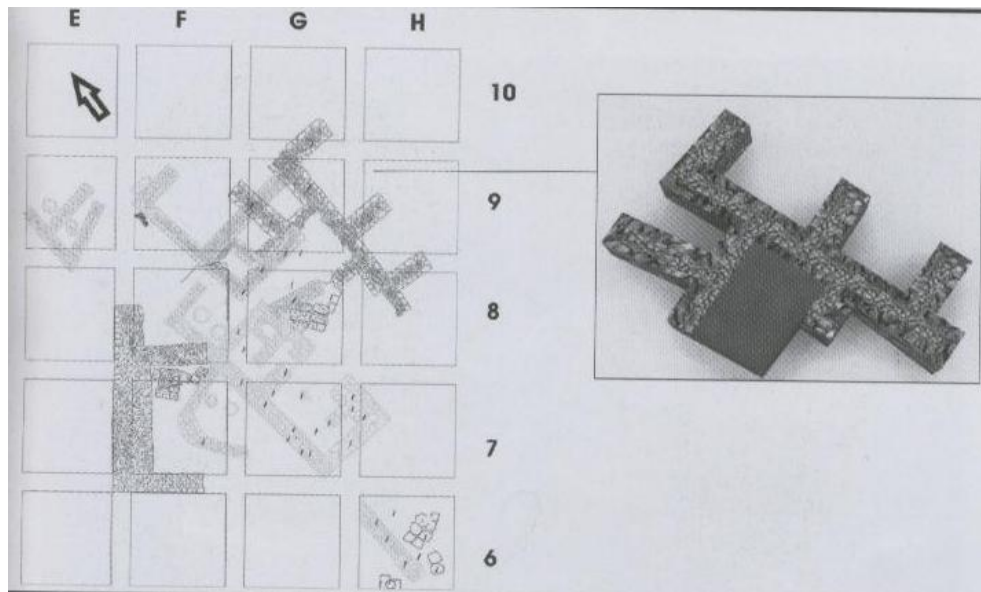

Ek. 40 – Şek.40

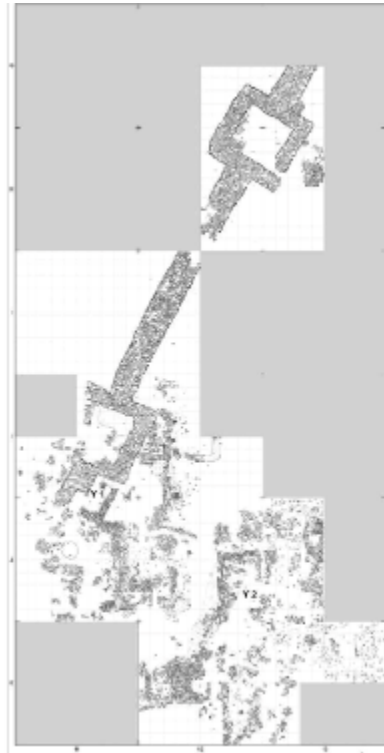
a

b

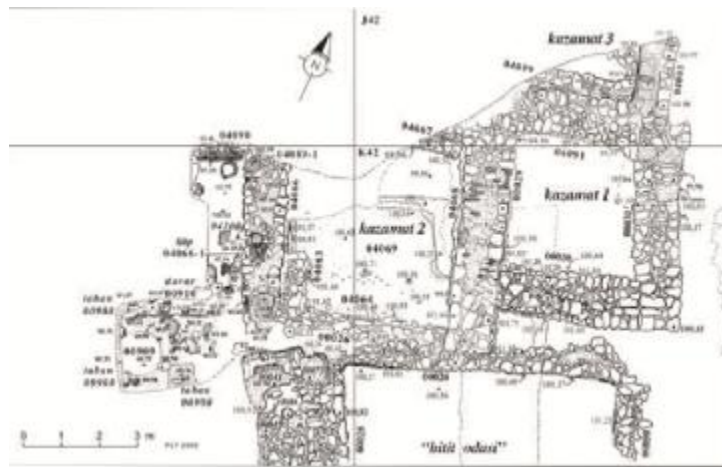

Ek. 41 – Şek.41

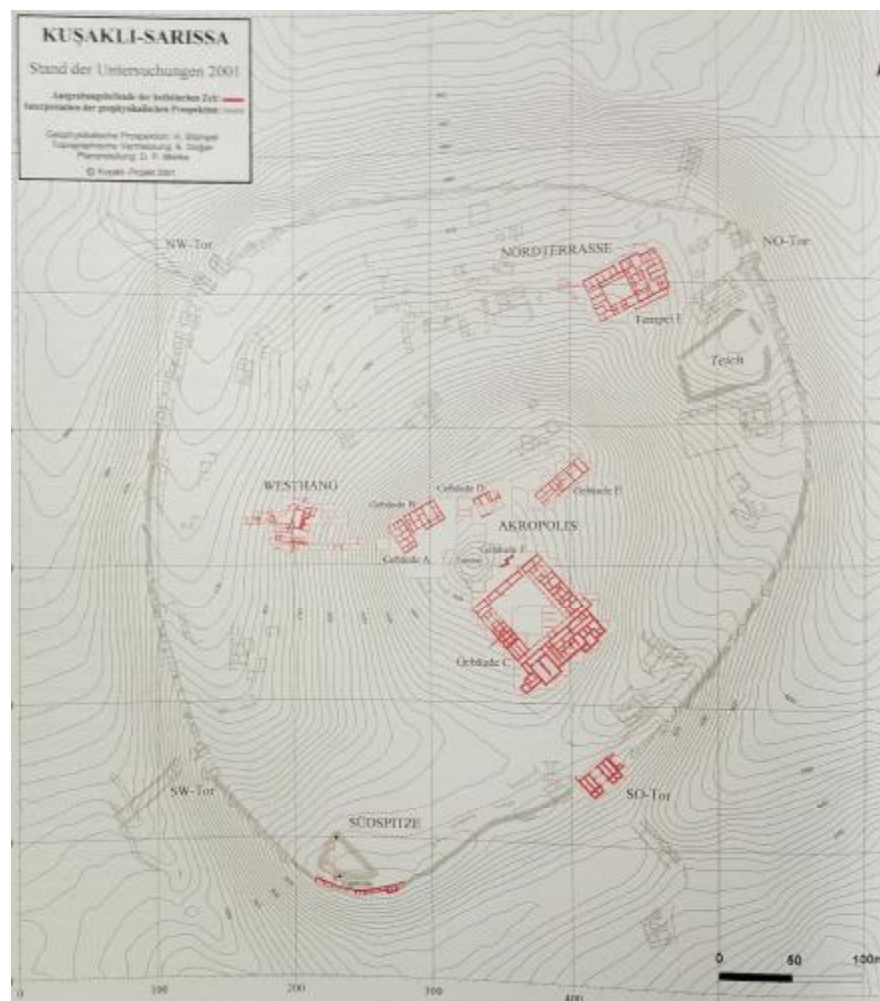
a**b**

Ek. 42 – Şek.42

a

b

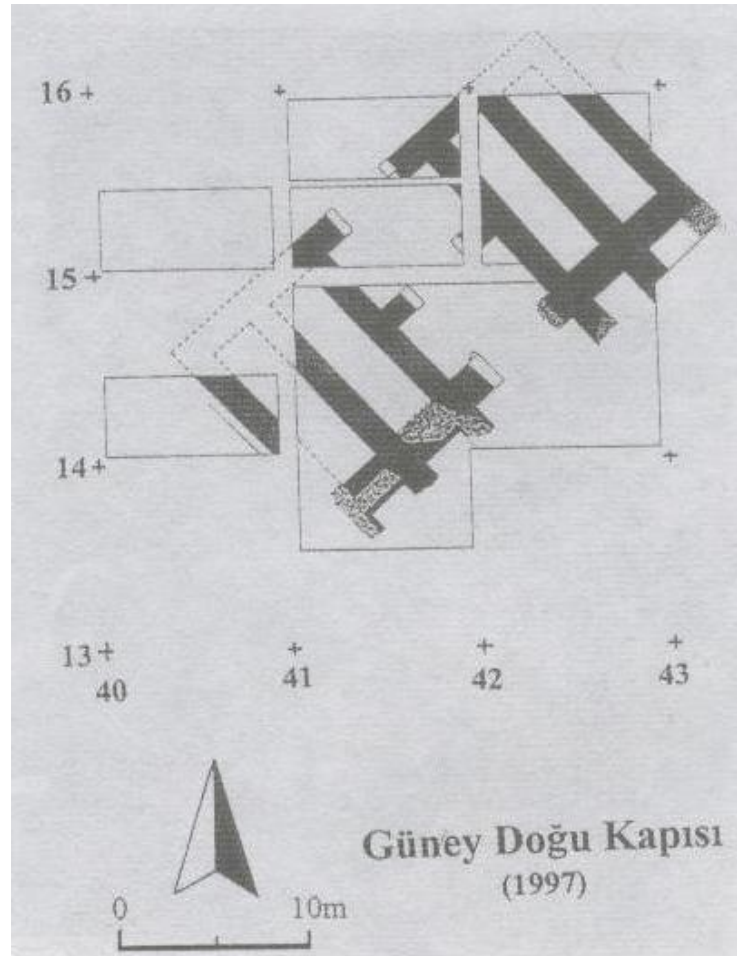

Ek. 43 – Şek.43

a

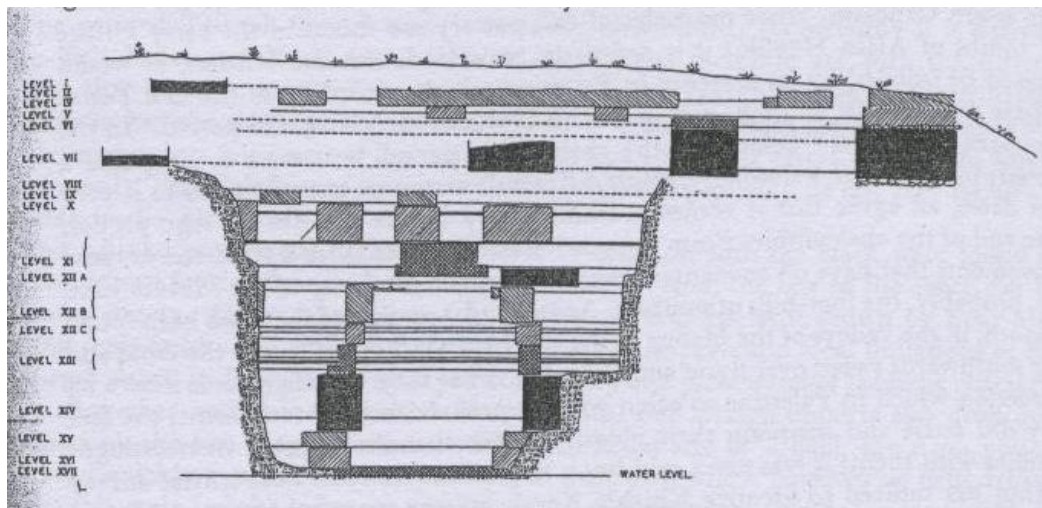

b

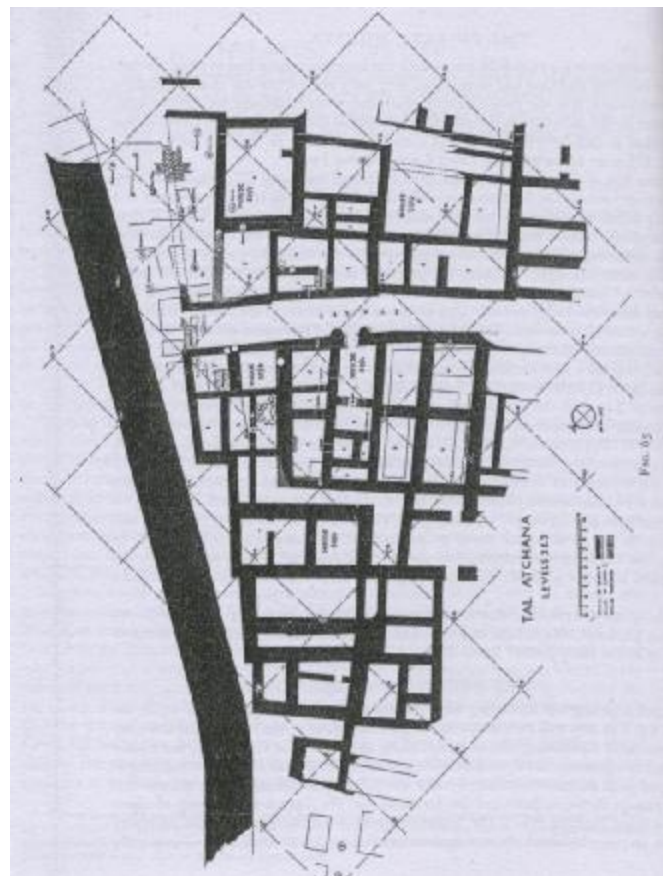

Ek. 44 – Şek.44

a

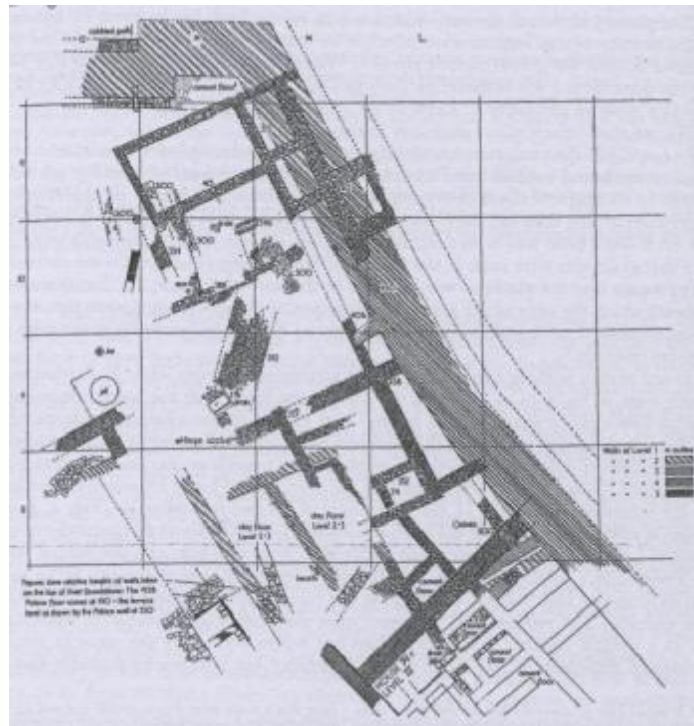

b

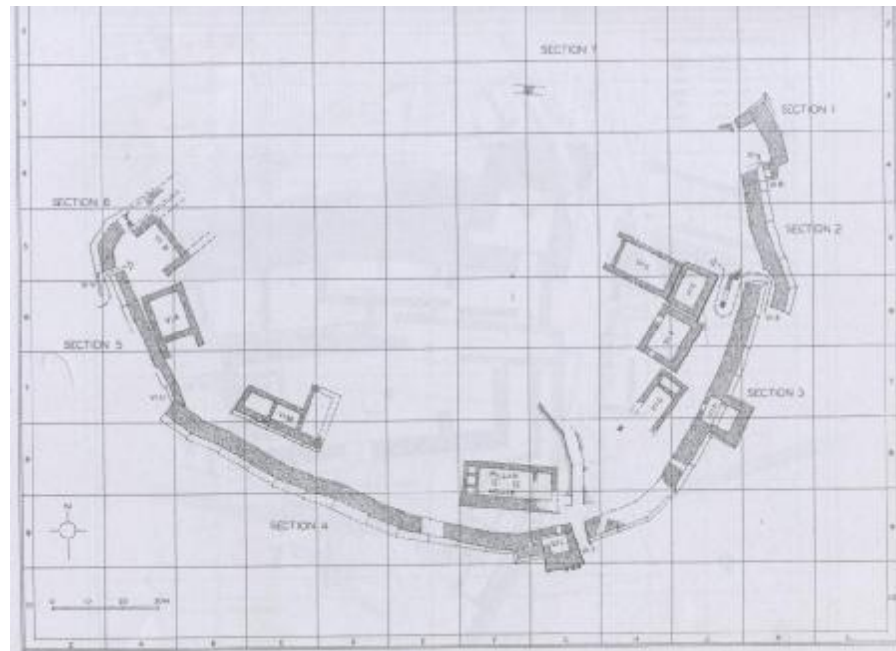

Ek. 45 – Şek.45

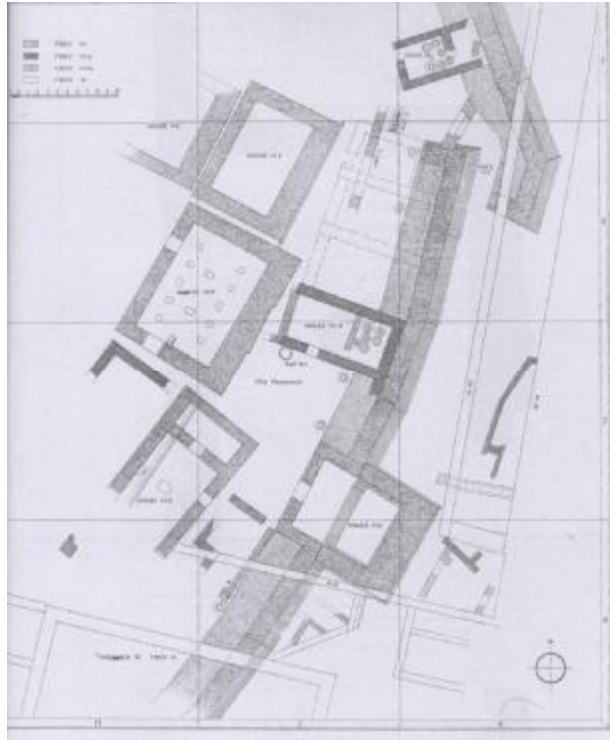
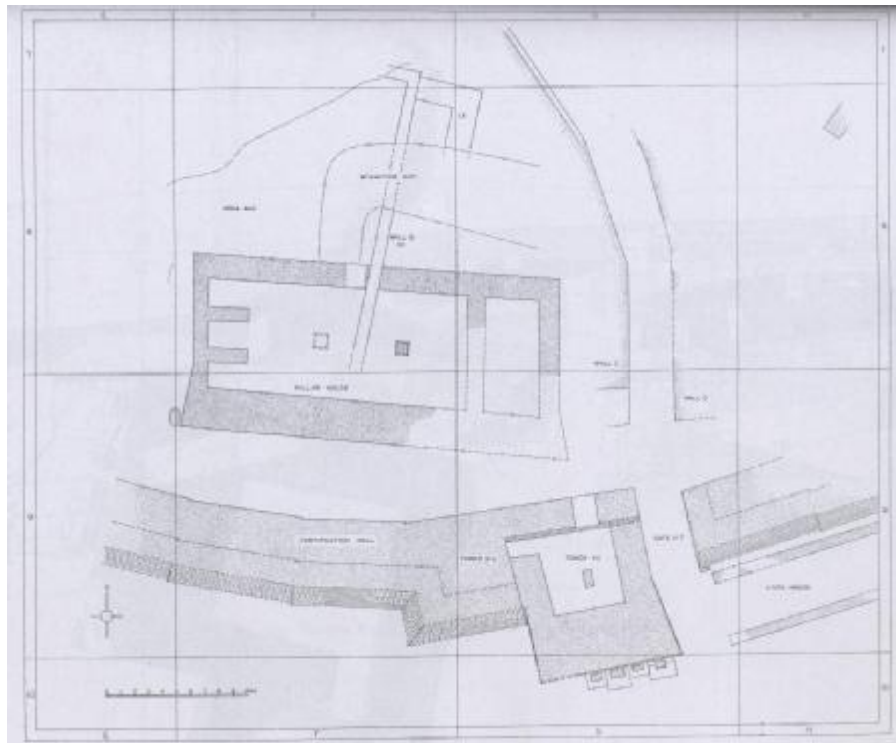
a

b

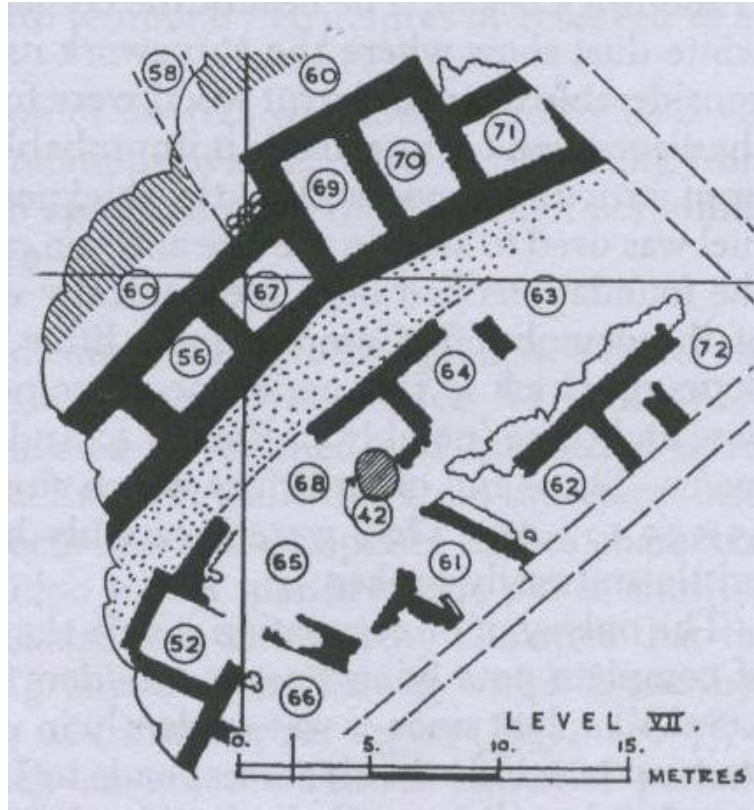

Ek. 46 – Şek.46

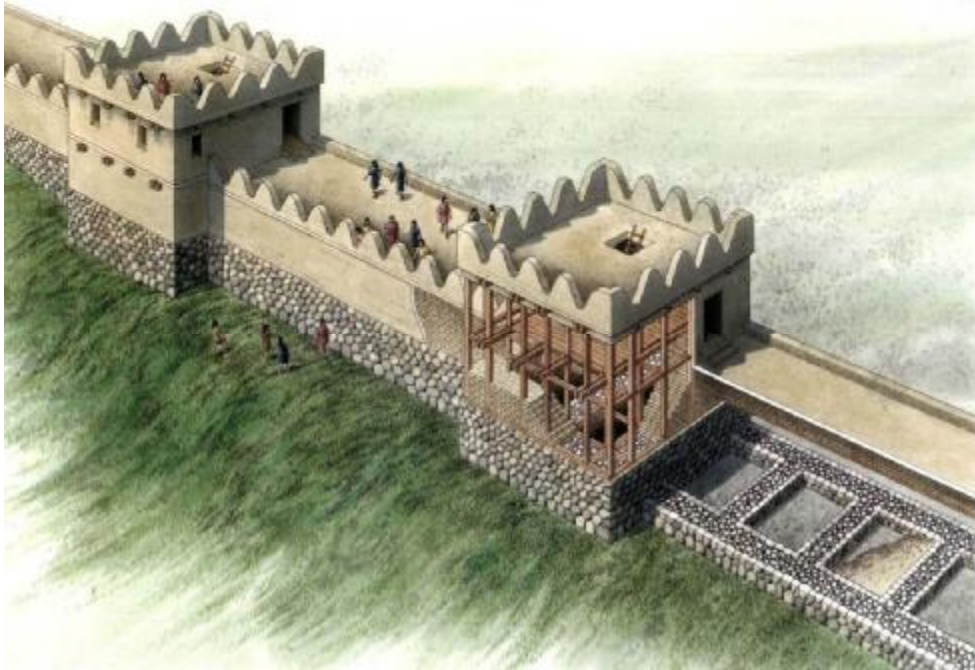
a**b**

Ek. 47 – Şek.47

a

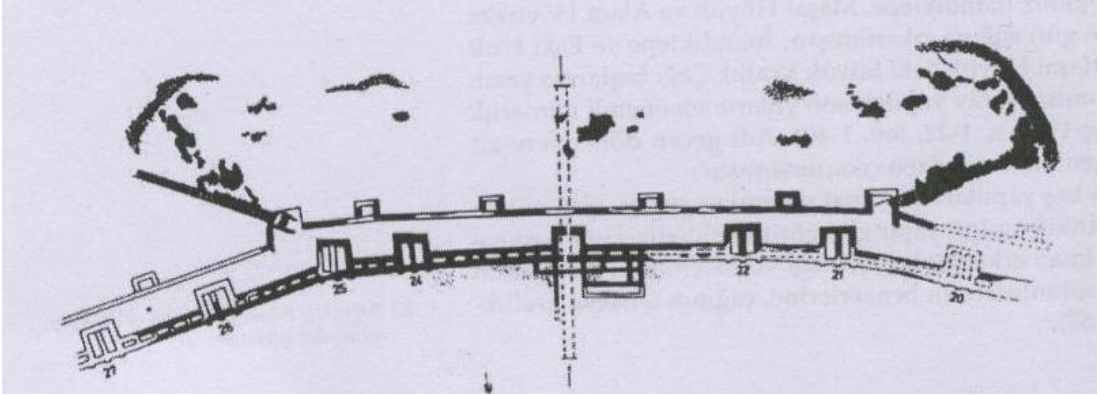

b

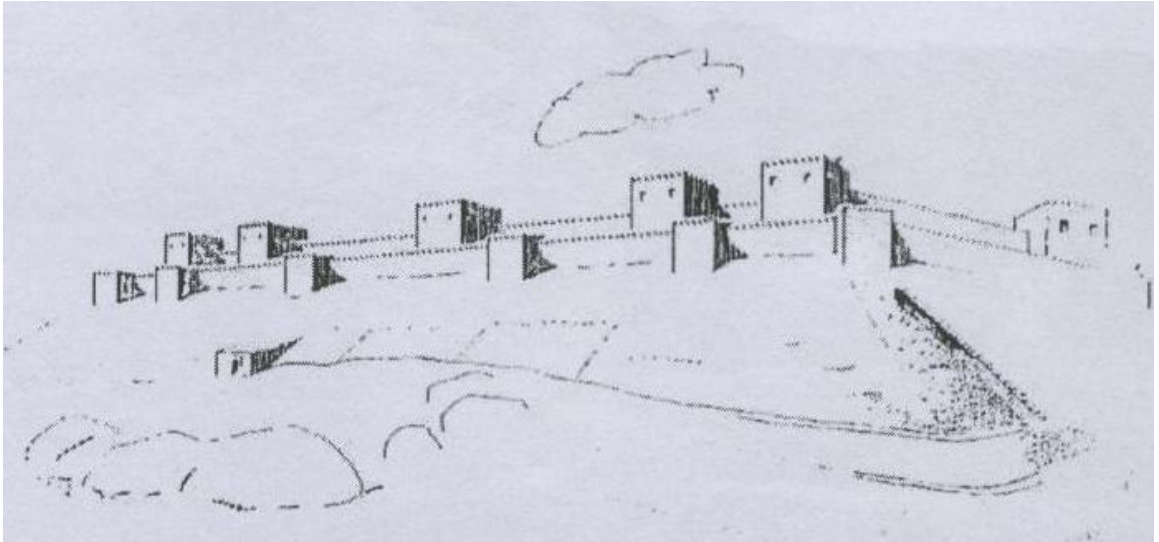

Ek. 48 – Şek.48

a

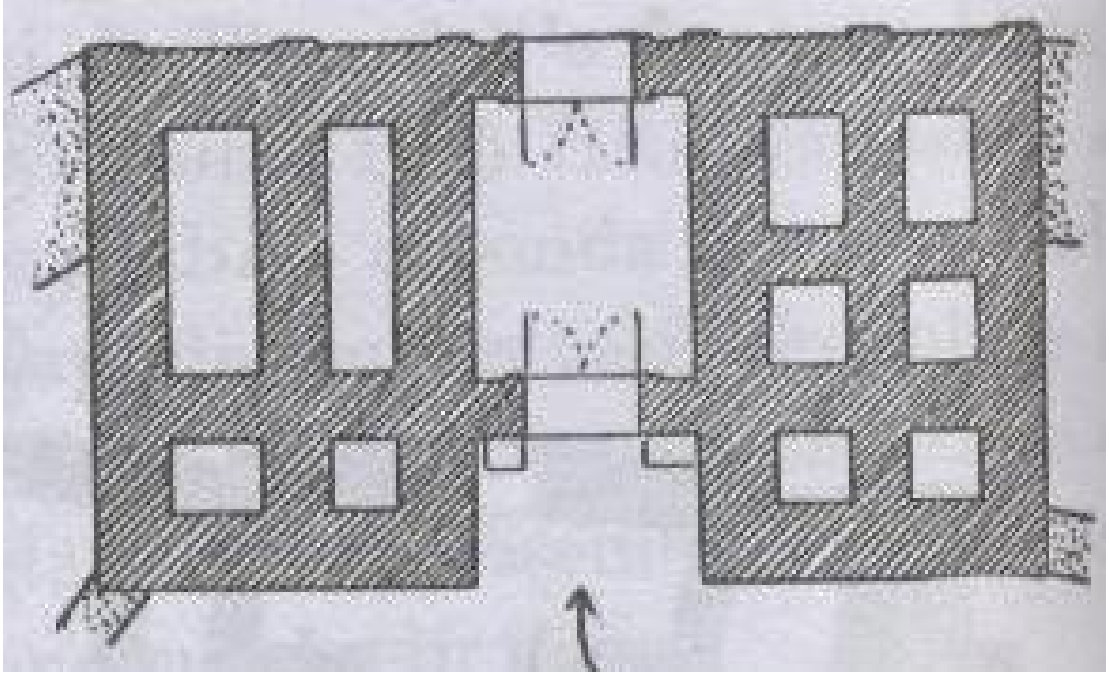

b

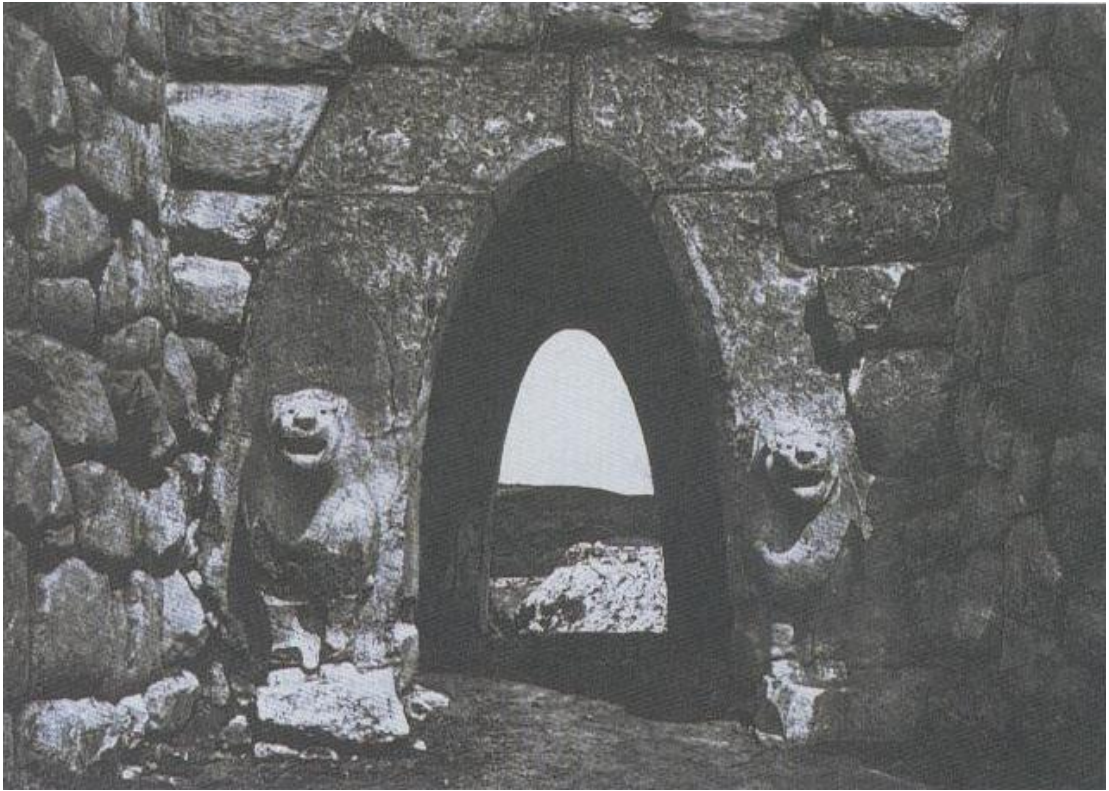

Ek. 49 – Şek.49

a

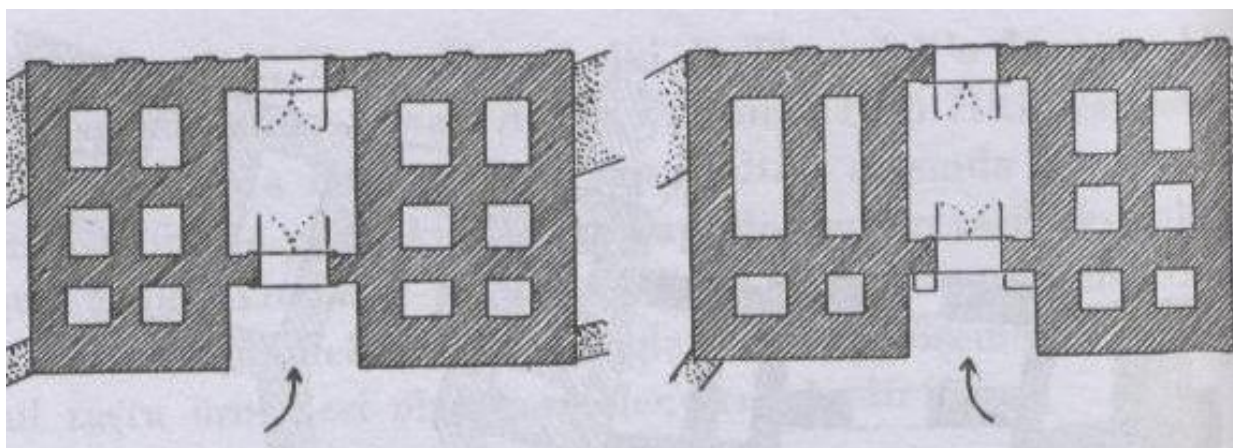

b

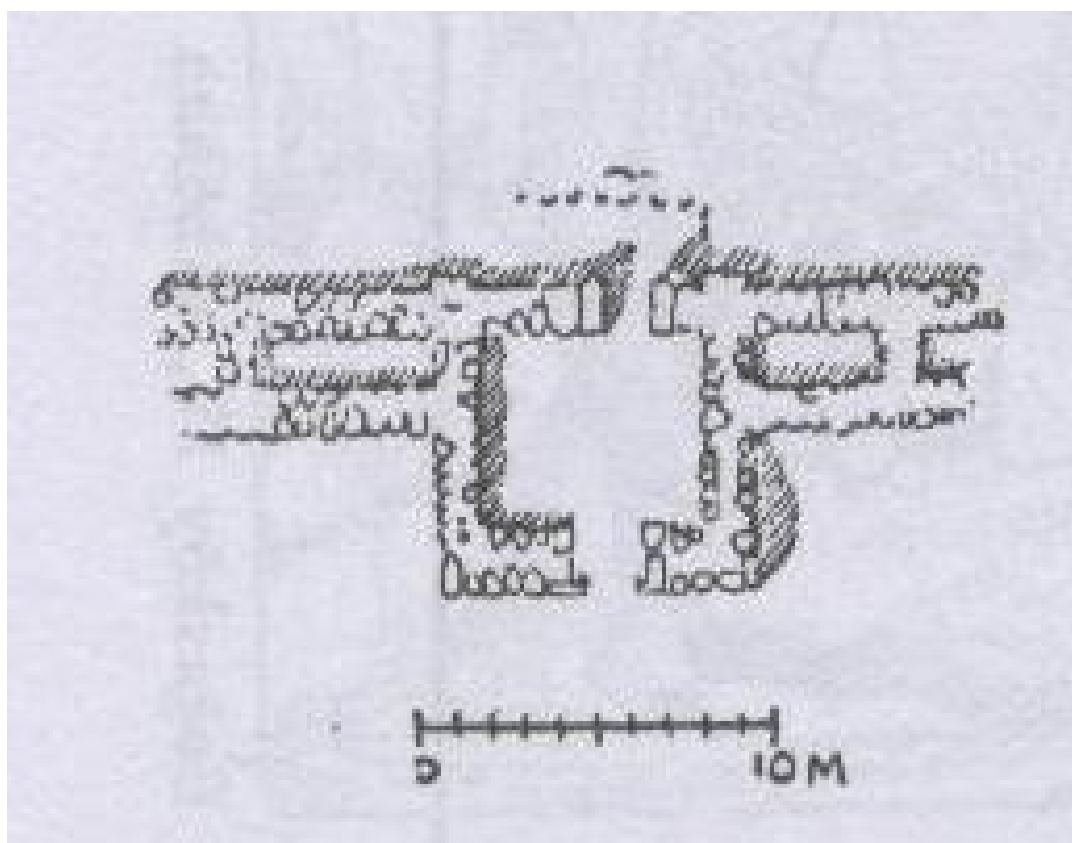

Ek. 50 – Şek.50

a

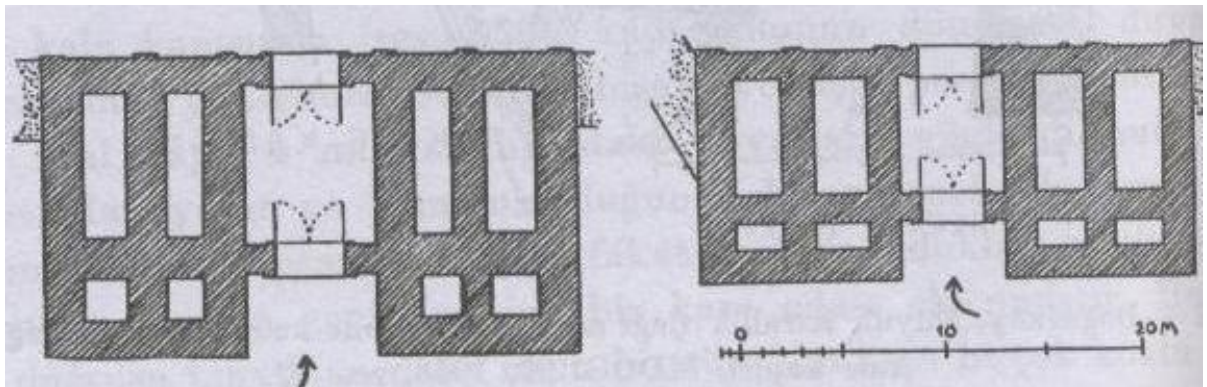

b

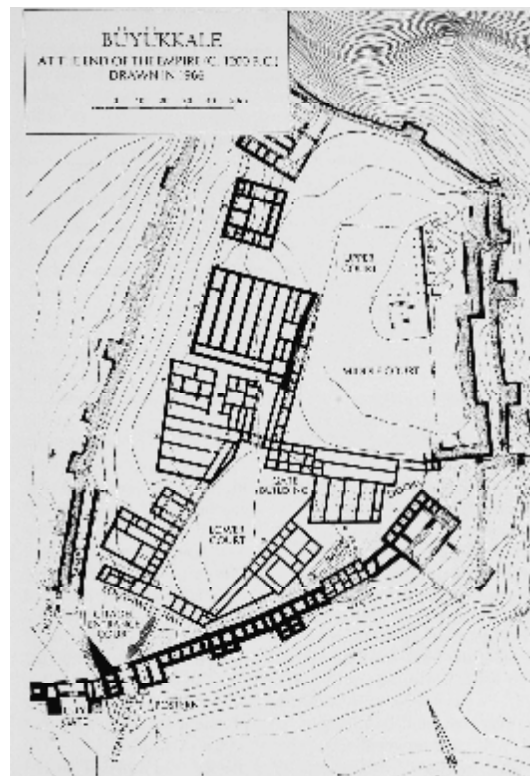

Ek. 51 – Şek.51

a

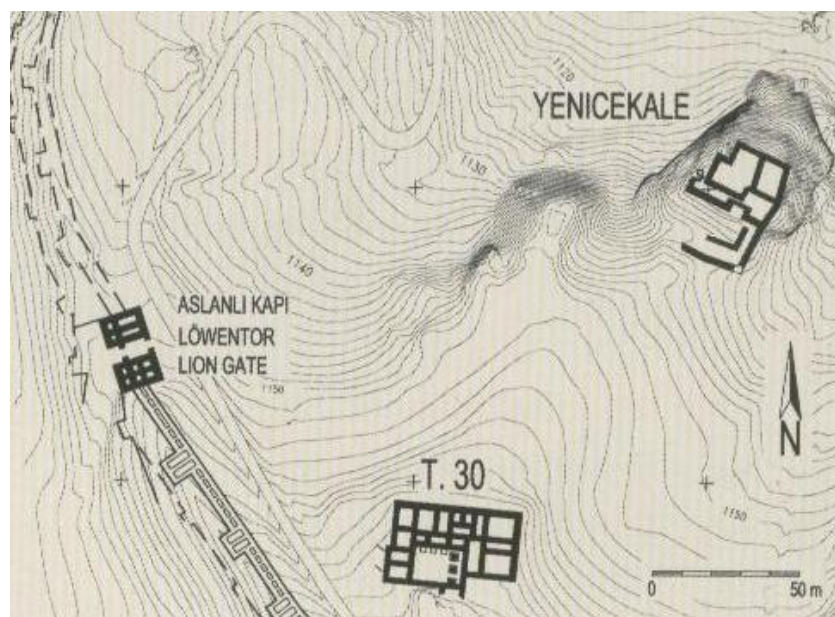

b

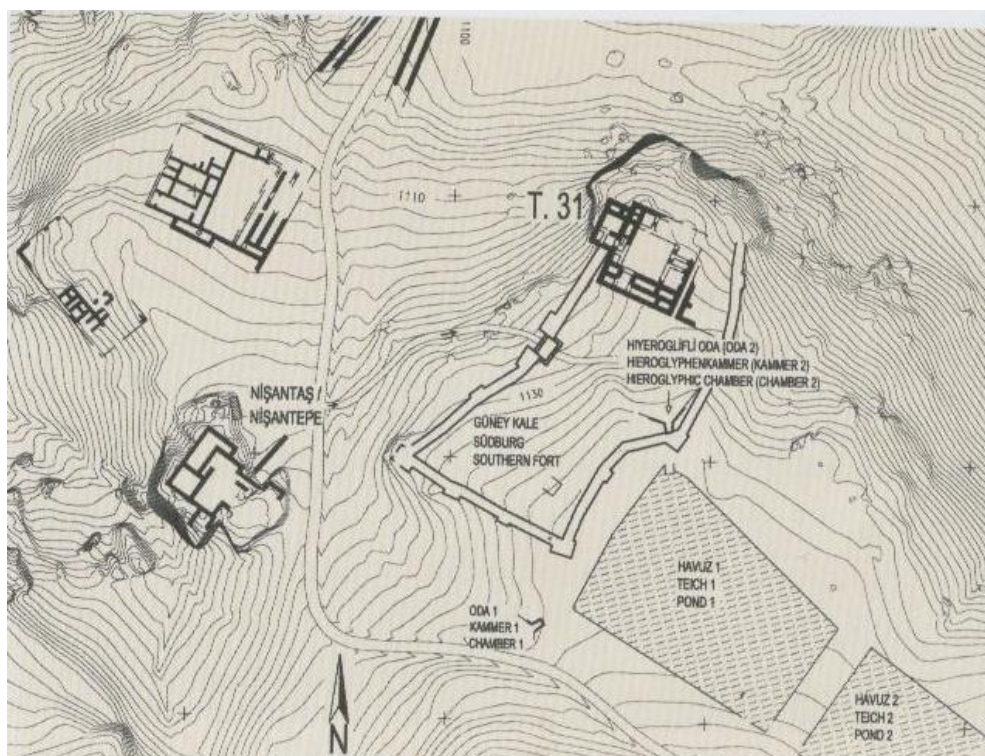

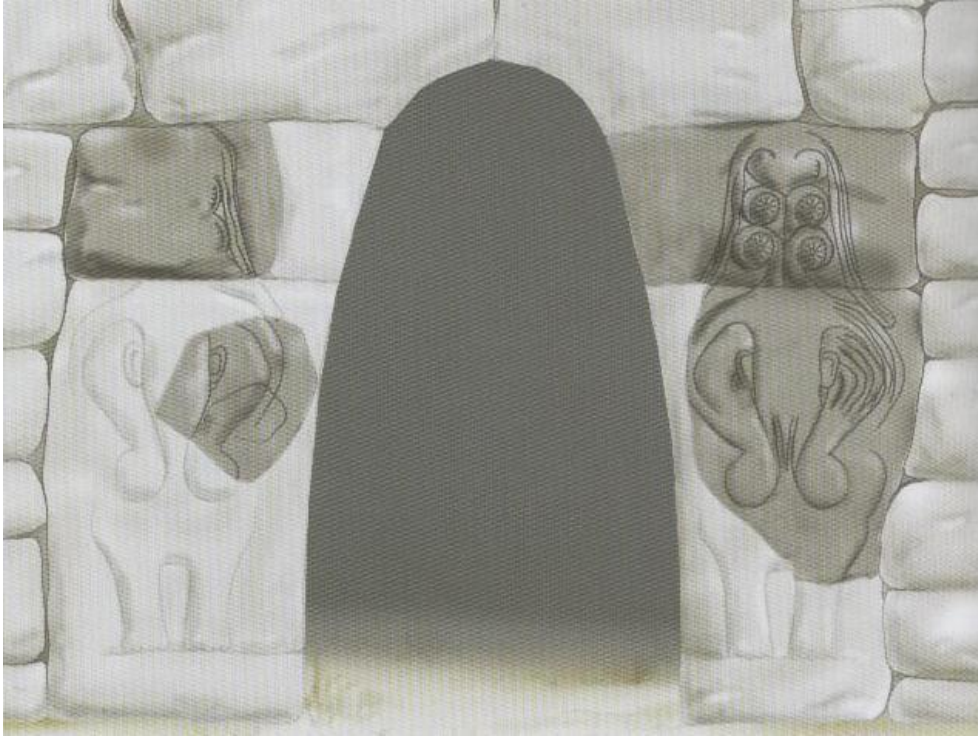
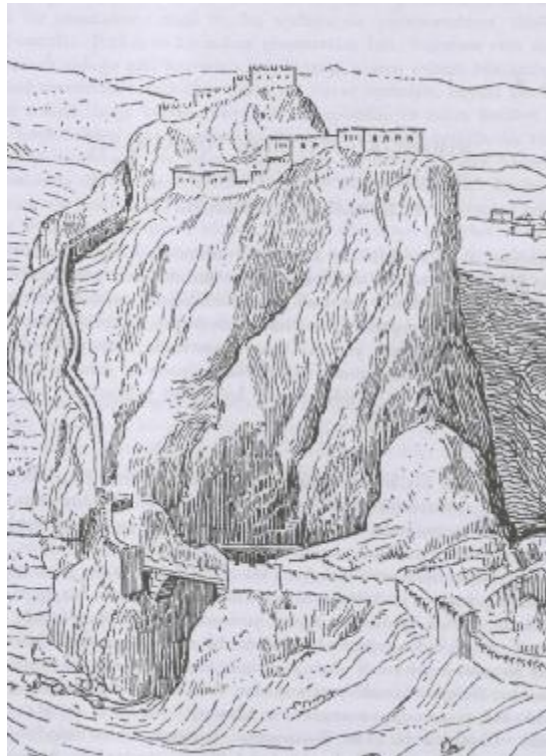
Ek. 52 – Şek.52

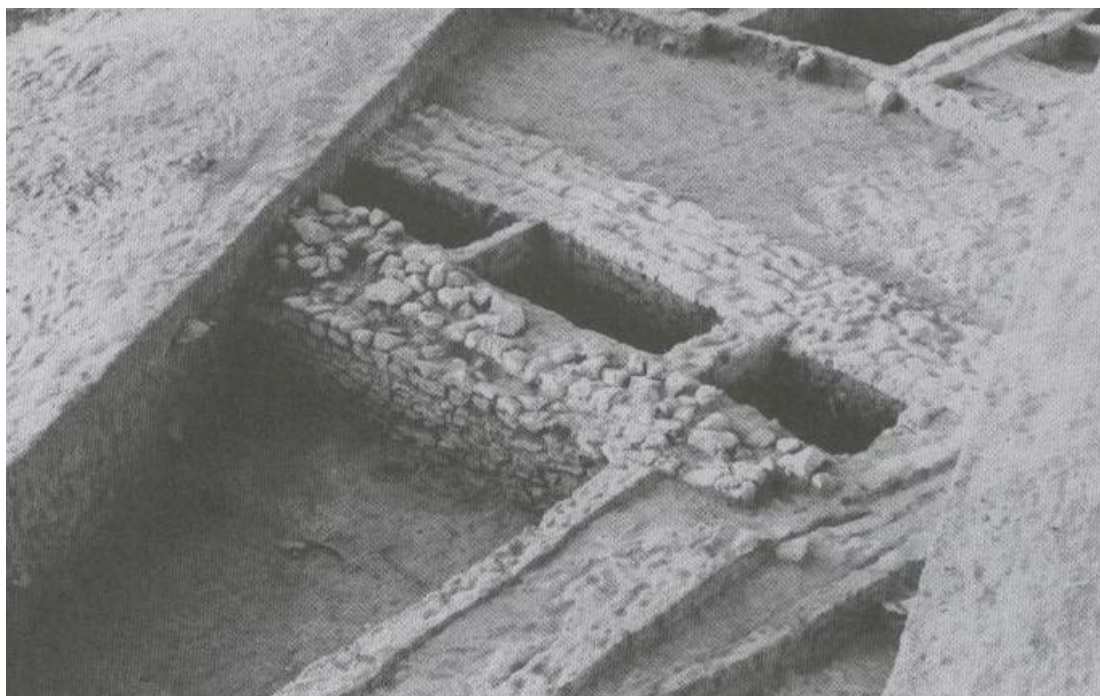
a

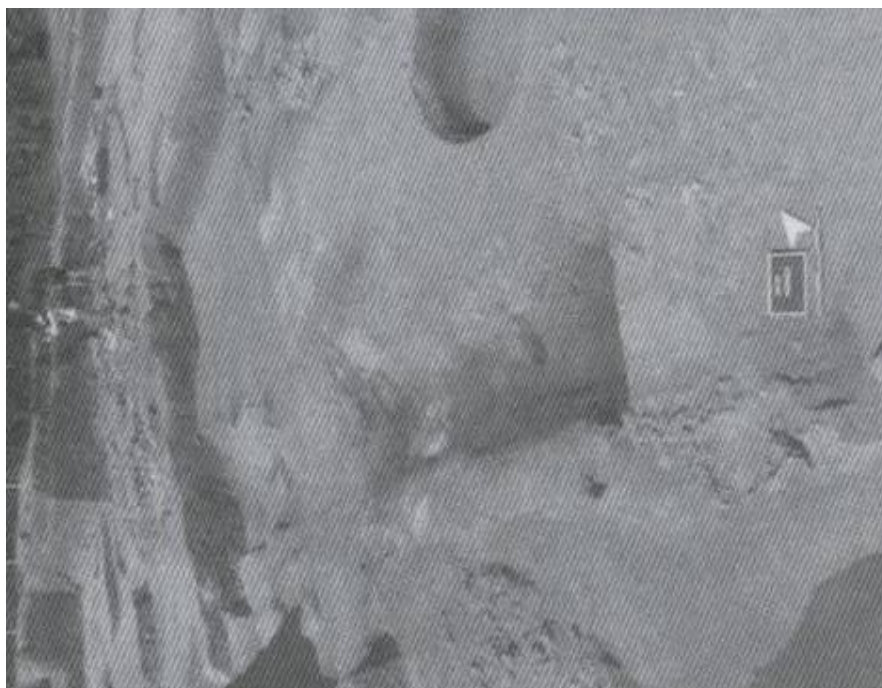
b

Ek. 53 – Şek.53**a****b**

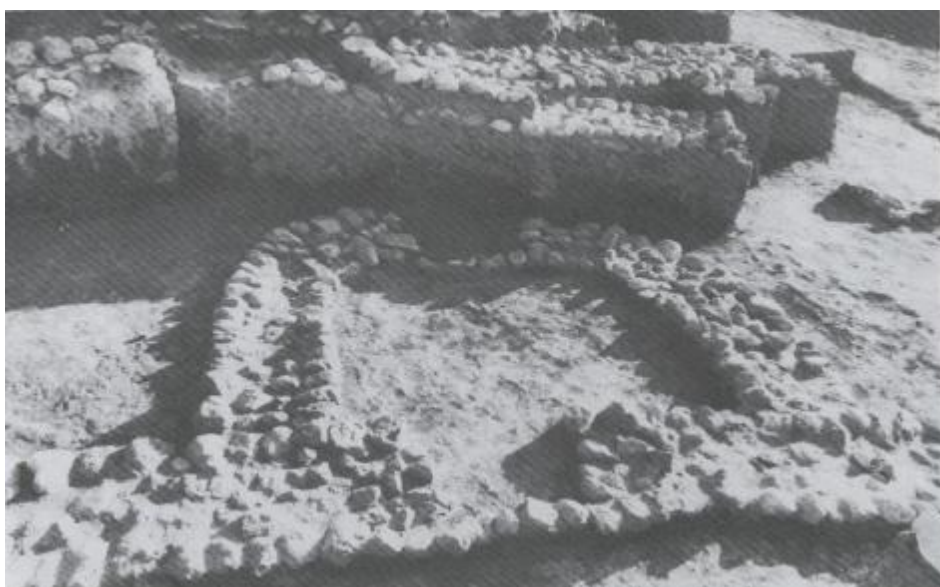
Ek. 54 – Lev. I**a****b**

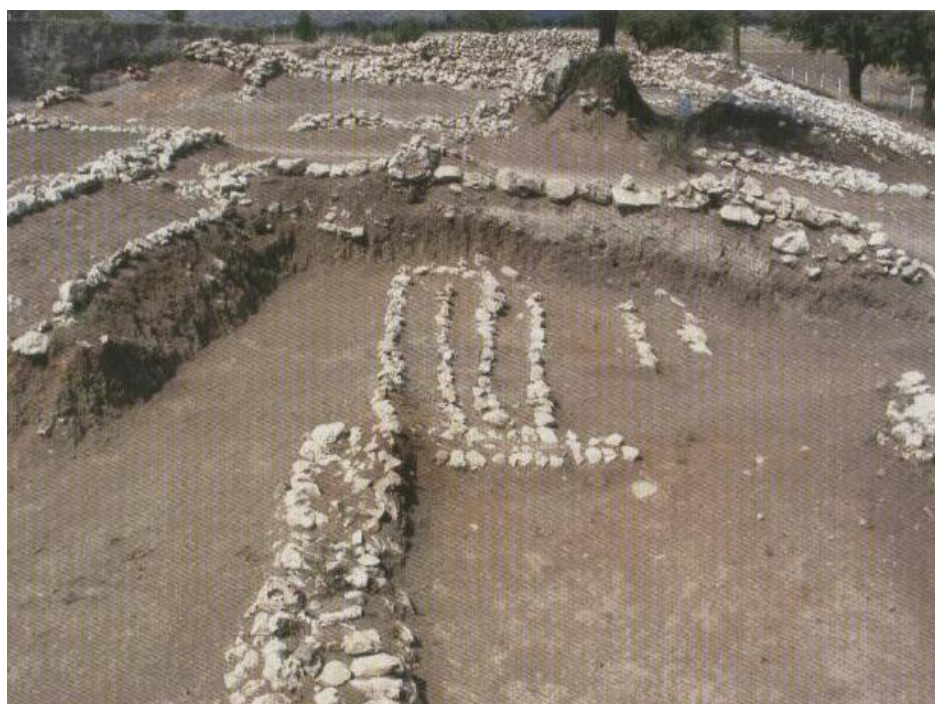
Ek. 55 – Lev. II

a**b**

Ek. 56 – Lev. III**a****b**

Ek. 57– Lev. IV

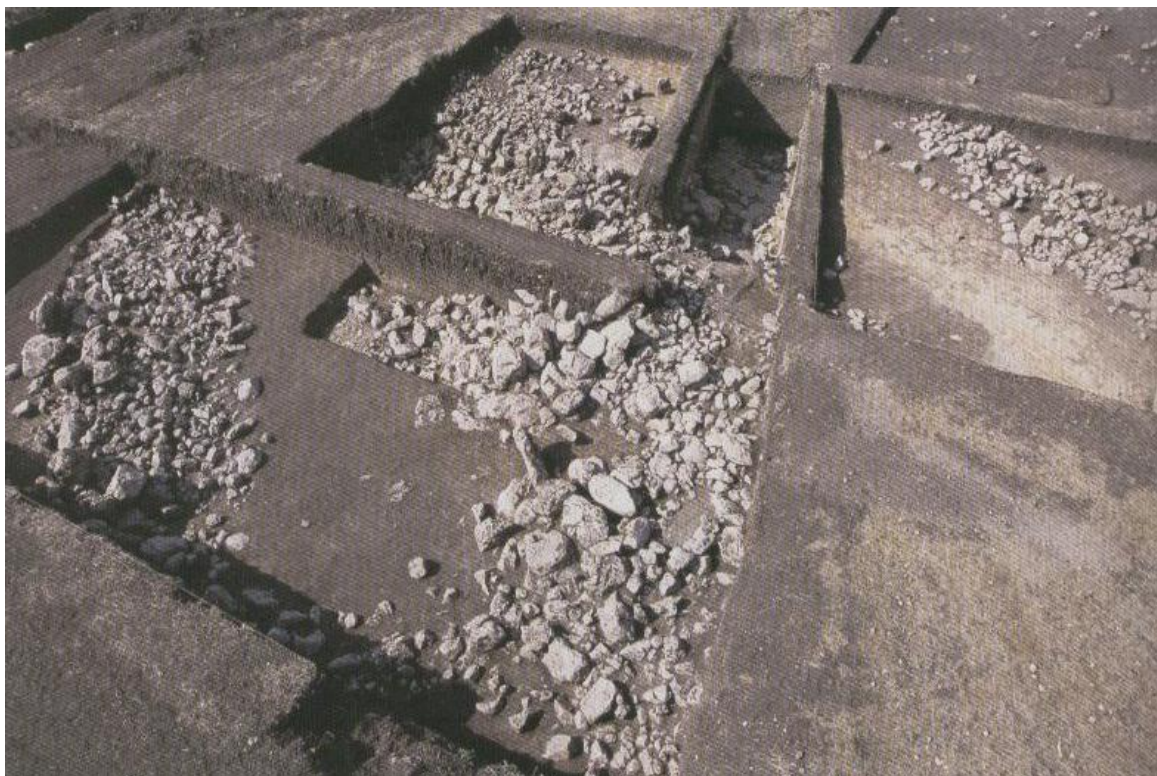
a**b**

Ek. 58– Lev. V**a****b**

Ek. 59– Lev. VI**a****b**

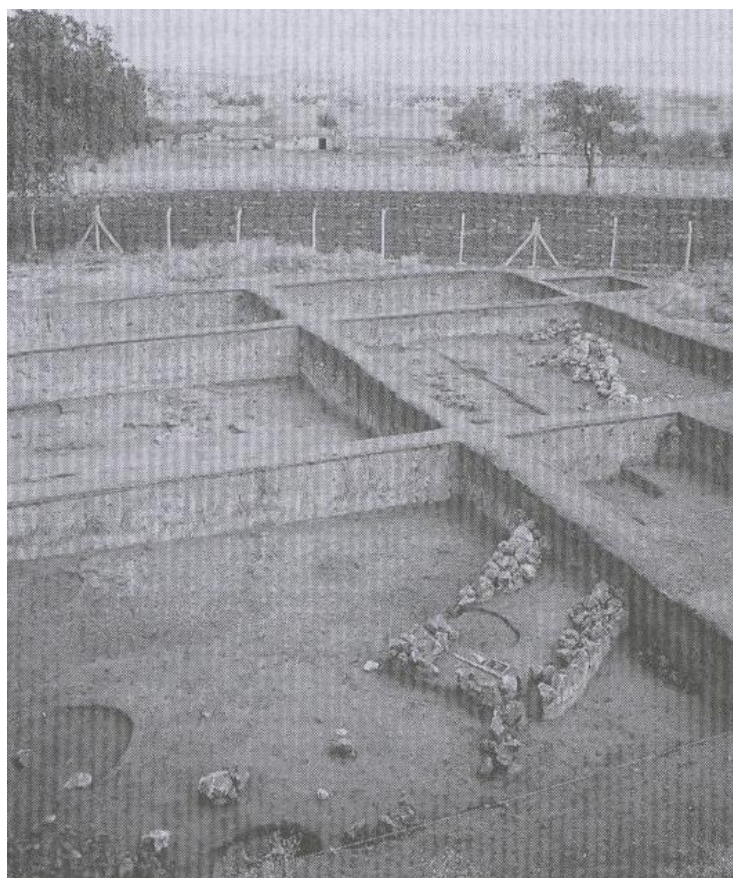
Ek. 60– Lev. VII

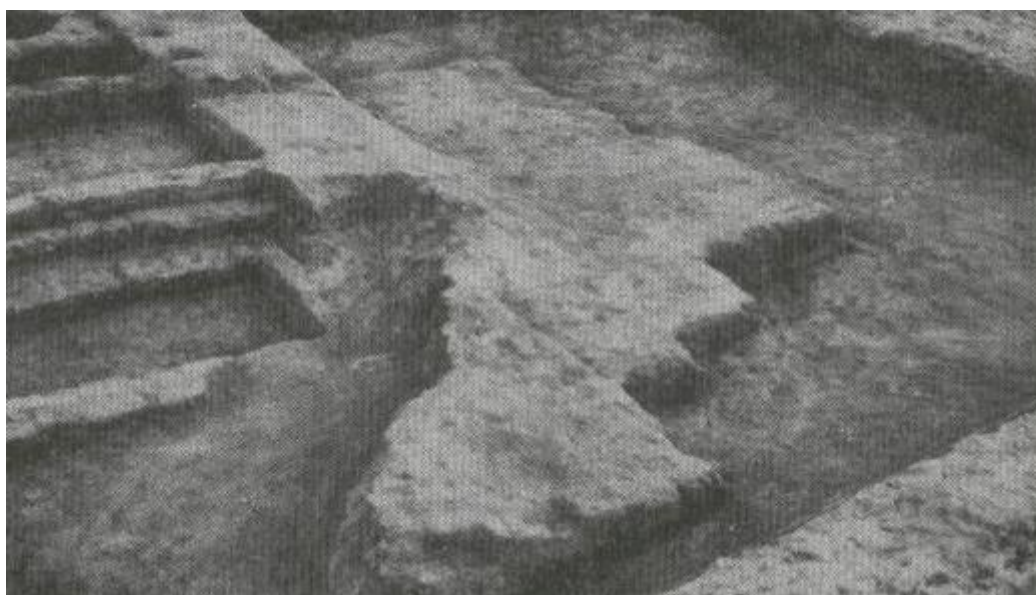
a

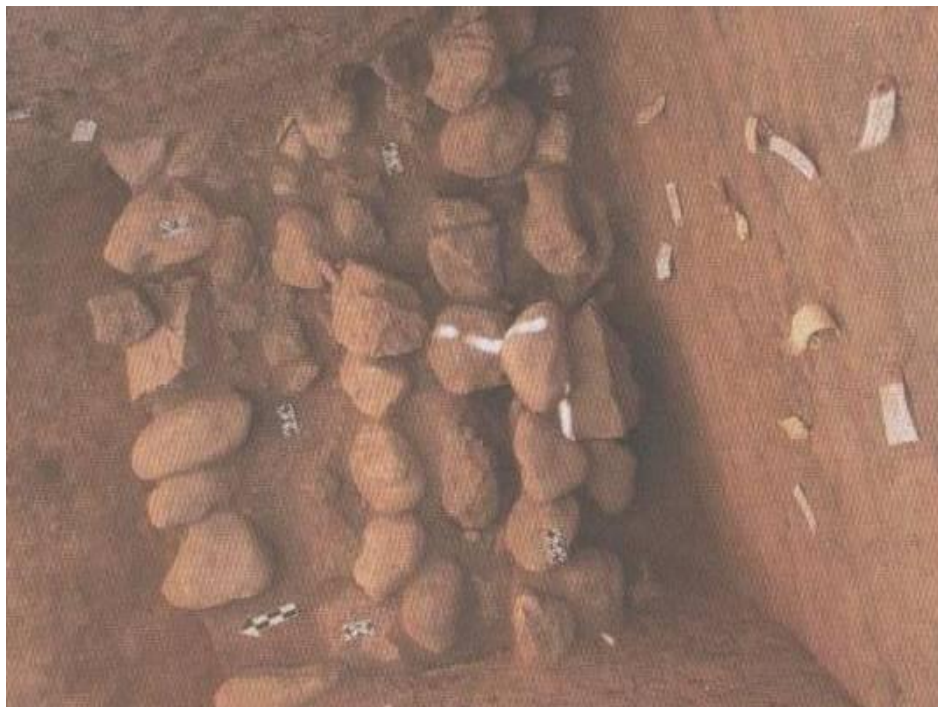
b

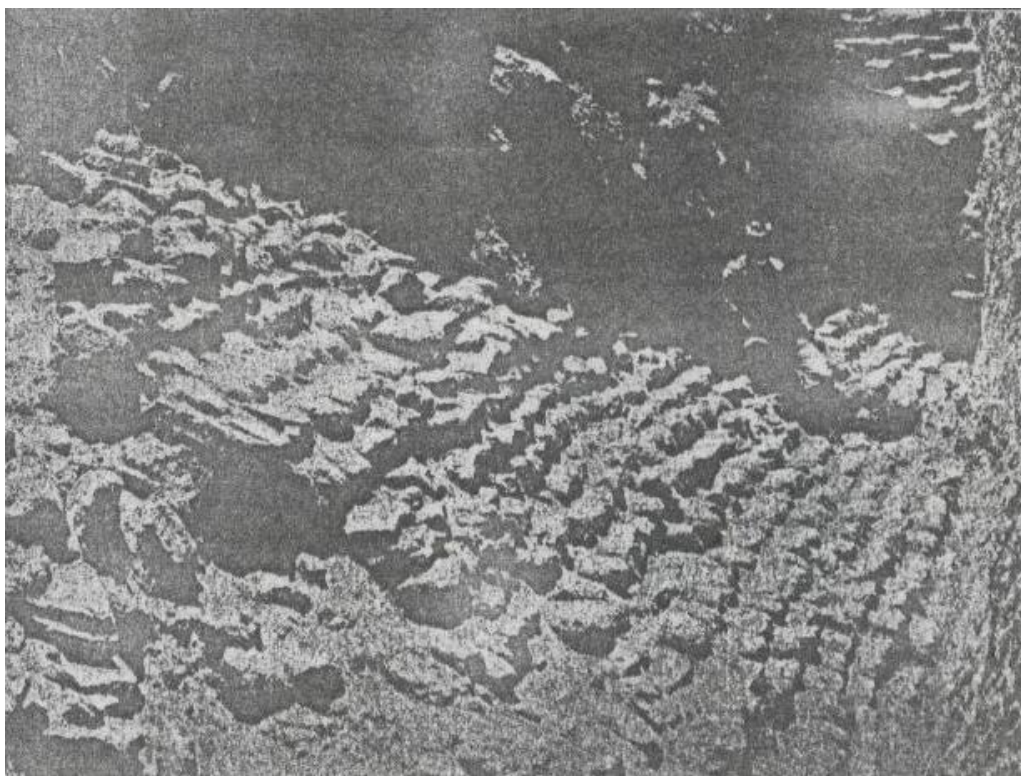
Ek. 61– Lev. VIII**a****b**

Ek. 62– Lev. IX**a****b**

Ek. 63– Lev. X

a**b**

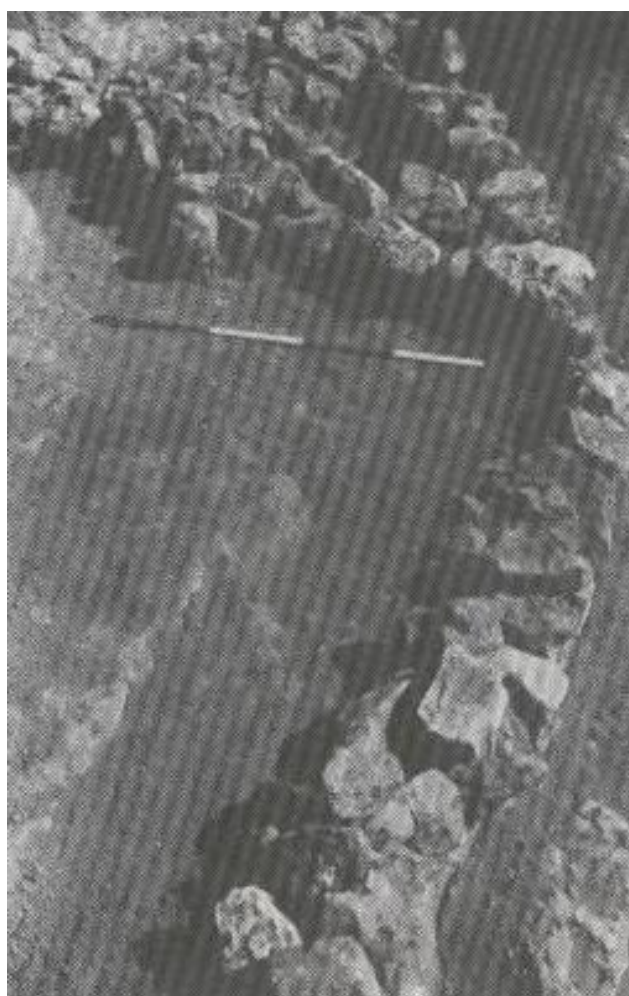
Ek. 64— Lev. XI

a**b**

Ek. 65– Lev. XII

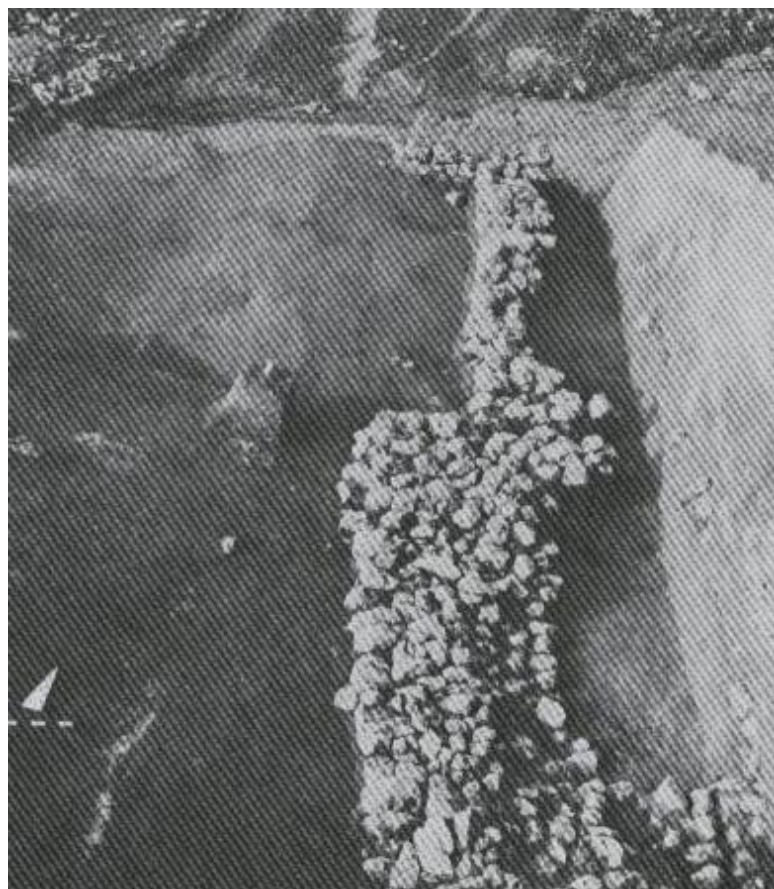
a**b**

Ek. 66– Lev. XIII**a****b**

Ek. 67– Lev. XIV**a****b**

Ek. 68— Lev. XV

a

b

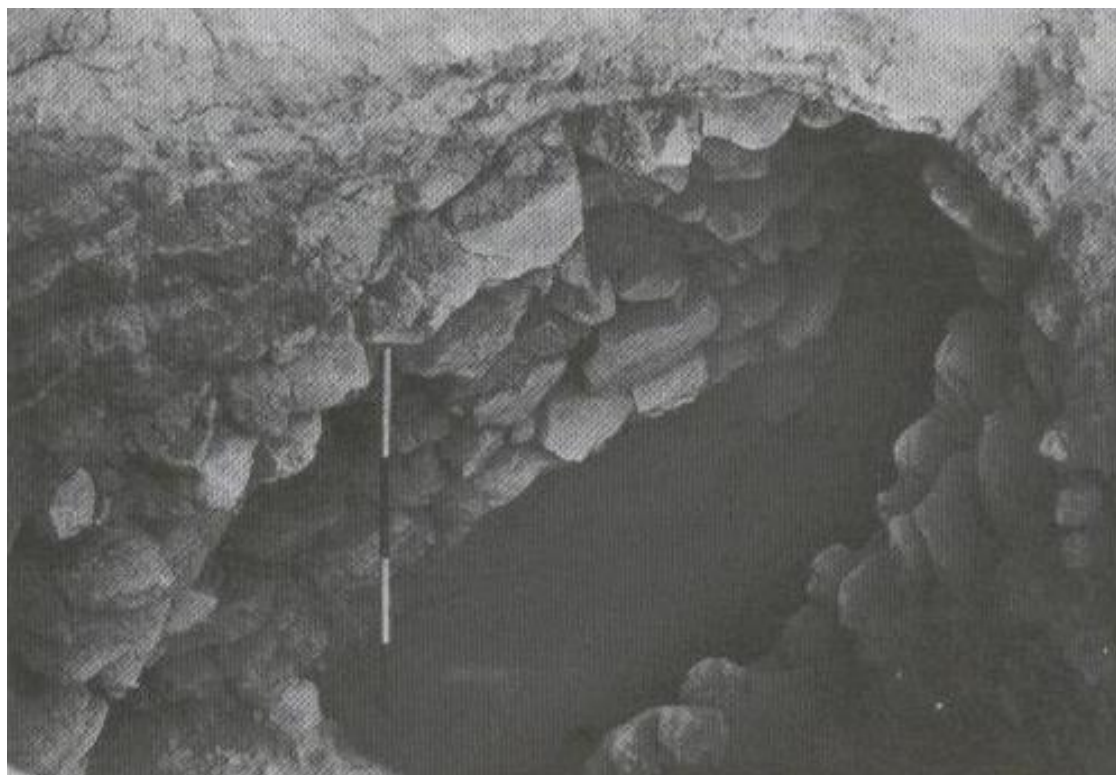
Ek. 69– Lev. XVI**a****b**

Ek. 70– Lev. XVII**a****b**

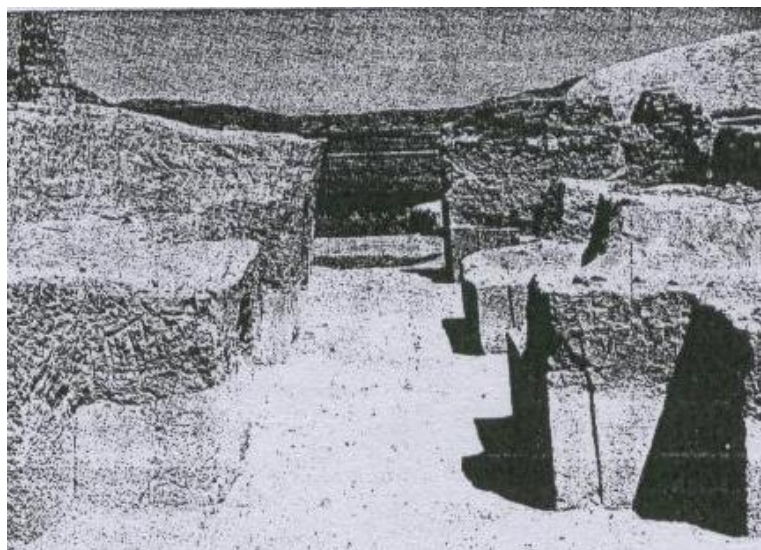
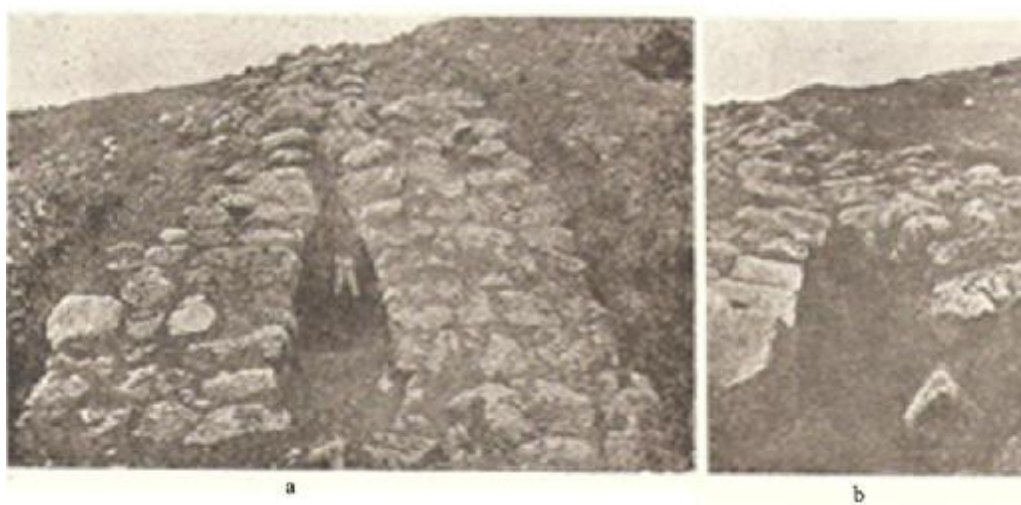
Ek. 71– Lev. XVIII

a**b**

Ek. 72– Lev. XIX

a**b**

Ek. 73— Lev. XX

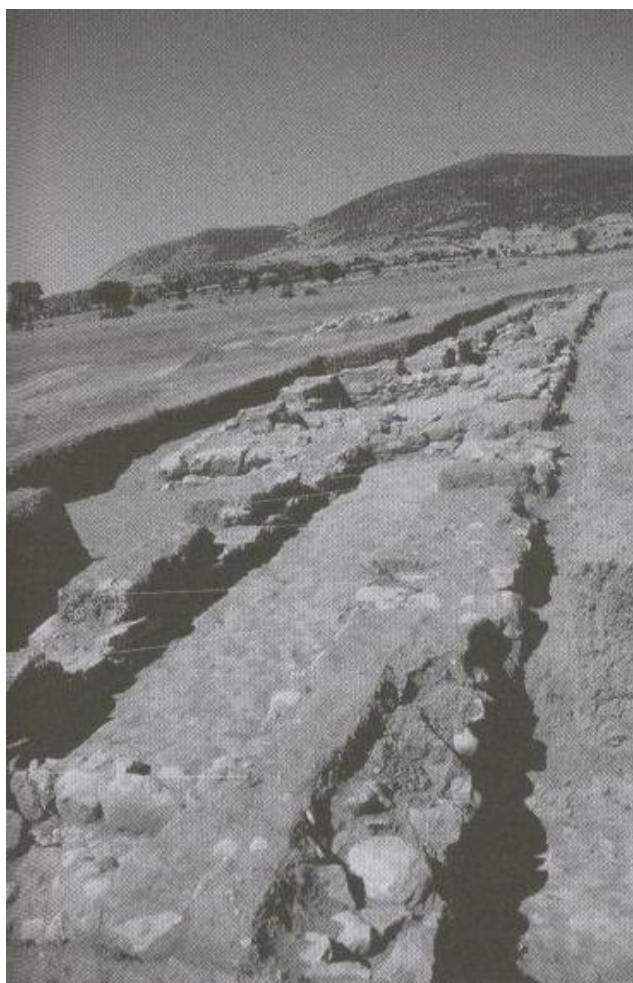
a**b**

Ek. 74– Lev. XXI

a

b

Ek. 75– Lev. XXII

a

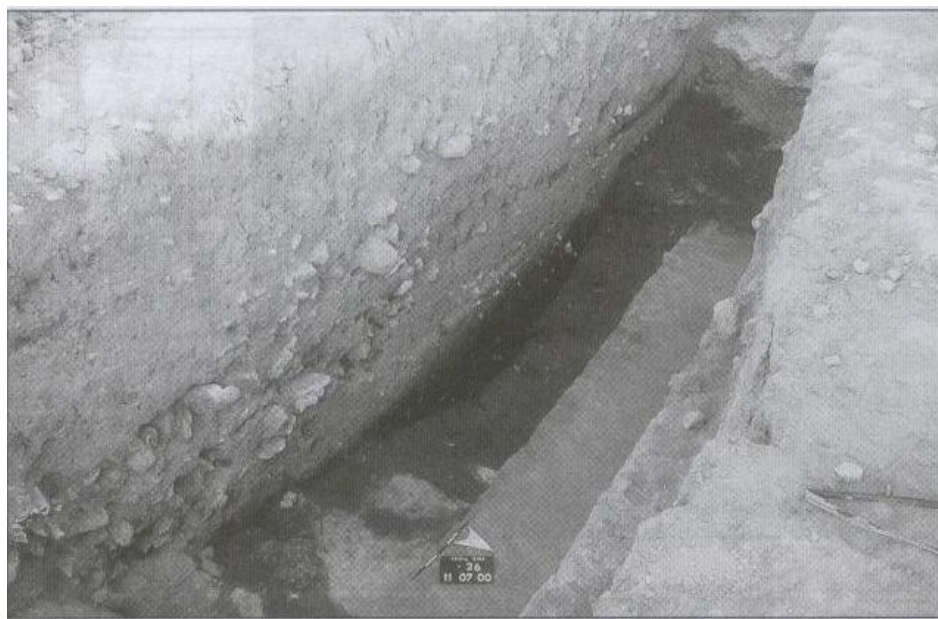
b

Ek. 76– Lev. XXIII**a****b**

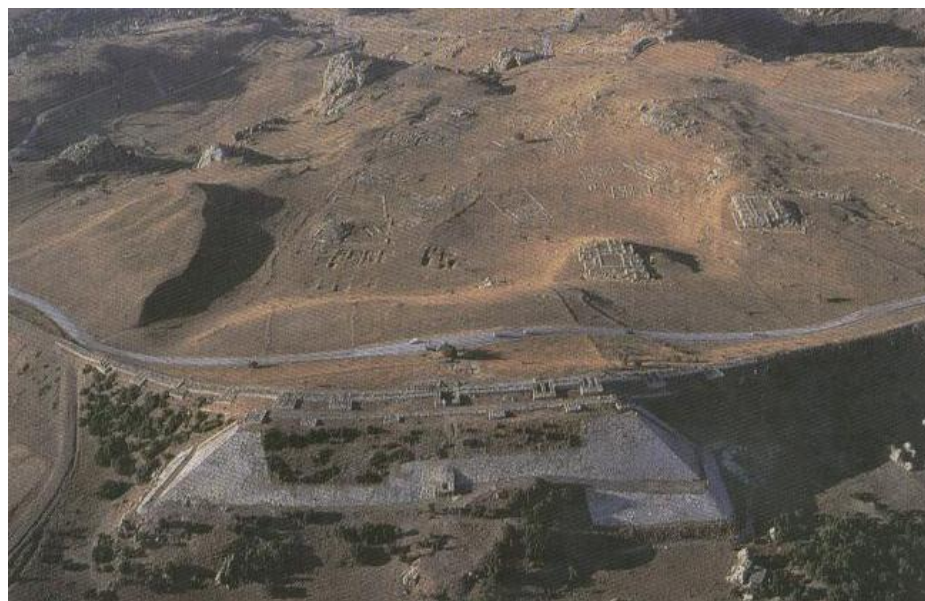
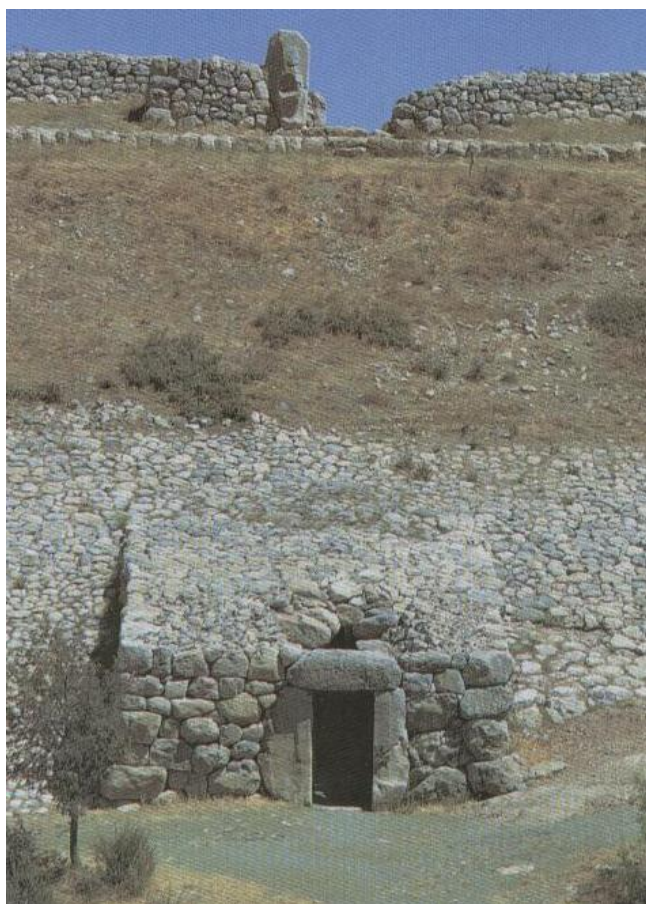
Ek. 77– Lev. XIV

a

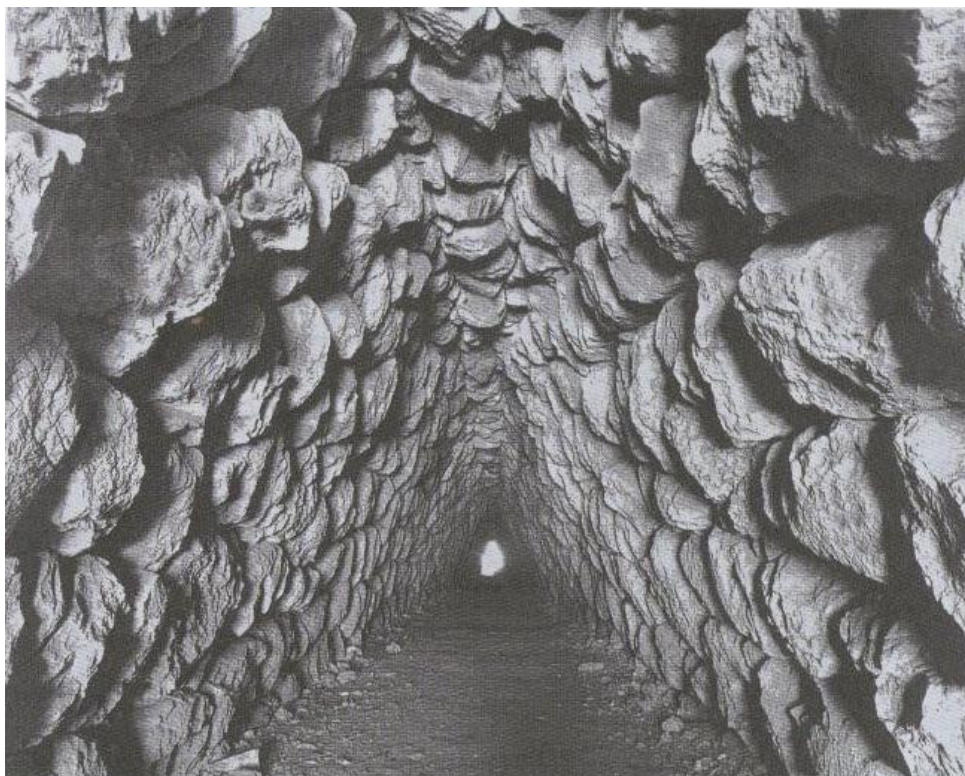
b

Ek. 78– Lev. XV**a****b**

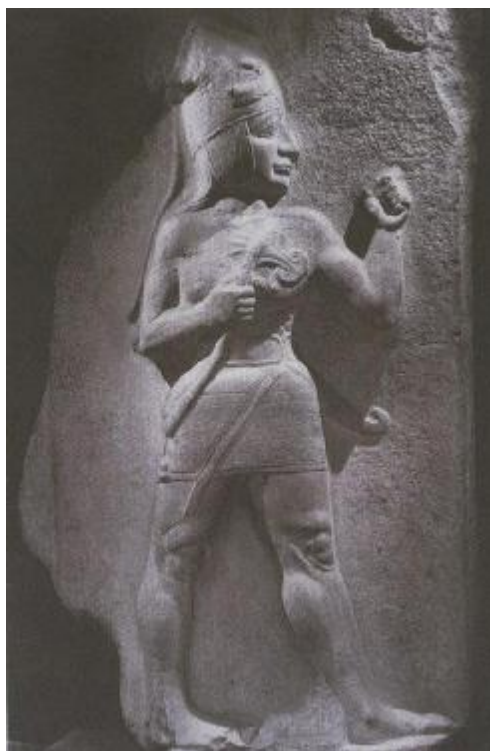
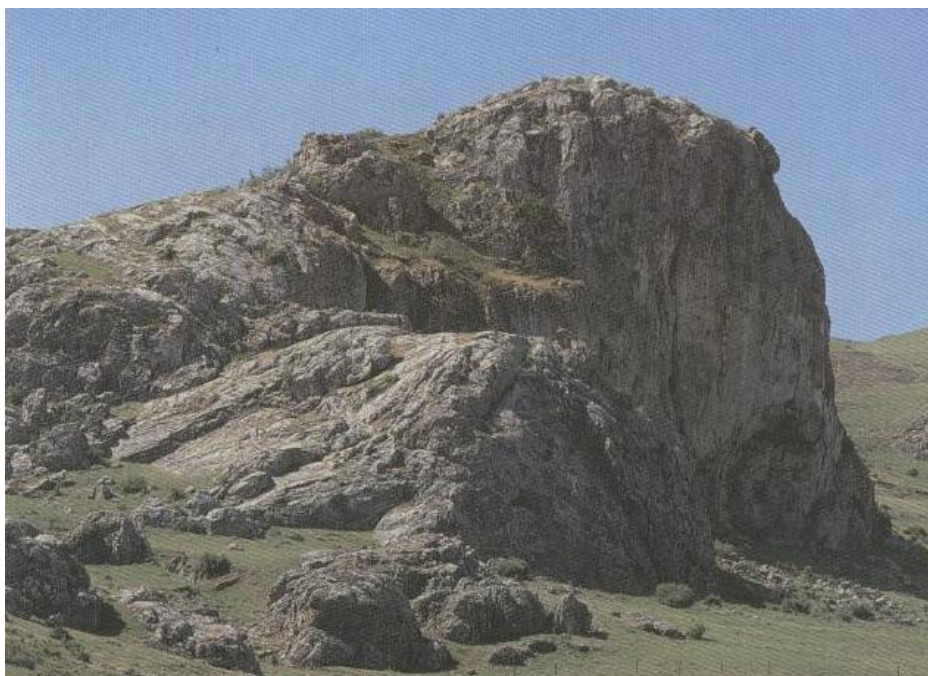
Ek. 79– Lev. XVI

a

b

Ek. 80– Lev. XVII**a****b**

ÖZGEÇMİŞ

KİŞİSEL BİLGİLER

ADI SOYADI: Mehmet CEVHER
DOĞUM YERİ VE TARİHİ: Hatay/Samandağ 14.11.1983
UYRUĞU: T.C
MEDENİ DURUMU: Bekâr
ADRES: Sümer Mahallesi, Tanrı Kulu Apt. B Blok. D. 8
 Seyhan/Adana
E-mail: mcevher@cu.edu.tr
EĞİTİM DURUMU

2009-2012: Çukurova Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü,
 Arkeoloji Bölümü, Protohistorya ve Önasya
 Arkeolojisi Anabilim Dalı
2004-2009: Ege Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji
 Anabilim Dalı
1998-2001: Süleyman Nazif Lisesi Hatay/Antakya
1994-1997: Koyunoğlu Ortaokulu Samandağ/Antakya
1990-1994: Yeşilköy Atatürk İlköğretim Okulu
 Samandağ/Antakya

MESLEK DENEYİMİ:

KATILDIĞI KAZILAR

KAZI BAŞKANI

KAZILAR

2004: İzmir/Bornova/ Yeşilova	Y.Doç. Dr. Zafer DERİN
2005: İzmir/Aliağa/ Ege Gübre	Y.Doç. Dr. Haluk SAĞLAMTİMUR
2006: Siirt/ / Türbe Höyük	Y.Doç. Dr. Haluk SAĞLAMTİMUR
2007: Siirt/ Türbe Höyük	Y.Doç. Dr. Haluk SAĞLAMTİMUR
2008: Siirt/Başur Höyük	Y.Doç. Dr. Haluk SAĞLAMTİMUR
2009: Siirt/ Başur Höyük	Y.Doç. Dr. Haluk SAĞLAMTİMUR
2009: Siirt/ Çattepe Höyük	Y.Doç. Dr. Haluk SAĞLAMTİMUR
2010: Ceyhan/Tatarlı Höyük	Y.Doç. Dr. K. Serdar GİRGİNER
2011: Ceyhan/Tatarlı Höyük	Y.Doç. Dr. K. Serdar GİRGİNER

2012: Ceyhan/Tatarlı Höyük

Y.Doç. Dr. K. Serdar GİRGİNER

2012: Batman/Kuriki Höyük

Y.Doç. Dr. Elif GENÇ

KATILDIĞI YÜZEY ARAŞTIRMALARI

2008: Ilısu Barajı kapsamında Siirt/Batman bölgesi arasında yapılan tarihi eserlerin kültür envanterini oluşturma çalışması

2009: Ilısu Barajı çerçevesinde Siirt Bölgesinde su altında kalacak olup kurtarılması öncelikli olan kültürel varlıkları tespit ve tescil etmek.